

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Відкриваймо нові грані шевченкознавства

**Матеріали науково-практичної
Інтернет-конференції**

**Черкаси
2013**

Керівники проекту:

Месевря О.І., завідувач лабораторії суспільно-гуманітарних дисциплін Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради;

Січкач С.І., методист з української мови і літератури Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради.

Рецензенти:

Коновальчук В.І. – завідувач кафедри психології Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради;

Лис С.М. – учитель української мови і літератури, учитель-методист Черкаської спеціалізованої школи I-III ступенів № 20 Черкаської міської ради.

Посібник прислужиться як учнівській та студентській молоді, так і вчителям – словесникам, всім, хто прагне його духом запліднити українську ниву.

За вірогідність фактичного матеріалу і точність цитування відповідають автори. Підписані матеріали відображають винятково позицію авторів.

Рекомендовано до друку вченою радою ЧОШОПП
Протокол № 2 від 30.05.2013 року

Зміст

I. Проблема родоводу Т. Шевченка у документах, а також у науковій, науково-популярній і художньо-біографічній літературі	
Галій Н. О. Шевченківський навчально-виховний комплекс «дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів» Звенигородської районної ради.....	7
Холодова Л. М. Канівська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів №6 з оглибленим вивченням іноземних мов Канівської міської ради.....	13
Коваль О.А. Головківський НВК «ДНЗ-ЗОШ І-ІІІ ст.» Головківської сільської ради Чигиринського району.....	17
II. Синкретизм авторської та фольклорної художньої енергетики у творчості Т. Шевченка	
Шпильова С. П. Смілянська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 7 Смілянської міської ради.....	19
III. Образ жінки у творчості Т. Шевченка: психоаналітичне прочитання	
Балаклеївська спеціалізована школа І – ІІІ ступенів №1 імені Євгенії Гуглі Смілянської районної ради.....	22
Яблуновська О. А. Медведівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів імені М. Залізняка Чигиринської районної ради.....	27
Хмара Н. М. Шевченківська спеціалізована загальноосвітня школа-інтернат з поглибленим вивченням предметів гуманітарно-естетичного профілю.....	31
Канай О. І. Золотоношківська загальноосвітня школа І – ІІІ ступенів Драбівської районної ради.....	34
Нерознак Л. А. Білоусівський навчально-виховний комплекс «загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – ліцей» Драбівської районної ради.....	40
Бєбко В. М. Домантівський НВК Золотоніської районної ради.....	46
Кузьменко Н.І. Нехайківський навчально – виховний комплекс «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» Драбівської районної ради..	50
Євтушевська Л. І. Жорнокльовівський навчально-виховний комплекс «загальноосвітня школа І-ІІ ступенів» – дошкільний навчальний заклад Драбівської районної ради.....	54
IV. Історія України у поетичній творчості Т. Шевченка: достовірність та особливості художнього зображення історичних подій	
Кущенко Т.В. Ватутінська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №2 ім. М. Ф. Ватутіна Ватутінської міської ради.....	58
Пидорич Т.С., Полевик Ю.М. Канівська загальноосвітня школи І-ІІІ ступенів №1 імені Т.Г. Шевченка Канівської міської ради.....	59
V. Психологічне прочитання автопортретів Т. Шевченка	
Забудська Л.О. Звенигородська загальноосвітня школа І-ІІ ступенів №5 Звенигородської районної ради.....	65
Котова І. С. Смілянська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №2 Смілянської	

міської ради.....	71
Ганженко Т.М. Великохутірська загальноосвітня школа I-III ступенів ім. Героя Радянського Союзу С.А. Куниці Драбівської районної ради.....	75
Німченко Н. І.Шрамківська загальноосвітня школа I-III ступенів Драбівської районної ради.....	78
Біда О. М. Драбівський НВК «Загальноосвітня школа I-III ступенів ім. С.В.Васильченка-гімназія» Драбівської районної ради.....	84
Чигирик Л. Г. Вершацька загальноосвітня школа I-III ступенів Чигиринської районної ради.....	86
VI. Співмірність поетичної та малярської творчості Т. Шевченка	
Воскобойник О. П. Медведівська загальноосвітня школа I-III ступенів імені М. Залізняка Чигиринської районної ради.....	89
Кузьмінська О.В. Золотоніська спеціалізована школа №1 з поглибленим вивченням економіки та правознавства Золотоніської міської ради.....	92
Довгань Н. М. Тальнівська загальноосвітня школа I-III ступенів №2 Тальнівської районної ради.....	96
Слободян Л. І. Перервинцівський навчально-виховний комплекс «загальноосвітня школа I-III ступенів – дошкільний навчальний заклад» Драбівської районної ради..	99
Павлик В.А. Звенигородська загальноосвітня школа I-III ступенів № 2 Звенигородської районної ради.....	105
Тищенко Н. М. Золотоніська загальноосвітня школа I-III ступенів №3 Золотоніської міської ради.....	106
Юрченко К. Г. Косарська загальноосвітня школа I-III ступенів Кам'янської районної ради.....	109
VII. Естетична концепція Людини у творчості Т. Шевченка	
Кущенко С. В. Ватутінська загальноосвітня школа I-III ступенів №2 ім. М. Ф. Ватутіна Ватутінської міської ради.....	112
Ведмідь І. Г. Корсунь-Шевченківська загальноосвітня спеціалізована школа I-III ступенів № 5 з поглибленим вивченням іноземних мов Корсунь-Шевченківської районної ради.....	114
Гірник А. В. Катеринопільська загальноосвітня школи I-III ступенів № 2 Катеринопільської районної ради.....	116
IX. Трансформація мотивів та образів античної літератури у творчості Т. Шевченка	
Юрченко Н. В. методист відділу освіти Кам'янської районної державної адміністрації.....	118
Мусідрай К. П. Ватутінська загальноосвітня школа I-III ступенів №2 ім. М. Ф. Ватутіна Ватутінської міської ради.....	121
Артемова Л. Д., Лесечко К. П. Новоукраїнський навчально-виховний комплекс Чорнобаївської районної ради.....	124
X. «Заповіт» Т. Шевченка на тлі жанру «пам'ятника» у світовій літературі (Горацій, Беранже, Пушкін та ін.)	
Цимбалюк В. В. Корсунь-Шевченківська гімназія Корсунь-Шевченківської районної ради.....	130
Сорокіна Л. В. Смілянська загальноосвітня школа I-III ступенів №10 Смілянської міської ради.....	141
XI. Мотиви українських дум у творчості Т. Шевченка	

Сейкель О. Ф. Чигиринська загальноосвітня школа I-III ступенів №1 ім. Б. Хмельницького Чигиринської районної ради.....	145
XIII. Сприймання постаті й творчості Т. Шевченка його земляками (мешканцями Моринців та Керелівки)	
Терещенко Л.Д. директор Шевченківська спеціалізована загальноосвітня школа-інтернат з поглибленим вивченням предметів гуманітарно-естетичного профілю Черкаської обласної ради.....	154
Шульга Т. М. Моринський навчально-виховний комплекс «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I-III ступенів» Звенигородської районної ради.....	162
XIV. Шевченкіана російських авторів: особливості сприйняття і трактування	
Вихор О. Ю. Стеблівська загальноосвітня школа I-III ступенів імені І.С. Нечуя-Левицького Корсунь –Шевченківської районної ради	166
Піщана Ю. В. Катеринопільська загальноосвітня школа I-III ступенів №1 Катеринопільської районної ради	171
XV. Шевченкіана сучасних українських письменників (аналітична оцінка)	
Нерубайська Л. А. Тальнівський навчально-виховний комплекс «загальноосвітня школа I-III ступенів №1 – гімназія» Тальнівської районної ради.....	171
Ратушна Н. М. Лукашівський навчально-виховний комплекс «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I-III ступенів» Чернобаївської районної ради.....	181
XVI. Образотворча Шевченкіана Черкащини	
Мельниченко В. М. історичних наук, професор, директор навчально-наукового інституту історії і філософії Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, голова обласної організації Національної спілки краєзнавців України.....	192

Менше року відділяє нас від ювілею Т.Г. Шевченка – геніального земляка, «Володаря у царстві духа», який увійшов у коло велетнів зі своєю могутньою піснею і мужнім словом як поет, котрий слово правди і любови утвердив подвигом свого життя» (Є. Сверстюк). Він «заклав основу модерної української літератури, а в широкому значенні – базу під українську національну ідентичність» (С. Єфремов).

Кобзар вращений у стихію мислення українського народу, він завжди актуальний. Кожне покоління буде мати свого Шевченка. І до Шевченка у кожного свій шлях. « Та ніщо не вдіяло на мене такого враження, як «Кобзар». Як узяла я того «Кобзаря» в руки, глянула на ті чарівні малюнки, як прочитала ті вірші дорогі і прозу(там же він і про художників пише), та так, як ото старі люди кажуть, наче мені хто дання дав... Ото як засіло мені в голову те велике слово художник!» - писала Катерина Білокур.

На творчості Т. Шевченка виросло багато поколінь. Учителі української мови й літератури прагнуть зберегти зв'язок поколінь , прилучаючися до важливої справи виховання шкільної молоді на шляху подолання «узвичаєних поверхових уявлень про великого поета», пробуджуючи у дітей високі почуття духовного зростання, навчення добра, правди «краси любові», «віри в силу морального порятунку» – основ Шевченкового життя і творчості.

У вчительському доробку Пророк постає живий, сповнений любові, віри і «святої сили – людське серце пробивать».

ТЕМА 1
ПРОБЛЕМА РОДОВОДУ Т. ШЕВЧЕНКА У ДОКУМЕНТАХ, А ТАКОЖ
У НАУКОВІЙ, НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІЙ І ХУДОЖНЬО-БІОГРАФІЧНІЙ
ЛІТЕРАТУРІ

Галій Ніна Олександрівна,
учитель української мови і літератури
Шевченківського навчально-виховного
комплексу «дошкільний навчальний заклад –
загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів»
Звенигородської районної ради Черкаської
області

Кожному цікаво довідатись про свій родовід, про своїх предків, про витоки походження роду і джерела його міцності. Тим більше, якщо йдеться про кровних нащадків нашого славетного земляка Т.Г. Шевченка.

Грунтовна праця М.П. Лисенка засвідчила в черговий раз, що нащадки Великого Кобзаря не лише пам'ятають своє коріння, а й вивчають його.

Книга може бути цікава широкому колу читачів. Бо розкриває досі мало знані гілки родоводу Т.Г. Шевченка. Загальне генеалогічне дерево – це понад тисяча осіб, займає полотно розміром 4 метри на 1.5 метра.

В Україні з давніх-давен у великій пошані були сім'я, рід, родина. Саме родина була основною складовою українського етносу, української нації.

У родині виховувалися любов до батька й матері, і повага до дідусів і бабусь, і пошана до всіх членів роду. Українська родина була надзвичайно важливим культурним і соціальним елементом суспільства. Тому, коли ми ведемо розмову про родину, то маємо на увазі насамперед сім'ю(подружжя). Також це і кровно близькі люди, яких єднає щира любов і відданість. Крім того, родина – це поняття, яке існує у просторі і часі. Це цілий ряд поколінь від далеких пращурів до ще ненароджених нащадків. Ось тому родинні цінності передаються від покоління до покоління і являють собою рід як одну з головних підвалин народу.

Головна цінність родини – це продовження роду, розквіт українців і українства в Україні та по всіх куточках земної кулі, де розташована українська діаспора. Українська родина має тисячолітню історію. Характерними рисами української родини є пошана один до одного, взаємоповага, братерство. На цих основних принципах виховувався Тарас Григорович Шевченко. Дослідникам вдалося зібрати чимало матеріалів про походження Кобзаря.

У своїй роботі я представляю ґрунтовне дослідження М.П.Лисенка, який є нащадком Великого Кобзаря «Коріння Шевченкового роду». Це найновіше дослідження славетного роду Шевченків, котрий дав світові Поета, що прославив не лише свій рід, а й нашу матір – Україну. Книга побачила світ у 2012 р. І відразу була відзначена Дипломом Всеукраїнського конкурсу « У нас одне коріння».

М. П.Лисенко з великим сумлінням підійшов до дослідження дерева роду Шевченків і розкрив багато мало знайомих досі гілок родоводу великого українського поета, життєписів нащадків, які внесли і свою частиночку в історію України. Праці над дослідженням присвятив більше тридцяти років. А безпосереднім поштовхом до початку роботи над збором і систематизацією матеріалів стали зустрічі із троюрідним братом Олександром Андрониковичем Відоменком.

Відоменко Олександр Андроникович, праправнук Т.Г. Шевченка по брату Йосипу, син Анастасії, народився 7 липня 1931 року в с. Моринцях Звенигородського району Черкаської області, закінчив Шевченківський гідромеліоративний технікум і Одеський державний університет імені І.І. Мечникова. Деякий час працював інженером-гідротехніком, а наступні 34 роки — на педагогічній роботі, із них 30 років підряд викладав аналітичну, фізичну та колоїдну хімію на технологічному відділі Хмельницького комерційного технікуму.

Велику частину свого життя присвятив дослідженню творчої спадщини Т.Г. Шевченка, вивченню родинних зв'язків його нащадків, має друковані праці в газетах і журналах. З-під його пера вийшли такі книги: „Сумна та радісна Шевченкіана” - 1996 рік, „Тарас Шевченко і родина Енгельгардтів” (надрукована у співавторстві з Євгеном Семенком) - 2002 р., Микола Гоголь - гетьманський та княжий нащадок», „Оплаканий і зраджений” — 2000 рік. Олександр Відоменко — лауреат премії імені Микити Годованця в галузі літературної діяльності та пропаганди української мови. За активну громадську діяльність на посаді заступника голови Всеукраїнського об'єднання ветеранів Указом Президента України нагороджений орденом „За мужність”, а також має медаль „Захиснику Вітчизни” та інші нагороди.

Книга умовно поділена на 16 частин:

генеалогія нащадків;

коротка історична довідка про с. Шевченкове;

Андрій Товстик;

Тарас Григорович Шевченко

рід Ярини Григорівни Бойко(Шевченко)

рід Йосипа Григоровича Шевченка

рід Микити Григоровича Шевченка

рід Катерини Григорівни Красицької (Шевченко)

рід Олени (Олександр) Іванівни Олійник(Шевченко)

10) рід Кіндрата Андрійовича Шевченка

11) рід Григорія (Гриня) Євстратовича Шевченка

12) рід Омеляна Івановича Шевченка

13) рід Павла Івановича Шевченка

14) навчаю гордитися родом

15) біографії цих людей потребують подальшого дослідження

16) « Не забудьте пом`янути...»;

17) загальне генеалогічне дерево роду Шевченків.

Хто ж він, цей невтомний ентузіаст?

Микола Павлович Лисенко, син Павла Єфремовича, праправнук Т.Г. Шевченка по брату Йосипу. Народився 11 лютого 1949 р. в селі Несвіч Любомльського району Волинської області в сім'ї митника. У вересні 1957 р. пішов у перший клас Турійської початкової школи (Волинська область), а в серпні 1959 р. сім'я переїхала жити в село Шевченкове Звенигородського району Черкаської області.

1965 року закінчив 8 класів Шевченківської загальноосвітньої школи і вступив до Шевченківського гідромеліоративного технікуму, який закінчив заочно в 1969 році.

Трудову діяльність почав у травні 1967 р. слюсарем у Черкаському БМУ -42 тресту «Дніпроводбуд». У вересні 1968 р. вступив на Черкаський загально технічний факультет Київського інженерно-будівельного інституту (заочне відділення), а в 1974 р. продовжив навчання і в 1978 р. закінчив Київський технологічний інститут харчової промисловості, здобувши професію інженера-механіка харчових виробництв.

Працюючи інженером у спеціалізованому управлінні «Південенергомонтажвентиляція», у червні 1986 р. брав участь у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС у місті Прип'яті.

Із 1972 по 1999 р. працював на підприємствах харчової промисловості м. Києва слюсарем, інженером-механіком, головним інженером холодокомбінату.

Водночас займався і педагогічною роботою. Так із січня 1980 р. по жовтень 1991 р. за сумісництвом працював викладачем Республіканських курсів підвищення кваліфікації кадрів Міністерства місцевої промисловості УРСР, а з вересня 2000 р. по березень 2004 р. за сумісництвом вів у студентів Шевченківського сільськогосподарського коледжу практичні заняття з дисципліни «Матеріалознавство і технології конструкційних матеріалів».

У вільний від основної роботи час листувався і зустрічався з нащадками роду Шевченків, працював у музеях, бібліотеках, архівах України та колишніх республіках Радянського Союзу, зустрічався з людьми, яким не байдужа історія с. Шевченкового, збирав відомості про свій рід. У 1996 р. журнал «Родовід» (№13) надрукував його дослідження генеалогії рідного брата Т.Г. Шевченка — Йосипа Шевченка. Вивчені ним також гілки брата Микити, сестри Ярини, дядька Павла, а Катерини — разом із Є. Шкодою.

Робота в цьому напрямку триває. Велику практичну допомогу надають працівники Національного заповідника «Батьківщина Тараса Шевченка» с. Шевченкового; Національного музею Тараса Шевченка в м. Києві, Черкаського музею «Кобзаря»; Шевченківського національного заповідника у місті Каневі.

Багато людей-екскурсантів з України та з-за кордону, які відвідують заповідник у селі Шевченковому, йдуть до оселі Миколи Лисенка, цікавляться корінням Шевченкового роду, а він залюбки розповідає їм про родовід і ділиться спогадами, які з покоління в покоління передавали у сім'ї.

У червні 1992 р. М.П. Лисенко став одним із співзасновників Всеукраїнського благодійного культурно-наукового фонду Т.Г. Шевченка, який пропагував і пропагує у школах та інших навчальних закладах культурну спадщину Кобзаря.

У травні 1995 р. на запрошення Сокальської районної державної адміністрації Львівської області Лисенко брав участь у відкритті пам'ятника Т.Г. Шевченку.

Із 21 по 25 травня 1996 р. М.П. Лисенко був запрошений оргкомітетом Рівненської обласної держадміністрації взяти участь у Міжнародному літературно-мистецькому шевченківському святі, «В сім'ї вольній, новій», де й виступив на міжнародній науково-практичній конференції, «Шевченко і сучасність», результати конференції надруковані в науковому збірнику, «Тарас Шевченко і сучасність».

Микола Лисенко — дипломант 2010 року Всеукраїнського пошукового конкурсу, «У нас одне коріння», отримав диплом першого ступеня за дослідження роду Йосипа Григоровича Шевченка, рідного брата Т. Г. Шевченка.

У бесіді з Миколою Павловичем він прохопився, що його лякає страшна байдужість людей, які не цікавляться корінням свого роду. А які причини байдужості? Насамперед винищення людей війною, голодоморами, переселеннями. Усе це змушує родинне дерево ламатися і губити гілочки в мороці історії. Але кожен має залишити після себе добрий слід на землі, знати свій родовід, зберігати про нього нетлінну пам'ять.

Родина Шевченків викликала, викликає і ще довго викликатиме величезну зацікавленість у вітчизняних і зарубіжних істориків. Шевченкові пращури не були ні генералами, ні гетьманами. Вони орали землю, гайдакували під проводом Гонти та Залізняка, або ж возили сіль чумацькими шляхами. Предків своїх шанували, але родовід не вивчали. Але точно знали, що в роду не було бусурманів.

Родовід братів і сестер Т.Г. Шевченка – це наша історія. І не зів'януть гілки цього родоводу, тому що продовжують його гідні люди.

У 1863 році в журналі «Основа» друг Тараса, історик Олександр Лазаревський, зробив першу спробу систематизувати деякі біографічні відомості, пов'язані з сім'єю поета Шевченка. В нарисі Лазаревський скористався спогадами молодшої сестри Ярини. Це започаткувало низку досліджень, які тією чи іншою мірою торкаються родинних зв'язків Тараса Шевченка. Головними

джерелами інформації стали розповіді поетових близьких. Багато з родичів не встигли поділитися своїми спогадами... Тим часом лише з боку батька Григорія він мав шістьох рідних тіток і дядьків. Неважко уявити, скільки було в нього двоюрідних братів та сестер, а від них племінників. Більшість з них добре знали свого знаменитого родича. Зокрема зустрічалася з Кобзарем дочка Катерини Григорівни поетова племінниця Федора Бондур, що мала неабиякі здібності у малярстві. Від дядька Тараса, який цікавився її творчим доробком, Федора дістала чимало порад. Трохим, син молодшого Шевченкового брата Йосипа, народився під час першого приїзду Тараса Григоровича на батьківщину влітку 1843 року і став його хрещеником, улюбленцем. Поет не раз відвідував Трохима (рідного прадіда автора), а востаннє бачив його, коли хлопцеві вже виповнилося 16 років. Старші діти братів Микити та Йосипа, сестри Ярини разом з батьками супроводжували труну Тараса Григоровича з Києва до Канева.

Отож, частина I - генеалогія нащадків. Рідні брати і сестри Тараса, тобто дві сестри — Катерина й Ярина та два брати — Микита і Йосип, дали нащадків, і їхній рід не зів'яв донині.

Шевченко Марія Григорівна (26.01.1819 р.н. — бл.1846 р.с), сестра Т.Г. Шевченка трирічною осліпла від трахоми. Поет піклувався про неї, допомагав їй матеріально. В листах до рідних часто запитував про неї.

У сім'ї Йосипа народилося семеро дітей: Левко, Іван, Василь, Трохим, Григорій, Митрофан і Андрій. У Микити було четверо дітей: сини Сава, Петро, Прокіп і дочка Ярина. Катерина Красицька мала дванадцятьох дітей: п'ятеро синів (Максим, Яким, Федір, Семен, Степан) та семеро дочок (Тетяна, Марія, Ганна, Соломія, Федосія, Федора і Олена). Перелік цей можна було б продовжити. Тож зрозуміло, який багатющий матеріал могли б зібрати біографи свого часу в осередку рідних, сусідів, односельців поета. Однак систематичного та глибокого опрацювання такого цінного біографічного матеріалу вчасно не відбулося. А роки проходили, «бігли конем». Із життя пішли усі близькі й далекі родичі Шевченка, які знали його особисто, і згадки про нього перейшли до наступних поколінь — онуків і правнуків. Багато фактів стерлося і загубилося назавжди. Біографічні дослідження проводили тільки правнучатий племінник Шевченка по сестрі Катерині Дмитро Красицький і праправнучка Людмила Красицька. Їхня праця була надрукована в газеті «Літературна Україна». Дещо нове внесено до біографічних даних поетової родини його праправнуком по брату Йосипу Олександром Відоменком в його книзі «Сумна і радісна Шевченкіана». Нині генеалогічна схема Шевченкового роду досить розгалужена і містить дані про родинний зв'язок із Шевченком понад тисячі осіб. Корінням вона сягає аж сімнадцятого століття по батьковій лінії і губиться в безвісті вже в середині вісімнадцятого століття по лінії Тарасової матері.

Добре відомо, що батько поета був козацького роду, а от про походження матері відомості значно скупіші. Рід же її за батьковою, Якими Івановича, лінією брав свої витоки з мальовничого Прикарпаття. Можна сказати, від волелюбних, бунтарських за духом предків. Рідних тіток і дядьків по матері та по батькові у Т. Шевченка було дев'ятеро.

Тарас народився четвертою дитиною в сім'ї в 1814 році. Після нього народилися сестри Ярина (1816 р.), Марія (1819 р.) і брат Йосип (1821 р.). І Ярина, і Марія, і Йосип народилися вже в Кирилівці. А брати Микита (1811 р.) і сам Тарас (1814 р.) народилися в селі Моринці.

Географія проживання Шевченкових нащадків надзвичайно широка. Сприяли тому і революція, і війна, й інтенсивна урбанізація. Ще племінники Тараса Григоровича та їхні діти залишали батьківський край – хто в пошуках заробітків, хто прагнучи здобути освіти. Багато родичів своєю працею сприяли розбудові самостійної України. Працювали нащадки науковцями, на дипломатичній роботі за кордоном, музикантами, літераторами, вчителями, художниками, інженерами, агрономами, механізаторами, зоотехніками, іхтіологами, лікарями, шахтарями, водіями, бухгалтерами, співаками, хліборобами, працівниками митниці, адвокатами, військовослужбовцями, бібліотекарями... Мешкають вони на території колишнього Союзу, в США, Англії, Австралії, Франції, Польщі, Японії та інших країнах.

Кожне наступне покоління далі і далі відходить від свого знаменитого предка, однак усіх нащадків, як і десятки років тому, об'єднує ім'я Тарасове. Це єднання не просто формальне. Майже всі вони припадали, як і поет, до того вічного животворного джерела, що наснажує відчуттям справедливості, гордої нескореності, щирої любові до свого народу. А чимало з них чудово співають, тяжіють до малювання, мають артистичну вдачу, працюють у галузі культури і літератури як професіонали. Ось лише кілька імен тих, хто походить з Шевченкового роду: художники Фотій і Валерій Красицькі, Ганна Чернецова, Яків Шевченко, Микола Лихошва; журналісти Андрій Шевченко, Олександр Лисенко; співачки Валентина Іваненко, Євгенія Яблонська; балерина Наталія Філатова; письменники Дмитро Красицький, Олександр Відоменко; заслужений діяч Російської Федерації академік Людвіг Боярський; поети Людмила Красицька та В'ячеслав Шевченко, Віталій Лисенко; колишній працівник посольства України в Швейцарській Конфедерації Ігор Крижанівський та інші.

Шевченкового цвіту — по всьому світу. Ближчі і дальші родичі всевітнього генія нині є скрізь: не тільки в Україні, а й у країнах сусіднього та заокеанського зарубіжжя. І як у крові кожного з нащадків є дивовижний ген славетного роду, так незгасимим вогником священної пам'яті (незалежно від їхнього місця народження) зоріє в серцях рідне Тарасове село — колишня Кирилівка (тепер Шевченкове) Звенигородського району Черкаської області. Кожна розповідь, кожнісінький спогад Шевченкових нащадків по-своєму цікаві й повчальні, бо зачіпають струни душі, оживлюють неповторний дух минулого, живлять коріння невмирущого роду.

А частина 17 подає графічне дерево роду Шевченків. На ньому розміщено більше 1000 нащадків роду. Ця клопітка робота тривала більше 30 років і є найбільш повною схемою дослідження, складеною вперше в Україні. Розпочав Микола Лисенко із роду Йосипа Григоровича Шевченка, рідного брата Тараса Григоровича Шевченка. Ця схема була надрукована в журналі „Родовід” (№13 за 1996 рік). Робота захопила. Загалом складає схеми нащадків М.Г.Шевченка; Ярини Григорівни Бойко, рідної сестри поета; Павла Івановича Шевченка – рідного дядька Тараса.

Разом із Шкодою В'ячеславом Євгеновичем – праправнуком Шевченка по родинній лінії сестри Катерини, складає схеми Катерини Григорівни Красицької (Шевченко). Почав із роду Йосипа Григоровича Шевченка, рідного брата Т. Г. Шевченка, згодом ця схема була надрукована в журналі «Родовід» (№13 за 1996 р.). Згодом склав схеми нащадків Микити Григоровича Шевченка, рідного брата Т.Г. Шевченка; Ярини Григорівни Бойко, рідної сестри Т.Г. Шевченка; Павла Івановича Шевченка, рідного дядька Т.Г. Шевченка.

Після цього разом зі Шкодою В'ячеславом Євгеновичем, праправнуком Т.Г. Шевченка по родинній лінії сестри Катерини, склали схему Катерини Григорівни Красицької (Шевченко), рідної сестри Т.Г. Шевченка.

Генеалогічне дерево Варфоломія Григоровича Шевченка дослідила і люб'язно надала автору Ройцина Ольга Василівна, кандидат фізико-математичних наук.

Генеалогічне дерево Олени (Олександри) Іванівни Олійник (Шевченко), рідної тітки Т.Г. Шевченка, розробили і надали авторові Олійник Анатолій Федорович, прапраправнук Т.Г. Шевченка по родинній лінії Олени Олійник, та Кулик Григорій Маркіянович, канівський педагог і поет.

Генеалогічне дерево Омеляна Івановича Шевченка дослідив і надав Чанін Сергій Васильович, літератор із Кривого Рогу.

Одержимий своїм дослідженням Микола Павлович постійно цікавиться інформацією, яка з'являється на сайтах інтернету, особливо на сайті „Клуб знаменитих Шевченко”. Автора непокоїть, що останнім часом багато цікавої інформації з'являється на сайтах інтернету, в тому числі і по генеалогії роду Шевченків.

Мало не кожен десятий член клубу називає себе далеким нащадком роду Т.Г. Шевченка. Звичайно на сайтах ніхто цю інформацію не перевіряє і не контролює. Тому неважко оголосити себе нащадком якоїсь визначної особистості. Як на мене, то ця інформація повинна певним чином перевірятися, перш ніж потрапити до інтернету

Крім того, часто-густо кореспонденти шанованих видань дозволяють собі розміщувати на шпальтах газет неперевірену і недостовірну інформацію, що стосується нащадків роду Т.Г. Шевченка. Так, наприклад, 09.07.1998 року в газеті «Вечірній Київ» був надрукований допис кореспондента Миколи Цівірка «Я вважав це фантазіями своєї бабусі». У ньому розповідається про нібито праправнучатого племінника Тараса Шевченка по родинній лінії сестри Параски Антонова Леоніда Івановича, який мешкав і працював на той час у місті Кривому Розі громадським представником газет «Вечірній Київ» та «Незалежний погляд».

На мої прохання намалювати свою родинну гілочку Леонід Антонов відповів відмовою. Насправді ніякої сестри Параски у Тараса Григоровича Шевченка не було, отже, родинних зв'язків із родом Шевченка пан Л.І. Антонов не має.

06.08.2009 року в «Газеті по-українськи» був надрукований допис кореспондента з Полтавської області Миколи Марченка «Василь Ніколаєнко зіграв у кіно солдата-гвалтівника». У статті розповідається про «родича» Т.Г. Шевченка директора Кибинської школи Миргородського району на Полтавщині Василя Петровича Ніколаєнка.

Після цього у мене виникло закономірне запитання як до кореспондента Марченка, так і до В.П. Ніколаєнка: на які документальні свідчення вони спираються для підтвердження того, що В.П. Ніколаєнко є одним із нащадків роду Т.Г. Шевченка? Дуже прикро, але на моє прохання ніяких документальних підтверджень досі не надали ні кореспондент Марченко, ні Ніколаєнко. На моє письмове та усне прохання до Ніколаєнка представити «гілочку» його роду він не відповів. Крім того, я консультувався з працівниками Національного заповідника «Батьківщина Тараса Шевченка», там теж не підтвердили приналежність В.П. Ніколаєнка до роду Шевченків.

Проаналізувавши всі наявні генеалогічні матеріали, я дійшов висновку, що Ніколаєнко Василь Петрович ніякого відношення до роду Шевченків не має, хоча б тому, що у братів і сестер Т.Г. Шевченка сина Фоки (у газеті «Фокія») не було.

Окрім того, даруйте, не можна оминати неприпустимість у справді українолюбній газеті сусідства в заголовку публікації слів «гвалтівник» і «родич Шевченка». Цього, здається, вимагає не лише етика, а й стилістика. Я двічі письмово звертався до головного редактора газети Рубана Володимира Миколайовича з проханням спростувати неправдиву інформацію, але, на жаль, на моє прохання чомусь не звернули увагу. А не завадило б ...

Неправдива, неперевірена інформація щодо нащадків роду Шевченків була надрукована і в газеті «Донеччина». Допис «Правнучка Кобзаря живе у Вуглегірську» від 16.06.2005 р. та допис від 17.11.2005 р. «Ми тісно пов'язані з іменем Кобзаря».

Це лише кілька фрагментів, на які я не міг не звернути уваги. Я не ставив собі за мету аналізувати і перевіряти всі аналогічні факти. У подальшому, вважаю, потребують архівних досліджень і скрупульозної перевірки й інші факти, оприлюднені в засобах масової інформації, але це окрема тема, до якої, надіюся, з часом «дійдуть руки» у шевченкознавців та ентузіастів-дослідників.

Тому 15 розділ має заголовок «Біографії цих людей потребують подальшого дослідження».

Тримаю в руках цю книгу, не як учитель, для якого багато чого можна почерпнути при підготовці до уроків і позакласних заходів, а як пересічна людина. І дивні почуття огортають мене, бо з багатьма сільчанами, які були чи ще й досі проживають у селі, особисто знайома. З одного боку гордість, бо мала честь спілкуватися з В. Т. Шевченко – директором музею Т. Г. Шевченка; І .А. Шевченком – заслуженим учителем УРСР. А з другого – трішки заздрісно, що належать вони до такого роду, в якому є «такі батьки і такі сини».

Написана книга доступною мовою. Кожен розділ ясно пересипаний світлинами як сучасними, так і попередніх століть.

Використані джерела:

1. Білецький Ф.. Звенигородка: мала енциклопедія. – Звенигородка: Звенигородське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2004.
2. Відоменко О.. Сумна та радісна Шевченкіана. Хмельницький – Поділля, 1996.
3. Лисенко М.. Коріння Шевченкового роду. Київ: ТОВ «Алефа», 2012.
4. Яхімонович А.. Родовід Тараса Шевченка в його нащадках. – Черкаси: Брама – Україна, 2008.

Холодова Людмила Миколаївна,
учитель української мови і літератури
Канівської спеціалізованої школи
I-III ступенів №6 з поглибленим
вивченням іноземних мов
Канівської міської ради

Українська родина, український рід, українська традиція, родовід, ментальність, обрядовість, релігійність, – усі ці поняття одного порядку, одного чуттєвого кореня. В ключі великої спадщини, початки якої сягають основ, підвалин, отого самого коріння, ферментуються вагомими словами: прадід, дід, батько, син, внук, прабабка, баба, мати, донька, онука – це гілля національного історичного поступу.

Хто не шанує свій рід і цурається його, той з породи нищих, зрадників, – у кожного народу вивершені сходинки цієї моралі. Була ця мораль і в нашого народу. Попри недолю і прикрі історичні скрути, попри підступ і унормоване українофобство, мораль святості роду шанувалася і передавалася з покоління в покоління.

Мали українські роди свої традиції. Дідівські звичаї і родинний пошанівок – то було спочатку, як те саме Слово. Відколи зачиналося дитинство, відтоді зароджувалося почуття гордості й особистої причетності: я – батько – рід. Ніхто не минав цієї почуттєвої сходинки, як струна вона натягувалася, міцнішала, обростаючи мелодикою тлумачень і вірувань.

Намагалися розібратися в поняттях цього порядку віддавна. Шукали свого шляху завтрашнього у вчорашнім дні – так намацувалася нитка єдиного шляху. Через рід і родовід – оце батько і син. У таких випадках документи, історичні знання, джерельні матеріали слугують за першовзірець.

За життя Тараса Шевченка нікому не спало на думку допитатися й записати все про його рід, про село, навіть про хату, в якій народився.

Не залишив жодного документу і сам Шевченко, вважаючи, що його життя – це біографія цілого народу. Тому нерідко за достовірне свідчення беруть те, що змалювала жива художня уява, аби втілити в образах правду торішньої дійсності, а не поодинокого факту.

Саме тому тема «Родовід Т. Г. Шевченка» така важлива. Перш за все, питання родоводу Шевченка захоплює саме по собі. Ним цікавляться науковці, відвідувачі Шевченківського національного заповідника та самі родичі Тараса Шевченка.

«Родовід Тараса Шевченка» – тема, над якою багато років працює старший науковий працівник Шевченківського національного заповідника Алла Володимирівна Яхімович. Вона започаткувала картотеку «Родовід Т.Г. Шевченка», в якій нараховується більше 80 осіб; виявила Знам'янську гілку родоводу Красицьких. Дослідженнями родоводу Т. Шевченка займається працівниця Київського музею Т.Г Шевченка Наталка Лисенко, голова Всеукраїнського культурно-наукового фонду Тараса Шевченка Людмила Красицька, Микола Лисенко, родич Тараса Шевченка по брату Йосипу, Олександр Відоменко – правнук поета також по брату Йосипу.

Дослідивши та опрацювавши різноманітні документи, наявні в архівах бібліотек, знайдено багато листів переписки з родичами Тараса Григоровича Шевченка. У 1995 році до Канева, на Чернечу гору, завітало 37 родичів Тараса Шевченка з усіх куточків України. Проте, зважаючи на всі знайдені факти, слід зауважити, що родичі і раніше навідувались, листувалися з музеєм. Ділилися спогадами, та отак разом зібрались «на тиху розмову» вперше. Раз за разом, мов світлі джерельця, зринали спомини, і якимось особливо, по-родинному тепло вимальовувалась у них постать Тараса.

Неймовірно багато цікавих постатей можна знайти у родоводі Тараса Григоровича. Наприклад, його родича Сільвестра Мартиновича Бондаря за прекрасний голос як звали на селі, так і записали в паспорт – Соловеем Мартиновичем.

Йому присвячували свої вірші його родичі, зокрема, сестри Любов та Олена Майбороди, Валентина Сушицька. Відомі імена художників Фотія і Софії Красицьких, Якова Шевченка, художника-фотографа Григорія Шевченка, письменників Дмитра і Людмили Красицьких, співачки і піаністки Валентини Іваненко, шевченкознавців Василя Костенка, Ольги Шарапи, Валентини Шевченко, Антоніни та Людмили Красицьких, Тамари Костенко...

Мабуть, це найважливіше – встигнути, не згубити ниточку свого роду, вчасно сказати такі потрібні слова, розділити горе і радість.

Інтерес до постаті Тараса Григоровича Шевченка зростає щороку. Аспекти вивчення його життєвого і творчого подвигу найширші. Один із них – це дослідження коренів генія, які стали його початком, які зростили і виховали все життя усвідомленням гордості за свою родинну приналежність.

У всі віки найбільшим багатством кожного народу є сім'я, рід, родина, основа нації.

Шевченко – рід у Кирилівці давній. Коріння його сягає у XVII століття, а численні гілки, продовжуючи і нині пускати все нові й нові пагони, – все вище, все ширше.

Прадід Іван Швець жив у козацькому зимівнику Кирилівки на початку 1700 року. Молодим козакував на Запорізькій Січі, а на зиму приїздив до Кирилівки: чоботи шив із ременю, а постолі з сириці. І за це одержав на селі прізвище Швець. Так природно виникло в родині предків Тараса прізвище, якому з часом судилось у дещо трансформованому вигляді уславити свій рід. Його дружина народила дочку Єфросинію і замолоду померла, так і Швець був змушений осісти в Кирилівці.

Прадід Тараса Шевченка по матері – Іван Бойко. У Кирилівці та Будищах родин з таким прізвищем багато. Тут є легенди, що вони переїхали з Бойківщини, що принесли в цей край свої звичаї, крім одяжі, різьблення по дереву, багато діалектних слів. Очевидно, що прадід Тараса Григоровича по матері приїхав з Бойківщини у Моринці...

Це дуже важливо - знати про нащадків та предків Тараса Григоровича – співця України. Саме тому ми знайшли багато інформації, яка б стосувалась його родоводу.

Перше джерело, з якого ми черпаємо інформацію про витоки роду Шевченків, про його нащадків, – книга старшого наукового працівника Шевченківського національного заповідника Алли Яхимович «Родовід Тараса Шевченка в його нащадках». Алла Володимирівна багато років проводить науково-пошукову роботу по вивченню родоводу Кобзаря, підтримує зв'язки з багатьма родинами нащадків поета по його братах і сестрах. У книзі вміщена широка і різнобічна інформація про родовід Тараса Григоровича, спогади, розповіді представників славного роду.

Дослідити і скласти генеалогічне дерево Тараса Шевченка поставив собі за мету далекий родич поета Микола Лисенко. Книга Миколи Лисенка «Коріння Шевченкового роду», що вийшла друком у 2012 році, – це наукове дослідження древа роду Шевченків – поіменне розшифрування усіх гілок його нащадків: братів, сестер, дядьків та тіток. Багаторічна копітка праця Миколи Павловича в архівах, музеях, бібліотеках, листування з нащадками, особисті зустрічі з членами родини завершилася тим, що в Україні автор

«виростив» генеалогічне дерево роду Шевченків, яке на графічній схемі нараховує понад тисячу осіб.

«Коріння Шевченкового роду» – це відгук одного із його пращурів на «дружнє посланіє» «І мертвим, і живим, і ненарожденним...». Книга має «додаток», де розміщені матеріали про родоводи багатьох людей, які уточнюються і досліджуються.

Крім Миколи Лисенка, питання родоводу досліджували:

Божко С. у статті «Праправнучка Т.Г. Шевченка: «Від прадіда мого мені не «слави», ні вигідне треба» («Молодь України», 1999, №25, с.2);

Бойко П. Нашадки на Дніпропетровщині. – Зб. «В сім'ї вольній, новій», 1985, №2, с.169 – 172;

Красицький Д.Ф. До біографії Шевченка раннього періоду. – Збірник праць 6 наукової Шевченківської конференції. – К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1957, с. 32 – 48;

Анна Франко – Ключко, Зіновія Стець. Спогади Анни Франко про Митрофана Шевченка. // Дзвін. – 2011, №3, с. 124 – 126;

Свічка на вітрі, або скрипка в руках Ейнштейна. // Музичний провулок, №1 (3), 2005;

Ковтун О. Все починається з людини. // Вечірній Київ, 1983, 3 вересня;

Сакунов В. Кобзарєва правнучка. // Вісті з України, 1989, №9, лютий;

Іванченко М. Роду Шевченкового. // Народна творчість та етнографія, 1981, №2;

Лисицина Э. Правнучка Тараса. // Вечерний Донецк, 1975, 21 червня;

Пушик С. Славетний предок Кобзаря. – Збірка «В сім'ї вольній, новій», 1989, №5, с. 231 – 274;

Зленко Г. Онучка Кобзаря... // Вітчизна, 1966, №8, серпень, с. 215-217;

Білокін О. На раду тиху, на розмову. // Чернеча гора, №4, 1995, с.2;

Баннікова Н. Зустріч з письменником. // Перемога, 1972, 14 листопада;

Танана Р. Родичі Кобзаря на його могилі. – Тези наукової конференції, присвяченої 150-річчю першого приїзду Т. Шевченка на Україну. // Канів, 1993, с. 44 – 45;

Танана Р. Родичі Кобзаря на його могилі. // Дзвін, 1997, №3, с. 107 – 114;

Балачко О. Не забудьте пом'янути. // Культура і життя, 1993;

Кірюхіна М. Таємниця садиби Фотія Красицького. // Слово Просвіти, №40, 2011, с. 11;

Колесникова К. Дещо про родину Варфоломія Шевченка. – Хроніки 2000. // Черкаський край, №44 -46, 2002, с.177;

Зленко Г. Поет – небіж Кобзаря. // Вітчизна, 1966, №3, березень, с. 213 – 217;

Родстенники Т. Шевченки. // Киевская старина – К. : Типографія Н.Т. Корчак – Новицького, 1904, №10, с. 24-26;

Великий рід великої родини – Науково- популярний нарис про Т. Шевченка та його родовід. // Тов. «Елібре», 2008.

Мабуть, це найважливіше – встигнути, не згубити ниточку свого роду, вчасно сказати такі потрібні слова, розділити горе і радість. Слова вдячності про таку нагоду є записях Книги вражень Шевченківського національного заповідника.

Художник із Києва Валерій Красицький: «Ми приємно здивовані, що маємо змогу тут всі один на одного подивитись, відчутти, яка в велика родина. Кажуть, що є близько тисячі родичів по лінії батьків, братів і сестер Тараса Шевченка, тож сьогодні зібралася маленька часточка. І, напевне, цю щасливу нагоду пошанування предків треба розповсюджувати по всій Україні. Я і в школі діткам кажу: «Підіть до дідуся, бабці своїх, розпитайте, хто був їхнім родичем». У цій залі теж є дітки, я й до них звертаюся. Адже так не вистачає українському духові і українській державі цих пракоренів...»

«Час зберегти хоча б те, що залишилося!» – закликав патріот О. Лазаревський в липні 1884 р. І добре те, що питанням Шевченкового родоводу займаються і науковці, і нащадки Кобзаря. І ми віримо, що ще багато нових імен цього славного роду будуть знані широкому колу українців. Адже, передаючи духовні традиції від покоління до покоління, від прабабків

до батьків і від батьків до дітей та онуків, ми виконуємо своє основне призначення – виховуємо нову генерацію покоління свідомих українців.

Мій родовід

Роки спливають за роками
Так час крокує в небуття,
Але на жаль, це знає кожен,
Йому не буде вороття.
За часом линуть покоління
На зміну діти йдуть батькам,
Але не треба забувати
Кому завдячуєш життям.
Ми діти неньки України,
Де завжди мешкав весь наш рід.
Тут жив і прадід мій і дід
Про них складу свій родовід.
Мій рід великий і чудовий.
Йому не буде забуття.
В нім чую серця я биття
Майбутніх поколінь далеких.
Минуле наше – це наш скарб,
Який нам треба боронити,
Щоб потім сльози нам не лити
Й себе у цьому не корити.

Баштенко Тетяна, м. Харків

Використана література

1. Алла Яхімович. «Родовід Тараса Шевченка в його нащадках»– Брама-Україна 2008.
2. Яцюк В.М. «Не забудьте пом'янути...» Шевченківська листівка як пам'ятка історії та культури. 1890-1940. – Криниця, 2004.
3. М.Г. Іванченко «З роду Шевченкового». Книга №47. 1982. С. 60-61.
4. С. Пушик. «Славний предок Кобзаря». 1989.С.231-274.
5. Зінаїда Панасівна Тарахан-Береза. «Святиня»// Київ, видавництво «Родовід», 1998.
6. Федорук О. Поняття родоvodu – з духу нашого. // Родовід, 1996, № 1(13), с. 74-76.
7. Лисенко М. Наше коріння.// Родовід, 1996, № 1(13), с.90-93.

Коваль Олена Анатоліївна, учитель
української мови і літератури
Головківський
НВК «ДНЗ-ЗОШ І-ІІІ ст.»
Головківської
сільської ради Чигиринського району

Перш ніж заглибитися в генеалогію Т. Г. Шевченка, слід зауважити, що наукових робіт, статей з цього питання не бракує. Ряд робіт ґрунтують свої дослідження, керуючись архівними документами і автобіографічними записами самого Т.Шевченка, окремі статті ґрунтуються на спогадах найближчих друзів поета і людей, які за життя мали зустрічі з ним (поодинокі чи часті).

Звісно, чим глибше в минуле йшов пошук, тим більше з'являлося легенд, версій щодо родоvodu Великого Кобзаря.

По батьковій лінії Тарас Шевченко веде свій початок з козацтва, бо прадід Андрій Безрідний мав походження з козацьких низів на Запорізькій Січі. По материній лінії корені

Шевченкового роду сягають карпатських бойків, звідки родом була родина матері Шевченка. Відомо, що дітей у Григорія та Катерини Шевченків було семеро, хоча одна з дочок – Марія (1808 р.н.) – померла в двохрічному віці. Цікавим є той факт, що за офіційною біографією Шевченка на 1818 рік родина Шевченків мала п'ятеро дітей (враховуючи померлу Марію), за дослідженнями П.Зайцева у 1818 році родина мала вже шестеро дітей [4].

Щодо дитинства і юності Тараса Григоровича є теж ряд неточностей. Шевченко в своїй автобіографії у 1860 році вказує, що став сиротою з 8 років, тобто мати померла у 1822 році, за офіційними даними Шевченко став сиротою у 9,5 років (мати померла 20.08.1823 року), а через 2 роки помирає батько (21.03.1825 р.) [4]. Перед смертю батько Т.Шевченка робить доволі дивні розпорядження:

«Синові Тарасові із мого хазяйства нічого не треба...» [3]. Тарас став єдиною дитиною, хто не отримав нічого зі спадку. Такий факт може нашоухнути на те, що Тарас був позашлюбною дитиною, і таким вчинком батько Григорій явно не визнав Тараса своїм сином. Але документальних підтверджень цього факту немає або не розкрито його біографами.

Хоча, можливо, походження Шевченка сягає коріннями до благородного роду. На благородство рис обличчя Тараса Григоровича наголошував Карл Брюллов. Будучи живописцем, Брюллов добре розумівся на родових рисах людей. Можливо, він побачив схожість в рисах Шевченка з кимось добре відомим на той час. Про благородне походження Т.Шевченка може свідчити і факт його біографії – покарання в «солдати». Якби він був для царя просто звільненим кріпаком, то його покаранням була б каторга, а «служба в... Оренбурзькому корпусі « з правом вислуги» [4], може навести на думку, що Шевченко – один з дворян.

Однією з суперечливих сторінок родоводу Тараса Григоровича є наявність чи відсутність прямих спадкоємців. Всім відомий біографічний факт, що поет за життя так і не створив родини, не мав дітей. Хоча є певні свідчення друзів Шевченка, що нащадок таки є. За спогадами Афанасьєва – Чужбинського , був він (Шевченко) улюбленим гостем у Закревських. І в 1843 році, коли Тарас познайомився на балу у Волховської з Ганною Закревською, в гості до Закревських разом з чародієм Гребінкою повіз його Віктор Забіла. Там він забезпечував їм вільне спілкування, відволікаючи злюку Платона Закревського своїми знаменитими настоянками під закуску гри в карти, до чого відставний полковник був великий любитель...

Виїхав Тарас до Петербургу, захопивши дюжину барилець, полубарилець, пляшок цілющих Забілиних настоянок на всі випадки життя. У вересні-жовтні 1844 до Тараса навідувалася Ганна Закревська, що супроводжувала чоловіка при його черговій поїздки до Петербургу по тяжбах з сусідами. Тарас заради неї навіть змінив квартиру. Пригощалися дарованою Віктором «кохановкою». А через 9 місяців, в липні 1845 року, Ганна народила донечку Софію. Хресними були Віктор Закревській і його сестра. Платон не хотів і бачити дитину. Але і Тарасу не дали навіть на неї поглянути. Саме цим пояснюється його депресія і послідуєча хвороба, що трохи не привела до смерті (в усякому разі «Заповіт» він тоді написав)[1].

Цікавою і суперечливою сторінкою особистого життя Тараса Григоровича є його перебування в Казахстані. Шевченко в очах казахів належав до касті акинів, навіть шаманів, адже він вмів малювати, і казахи довіряли йому настільки, що навіть позували. А це неприпустимо для людей, які сповідують іслам. Утім, це був не зовсім правдивий іслам, надто багато в ньому було язичництва, залишків прадавньої віри в магичні сили природи.

Але й цього мало, щоб завоювати довіру. Треба стати членом одного з родів – кланів, що утворюють певну ієрархію.

Станіслав Мастеров, письменник і лікар, розповідає, як в 60-х роках 20 ст. їздив по околицях Мангишлака разом з редактором газети «Огни Мангишлака» Юрієм Татариним і

записував розповіді аксакалів, чиї діди пам'ятали про експедицію 1851 року за участі Тараса Шевченка.

Вони стверджували, що неофіційною дружиною (токал) була казашка Катя, молодша від нього на 20 років, і в них було двоє дітей, хлопчик та дівчинка. А 1857 року Шевченко повернувся із заслання. Саме вона зображена на однойменній картині.

Три роки потому Катю віддали заміж за іншого, й у неї було ще багато дітей. Але про Тарасових їй заборонили згадувати. Належала Катя до войовничого роду Адай, що займає одне з найпочесніших місць серед інших казахських родів. Нащадки Тараса роду Муалім – Адай є хранителями його пам'яті ось уже понад 150 років. [5]

Одним із не багатьох родичів, що складають четверте покоління найближчих нащадків Кобзаря є праправнук, який веде свою лінію від Йосипа Шевченка – Микола Павлович Лисенко. Микола Павлович уже понад три десятиліття вивчає генеалогічне дерево родини Великого Кобзаря. У його поданні рід Тараса Григоровича містить понад 1300 осіб. Деякі з них навіть і не здогадуються, що належать до цього славетного роду. Нині ці люди мешкають у Росії, Прибалтиці, Австралії, США, Франції. А в Україні, зокрема, й у Шевченковому краї — Моринцях, Звенигородці, Шевченковому, колишній Керелівці (Кирилівці). Видатними постатями Кобзарєвого роду є письменники Дмитро Красицький, Олександр Відоменко; художники — Фотій Красицький, Микола Лихошва, Валерій Красицький, Яків Шевченко; заслужений діяч Російської Федерації академік Людвіг Боярський; поети — Людмила Красицька, В'ячеслав Шевченко та Йосип Шевченко; колишній працівник посольства України в Швейцарській Конфедерації Ігор Крижанівський [5].

Звичайно, життя відомої і талановитої людини, якою був Тарас Григорович Шевченко, завжди приваблює нерозкритими фактами, тайнами, версіями. Деякі думки, викладені в статті, можливо суперечать офіційній біографії поета, кожен з нас шукає істину для себе: хтось знаходить, а хтось залишає пошуки.

Використана література

1. Афанасьєв-Чужбинський О.С. Спогади про Тараса Шевченка. — К.: Дніпро, 1982. — С. 87-107.
2. Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість / Іван Дзюба. – Вид. 2. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 5, 6, 686-694.
3. Жемчужников Л.М. Спогади про Тараса Григоровича Шевченка, його смерть і похорони / Л.М.Жемчужников // Основа. – СПб, 1861. -№3. – С. 19.
4. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка. – Нью-Йорк. – 1955. – 228 с.
5. Мастеров С. «Я памятник воздвиг себе...» – Кустанай, 2006. – 160 с.
6. Поліщук В. Старицький і Шевченко: з історії родоводів // Вісник Черкаського університету. – випуск 178. – с.32-37.

ТЕМА 2 СИНКРЕТИЗМ АВТОРСЬКОЇ ТА ФОЛЬКЛОРНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЕНЕРГЕТИКИ У ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА

Шпильова Світлана Павлівна,
вчитель української мови та літератури
Смілянської загальноосвітньої

Т. Шевченко вийшов з народних глибин, з дитинства увібрав у чутливу душу народну стихію, усе життя віддав служінню рідному народові.

Поет прекрасно знав свій народ, його менталітет, характерні риси і правдиво відображав їх у творах. Він був проникливим і тонким знавцем духовної творчості рідного народу, скарбів народної пісні і казки. «Поет такого безмірного резонансу і гуманної височини, як Т. Шевченко, – зауважував М. Сумцов, – є в царині слова неперевершеними чародіями».

У поезії Шевченка широко використані фольклорно-етнографічні мотиви. З огляду на це його «Кобзар» можна зіставити з фольклорними збірниками Чубинського, Головацького, Манжури, Грінченка. Однак в Шевченка ми знаходимо те, чого немає в жодній із фольклорних збірок, – сягання у глибін народної душі. Це не вимірюється жодними теоретичними мірками, бо силою свого могутнього таланту поет пропускав народну творчість через своє вразливе серце – тоді фольклорні мотиви гармонійно впліталися в його твори, ставали їхньою невід’ємною частиною. Таке поєднання властиве тільки геніям.

В основі будь-якого фольклорно-етнографічного елемента лежить народне слово, а Шевченко, як ніхто інший, возвеличив його як знаряддя думки і творчості, як могутню моральну силу, як захист гідності народу. «Орю свій переліг – убогу ниву, та сію слово; добрі жнива колись-то будуть», – писав поет в 1860 р., а наступного року узагальнив своє поетичне й життєве кредо: «возвеличу отих рабів німих; я на сторожі коло їх поставлю слово».

Вже з дитинства Шевченка приваблював чарівний світ народних казок і повір’їв, відтворений пізніше в його романтичних баладах, поемах. Поета приваблювали образи народної демонології: відьми, ворожки, русалки, доля і недоля, злидні, перетворення дівчини в тополю, лілею, – в цій царині фантастики Т. Шевченко добре знався і пов’язував народні уявлення з реальним життям.

У незавершеній poemі «Черниця Мар’яна» читаємо: «Як русалка жде місяця, Мар’яна блукає понад темним гаєм». У баладі «Причинна» і в poemі «Невольник» діють ворожки, русалки. У poemі «Княжна» згруповано підряд кілька народних повір’їв: на вітах гойдаються нехрещені діти; вовкулака ночує в полі на могилі; сич кричить у лісі чи на даху будинку, віщуючи нещастя; сон-трава розцвітає вночі на долині.

Долю й недолю народу Т. Шевченко трактує в народному дусі й розкриває в багатьох творах: «Катерині» («тому доля запродала до краю, а другому оставила те, що заховать»), у poemі «Сон» («У всякого своя доля...»), у вірші «Не нарікаю я на Бога» та ін. Знахарка в баладі «Тополя» каже дівчині: «Твою долю позаторік знала». Суто народний характер має вираз: «В того доля ходить полем – колоски збирає, а моя десь ледащиця за морем блукає» або: «Доле моя, доле, чом ти не така, як доля чужая».

Т. Шевченко часто використовує у своїх творах народні пісні та приказки. На сторінках poemі «Гайдаки» та інших творів вони вкладені в уста героїв. «Ох, старі голови та розумні, химерять, та й зроблять з лемеша швайку; де можна лантух, там торби не треба; купили хрину, треба з’їсти плачте очі, хоч повилазьте, бачили, що купували, – грошам не пропадать...» (поема «Гайдаки»).

І в інших творах Шевченка знаходимо народні прислів’я, приказки, порівняння, епітети: «скачи, враже, як пан каже», «густенька каша, та, брате, не наша», «теплий кожух, та тільки не на мене шитий», «гриземось, мов собаки», «як скоч, а лихо перескоч», «на те і лихо, з нами битись», «чи то плисти, чи то брести», «дурня знать по походу», «в своїй хаті своя й правда», «удвох і плакати мов легше», «тече вода і на гору багатому в хату», «люди

гнутья, як ті лози, куди вітер віє», «хто не вміє заробить, той не вміє і пожить», «гуляючи, шматок хліба з'їсти» тощо.

Дуже любив Кобзар народні пісні, кохався них, знав безліч і, маючи добрий голос, часто на свята співав, записував, переробляв їх, наспівував у radoщах і в горі.

У творах Кобзаря одні пісні передані майже дослівно, по пам'яті чи із запису, інші – лише названі. Так, у «Перебенді» поет називає багато пісень, які виконує кобзар: тут і протяжні історичні про Саву Чалого, і сумні, журливі про «тополю – лиху долю», і веселі про горлицю, про Гриця; пісенні мотиви переважають і в баладі «Причинна»:

Ідуть дівчата в поле жати,
Та знай співають ідучи,
Як проводжала сина мати,
Як бивсь татарин уночі...

У посланні «До Основ'яненка» (1839) Шевченко висловив впевненість, що

Наша дума, наша пісня
Не вмере, не загине...

Там само він називає дві пісні: «Ой, не шуми, луже» та «Гриць».

Особливо багато народнопісенних елементів у поемі «Гайдамаки». Це фрагменти пісень «Небога», «Перед паном Хведором». Чимало пісень цілком чи в уривках: «Ой, гоп, таки гоп», «Якби таки, або так, або сяк», «Од села до села», «Не дивуйтесь, дівчата», «Отак чини, як я чиню», «На вгороді пастирняк», «Ой гоп, гопака», «Як була я молодою преподобницею», «Заганяйте квочку в бочку», «Ой син сирівець» та інші.

Микола Сумцов відзначав: «На Шевченків «Кобзар» народна поезія наклала великі й барвисті фарби, попереду в самій мові, в порівняннях, епітетах і символах, далі Т. Шевченко дає чимало шматків і уламків усного піснетворства, нарешті є доволі цілих, трохи перероблених пісень».

Як І. Котляревський дав реєстри пісень, казок, ворожінь, що побутували в його час, так і Тарас Шевченко залишив у «Перебенді» чималий перелік пісень, які йому найбільше подобалися.

Тут чергуються веселі й сумні, історичні й побутові пісні. На пісні різних жанрів натрапляємо і в інших творах Шевченка. Так, у «Гайдамаках» та «Невольнику» поет двічі згадує про бурю на Чорнім морі і Олексія Поповича; в «Гайдамаках» є й сороміцькі пісні, що співаються після весілля на перезві – «Як була я молодою преподобницею». У «Тарасовій ночі» кобзар журливо співає жіночу п'яницьку пісню «Нехай буде отакечки», та й поезія «Утоптала стежечку через яр» перероблена з п'яницької пісні.

На думку Сумцова, простими переспівами можна лічити поезії Шевченка «Ой на горі ромен цвіте», «Ой я свого чоловіка в дорогу просила», «Ой пішла я у яр за водою», «Ой не п'ються пива, меди» – чумацькі; «Полюбилась я», «На городі коло броду», «І багата я» – весільні – і чимало других. 4

В усьому «Кобзарі» розсіяні відгуки, наслідування і переробки народних ліричних пісень.

Трапляються у творах Т. Шевченка й чумацькі пісні. Як відомо, батько поета чумакував. Чумацька поезія й пісня глибоко полонили душу Тараса, і він пробував збирати ці пісні.

Із циклу козацьких пісень Шевченко згадує у вірші «Перебендя» народну пісню про руйнування Січі:

Або щоб те знали,
Тяжко-важко заспіває,
Як Січ руйнували.

Легенди, казки і прислів'я трапляються у творах Шевченка, порівняно з піснями, рідше. Частіше поет використовує повір'я і звичаї: про сон-траву, про те, що на місяці брат

брата на вильцях держе, що веселка воду позичає, про відьом, русалок, ворожок, пристрій тощо. Знаходимо в «Кобзарі» й описи весільних народних звичаїв – обмін хлібом, пов'язування рушників, готування короваю та інше.

Окремо варто сказати про художні образи, запозичені Шевченком з народної поезії: смерть з косою в руках – уособлення чуми; похилений явір – горе парубка; весілля – війна; жнива – битва; заростання шляхів – знак відсутності милого; калина – дівчина та інше.

Спостережена ще одна риса творчої манери Шевченка – оригінальне змалювання природи України, замилування нею: сонце в нього ночує за морем, виглядає з-за хмари, ніби наречений, весною поглядає на землю; місяць круглий, блідолиций, гуляє по небу, дивиться в «море безкрає» або виступає з «сестрою зорею».

Особливе місце у творчості поета відведене образу Дніпра.

Шевченків Дніпро – широкий, дужий, сильний, як море; всі ріки в нього впадають, і він усі їхні води несе в море; він то реве і стогне, то тихо говорить, дає відповіді; із-за Дніпра прилітають думи, слава, доля. Тут пороги, кургани, сільська церквися на крутому березі. Дніпро викликає цілу низку історичних спогадів, бо він – «старий, сивий козак». На крутому березі Дніпра і заповів поховати себе великий поет.

Шевченко дуже любив народні думи. Він ще малим чув їх у виконанні кобзарів, а згодом чимало записав від них сам. Народні думи поет оцінював надзвичайно високо. Мотиви дум часто навіювали Шевченкові сюжети творів.

Тісний зв'язок творчості Кобзаря з народною піснею вплинув на форму його поезій. Оригінальна, свіжа, глибоко лірична, вона не старіє з плином часу. Дослідники відзначають, що у своїй творчості поет дотримувався не канонів європейських, а ритмів народної пісні. З приводу цього Сумцов висловлювався так:

«Великий украинский Кобзар вскормлен и вспоен родной песней. Он воспринял в свою чуткую душу все ее звуки и краски и повел благое дело поэтического творчества далее, расширил его пределы разнообразными новыми культурными элементами, внес новые мотивы, новые сюжеты».

Тарас Шевченко надзвичайно майстерно користувався фольклором і так органічно вводив у свою поетичну творчість, що часом важко було визначити, де кінчається запозичення і починається особиста творчість.

Використана література

1. Корш Х. Шевченко среди поэтов славянства // На спомин 50-х роковин смерті Шевченка. – Москва, 1912.
2. Сумцов Н. Этнографизм Тараса Шевченко. – Москва, 1914. – С.88.
3. Сумцов М. Вага і краса української народної поезії. – Х., 1910. – С.23.
4. Сумцов М. Вага і краса української народної поезії. – С.24.
5. Сумцов Н. Любимые народне песни Т.Г. Шевченко // Украинская старина. – К., 1914. – С.18.
6. Шевченко Т. Твори: У 3 т. – К., 1949. – Т. 1. – С.37, 38.

ТЕМА 3

ОБРАЗ ЖІНКИ У ТВОРЧОСТІ ШЕВЧЕНКА: ПСИХОАНАЛІТИЧНЕ ПРОЧИТАННЯ

Мандрика Валентина Михайлівна,
учитель української мови та літератури
Балаклеївської спеціалізованої школи

*У наших раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим.*

Тарас Шевченко

В Україні завжди високо цінували жінку-матір, а відтак поетизували її у народних піснях, баладах, думах. Жінка завжди була берегинею роду, духовним символом народу, несла головну моральну відповідальність за честь свого народу, а отже, і за його гідність.

Літературознавець Микола Євшан у статті «Жінка в українській літературі», характеризуючи образи жінок в українській літературі, зауважує: «Жінка в нашій літературі, має ще, може, найбільше ідеальних прикмет, ще найбільше схоронена єї святість, яесь поважанне... На ній спочивала ореола якоїсь найбільшої святости... в історії українського народу вона заслужила собі на те, щоби була видвинена високо...» [1]

В ореолі найбільшої святості бачимо жінку у творах геніального Кобзаря. «Жінка – мати для Шевченка – і в житті, і в творчості завжди була уособленням найвищої краси, духовності, доброти й лагідності, була живим символом України» [2].

Ніхто так, як Шевченко, не розкрив її душу не лише у найвищому злеті (коханні, материнстві), а й у гріхопадінні. Але вона оданаково залишається прекрасною, бо такою трепетною любов'ю і ніжністю озивається душа жінки в поетовім серці. «Наймичка і ті його покритки, яких материнство та любов він умів змалювати такими чудовими красками, так гарно, що забуваємо про їх провини, їх гріх, і прощаємо їм в ім'я їх любови, їх терпіння», – зазначає Євшан [3].

Звідки ж ця неосяжна любов до жінки, щасливої і нещасної, скривдженої, покинутої і зігрітої добрим серцем?

Безумовно, з тих начал, що супроводжують дитинство, що, мов цілющий напій, проникають у кожную клітинку тіла і викристалізують душу люблячу, щиру, бо «... раз добром нагріте серце вік не прохолоне». А поетове зі сповиточка серце зігрівали найдорожчі люди: мати, сестри, а згодом сусідське дівча Оксана.

Любов до жінки у Шевченка – від квітучих вишень біля отчої хати, від соловейків, що не давали спати весняними ночами, від чарів калини, барвінку, лілеї. Вразлива душа поета тонко відчувала красу, Божу благодать, що згодом вихлюпнулася у неперевершених поезіях і радісними, і сумними рядками.

Після смерті матері Тарас, позбавлений її любові, переніс нелегкі випробування долі, але вони не зламали його світлих і чистих начал, що заклала рідна ненька, «саме з цього джерела бере початок той апофеоз материнської святості, який поза Шевченком, здається, не має прецеденту у світовій поезії» [4].

Отже, жінка-мати у творчості поета – це в першу чергу його мати, страдниця Катерина, яку «ще молодою – у могилу нужда та праця положила». У поезії «Якби ви знали, паничі...» бачимо матір, яка, повиваючи дитину, співає, і хоч та колискова сповнена жалю, але в ній стільки любові й ніжності, що вистачило на все життя.

Добро, у кого є господа,

А в тій господі є сестра

Чи мати добрая, – болісно згадує поет на Кос-Аралі.

Шевченкова мати, ставлячи свічку Пречистій, молила, «щоб доля добрая любила її дитину...»

Образ найдорожчої людини бачимо не лише в автобіографічних творах поета, мати незримо присутня скрізь. Любляча мати чекає на вечерю родину у ліричній перлині «Садок

вишневий коло хати», ненька – це оберіг, сімейний затишок, вона пестить, навчає своїх дітей християнських цінностей.

У прекраснім образку, що так і проситься на полотно, «У і досі сниться: під горою...» Шевченко бачить ідеал української родини, щасливу сім'ю, а надто матір:

...вийшла з хати

Веселая, сміючись мати...

Її любов безмірна, сонячна, одухотворена, щастя переповнює жінку, вона цілує дитя:

Аж тричі весело цілує,

прийма на руки і годує,

І спать несе.

Звичайно, це мрія поета бачити жінку-матір щасливою. Ні тяжка праця, ні кривда, ні осуд людський не остудять материнської любові.

У посвяті Марку Вовчку «Сон» Шевченко бачить матір втомлену на панськiм лану, але освітлену сном-мрією, що її дитя буде щасливе:

... пошкандибала

Івана сина годувать...

Розповіла, нагодувала,

попестила...

На обличчі матері, котра задрімала на хвилинку, усмішка, а що в тім погляді, коли вона прокинулася, коли розвіявся гарний сон? Безперечно, безмежна любов, свята материнська любов:

На сина глянула, взяла

Його тихенько сповила...

І хоч у цих поезіях автор змальовує матір спокійною, але за зовнішнім спокоєм криються глибокі переживання, убоління за долю дитини.

Нестерпні внутрішні страждання, тяжкий душевний стан переживають і наймичка, і Катерина з однойменних поем. Обидві героїні вчинили супроти волі батьків, тяжко караються Богом за гріхи, але Ганна своєю терплячістю впродовж усього твору стримує вихор почуттів змученої душі, і лише насамкінець в отім шепоті каяття чується крик-ридання, аж здригнулася земля:

Прости мене. Я каралась

Весь вік в чужій хаті...

Прости мене, мій синочку!

Я... я твоя мати.

«Всякі матері бувають», – каже поет у поемі «Петрусь»: і ті, що готові на самопожертву заради дитини, і ті, на жаль, яких сьогодні називають біологічними матерями. «Тополя», «Утоплена», «Мар'яна-черниця» – у цих творах жінок важко назвати ім'ям «мати», але поет не проклинає їх за знівечені дитячі долі, бо дотримується Божих заповідей, розуміючи, що зло лише помножить зло! Шевченко закликає, щоб матері «дітей своїх научали», а діти слухали матір:

Бо хто матір забуває,

Того Бог карає,

Того діти цураються,

В хату не пускають.

Карається і княжна з однойменної поеми, бо не послухала батька й матері:

Тільки дитя, що було в її лоні, дає снагу до життя і любові:

А вона молилась

І жить у Господа просилась,

Бо буде вже кого любить.

Вона вже матір'ю ходила,

Уже пишалась і любила
Своє Дитя.
І зовнішньо, і внутрішньо змінюється героїня, почувши перший крик дитяти:
І княгиня з дитиною
Не тією стала.
Ніби на світ народилась –
Гралась, веселилась...
Сльози радості і печалі в очах матері, щастя материнства і спокута гріха – все
зливається воедино:

... всю ніченьку над нею
Витала, не спала.
Надивлялась, любувалась
княжною своєю...
І раділа з нею,
І плакала...
За гріх матері Бог карає і дочку:
Чорноброва, кароока,
Вилитая мати,
Тільки сумтна, невесела....
Головою молодого
На руку схилилась
До півночі невесела
На зорі дивилась
Княжна моя.

Про що думала молода княжна? Усміх на заплаканім обличчі приховує страшну
таємницю, яку дівчина не розкриває нікому. Знову за зовнішнім спокоєм героїні криється
великий розпач і страждання. Але вся надія на Бога, а тому вона:

Помолилась та й спать лягла.
І тихо заснула.

Донька спокутує гріхи батьків, постриглась у черниці. Поет все ж залишає їй ореол
святості:

Осе свята її могила...

Ще трагічніший психологічний стан бачимо у героїні поеми «Марина», щасливу долю
якої перекреслив жорсткий нищий пан:

Богу молиться та плаче...
А на пана: і дивитися не хоче, не хоче
І їсти не хоче.
... сидить собі,
Уже й не говорить,
І не плаче...

Глибокі душевні переживання автор передає за допомогою пісні, що вирвалась із
грудей дівчини:

Прошептала, задумалась.
Потім заспівала:
Хата на помості,
Наїхали гості,
Розплітали коси
Та стрічки знімали...

Божевільний сміх переплітається з риданням. Душевне потрясіння героїні передається
піснями:

«Полюбила москаля», «Ой гиля, гиля, сірії гуси». Пісня як оголений нерв: боляче, страшно, нестерпно!

Психологічна амплітуда досягає свого апогею:

І пташкам воля, в чистім полі

І пташкам весело літять,

А я зав'янула в неволі.

У багатьох творах Шевченка пісня є самовираженням особистості, так би мовити, температурою душі:

то високо злітає,

то крила згортає,

при самій землі.

Матір Марини Шевченко змальовує в риданні, вона нічим не може зарадити лихові і гине разом з дочкою.

Інший психологічний стан жіночої душі бачимо в поемах «Неофіти» та «Марія»: «Шевченко в образі марії подав знов величну апофеозу єї святої любові до Ісуса, і довго єї ніхто не дорівняє, а образ матери в Неофітах...

... яка тут глибина в змалюванні тих типів, яке відчуття їх, яке зрозуміння...» [5]

Василь Пахаренко зазначає, «що ідеалом людини у «Кобзарі» виступає саме Марія» [6]. Вона є ідеалом жінки-матері, яка, пройшовши через горнило страждань, піднялася на найвищу сходинку материнської любові. Марія продовжує справу сина, творить добро в ім'я святої любові, в ім'я спасіння нас, грішних.

Хоч була мить біля криниці, коли «небога трохи не втопилась», побачивши довкола усе сплюндроване. Та душа її гартується, очищується в сльозах:

І тяжко, важко усміхнулась

Та й заридала, Полились

На цямрину святіє сльози...

Бачимо Марію в стані афекту, коли вона зустріла своє дитя із забавкою:

Дітей зустріла, і зомліла,

І трупом пала, як узріла

Той хрестик-шибеничку.

Душевний спокій повертається тоді, коли син викинув іграшку, матері полегшало, вона вже усміхається, втерши сльози.

Далі плач Марії переходить у «неізреченну радість», коли вона узріла у своєму синові «Месію, самого бога на землі», адже він, неповинний, навчає:

Як в світі жить, людей любить,

За правду стать! За правду згинуть!

Син пішов поміж люди, і вона за ним, усвідомлюючи і свою місію. Душа її переповнена радістю:

Все чула, і бачила, і мліла,

І мовчки трепетно раділа,

На сина дивлячись.

Та коли Ісуса повели на розп'яття, мати падає трупом! Вона вкотре переживає потрясіння! Але зібравши всі сили, здолавши неймовірні муки, вона збирає учнів сина, щоб «своїм святим огненним словом» запалити їхні душі.

Шевченко оспівав матір, жінку-героїню, яка здатна до кінця пройти тернистим шляхом свого сина.

Олесь гончар писав: «З усіх відомих природі глибин, мабуть, найбільша – глибина людської душі» [7]. Таку глибину розкриває Шевченко найтоншими, найтендітнішими порухами просто і велично у своїх поетичних творах.

Недарма вже в останні роки життя у поезії «і Архімед, і Галілей» поет стверджує:
І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люде на землі.

Використана література

1. Євшан М. Жінка в українській літературі / М.Євшан// Дивословво. – 2009. – № 5. – С. 57.
2. Пахаренко В. Українська література. Підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / В. Пахаренко. – К.,: Генеза, 2004 . – С. 306.
3. Євшан М. Жінка в українській літературі / М.Євшан// Дивословво. – 2009. – № 5 . – С. 58.
4. Панченко В. Серце Шевченка / В. Панченко // Бібліотечка «Дивослова». – 2001. – №3 . – С. 3.
5. Євшан М. Жінка в українській літературі / М.Євшан// Дивословво. – 2009. – № 5 . – С. 58.
6. Пахаренко В. Українська література. Підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / В. Пахаренко. – К., Генеза, 2004 . – С. 322.
7. Авраменко О., Скрипник Л., Українська література. 10 клас. К.,: Грамота, 2010 . – С. 179.

Яблуновська Олена Аркадіївна,
учитель української мови та
літератури Медведівської
загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів
імені М. Залізняка Чигиринської
районної ради

Тарас Шевченко – найвідоміший, найбільш доступний і зрозумілий широкому загалові письменник, творчість якого ретельно досліджено й інтерпретовано не один раз. Але й зараз, через півтора століття після його смерті, феномен поета досі не збагнули.

В історії творчості кожного митця є твори, які володіють магічним даром проникати в саму душу. До таких шедеврів Великого Митця належить поезія, в якій саме жіночі постаті виступають на перший план. Їм властиве глибинне відчуття причетності до долі народного генія й до трагічної історії всього народу. Чимало науковців прагнули осягнути природу творення образів з погляду різних методологічних засад.

Степан Балея започаткував нову сторінку в історії українського шевченкознавства. Крізь призму психоаналізу науковець досліджував глибинні підсвідомі витoki оригінальної творчості Кобзаря.

Психоаналітичні міркування С. Балея містять висновки про роль жінки у творчості Т. Шевченка. Психолог поставив собі за мету показати, що «культ жіноцтва у поета, а особливо його пошана до материнства, його ніжний погляд на «незаконних» матерів-покриток є не лише свідченням високого усупільнення поета, виявом його любові до ближніх і співчуття

до скривджених, а й має ще свою особисту сторону: цей культ є показником якогось душевного процесу, що лежить поза сферою суспільних інтересів поета»[2; 174].

Науковець впевнений, що витокami цього процесу є душевна травма Шевченка через раннє сирітство, втрату матері й самотність. Дослідник вважає, що зображення «страждених» жінок, кинутих на поталу лихою долею, їхнього болю й терпіння, не можна обґрунтовувати лише бажанням поета захистити скривджених. Тут слід зазирнути глибше: «Поет вчуває в них своє власне я; святотацтво, яке dokonується на цінностях їх ества, є прообразом святотацтва, яке довершується у поета самого на цінностях його власної душі. Святість, що в образах тих жінок вицвітає з їх поганьблення і осквернення, є святістю почування його власної душі, що родиться там з неповинного страждання» [2; 175]. Таким чином, не відкидаючи соціального змісту творчості Кобзаря, психолог указує на глибинні корені поетичних образів – підсвідомий зміст душі поета [3;2].

Степан Балеї зосереджує свою увагу на аналізі фемінного начала, як складової підсвідомого, що визначає тональність Шевченкової творчості. Описуючи самого себе в автобіографічній повісті, митець зазначає, що в нього очі були «розумні і лагідні як у дівчинки». Жіночою, тобто по-жіночому вразливою й емоційною була і його душа. Ця психічна риса, вважає дослідник, є вагомою причиною того, що поет так глибоко розуміє душу жінки і так співчуває їй, бо її доля нагадує долю поета, а її переживання - самотність, знедоленість, невсипущість любовної туги – нагадують його переживання. Вагома причина такого феномена – прагнення якнайяскравіше й найсильніше висловити свою велику тугу, відсутність у його житті повноти любові й краси. Ця трагедія набрала у творчості поета образу молодої й гарної жінки, чия доля немилосердно скалічена: «З сеї причини образ жінки стоптаної судьбою притягав до себе поета своїм внутрішнім контрастом, даючи йому можливість вчувати там своє власне я, його власне горе і при тім скріпляти і поглиблювати відчуження сего силою контрасту лежачого в тім образі» [2; 194].

Далі Балеї констатує, що Шевченку, коли вдивлявся в жіночу постать, здавалося, що він бачить святу людину, «його душу обгортав релігійний настрій і хотілося йому молитися до неї:

І станом гнучим, і красою
Пренепорочною-молодою,
Старії очі веселю.
Дивлюся іноді, дивлюсь,
І чудно, мов перед святою,
Перед тобою помолюсь [8; 496]

Цей релігійний культ концентрувався довкола двох царин: дівочої непорочності й материнства. Шевченків культ мадонни викликає інтерес тому, що висувається в ньому елемент, який на перший погляд, мав би суперечити йому. Адже в Шевченка постать матері, яка зливається з постаттю дівчини, творячи мадонну, є водночас покриткою(поема «Марія»). Дослідник вбачає тут аналогію з глибокою душевною драмою поета, невлаштованого й розчарованого в житті, якого боляче ранило і власна доля, і доля свого народу. Мадонна Шевченка є святою попри гріх, «властиво, власне, через цей гріх». Ця обставина, вважає Балеї, робить Шевченків культ мадонни ще більш складним, і надає йому своєрідного, виняткового характеру.

Отже, незважаючи на популярність психоаналізу в той час, коли С. Балеї писав своє дослідження про творчість Т. Шевченка, науковець не зводив феміністичну тему поетових творів лише до «лібідо», дитячої сексуальності, зокрема до образу матері поета, а намагався показати, що постать матері-покритки є «відблиском нутра поетової душі» [2; 204].

Із позиції психоаналізу вивчав творчість Т. Шевченка і одеський дослідник О. Халецький. Його стаття «Психоаналіз особистості та творчості Шевченка» (1926) була надрукована через десять років після того, як у світ вийшла праця С. Балея. Застосовуючи у

своєму дослідженні психобіографічну методологію, науковець підкреслює, що психоаналіз творчості не єдиний спосіб вивчення досліджуваної ним теми, проте дозволяє дати вичерпні дані для розуміння художнього таланту. О. Халецький, як і решта психобіографів поета, зосередив свою увагу на дитячих переживаннях Т. Шевченка, з яких, на його думку, виріс талант митця.

Про дитинство Шевченка знаємо дуже мало: ріс у великій бідній сім'ї, був емоційним, чутливим допитливим хлопчиком, у дев'ятирічному віці втратив матір, яка померла молодою на 32 році життя, залишився без сестри, бо Катерина вийшла заміж і переїхала на нове місце. Все це сталося майже водночас, і хлопчик, який постійно відчував тепло і ласку, залишився самотнім. Любов до матері і сестри відтоді могла проявлятися тільки в спогадах і мріях. Почуття прихильності та любові далі його засмученого ображеного сердечка не могли піти: об'єкти любові були недосяжними. З цього часу і настала інтроверсія лібідо. Мати і сестра були вже не зовні, а в ньому самому, в його думках, почуттях, у його намаганні любити й віднайти їх знову. Дитина замкнулася в собі.

На місце матері й сестри в сім'ю ввійшла мачуха, жінка черства і зла, та ще й з трьома дітьми. Нові умови життя ще дужче посилювали інтроверсію. А далі не краще. Принизлива служба у дяка, абсолютна самотність, відсутність єдиного промінчика тепла і ласки – єдиною втіхою могли бути лише спогади й фантазії. Тяжке життя змушувало ще дужче замикатися в собі, і ось саме тільки в своїй творчості шукав для себе розраду і компенсацію замість суворої реальності особистого щастя.

Шевченко весь час шукав любові, скоріше, він палко і самовіддано все своє життя любив якийсь образ, викоханий в куточках своєї душі, хотів втілити його в життя, тобто хотів фіксувати на якій-небудь жінці цей комплекс. Його серце палало, і лише було потрібно якимсь чином об'єднати цей інтровертований комплекс любові з реальним об'єктом. [6; I]

Халецький впевнений, що джерело інтроверсії – дитина і мати – це те, чого не може забути Шевченко, оскільки так і не відбулося поєднання з коханою жінкою, здатною замінити матір:

У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим [8; 467].

Фантазія замінила собою реальність, минуле стало більш цінним за теперішнє, лібідо зафіксувалося на переживаннях дитинства. Мати в уяві Шевченка набуває божественних рис, і рідна мати, й мати взагалі зливаються з Богоматір'ю:

І перед нею помолюся,
Мов перед образом святим
Тієї матері святої ... [8; 468]

Цей чистий і непорочний образ він зумів підняти на недосяжну висоту, незважаючи на те, що об'єднав його з образом покритки, очистив його від гріха і виніс його незаплямованим, освятивши її шлях незгодами. Митець ніби навмисно малює долю так, що спочатку вона віддала своє кохання москалю, а потім залишилась одна-однісінька, покинута на призволяще своїм коханим. А чи сама вона? Ні, поряд з нею завжди дитина.

Психолог досліджує, що у всіх деталях долі матері-покритки ми бачимо реалізацію найглибших прагнень поета. Шевченку потрібна мати, яка любить тільки його, він не згоден ділити цю любов. Мати мала коханого, але він виявився негідником і зник в той момент, коли в лоні почалося зародження нового життя. народжене матір'ю-покриткою, у всіх найбільш яскравих поемах, присвячених оспівуванню матері, — хлопчик [6; II].

Чим гірша доля матері, чим складніший розрив з її звабником, чим більша любов до своєї дитини, — тим, напевно, ми можемо передбачити, що у матері народиться син, а не

дочка («Катерина», «Наймичка», «Марія»). Зовсім по-іншому зображені почуття матері до своєї незаконної дочки («Русалка», «Утоплена»).

Мати свята в своїй любові. Такий шлях до того, що покритка стала Богоматір'ю:

Благословенная в женах,
Святая праведная мати
Святого сина на землі [8 ; 502]

Отже, в образі матері-покритки заключається основний вузол інтроверсії. Поетична творчість відкрила шлях для сублимації цих комплексів.

Халецький допускає, що образ матері-покритки частково створений під впливом почуттів до Оксани, яка згубила своє життя з москалями. Про це говорить і П. Зайцев, який вважає, що перше кохання Шевченка до Оксани вплинуло на все життя поета. Але дослідник стверджує, що Оксана – одна з найяскравіших образів, на які перенесений материнський комплекс[6; II].

Оксана – закономірне явище в житті Шевченка. Якби її не було, то поет створив би її, бо його серце прагнуло такої любові, яка могла б утішити від усіх скорбот та утрат:

А дівчина при самій дорозі
Недалеко коло мене
Плоскінь вибирала
Та й почула, що я плачу,
Прийшла, привітала,
Утирала мої сльози
І поцілувала... [8 ; 340]

Значний вплив на розвиток особистості, а в подальшому – на створення жіночих образів, мали почуття до своїх сестер. О. Я. Кониський називає Катерину вихователкою Шевченка, його нянею, терпеливою, ніжною. Катерина могла б замінити матір, але ще за півроку до смерті матері вона вийшла заміж і залишила батьківську хату. Поява мачухи підкреслила подвійну втрату. Ярина – молодша сестра Тараса, вона була його товаришем і другом.

Чотири фігури: мати, Оксана, Катерина і Ярина допомагають нам розв'язати походження і зміст любовного комплексу. На їх основі створені всі жіночі персонажі, яких любить Шевченко в своїх творах, вони мають одні і ті ж зовнішні ознаки: карі очі, чорні брови, високий гнучкий стан і багато спільного в переживаннях, долі і рисах характеру.

Аналіз буде неповним, якщо не зачепити впливу мачухи на особистість і творчість Шевченка. Про неї ми знаємо із уст Шевченка, що вона була жорстокою, злою, найбільш серед усіх дітей ненавиділа Тараса. Слово «мачуха» для нього само по собі було запереченням всього материнського:

І од злості
Зубами скрегоче.
Отака-то бува мати!..
Де ж серце жіноче?
Серце матері?.. Ох, лихо,
Лишенько, дівчата!
Мати стан гнучкий, високий,
А серце – не мати [8; 134].

Поет компенсує відсутність материнської любові, власного інтимного життя, свого кохання абсолютизацією любові до України [5; 19]. Шевченко палко любив свою Батьківщину:

Я так люблю
Мою Україну убогу,
Що прокляну святого Бога,

За неї душу погублю [8; 342].

Я. Ярема вважає, що ключовою детермінантою сильного почуття до Батьківщини є перенесення любові з образу матері на образ України, яка в його житті така ж бажана, далека, зраджена. Мислитель переконаний, що для Т. Шевченка в його думках та почуттях Україна перетворюється на об'єкт любові, через який поет висловлює всю тугу за своїми нереалізованими стосунками з матір'ю, жалість до себе, як до дитини-сироти, тугу за всім рідним з дитинства, в яке неможливо повернутись і в якому було так добре [7; 16].

Шевченко ототожнює свою долю з долею України, для обох вона одна, обоє в неволі і чекають на звільнення. Всі свої інтровертовані почуття він спрямовує на Україну, ставиться до неї, як до коханої дівчини. Україна для Шевченка – жива істота. Він любить її так ніжно, віддано, ніби хоче вилити на неї всі свої нерозтрачені почуття. Поет любить Україну, як любить «матір-покритку» і ту далеку дівчину, яку він так і не знайшов за все своє життя. В душі Шевченка ототожнюються ці образи й Україна:

Люблю, як щиру, вірну дружину!

Як безталанну свою Вкраїну! [8; 348]

Отже, спираючись на наукові психобіографічні дослідження, можна провести паралелі між відчуттям внутрішньої самотності поета, заглибленням у самого себе від трагедій життя та спробою пережити недоотриману любов матері у творенні жіночих образів, а творчість Т. Шевченка розглядати як реалізацію почуттів поета.

Але й Халецький стверджує, що ні інтроверсія, ні соціальні умови самі по собі не могли створити Шевченка, це невідома величина, вроджений талант генія, без якого не можливий феномен незбагненого Кобзаря.

В. Пахаренко зауважував: «...Шевченко – унікальний талант, і не просто талант – планетарний геній найвищого регістру. Прикладаючи ці гучні означення до поета, ми зазвичай не замислюємось над їхньою сутністю. А якби замислилися, то стало б ясно, що чим більший талант, а геній поготів, тим недоступніший він для загалу. Аби розуміти таланта, треба самому бути талантом, принаймні на якийсь момент настроїтися на його духовну хвилю, і постійно враховувати своєрідність його світобачення» [4; 22].

Використана література

1. Аналіз психології творчості Шевченка західноукраїнськими вченими (С. Балей, Г. Костельник, І. Франко, М. Шлемкевич, Я. Ярема) <http://ua.textreferat.com>
2. Балей С. З психології творчості Шевченка.// Балей С. Зібрання творів у 5т. Т.1 – Львів – Одеса, 2002. – С.174 – 210.
3. Кашуба М. Творчість Тараса Шевченка в контексті психоаналізу <http://ena.lp.edu.ua>
4. Пахаренко В. Незбагнений апостол. – Черкаси, 1999.
5. Томенко М. Трагедія та покликання Шевченкового кохання.// Томенко М. Теорія українського кохання. – К., 2002. – С.17 – 22.
6. Халецький А. М. Психоаналіз личности и творчества Шевченко <http://www.tiphoanaliz.narod.ru>
7. Холоденко Н. Психоаналітична проблематика в українській філософській думці кінця ХІХ – початку ХХ століття. // irbis-nbuv.gov.ua
8. Шевченко Т. Кобзар. – К., 1974.
9. Яковенко Т. Жінки в долі Шевченка. – Черкаси, 2012.
10. Ярема Я. Дитячі переживання і творчість Шевченка: Зі становища психоаналізу. Львів, – 1933.

Хмара Наталія Миколаївна,
учитель української мови та літератури

Г.Г. Гадамер у своїх багаточисельних працях, присвячених таємниці слова, щораз підкреслював, що процес читання є одним із найзагадковіших серед тих, які потребують феноменологічного аналізу, наголошуючи на тому, що літературний твір це не лише фіксація сказаного, а насамперед Слово «...що віддало себе на правильне прочитання» 1:133 Слово є наслідком вивільнення творчої енергії автора, воно прагне бути не лише прочитаним, але й почутим, тобто пробудити певні почуття і таким чином продовжити себе в читачеві.

Читач, переймаючись текстом, відокремлюється від реального, долаючи всілякі межі, вживаючись у певний художній образ. Водночас він творить, створює власне бачення прочитаного.

Поглиблене розуміння спадщини Кобзаря вже давно перейшло межі описовості й настійливо вимагає занурення у глибини індивідуальних першопочатків зародження та формування психічної структури самого автора.

Розвиток теоретико-методологічного напрямку гуманітарних наук зумовлює необхідність застосування нових підходів у дослідженні феномену Тараса Шевченка, насамперед психоаналітичного прочитання його творчості.

«Коли тобі нема що сказати — мовчи, коли є — кажи і не бреш». Цей відомий вислів Романа Ролана якнайкраще визначає основний критерій письменницької творчості. І він цілком застосовний до Шевченкового поетичного мистецтва, яке завжди говорило про справді важливе для нього і його народу — і говорило правду. Окрім того, що Шевченко був, як то кажуть, поетом Божою милістю, він був ще й людиною великого серця.

І те палке серце вболівало не за якусь абстрактну Україну-неньку, а за цілком конкретних, живих людей, між яких зростав, яких знав, яких любив. Особливо співчутливо Тарас переживав жіночі долі. Чи то раннє сирітство було однією з причин, чи збережена з дитинства любов до сестер... А може, спогад про перше несміливе кохання — Оксану... «Помандрувала моя Оксаночка в похід за москалями. Та й пропала...» Хтозна. Та, мабуть, все це, разом із простою людяністю, повагою і схилянням перед Жінкою, зробило Шевченкову Музу такою уважною до долі жіночої, а надто материнської.

Дівоча і жіноча долі та їхні типажі у Шевченка посідають одне з найпомітніших місць, проте таке означення надто широке для наскрізної теми його творчості. Так, лише у баладному циклі їй присвячено «Причинну», «Тополю», «Утоплону», «Лілею», «Русалку», «Чого ти ходиш на могилу?», «Коло гаю в чистім полі», «У тієї Катерини», героїв якої можна виокремити у баладний дівочий тип. Наскрізно перейняте психологією фольклорного світовідчуття середовище, перебування в романтичному забарвленні становить якийсь окремий світ ірреального, міфологічного витвору. Русалки у «Причинній» – це дівчата, малі діти зі своїми трагічними долями, мати, яка за життя була відьмою. Вже тут розмито межі реального і фантастичного, «світ фантастики стає ніби екраном, на якому фіксується і відповідно освітлюється художником реальне, соціально обумовлене життя особи на землі, між людьми» [13]. Ще у дитячому періоді неформленого конкретно-логічного мислення змальована автором чуттєва картина світу розмитих, але гостро вразливих образів, визначила загальний тип одухотворених істот і реальних людських постатей. Щедро насичене традиційними символами середовище дії персонажів надає їм своїх ознак, прикмет, властивостей. Перевтілення у квітку, пташку, система ворожінь впереміжку з чар-зіллям створюють особливий психологічний стан утаємниченості, загадковості, підпорядкованості й навіть залежності від одухотвореного світу природи.

Безправна доля дівчини, жінки-матері у соціальному середовищі пекла перейнята особливим болем автора. Його Катерина – наскрізний тип поглумленої жіночої святості, який під різними іменами проходить через усю творчість поета. В умовах піітетного ставлення до дівчини, жінки найменше відхилення в вчинках від узвичаєного стандарту, завдавало психічних травм, а згвалтування чи статус покритки остаточно витискав людину на узбіччя життя. Душевна чистота, щирість, безсумнівна віра у непорушність святості звичаєвого права не спрацьовують; незахищеність ним у взаєминах з представниками іншого типу культури, та ще й в імперському статусі москаля, де щирість, честь дівчини в іншій ціні, де діють інші етичні норми поведінки, призводить до драматичних розв'язок. Збезчещення накладає потворний відбиток, спантеличення на саму свідомість, поведінку людини з комплексом неіснуючої провини. Вимоги сформованого ще в давнину звичаєво-правового життя українців, на якому значною мірою тримається правове співжиття у сучасному суспільстві, були суворі – від неї відцуралися усі: її милий Іван, рідні батько й мати. Проте авторська позиція не викликає у читача осуду, навпаки – співчуття до скривдженої та гнів до кривдників. Гірко й скрушно автор зауважує моральні передумови трагічного для Катерини кроку – вона вже уявляла себе «московкою, забудеться горе», проте відступництво, зрада своєму є карною і, колишучи «московського сина», покритка спиває до дна чашу страждання і такою ж мірою – поетового співчуття й співпереживання, що виливається в рефлексійні стани, узагальнюючі філософські осмислення з властивим авторові фатумом долі: «вміла мати брови дати, Карі оченята, Та не вміла на сім світі Щастя-долі дати».

Вболівання з приводу таких типових ситуацій вилилося в малярські образи, масштабність тематичного охоплення яких вимагає окремого розгляду. Створена художником 1842 року однойменна картина (олія), одна з найвиразніших з погляду національного колориту й актуальності проблеми, містить у собі цілий спектр тогочасного українського життя, адресного психологічного проникнення в тонкощі проблеми.

На полотні – сцена після прощання Катерини з москалем. Після написання поеми Шевченкові, ймовірно, все ще важко було розлучитися з дорогим йому образом, тому він втілює його у малярській формі. Як і у поемі, центральна постать Катерини домінує над усім полотном, її доля, горе творять зміст, а все інше – епізодичні деталі.

Про вагомість, зрідненість образу Катерини з автором свідчить Шевченкова неспроможність вивести її з активного психічного обігу навіть після творчого вивільнення на полотні, а також потреба продовжити життя образу у малярській формі.

Пояснення трагедії материнства у «Сові» стоїть осібно від інших жіночих доль, вимагає характеристики розвитку психічного стану, що приводить до божевілля. Сова не покритка, вона вдова, а єдиний сенс її життя – син «... і письменний, і вродливий – Квіточка дитина! Як у бога за дверима Вдова панувала...». Лихо змальовується багатопроярним – сина не просто заголили в солдати, він виявився крайнім, єдиним із багатьох незахищеним вдовиним безправ'ям. Сову, ймовірно, не випадково автор не означає іменем, тим самим наперед налаштовуючи читача на сприйняття якогось нереального, примарного образу. Свято віруючи у праведність світу, захищеного допоки незрадливим звичаєвим правом, вдова гостро переживає ілюзорність створеного ідеалу, порожнечу життєвих цінностей. Це не може вміститися у межі здорового глузду, і від нелюдського душевного болю людина захищається бар'єром примарності, ілюзорності, своєрідної психічної анестезії.

Безвихідь гріховного шляху з неодмінною розплатою за відступництво, гріхопадіння, безальтернативність праведних ідеалів належить до основних проблем Шевченкової творчості. За народним вченням, розплата має бути неодмінною. Такий у «Княжній» трагічний, жертвовно-гріховний тип дівчини, згвалтованої батьком. Драма розпочалася з порушення вищого закону буття – «неначе писанка село... сам Бог витає над селом» перетворюється в руїну, князь гуляє, гуляють гості, «... а голод стогне на селі... тисячами

гинуть голодні люде... пани й полову жидам продають. Та голоду раді», з божевільною мрією розпусників за таких умов показати себе «у... Парижі чи інде».

Князь пустився берегів, знехтував найсвятішим – життєвим ідеалом належності, праведністю, моральністю, потону в розгулі і пиятиці, наслідком чого є повне банкрутство, смерть занедбані дружини, трагедія власної доньки. Молитовне звертання автора до безталанної княжни гірко передбачає її тяжку покуту за «гріхи на сім світі, Гріхи батькові». Князь розчиняється в хворобах, княжна черницею безслідно полишає цей світ.

Розвиток психотипу Катерини можна знайти у поемі «Слепая», де вперше подано зразок внутрішнього бунту, спалаху непокори на тлі розкриття розбещеності, сваволі кріпосництва, злочинів дідича-кріпосника і помсти йому кріпачки Оксани – свободолюбивої особистості, налаштованої і здатної до боротьби.

Жіночі долі яскраво зображені не тільки в поемах. Вірш «Сон» («На панщині пшеницю жала...») розповідає всього лише про один день із життя жінки-матері: кріпачка з немовлям на руках змушена ходити працювати на панське поле, намагаючись хоч трошки часу приділити дитині. Уві сні стомлена мати бачить свого сина дорослим, щасливим; бачить у своїх снах-мріях, що син працює не на панському лані, а на власному полі. Та дійсність не залишає місця мріям, і мати-кріпачка знову повертається до своєї тяжкої праці.

Шевченко створює цілу галерею жіночих образів. Образи Шевченкових дівчат та жінок не лише багатостраждальні, а й, як правило, високоморальні. І найбільша заслуга Шевченка в тому, що він підніс жінку-кріпачку, жінку-матір на найвищий п'єдестал чистоти, глибини і вірності почуттів, моральної краси і материнської величі. Вони – знедолені і безправні, але скільки душевної краси у наймички – Ганни, що заради щастя сина відмовляється від можливості називатися його матір'ю.

Великий Кобзар писав і жартівливі поезії (на жаль, їх дуже мало) про веселу життєрадісну українську жінку, наприклад, «Утоптала стежку».

Тарас Григорович бачив у жінці передусім духовну красу, обожнював материнство, уславлював вірність і щирість, але не прощає аморальності й жорстокості. Мати з дитиною завжди була для Шевченка найсвітлішим образом, уособленням краси, ніжності і благородства. Чи не тому стали крилатими слова:

Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим.

Іван Франко писав: «Не знаю в літературі всесвітній поета, котрий би так витривало, так гаряче і з цілою свідомістю промовляв в обороні жінок, в обороні їх права на повне, чисто людське життя... Не знаю в літературі всесвітній поета, котрий би представив так високо і так щиро людський ідеал жінки-матері». І хай збудеться мрія Великого Кобзаря, яка прослідковується у його невмирущих рядках:

Врага не буде супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі...

Використана література

1. Тимошенко Ю. Космологічна метафора-архетип у Шевченковому поетичному світі / Тарас Шевченко і європейська культура // Збірник праць Міжнародної тридцять третьої наукової шевченківської конференції. – Київ-Черкаси, 2000. – С. 148-152.
2. Халецкий А. М. Психологический анализ личности и творчества Шевченко // История психологического анализа в Украине. – Харьков: Основа, 1996. – С. 230-240.
3. Соціальне становище сільської жінки в Україні. – К.: Академпрес, 1998. – 134с.

Канай Ольга Іванівна,

В історії кожної літератури є твори, які володіють магічним даром безсмертя. Саме до таких шедеврів належить поезія Великого Кобзаря. Йому було властиве глибинне відчуття кривди причетності до долі рідного народу, до його трагічної історії. Саме тому він спрямовує свої твори на захист погнобленого люду.

Неможливо сьогодні уявити українську літературу і навіть культуру в цілому без творчого доробку Тараса Григоровича Шевченка. Великий Кобзар українського народу був справжнім митцем. Його творчий геній надихав його і малювати картини, і писати літературні твори, як поетичні, так і прозаїчні. Навіть якщо взяти окремо лише лірику, виявиться, що її тематика була різноманітною, як саме життя.

Т.Г. Шевченко – це визначна постать в українській літературі. Це майстер художнього слова, справжній патріот, син України. Його творчість актуальна і дотепер, тому що теми, які він порушував у своїх творах, будуть існувати завжди; він мав багатющий світогляд.

Усі твори Тараса Шевченка об'єднують те, що кожне слово в них – про Україну та про її долю. У них теми про працю, про боротьбу, про місце поета в суспільстві, про тяжку долю дівчат та жінок, про світле кохання і про палку ненависть до гнобителів рідного краю, спогади про героїчне минуле і мрії про майбутнє.

Т. Шевченка по праву можна вважати взірцем поета ще на довгій літа. Саме він перетворив українську літературу на явище всесвітньої літератури. У його творчості найвиразніше проявилось те, що потім стало важливим, провідним для передових українських письменників другої половини XIX - початку XX століть – народність і реалізм. Творчий геній дозволив Кобзареві залишити нащадкам літературні твори найвищого гатунку.

Через усю творчість Тараса Григоровича червоною ниткою пролягла любов до України та її багатостраждального народу. Та однією з центральних тем його поетичних і художніх творів є тема трагічної долі жінки - сестри, матері - у тогочасному суспільстві. І коли цей найчистіший образ, ця своєрідна ікона весь час плюндрується, весь час терпить знущання, поет не може залишатися осторонь. Жіноча доля для Шевченка – не просто одна з тем його творчості. Це справді незагоєна рана поетової душі.

В образі жінки Тарас Шевченко традиційно втілює узагальнений олюднений образ України, яка уявляється йому незахищеною істотою, що втратила свої часи раю. Тому, можливо, поет вдається у своїх творах переважно до образів жінок-покриток, ославлених, зневажених, але прекрасних у своїй материнській любові, своїй чистоті.

Поряд із величними постатями героїчних борців, народних месників, поряд з історичними діячами визвольного руху у творчості Т.Г. Шевченка проходить прекрасний своєю моральною силою і чистотою образ трудящої жінки-матері, сестри, дівчини, коханої. «Такого полум'яного культу материнства, — писав М. Рильський, — такого апофеозу жіночого кохання і жіночої муки не знайти, мабуть, ні в одного з поетів світу. Нещасний в особистому житті, Шевченко найвищу і найчистішу красу світу бачив у жінці, в матері». І коли цю кохану чи матір, цю святиню топчуть, знущаються з неї ожирілі пани і підпанки, чесна людина, а тим більше поет-трибун, мовчати не може. Тому Шевченко на весь голос заговорив про жінку.

Для поета доля дівчат і жінок була не просто однією з тем його творчості, а, ніби своїм власним болем, що зробив болючу рану у його широкому серці. Доля жінки-кріпачки для нього — насамперед доля його рідної матері, без якої він ріс, котру передчасно «у могилу нужда та праця положила», це його рідні сестри: Катря, Ярина та Марія, оті «голубки

молоді», в яких у наймах коси побілили. Пізніше сам Тарас Шевченко став вільним, але одружитися так і не встиг, так що своїх дітей і дружини у нього не було. Він мріяв поселитися в Україні, одружитися з Ликерією Полусмаковою, але обставини склалися інакше.

І все-таки він дуже любив дітей, завжди їм співчував, і улюблений його образ — це мати з дітям. Щаслива мати, вільна, як у тому «сні», що приснився кріпачці:

У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим...
І на оновленій землі
Врага не буде супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі...

Шевченко дуже любив дітей, мріяв про власний сімейний затишок, про свою хатину у вишневому садочку. У поемі «Княжна» знаходимо рядки, сповнені найщирішого почуття:

Ох, діти! Діти! Діти!
Велика Божа благодать!

Матір і дитя для Тараса Григоровича — святі. Він оспівує, возвеличує «пренепоручную, святую» жінку-матір і дитя

Для Тараса Шевченка жіноча доля була згустком болю, що запікся в його серці. Це, зрештою, його перша трепетна юнача любов – Оксана Коваленко. Жіноча доля для нього не тільки була соціальною, але й особистою трагедією. Йому боліла доля всіх нещасних жінок, що «німі на панщину ідуть і діточок своїх ведуть». Шевченко гнівно виступав проти жіночого безправ'я. Він ніби зібрав воєдино у своєму зболеному серці страждання поневолених жінок усіх епох і схвильовано розповів про них цілому світові. Доля жінки в кріпосницькому суспільстві була справді трагічною. Хто тільки над нею не знущався?! На панщині вона працювала однаково з чоловіками, вдома виконувала всю хатню роботу, народжувала, годувала і виховувала дітей. А скільки жінок ставали жертвами поміщицької розпусти, скільки наклало на себе руки!

І тут на захист потоптаних жіночих прав встав гнівний Шевченко. Він зібрав воєдино всі страждання закріпачених жінок всіх епох і голосно розказав про них цілому світові. Один з перших жіночих образів у Шевченка — це Катерина з одноіменної поеми. Її прообразом була його кохана Оксана Коваленко, з якою доля так і не звела Тараса. Перші героїні Т.Г. Шевченка — нещасні, сплюндровані жінки: Катерина, Оксана, Марина, Ганна.

Згадаймо «Причинну», «Тополлю», «Лілею» — це все жінки без щастя і долі. Правда, серед них пізніше з'явиться і бунтарка, яка підпалить панський маєток і помститься за свою ганьбу. Але таких було мало. Більшість дівчат Шевченкового часу ставали жертвами поміщицької розпусти, часто накладали на себе руки. Його жіночі образи — це насамперед невігойна, найболючіша рана кріпацтва. Згадаймо назви його творів про жінок: «Наймичка», «Відьма», «Сова», «Слепая», «Мар'яна-черниця». Ці назви не випадкові. Саме наймичками, відьмами, совами, сліпими, черницями були жінки в тодішньому суспільстві. Прочитаємо одну лише поему «Відьма» і переконаємось, що це звинувачувальний акт тодішньому гнобительському ладові. Ось вона:

...В свитині латаній дрожала
Якась людина. На ногах
І на руках повиступала
Од стужі кров...

Десятки «благородних» поетів того часу вважали б неестетичним такий образ у своїй творчості, відвернулися б, побачивши таку жінку у житті. Шевченко не тільки не відвернувся і не тільки увів її у високий храм поезії, а назвав її своєю, рідною:

...Моя се мати і сестра.

Моя се відьма, щоб ви знали.

Шевченкові поеми кликали до помсти над тими, хто топтав жіночу честь, гідність і щастя.

А хіба тільки поеми? А балади: «Причинна», «Тополя», «Русалка», «Утоплена», «Лілея» та інші? У кожній з них своя, окрема історія нещасливого кохання, нещасливого з вини соціальних умов. Кожна з них — це прокляття тим, хто загубив жіночу долю, знівечив красу, спаллює гідність.

А лірика? В ній сотні жіночих образів. І в більшості з них йдеться про загублене кохання, страчене чи скалічене назавжди життя дівчини або молодиці.

Цілу галерею жіночих образів створює Шевченко. Образи Шевченкових дівчат та жінок не лише багатостраждальні, а й, як правило, високоморальні. І найбільша заслуга Шевченка в тому, що він підніс жінку-кріпачку, жінку-матір на найвищий п'єдестал чистоти, глибини і вірності почуттів, моральної краси і материнської величі. Вони – знедолені і безправні, але скільки душевної краси у наймички – Ганни, що заради щастя сина відмовляється від можливості називатися його матір'ю. «Нічого кращого немає, як тая мати молодая» — говорить він. Також Оксана з поеми «Слепая», Катерина і Марія з однойменних поем, Сова і багато інших, чиїх імен яких ми не знаємо. Однією із сторінок шевченківських віршів — це також удовине горе, коли єдиного сина забирають у солдати. Шевченкові Огероїні вміють не тільки терпіти страждання, а й мститися своїм поневолювачам: Оксана, божеволіючи, підпалює палати свого кривдника; Марина вбиває ножем пана, який знівечив її молодість; відьма горить гнівом, ненавистю до розпусника-пана.

Великий Кобзар писав і жартівливі поезії (на жаль, їх дуже мало) про веселу життєрадісну українську жінку, наприклад, «Утоптала стежку».

Тарас Григорович бачив у жінці передусім духовну красу, обожнював материнство, уславлював вірність і щирість, але не прощає аморальності й жорстокості. Мати з дитиною завжди була для Шевченка найсвітлішим образом, уособленням краси, ніжності і благородства.

Іван Франко писав: «Не знаю в літературі всесвітній поета, котрий би так витривало, так гаряче і з цілою свідомістю промовляв в обороні жінок, в обороні їх права на повне, чисто людське життя... Не знаю в літературі всесвітній поета, котрий би представив так високо і так щиро людський ідеал жінки-матері». І хай збудеться мрія Великого Кобзаря, яка прослідковується у його невмирущих рядках:

Врага не буде супостата,

А буде син, і буде мати,

І будуть люди на землі... — стали ідеалом для багатьох поколінь. І для нас також.

Одним із кращих творів Шевченка, присвячених жіночій долі, можна вважати поему «Катерина». У поемі відтворено одну з характерних проблем тогочасного суспільства – долю збещеної дівчини. Уже з перших рядків поет звертається до дівчат: «Кохайтеся, чорнобриві, та не з москалями...» Далі Шевченко розповідає про трагічну долю дівчини-покритки, майбутньої матері. Катерина виросла в селянській родині, змалку звикла працювати, а тепер їй доводиться просити милостиню, щоб хоч якось вижити. Природний сором, гордість відступають перед любов'ю до дитини. Доля зводить Катерину з коханим - батьком її дитини. Вона, боса, вибігає йому назустріч, прагне викликати почуття якщо не любові, то принаймні жалю – не до себе, до сина. Та байдуже москалеві й до Катерини, і до сина. Бідолашна ладна навіть пожертвувати власним життям, аби врятувати дитину від ганьби.

Самопожертва – це риса, яка притаманна багатьом жінкам-матерям у творчості Кобзаря. Згадаймо хоча б поему «Наймичка». Ганна, мати-одиначка, розуміючи, що з нею син буде приречений на злиденне життя, сповнене приниження й страждань, вирішує підкинути його бездітним літнім людям, а сама наймається до них служницею, аби хоч так бути ближчою до сина, нехай навіть не маючи права назвати його власною дитиною й не чути від нього найсолодшого слова – «мамо»... Мати-вдова тяжко працює, аби її дитина не залишалася неписьменною, як вона сама (поема «Сова»): «І день, і ніч працювала, Подушне платила, Щоб і воно, удовине, До школи ходило». Та, на жаль, матері не судилося побачити щасливої долі своєї дитини: син виріс, і його забирають у солдати. Нещасна жінка, залишившись сама, божеволіє з горя, голосить, мов сова, образ якої стає тут синонімом горя.

Жіночі образи, жіночі долі яскраво зображені не тільки в поемах. Вірш «Сон» («На панщині пшеницю жала...») розповідає всього лише про один день із життя жінки-матері: кріпачка з немовлям на руках змушена ходити працювати на панське поле, намагаючись хоч трошки часу приділити дитині. Уві сні стомлена мати бачить свого сина дорослим, щасливим; бачить у своїх снах-мріях, що син працює не на панському лані, а на власному полі. Та дійсність не залишає місця мріям, і мати-кріпачка знову повертається до своєї тяжкої праці.

Долі дівчат, які потерпали від нещасного кохання, болем відгукувалися в серці Кобзаря й знайшли відображення у віршах і баладах «Причинна», «Тополя», «Лілея», «Утоплена», «Русалка»... Образи жінок і дівчат у творчості поета не тільки трагічні, їм притаманні найкращі риси людського характеру: чуйність, щирість, самопожертва, доброта. І заслуга Шевченка в тому, що він підняв образ жінки-матері, жінки-кріпачки на п'єдестал чистоти почуттів, моральної краси й материнської величі. Жінка з дитиною на руках завжди була для Шевченка уособленням мадонни, світлим і щирим образом, символом чистоти й святості.

У тому шляху, який протягом життя проходять героїні творів Т.Г. Шевченка, немовби втілюється цілий шлях людства, що його необхідно пройти для морального очищення, одухотворення.

Коли ми говоримо про жіночу долю в творах Т. Шевченка, на думку спадають перш за все три його знамениті поеми: «Катерина», «Наймичка» і «Марія».

Написані в різні періоди, ці поеми істотно відрізняються за стилем, за авторськими настановами. У «Катерині» переважає романтична піднесеність, у «Наймичці» — змалювання конкретної життєвої ситуації, у «Марії» — прагнення символічного узагальнення. Однак всі три твори дуже тісно пов'язані між собою схожістю життєвого конфлікту вони немовби становлять цілісний триптих. Євген Сверстюк писав з цього приводу: «Якщо «Катерина» — поема-притча про зневажену й зруйновану любов, що не вмiла шануватися, здатну світити за всяких обставин, то «Марія» — поема-міф про святу любов, яка в людській душі возродилась і досі світить в «душі скорбящій і убогій».

В образах трьох жінок Шевченко немовби подає три сходинки наближення людини до вічних істин, до мудрості й краси. Усі три жінки опинилися в однаковій ситуації — народили позашлюбну дитину, і це стосується навіть біблійної Марії, яку поет робить земною жінкою і, водночас, символом чистої жіночності, материнства. Усі три жінки — Катерина, наймичка Ганна, Марія — вродливі, добрі, лагідні, смиренні. Вони через свою наївну щирість чинять гріх і стають покритками.

В образі Марії це суперечить біблійній оповіді, адже ми знаємо про непорочне зачаття її. Однак не слід вбачати в цьому атеїстичних поглядів Т. Шевченка, скоріше за все, таке навмисне «зниження» образу потрібне було йому для більшої правдивості зображення.

Катерина стоїть ніби на найнижчій сходинці цього душевного очищення. Найтяжчий гріх її полягає в тому, що вона наклала на себе руки і відступила перед силою зла, уособленого в образі москаля, тобто мимоволі дала йому більшу силу, прирікаючи на смерть

свого власного сина. Отже, Катерина виявила слабкість, схибила перед своїм материнським обов'язком.

Автор не засуджує героїню за її слабкість, а навпаки, жаліє. Бо вона є уособленням усіх слабких і беззахисних, тих, хто потребує опіки сильних, хто потребує віри й терпіння. Наймичка Ганна — це сильніша людина, яка віддала своє життя синові, виховала його, була з ним поруч. Тобто вона спокутувала свій гріх щоденним стражданням і працею, зробивши все задля щастя сина.

Іван Франко так оцінив цей образ: «Наймичка — натура безмірно глибока, чуття у неї не тільки живе, але сильне та високе, любов до дитини така могутня, що перемагає все інше, заслонює перед нею весь світ, заставляє забувати про себе саму, віддати все своє життя не для хвилиної покути, але для довгої жертви на користь своєї дитини».

І найвищий щабель краси материнської любові, чистоти почуття — це Марія. Плід її жіночого гріха став спасінням для всього людства. А після розп'яття Христа, свого Сина, Пречиста Діва знайшла в собі сили надихнути своїм «святим огненным словом» апостолів, що виявилися «нетвердими й душеубогими» людьми. Ця слабка й змучена жінка єдина в тяжку годину не втратила віру, понесла естафету добра, не дала йому зникнути, тобто віддала себе у жертву людству, яке вбило її сина. Жертва цієї матері — це символ всепрощення й любові до всього суцього, символ вищої мудрості, яка цінніша за сьогоденні інтереси, почуття й образи.

Іван Франко дав дуже високу оцінку третій поемі Т. Шевченка: «Шевченкову поему «Марія» треба зачислити до найкращих, найглибше задуманих та гармонійно викінчених поем Шевченка. Вона займає визначне, з деякого погляду навіть перше місце між поемами Шевченкової поетичної творчості».

Марія стала загальним ідеалом людини у Шевченковому «Кобзарі»:

О світе наш незаходимий!
О ти, пречистая в женах!
Благоуханний сельний крине!

Шевченко надає жінці визначну роль у творенні українського національного життя. Так, у «Катерині» він перш за все підкреслює, що дівчина українка, й за моральними якостями протиставляє її «москалікові». Жінка для Шевченка — хранителька родинного вогнища, продовжувач роду. Жінка зберігає затишок оселі й мову, якої навчає своїх дітей. Саме на жінку, як ми бачимо в поемі «Марія», поет покладає роль у спасінні людства від зла й нелюбові. І долі жінок з поем Т. Г. Шевченка відображають загальну долю людства й українського народу. А отже, і його сподівання на відродження.

Тема материнства у творах Шевченка втілилася в образах скривджених і нещасних жінок. Ідеал, про який мріяв поет, багатьом людям недоступний. Сувору дійсність була жорстокою і до Шевченкової України-неньки. Прекрасне материнство можливе лише у країні, де кожна людина — господар своєї долі. Про вільних людей у вільній країні писав поет: «І буде син, і буде мати, і будуть люде на землі...».

Може, ще й тому образ матері змальований у поезії Шевченка так проникливо, так трепетно, що одним із найзаповітніших його сподівань була мрія про власну родину, люблячу дружину, дітей та сімейний затишок. «А я так мало, небагато просив у Бога...», — говорив Кобзар.

Таким чином, простеживши еволюцію жіночої теми в творчості Т.Г. Шевченка, можна зазначити, що: по-перше, сам факт постановки жіночого питання і пристрасна увага поета до цієї теми відповідали вимогам часу щодо необхідності докорінної зміни статусу жінки в суспільстві. По-друге ж, неоціненний внесок Кобзаря в розробку жіночої теми у світовій літературі наблизив нас до ствердження майбутнього паритету в стосунках двох статей в людській спільноті.

Використана література

1. Вічний як народ: Сторінки до біографії Т.Г. Шевченка. – К.: Либідь, 1998. – 272 с.
2. Гнатюк М.П. Поема “Марія”// Радян. літературознавство. – 1974. – № 3. – С. 27 – 35.
3. Голумбйовський Й.М. Шевченкові жіночі образи в оцінці Івана Франка // Укр. літературознавство.– 1972. – Вип.17. – С.81 – 86.
4. Голумбйовський Й.М. Еволюція образу матері в поемах Т.Г.Шевченка // Укр. літературознавство. – 1973. – Вип.19. – С.103 – 109.
5. Дорошенко К. Жіноча доля в поезіях Шевченка // Дорошенко К. Слово про Великого Кобзаря. – К., 1965. – С.99–106.
6. Забужко О.С. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. – К.: Абрис, 1997. – 144 с.
7. Рильський М.Т. “Жіноча” лірика Шевченка // Збірник праць ювілейної десятої шевченківської конференції. – К., 1962. – 371 с.
8. Франко І. Твори в 20 томах. Т.18. – К.: ДВХЛ, 1955.
9. Чалий Д.В. Образ жінки в поезії Шевченка// Наук. зап. Київ. пед. ін-ту. – 1956. – Т.22. – С.30 – 47.
10. Шагинян М.С. Тарас Шевченко. – М.: Худ. лит., 1964. – 272 с.
11. Шевченко Т. Кобзар. – К.: Рад. шк., 1983. – 628 с., ил

Нерознак Людмили Анатоліївни,
учителя української мови та літератури
Білоусівського навчально-виховного
комплексу «загальноосвітня школа
I-III ступенів – лицей» Драбівської
районної ради

Сучасну українську культуру важко уявити без творчої спадщини Кобзаря — великого українського поета Тараса Григоровича Шевченка. Саме він перетворив українську літературу на явище всесвітньої літератури. У його творчості найвиразніше проявилось те, що потім стало важливим, провідним для передових українських письменників другої половини XIX — початку XX століть — народність і реалізм. Творчий геній дозволив Кобзареві залишити нащадкам не тільки літературні твори найвищого гатунку, а й значний доробок живописних і графічних робіт.

У творчій спадщині Тараса Григоровича Шевченка значне місце посідає тема жіночої долі. Від перших рядків «Кобзаря», який починається поемою «Причинна» і аж до останніх сторінок, писаних слабкою рукою поета на порозі вічності, — невпинні роздуми про роль і місце жінки в людському суспільстві.

За досить довгу історію шевченкознавства чимало розвідок присвячено вивченню цього аспекту творчості Кобзаря. Серед авторів цих досліджень — і славетні поети, для яких творчість Шевченка була невичерпним джерелом художнього досвіду, неперевершеним «підручником» художньої майстерності, і видатні науковці. Слід згадати цикл шевченкознавчих праць І. Франка [8] та М. Рильського [7], оригінальну роботу М.С. Шагинян [10], роботи Д.В. Чалого [9], К. Дорошенка [5], ряд публікацій Й.М. Голумбйовського [3, 4]. Але з плином часу серйозні зрушення у світосприйманні людства, докорінні зміни в

суспільному житті нашої країни, потреба конструювання нової духовної парадигми українського суспільства ХХІ сторіччя вимагають від дослідників з сучасних позицій розглянути всі складові частини неперевершеного феномену творчості поета. Блискучим прикладом ломки старих стереотипів у прочитанні шевченкового доробку є дослідження О.Забужко «Шевченків міф України».[6] Тож спробуємо віднайти в літературному спадку Шевченка корені сучасного бачення ролі і місця жінки в житті суспільства, дослідити еволюцію поглядів поета на коло «жіночих» проблем.

«Не знаю в літературі всесвітній поета, котрий би так витривало, так гаряче і з ціллю свідомою промовляв в обороні жінок, в обороні їх права на повне, чисте людське життя, котрий би таким могучим словом бичував усе те, що в'яже, деморалізує і тисне жінчину», – влучно зазначив Іван Франко.[8] Співчуття, співпереживання поета своїм героїням було настільки повним, що висловити його в ряді творів він зміг не інакше, як у формі жіночого ліричного монологу («Лілея», «Русалка», «Нащо мені чорні брови...» тощо). А там, де Шевченкові-поету забракло слів, у дію вступали пензлі Шевченка-живописця, рисувальника, графіка, з ніжністю та благоговінням відтворюючи чарівні образи. Але якщо Шевченко-художник в зображенні жінок продовжував вже існуючу традицію, то у створенні літературної галереї жіночих образів Тарас Григорович йшов принципово новаторським шляхом. Літературна традиція підіймала жінку на п'єдестал, робила її предметом оспівування, обожнювання, метою любовних устремлінь або об'єктом осуду й ганьби.

Шевченко зробив жінку, ставлення до неї мірилом справедливості, морального здоров'я, соціальної розвиненості людської спільноти, поставив її у центр обертання всього суспільного життя.

Завдяки особливій чутливості Шевченкової Музи, йому вдалося зареєструвати, глибоко проаналізувати і запропонувати варіанти розв'язання одного з найболочіших питань тогочасного (та й нинішнього) життя – жіночого питання. Творча особистість Т.Г. Шевченка формувалася в епоху, коли жінка перебувала під подвійним, потрійним тиском з боку: родинних традицій, громадських звичаїв, економічних умов, правових нормативів, церковної моралі, влади монархічної держави. І якщо навіть для представниць пануючих верств громадянське і особистісне самоствердження було справжнім подвигом (згадаємо долю героїні війни 1812 р. Надії Дурової чи мужні постаті дружин декабристів), то для покріпаченої селянки заявити свої права на власну долю було майже нездійсненною мрією. Знову й знову в своїх творах штурмував Шевченко жіночу тему, моделюючи варіанти її розвитку то у великих епічних полотнах («Катерина», «Наймичка», «Неофіти», «Марія»), то зовсім стисло, конспективно – в мініатюрах на кілька рядків («Ой, люлі, люлі, моя дитино...»), «По вулиці вітер віє», «Полюбилася я...» тощо).

Нещасний в особистому житті, Шевченко найвищу і найчистішу красу світу бачив у жінці, в матері". С. Балея, у праці «З психології творчості Шевченка» звернув увагу на різкий перехід від немотивованої радості до гіркої смутку у творчості Т. Шевченка. Натомість С. Балея не міг багато у чому пояснити глибині аспекти психіки поета і тому наголошував на його здатності до містичних переживань. Психоаналітичні висновки С. Балея містять окреслення ролі жінки у творчості Т. Шевченка. Витоки любові до жінок у творчості митця С. Балея вбачає у почуттях усамітнення, безвольності, нудьги, не заспокоєної любовної туги, які переповнювали душу Т. Шевченка, у перенесенні власного «Я» на жіночу постать. Це двоїсте ставлення до жінки, за твердженням С. Балея, є свідченням суперечливих тенденцій психіки поета, вираженням поєднання ідеалізму із реалістичним сприйняттям дійсності. С. Балея наголошував, що ідеалізм і реалізм змагалися між собою в душі поета. Такі його висновки, за нашими спостереженнями, відповідають психоаналітичній концепції З. Фрейда про суперечність принципу реальності і принципу задоволення.[12]

Жіноча доля в Шевченкових творах завжди трагічна, бо такою вона була в жінок, яких поет зустрічав у житті. Це і рідна ненька, яку передчасно «у могилу нужда та праця

положила», це його сестри Катря, Ярина та Марія, оті «голубки молодії», в яких «у наймах коси побіліли», це його трепетна юначка любов Оксана Коваленко.

Якою ж була динаміка розвитку цієї теми у творчості Шевченка?

Коло сюжетів, у які Т. Шевченко вводить жіночі образи, типологічно досить обмежене. На наш погляд, у творчості поета можна умовно виділити ряд сюжетно-тематичних схем, у яких фігурують жіночі образи:

- тема зведення селянської дівчини («Причинна», «Катерина», «Наймичка», «Утоплена»);
- нещастя дівчини-сироти («Думка», «Марина», «Якби мені черевики», «Утоплена»);
- гармонійна краса жінка-матері («Слепая», «Сова», «Відьма», «Княгиня»);
- образ Божої Матері як втілення вищої справедливості («Марія», «Неофіти»).

Слово мати у Т. Шевченка має триєдиний вимір: це і рідна ненька, і рідна земля, Україна, і Божа Мати як символ вищої справедливості [15].

Героїні ранніх романтичних творів Т. Шевченка – жінки нещасливої долі: Катерина, Оксана, Марина, Ганна. Жінка, а надто жінка-мати, для Т. Шевченка була уособленням духовної краси, живим символом України.

Т. Шевченко мислить традиційно патріархально. Жінка у нього – це насамперед мати, яка займається лише домом та дітьми, часто слабохарактерна, беззахисна людина, яка нічого не варта у суспільстві. Чоловік (пан) вирішує долю жінки, визначає її обов'язки. Принижуючи жінку, він проявляє себе, показує свою силу, владу, свою вищість над нею.

«Жінка в патріархальному суспільстві позбавлена свободи вибору, бо це б утверджувало її суверенність поряд з іншою статтю. Жінка завжди означувалась через чоловіка, у зв'язку з його ціннісною ієрархією. Жінку характеризує те, що відрізняє її од чоловіка, але не навпаки: він – головний, вона – другорядна. Він – Суб'єкт, він – Абсолют. Вона – Інша. Драма жінки саме в цьому конфлікті між настійним прагненням будь-якого суб'єкта утвердити свою самодостатність і її становищем, яке перетворює її в підлеглий об'єкт. Щоб чоловік здійснився, він мусив спершу скинути жінку з п'єдесталу [16].

Історично так склалося, що жінці було відведено роль вторинної, позбавлено можливості зреалізувати свої здібності, обдарування у діяльності, спрямованій на вдосконалення себе і світу навколо себе. Таке бачення жінки і в Т. Шевченка. Вона або лише панова забаганка (Катерина, Ганна, Лілея, Русалка, «Княгиня»), або мати, розлучена з дітьми («Відьма», «Слепая», «Марина»), або жертва панських і батькових зазіхань («Княжна», «Відьма», «Слепая»), або нещаслива в коханні («Причинна», Титарівна»).

Образи нещасливих жінок часто уособлюють саму Україну – ошукану, обдурену загарбниками та власними дітьми, які «гірше ляха її розпинають». Один з перших жіночих образів у Т. Шевченка – це Катерина з однойменної поеми. Її прообразом була його кохана Оксана Коваленко, з якою доля так і не звела Тараса. Тема «Катерини» – сумна історія кохання дівчини з народу, одуреної легковажним москалем. Нерідко молода дівчина, котра «спіткнулася», ставала згн'явленою. «Не жіноча неповноцінність причина історичної нікчемності жінки: сама ця історична нікчемність приречла її на неповноцінність» [16]. Тогочасний суспільний лад і був причиною поневір'яння жінки, знуцання над нею. До жінки ставилися, як до об'єкта чоловікових бажань.

Оскільки імперіалізм посягає на національну мужність, позбавляючи свідомості національний жіночий світ, то Т. Шевченко символічно моделює опозицію «москаль – покритка», виявляючи сплюндроване в імперській структурі українське материнство. На думку Ніли Зборовської, наскрізним мотивом творчості Т. Шевченка є мотив кари за несвідоме кохання: карається українська дівчина – жертва несвідомого бажання [14].

Отже, Катерина має виразні характеристики національного стереотипу покритки. Вона – страдниця, не здатна сформулювати закони істинної правди, яка, переживши

трагедію, виявляє здатність на страшні, сатанинські, вчинки, і її доля, можливо, символізує безвихідь України. Те, що образ Катерини у свідомості поета відразу з'єднувався з образом України, у довгому діалозі з якою поет перебував протягом життя, примусило його шукати спасіння для сплюндрованої землі-жінки, і образ цей починає подорожувати у творчій уяві Т. Шевченка, утворивши специфічний архетип, який і далі мандруватиме в українській літературі й після смерті автора [13].

Якщо героїнь Т. Шевченка поставити на три сходинки за пошуками виходу з цієї ситуації, то Катерина зупинилася на першій сходинці. Найтяжчий її переступ у тому, що вона наклала на себе руки і відступила перед злом, та мимоволі продовжила його, прирікаючи на смерть сина. Але поет створює також образи героїнь, які, долаючи пекельні муки, підіймаються на вищий щабель. Це, наприклад, наймичка Ганна. Вона підкорилася Божій волі і спокутувала свій гріх, зробивши все для синового щастя.

Важкі переживання матері, яка змушена навіть перед сином критися, не виказуючи того, що вона його мати, становлять поетичну основу поеми. Ганна – покритка, але вона залишається жити заради свого сина. Її материнська любов така могутня, що здатна принести власне життя в жертву задля щастя сина. Життя Ганни – материнський подвиг. Вона відмовляється навіть бути весільною матір'ю у свого сина і лише перед смертю розкриває йому правду. Яким страшним вироком тим обставинам, що прирекли матір на пекельні муки, позбавивши її священних природних прав, звучать слова:

Прости мене. Я караюсь
Весь вік в чужій хаті...
Прости мене, мій синочку!
Я... я твоя мати.
Та й замовкла [17].

Героїня твору має ознаки сакрального спокутування гріха і є носієм християнського всепрощення. Національна реальність та християнська мораль органічно поєднані у цьому творі. Ганна – не просто покритка, вона носій високого світовідчуття, яке межує із сакральними таємницями, вона винайшла спосіб перебороти злу долю шляхом молитви та свідомого самозбереження.

Т.Г. Шевченко прагне створити художню версію праведного життя в «лукавому світі», отже, постійно пристосовує облюбовані образи жінок до різних ситуацій, побутових колізій тощо. Автор прагне створити образ покритки за аналогією до Богоматері, дедалі виразніше проступають сакральні ознаки в його образах покриток [13].

Марина – ще один із образів жінок-страдниць у Шевченка. До героїні Марини з однойменного твору автор ставиться з глибоким співчуттям, як і до її знедаленої матері. Марину пан розлучив з коханим і забрав у свої палати, де на неї чекала доля її попередниць. Мати Марини днями і ночами просиджує перед вікнами поміщицького будинку, не в змозі визволити доньку з пазурів ласого пана. Для Шевченка немає на землі нічого святішого від матері з немовлям на руках, він глибоко страждає за всіх своїх «покриток», зведених, збезчещених дівчат. Недаремно поема «Марина» починається словами:

Неначе цвяшок, в серце вбитий,
Оцю Марину я ношу [17].

Своєю поведінкою і думками Марина далеко відійшла від жіночно-лагідної Катерини. В поемі «Марина» викривальні тенденції поета незрівнянно сильніші і гостріші. Закріпачена жінка у Т. Шевченка хоч і знаходить застосування своїм силам, але не годна розірвати пута; визволившись, опиняється над розбитим коритом.

Доля покритки в творчості Т. Шевченка набуває розвитку, осмислюючись як форма спадку.

Діти покритки дістають у спадок долю покритки незалежно від їх особистісних духовно-моральних рис. У творах Т. Шевченка саме дітям випадає спокутувати гріхи матері

– а це вже відголосок християнського розуміння гріхопадіння та відшкодування гріха. Мотив спокути гріха матері-покритки простежується і в поемі «Відьма».

Головним «полем бою» жінки за свою людську гідність і суверенність для Шевченка, як і для багатьох його сучасників, були інтимні стосунки. Навколо права на вільне щасливе кохання і розгортаються колізії переважної більшості балад, поем, ліричних творів на сторінках Біблії українського народу – «Кобзаря». Не піддаючи жодному сумніву цього права, автор в своїй «Тополі» радить дівчатам: «Кохайтеся, любіться, як серденько знає!» [11], хоча і сам поки що не може вказати позитивного виходу з любовної колізії. Кохання у кращому випадку приводить героїнь його першої поетичної збірки до сонму трагічних фольклорних символів («Лілея», «Тополя»), а частіше закінчується реальною трагедією життя й загибелі («Причинна», «Катерина»). Зазначимо, що материнство виступає у творах Шевченка як закономірний і навіть бажаний елемент повноцінного особистого життя жінки. Навіть на фоні нелюдських страждань матерів-покриток ще сумнішою вважає поет долю самотньої жінки, позбавленої світла материнства («Полюбилася я ...») Перший, хоча й слабкий натяк на позитивне вирішення розглянутої проблеми ми бачимо в поемі 1844 року «Слепая», героїня якої «стыд любовью заменила», і знайшла (хоч і ненадовго) розраду в своїй виплеканій доньці [11]. Наступний суттєвий крок у вирішенні проблеми нешлюбного материнства як наслідку порушення жорстких канонів у статевих стосунках, Шевченкова думка робить в поемі «Наймичка» (1845 р.). На відміну від нещасної Катерини, самогубство якої, не тільки позбавило її земних радощів, але й приречило її сина на беспорядне сирітство, а її саму – на довічні пекельні муки, Ганна знайшла в собі такі моральні сили, які дозволили їй забезпечити щасливе життя своєму синові і його сім'ї, прихистити бездітну старість Трохима й Насті [11]. Відомо, що поему «Катерина» Шевченко присвятив одному зі своїх визволителів з кріпаччини В.А. Жуковському, підкреслюючи генетичний зв'язок своєї творчості з баладами російського поета. А ось чи не в матері Василя Андрійовича – турецької полонянки Сальхи – запозичила шевченкова Ганна спосіб порятунку свого позашлюбного сина? Адже успішне житейське просування майбутнього наставника цесаревича його мати забезпечила саме ціною відмови від свого формального материнства. Останній епізод поеми – сцена кончини Ганни – своєю емоційною піднесеністю нагадує передсмертні хвилини святих з життійної літератури. Цим автор підкреслив колосальну моральну велич щоденного материнського подвигу самозречення своєї героїні.

А життя не скупилося, подаючи поетові все нові варіанти жіночих трагедій, в центрі яких стояли його рідні й близькі, односельці, приятельки. Отже, страждаюча жінка для нього:

«Се не мара.
Моя се мати і сестра.»

Треба було тільки пропустити через вразливе серце весь цей біль і перелити його на золото поетичних строк. А там вже недалеко й до магії пророцтва. Чи читала шевченків шедевр «Катерину» задушевна подружка дитячих днів поета Оксана Коваленко? Хто зна! Але й її, щирі й чутливі, спіткала сумна і зовсім не романтична доля, про яку поет дізнався на засланні:

«Помандрувала та Оксаночка в поход
За москалями та й пропала.
Вернулась, правда, через год,
Та що з того. З байстрам вернулась.
Острижена. Було вночі
Сидить під тином, мов зозуля,
Та кукає; або кричить,
Або тихесенько співає
Та ніби коси розплітає.

А потім знов кудись пішла,
Ніхто не знає, де поділась,
Занапастилась, одуріла.
А що за дівчина була,
Так так що краля! І не вбога,
Та талану Господь не дав...»

І авторове –

А може, й дав, та хтось украв
одурив святого Бога.

«Ми вкупочці колись росли...» [11]

Аж ось визріває і думка про помсту отим крадіям жіночого талану... І спалахують вогнем панські садиби («Княжна»), вмиваються власною кров'ю кривдники («Марина», «У Вільні, городі преславнім...») Але помста теж не здатна вирішити проблему. У пошуках позитиву поет звертається до образу Ярославни, використовуючи давньоруське «Слово» як приклад гармонії в подружніх стосунках. І вже по-справжньому вінчають Шевченкові пошуки гідної долі для жінки поеми «Неофіти» та «Марія». «Відштовхуючись від біблійного сюжету, Шевченко розгорнув історію матері, яка виховала сина-правдоборця, пройнялася його волелюбними ідеями і стала натхненницею послідовників сина» [2] Син Божий в цій поемі з'являється як плід палкого кохання сироти-наймички Марії і святого пророка, посланого Господом сповістити прихід на землю Спасителя. Поет підкреслює вирішальну роль матері у вихованні Ісуса, який зростав безбатченком з вини тирана, що розп'яв того пророка. Описуючи ситуацію, коли Марія трохи не втопилась від горя, він пише:

Горе нам
Було б, іскупленим рабам!
Дитина б тая виростала
Без матері, і ми б не знали І досі правди на землі!
Святої волі! [11]
Марія стає і на чолі апостолів:
Брати його, ученики,
Нетвердії, душеубогі,
Катам на муку не дались,
Сховались, потім розійшлись,
І ти їх мусила збирати...
Отож вони якось зійшлись
Вночі вкруг тебе сумувати.
І ти, великая в женах!
І їх униніє, і страх
Розвіяла, мов ту полову,
Своїм святим огненным словом!
Ти дух святий свій пронесла
В їх душі вбогії! Хвала!
І похвала тобі, Маріє! [11]

За цією тендітною й нужденною жінкою визнає поет безперечну силу духовного лідерства.

Таким чином, простеживши еволюцію жіночої теми в творчості Т.Г.Шевченка, можна зазначити, що: по-перше, сам факт постановки жіночого питання і пристрасна увага поета до цієї теми відповідали вимогам часу щодо необхідності докорінної зміни статусу жінки в суспільстві. По-друге ж, неоціненний внесок Кобзаря в розробку жіночої теми у світовій літературі наблизив нас до ствердження майбутнього паритету в стосунках двох статей в людській спільноті.

Використана література

1. Вічний як народ: Сторінки до біографії Т.Г. Шевченка. – К.: Либідь, 1998. – 272 с.
2. Гнатюк М.П. Поема «Марія»// Радян. літературознавство. – 1974. – № 3. – С. 27 – 35.
3. Голумбйовський Й.М. Шевченкові жіночі образи в оцінці Івана Франка // Укр. літературознавство.– 1972. – Вип.17. – С.81 – 86.
4. Голумбйовський Й.М. Еволюція образу матері в поемах Т.Г.Шевченка // Укр. літературознавство. – 1973. – Вип.19. – С.103 – 109.
5. Дорошенко К. Жіноча доля в поезіях Шевченка // Дорошенко К. Слово про Великого Кобзаря. – К., 1965. – С.99–106.
6. Забужко О.С. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. – К.: Абрис, 1997. – 144 с.
7. Рильський М.Т. «Жіноча» лірика Шевченка // Збірник праць ювілейної десятої шевченківської конференції. – К., 1962. – 371 с.
8. Франко І. Твори в 20 томах. Т.18. – К.: ДВХЛ, 1955.
9. Чалий Д.В. Образ жінки в поезії Шевченка// Наук. зап. Київ. пед. ін-ту. – 1956. – Т.22. – С.30 – 47.
10. Шагинян М.С. Тарас Шевченко. – М.: Худ. лит., 1964. – 272 с.
11. Шевченко Т. Кобзар. – К.: Рад. шк., 1983. – 628 с., ил.
12. Холоденко Н.В. Розвиток психоаналітичних ідей у науковій спадщині Степана Балея / Н.В. Холоденко // Інтелект. Особистість. Цивілізація: Темат. зб. наук. пр. із соц.-філософ. проблем. – Випуск 7. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2009. – С. 219 –226.
13. Бовсунівська Т. Художня концепція жінки у творчості Тараса Шевченка / Т. Бовсунівська // Дивослово. – 1999. – № 11. – С. 2 – 6.
14. Зборовська Н. Код української літератури / Ніла Зборовська. – К.: «Академвидав», 2006. –504 с.
15. Колесникова Є. Слово «мати» в поезії Кобзаря / Є. Колесникова // Дивослово. – 1995. – № 5-6. – С. 9-11.
16. Сімона де Бовуар. Друга стаття / Сімона де Бовуар. – К.: вид. «Основи», 1994. – Т. – 1. – 400 с.
17. Шевченко Т. Усі твори в одному томі / Т. Шевченко. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 824 с.

Бєбко Валентина Миколаївна,
вчитель української мови та літератури
Домантівського НВК Золотоніської
районної ради

Кожна нація має письменників і поетів, якими вона пишається найбільше. У нас, українців, це передовсім Тарас Шевченко. І у кожного з нас колись відбувається знайомство з поетом.

Довгий час Шевченка шкільна програма подавала однобоко: Шевченко-революціонер, Шевченко-бунтар, Шевченко-атеїст.

Геній, як відомо, це-універсалізм, сакральність і водночас простота. У своїх творах поет створив і живий образ матері, і вічний символ материнства, і новий образ Матері Божої.

У Шевченковій уяві християнська ідея – це любов, тому і просить у Бога послати йому любов – «сердечний рай».

Мати сім'ю – таке бажання не покидало поета цілий вік. Потреба життя родинного у нього зростала і міцніла разом із літами.

Коли йому «тринадцятий минало», сподівався одружитися з тією Оксаною, з якою «купочці собі росли». Та шляхи розійшлися.

Прослідковуючи біографію Шевченка, приходиш до висновку: мало кому так не щастить у коханні, як не щастило Шевченку. Маючи унікальні таланти, розум, товариську вдачу, привабливу зовнішність, поет викликав зацікавленість до себе, сам часто закохувався. А особисте життя не склалося. Так і не маємо ми нащадків великого генія.

Не отримавши достатньої любові від матері, бо рано померла, розлучений із улюбленою сестрою Катериною, яка, здавалося, одна розуміла і любила свого Тарасика, одірваний від рідної домівки, Шевченко з особливою прискіпливістю і увагою ставиться до жінки.

«...Такого полум'яного культу материнства, такого апофеозу жіночого кохання і жіночої муки не знайти, мабуть, ні в одного з поетів світу. Нещасний в особистому житті, Т. Г. Шевченко найвищу і найчистішу красу світу бачив у жінці, у матері...» [1;23]

Жіноча доля постійно цікавила поета – від поеми «Катерина» до поеми «Марія».

Жіночу поезію Шевченка можна умовно розбити на три групи : а) балади, б) ліро-епічні поеми, в) інтимна жіноча лірика.

До балад Шевченка відносяться «Причинна», «Тополя», «Русалка», «Утоплена». В центрі кожної з них стоїть жіноча постать. Написані поетом за його молодих років, пронизані народними мотивами, але з особливим ставленням до нещасної дівчини, яка виглядає з походу козака і, не дочекавшись, гине («Причинна»), дівчини, яка сама накладає на себе чари, бо не може жити без милого, який, очевидно загинув на війні, а мати, як часто бувало того часу, не спитавшись доньки, намагається видати за нелюба.

Іван Франко про «Тополю» написав: «Коли поет змалюванням дерева-сироти в степу з самого початку зумів збудити наше співчуття, то співчуття те зміцнюється ще змалюванням стану бідної, покинутої дівчини. На збудження цього щиролюдського співчуття, а не на викликання страху і моторошності, поклав Шевченко головну вагу в цій баладі».[2; 250]

Жіноча доля постійно цікавила Шевченка. І образ жінки-матері постійно розвивається. Це можна прослідкувати, читаючи твори від балади «Русалка», «Утоплена» до таких ліро-епічних поем, як «Наймичка», «Марія». Автор показує найрізноманітніші характери і долі.

Катерина (поема «Катерина»), не дотримавшись народної моралі, стає покриткою, мандрує у світ у пошуках коханого офіцера. А коли той її зрікається, кидає сина на дорозі, не думаючи, а що ж чекає її дитину у світі без батька, без матері.

Чорнобрива Катерина
Знайшла, що шукала.
Дунув вітер понад ставом-
І сліду не стало. [3;44].

Ще жорстокіше чинить мати у баладі «Русалка»: втопила свою дитину, прижиту з паном, а згодом помирилася з ним. В алегоричних образах русалок поет уособив гірку долю селянських дівчат і дітей – жертв панської розпусти.

Призначення жінки – давати життя, а не забирати його. Якщо ж це не так, то вона уже не жінка.

І ми бачимо вчинок Ганни («Наймичка»). Покритка, з невідомих нам причин (автор не загострює на цьому уваги) підкидає своє дитя бездітним людям. Треба відмітити: не просто кидає, а свідомо віддає людям, які хочуть дітей, які все можуть дати дитині (від матеріальних до духовних потреб). Мало того Ганна повертається на хутір, де залишила дитину, і присвячує своє життя сину, тим самим спокутуючи гріх перед Богом (згрішила, народила позашлюбну дитину) і перед сином (віддала ж то іншим).

У поемі «Наймичка» Шевченко виступає хорошим психологом. Адже так точно передав душевні переживання жінки, її стан, близький до блаженства, коли опиняється поруч із сином, що жінки, читаючи цю поему, не можуть стримати сліз. Чи можуть бути більші докази таланту поета.

Автор показує почуття, які притаманні кожній справжній матері.

Сама не з'їсть і не доп'є
Його нагодує.

...І укриє, й перехрестить,
Тихо заколише;
Вона чує з тії хати,
Як дитина дише. [4;275]

«Шевченко найміцнішу концентрацію людського горя бачив у горі жіночій, і саме тому така непоборно сильна його «жіноча» лірика. [5;27].

Отже, ми бачимо, як підноситься й очищується образ поетових героїнь. До Катерини ми відчуваємо більше жалю, ніж співчуття. А вже до Ганни – повагу і, звичайно, співчуття.

«Надмету» своєї майбутньої поеми «Марія» Шевченко вбачав у тому, щоб «описать сердце матери по жизни пречистой девы, матери Спасителя». Поет створив і живий образ матері, і вічний символ материнства, і новий образ Матері Божої. На підставі євангельського матеріалу, фрагментів апокрифів він змальовує не сумний і пасивний образ Марії, а образ матері Спасителя, яка з самого початку усвідомлює велику місію сина.[5;6]

Говорячи про ідеал жінки-матері в творчості Шевченка, Іван Франко виділив окремо три поеми: «Не знаю в літературі всесвітній поета, котрий би представив так високий і так щиро людський ідеал жінки-матері, як се вчинив Шевченко в своїх поемах «Відьма», «Неофіти» і «Марія».

І тут є над чим замислитися. Мати Алкіда в поемі «Неофіти» та Марія з однойменного твору – це символ материнської любові та муки. Доля випробовувала їх на стійкість і мудрість, і вони вистояли. Героїні страдають через лиху долю дітей, борються з обставинами життя і духовно перемагають.

І спас
Тебе розп'ятий син Марії.
І ти слова його живії
В живу душу прийняла.
І на торжища і в чертоги
Живого істинного бога
Ти слово правди понесла.
Такими є останні рядки про матір Алкіда.

Марія (поема «Марія») знаходить у собі сили після смерті сина не лише жити, а й продовжує його справу: збирає послідовників сина і «своїм огненным словом» розвіює страх і «униніє».

Чому ж поряд із цими святими образами, які сягають найвищих духовних сфер, Франко ставить і образ матері з поеми «Відьма», де все обертається в рамках побутових? [7;82]

Справа вся в тому, що Шевченко дуже цінував доброту і милосердя, особливо тоді, коли людина могла притамувати у собі озлоблення і прощати за особисті образи. Саме такою постає перед читачами скривджена жінка, яку всі називають відьмою. Сам автор, описуючи на початку твору обідрану напівбожевільну молодицю, називає її сестрою.

...Се не мара.
Моя се мати і сестра.
Моя се відьма, щоб ви знали.

Називаючи цю жінку матір'ю і сестрою, Шевченко підкреслює свою причетність до обездоленого, безправного простого люду.

Назви творів Кобзаря: «Відьма», «Сова», «Мар'яна-черниця» та інші не випадкові. Саме відьмами, совами, сліпими, черницями були жінки у тодішньому суспільстві. Над жінкою з поеми «Сова» сміються, її лякаються, бо вона божевільна.

А хіба можна не збожеволіти, переживши те, що довелося пережити цій молодиці.

Скривджена паном покритка-дівчина, збожеволіла від горя, шукає своїх діток-близнят. Народивши дітей, покинута і розбита нещастям, жінка «трохи була не втопилась, та жаль було кинуть близняточок». Так і жила, страждала, але ростила хлопчика і дівчинку.

Нове лихо прийшло, коли повернувся пан. Він забирає дітей у покої, але не для того, щоб визнати їх. Не вберегла їх жінка. Пан-батько віддав сина у лакеї до якоїсь пані, а згодом за непокору панам його буде віддано у солдати. З донькою ж вчинив ще жорстокіше: спочатку занепастив, забрав у Московщину та там і покинув.

Із уст молодиці злітають страшні слова правди про її становище. Жінка виливає своє горе перед малознайомим циганом, тим самим ніби об'являючи своє страждання.

Жінка мріє знайти дітей та помститись пану.

Розірву!.. Возьміть до себе

І мене, цигани.

Я медведя водитиму,

А як найду ката,

То спущу його на його.

...Ні не спущу. Сама його

Загризу...

Та виявилось, що героїня не втратила кращі людські риси. Коли захворів її кривдник, вона виявила до нього милосердя. Научена старою циганкою Маріулою лікувати, жінка хотілавилікувати пана. А коли той помер, «то за його Богу помолилась».

...вона научала,

Болящих лічила,

А з убогим останньою

Крихтою ділилась.

Люди добрі і розумні

Добре її знали,

А все-таки покриткою

І відьмою звали.

Шевченко поставив своїх часто пересічних героїнь у неординарні ситуації, зіштовхнув з болючим вибором. Його Катерина, Ганна, Відьма вийшли з середовища неясного і непривілейованого, але їх душевна організація, невичерпність внутрішнього світу, чистота почуттів вивищили героїнь над їхнім побутом і обставинами життя. Самою природою жінці визначено бути дружиною, матір'ю, продовжувачем роду людського. Та не до всіх доля виявляється милостивою. А серце ні на що зважати не хоче: йому потрібне повноцінне життя. Звідси – страждання, болі, які не могли залишити поета байдужим, переконаного, що на землі «нічого кращого немає, як тая мати молодая з своїм дитяточком малим».

Використана література

1. Рильський М. Т. Поезія Тараса Шевченка. – К. : Радянський письменник, 1961. – 66 с.
2. Слоньовська О. Нове прочитання творів. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2002. – 510с.

3. Шевченко Т. Кобзар. – К. Дніпро, 1985. – 637 с.
4. Шевченко Т. Кобзар. – К. Дніпро, 1985. – 637 с.
5. Рильський М. Т. Жіноча лірика Шевченка// Зб. Праць ювілейної десятої наукової шевченківської конференції. – К., 1962. – с.27.
6. Литвин В. Поезія Кобзаря – вічна книга українців// Голос України. – 2006. – № 3.
7. Шубравський М. Т. Уроки Шевченкового милосердя // Українська мова та література в школі. – 1991. – № 3.

Кузьменко Надія Іванівна,
 учитель української мови і літератури
 Нехайківського навчально – виховного
 комплексу «Загальноосвітня школа
 І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний
 заклад» Драбівської районної ради

*У нашій раї на землі
 Нічого кращого немає,
 Як тая мати молода
 З своїм дитяточком малим*

Т.Г. Шевченко

Характерною ознакою української ментальності є повага до жінки, поклоніння материнству. Для Шевченка як особистості і в житті, і в творчості жінка-мати була уособленням найвищої краси, духовності, доброти. «Такого полум'яного материнства, – писав Максим Рильський, – такого апофеозу жіночого кохання і жіночої муки не знайти, мабуть, у жодного з поетів світу. Нещасливий в особистому житті, Шевченко найвищу і найчистішу красу світу бачив у жінці, в матері». [1] І коли цю красу принижують, знущаються з неї, чесна людина, а тим більше поет-трибун, мовчати не може. Тому Шевченко на весь голос заговорив про жінку.

Протягом усього життя супроводжують поета спогади про найдорожчу в світі людину – матір, яку передчасно «у могилу нужда та праця положила», про рідних сестер – «голубок» молодих, у яких «у наймах коси побіліють», про нещасних жінок, що «німі на панщину ідуть». Озивалася в Кобзаревім серці спогадами «чорнобрива Оксаночка», а ще зачаровували його жінки, яких він кохав у різні часи.

Жіноча доля стала провідною темою у творчості Т. Шевченка. Починається вона з дитячої приязні («Ми вкупці колись росли...»), потім – дівоче кохання («Причинна», «Катерина», «Гайдамаки», «Тополя», «Мар'яна-черниця»), зустрічаємо й щасливе сімейне життя («Росли укупці, зросли...»), щастя материнства («Сова», «Княжна», «У нашій раї на землі...»), зрадливе кохання («Коло гаю в чистім полі», «У тієї Катерини...»), нещасливу старість і гріх («Княжна», «Відьма», «Титарівна»). А ще «Русалка», «Утоплена», «Лілея», «Слепая»... Жінка у творах Шевченка – це мати, кохана, покритка, наймичка, вдова, сирота, черниця. У кожній з них своя, окрема історія нещасливого кохання, у кожній з них Шевченко уособлював саму людину – добру, довірливу, беззахисну.

У такому частому звертанні до теми, у шанобливому ставленні та обожнюванні жінки-матері письменник відтворив національні особливості душі українського народу, його ментальність.

Поет глибоко відчував красу материнства, і йому ставало нестерпно боляче, коли він бачив збезчещених покриток, дівчат, отруєних людським злом. Що породжує таку

жорстокість? Не варто заперечувати «класовий» підхід до цієї проблеми, у ньому, звісно, є смисл. Спробуємо розглянути й інші проблеми з погляду загальнолюдської змістовності, а також національної ідеї.

До прикладу візьмемо ліро-епічну поему «Катерина». Неважко помітити в ній дві теми: національну та людинознавчу. Трагедія Катерини – це трагедія не лише сільської української дівчини, це трагедія всієї України, ошуканої та збезчещеної «москалями». Можна говорити і про символічність імені: Катерина з грецької – чиста, непорочна, свята, у святцях – великомучениця. Саме такою і стала Україна в московській неволі. Вже на початку твору Шевченко застерігає дівчат не знатися з підступними московськими офіцерами:

Кохайтеся, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люде,
Роблять лихо з вами.

Це застереження довірливому українському цвітові, аби цурався загарбницької Московщини, бо спіткає така доля, як у Катерини.

Отже, поема «Катерина» наскрізь пройнята національною ідеєю. Проте слід зауважити, що вживане Шевченком слово «москаль» зовсім не говорить про якийсь негативне ставлення поета до російського народу. Неприхильність до «москалів» він виявляв тільки в тих випадках, коли бачив їх колонізаторами рідного краю, чужоземними зайдами, що прирекли український народ на підневільне існування.

Також Шевченко показує страдницьку долю жінки-матері, яка народила «незаконну» дитину. Щире кохання Катерини заблукало в нещирому світі. Як бачимо з ліричних відступів, поет співчуває Катерині, ставиться до неї прихильно, бо вона покохала, «як знало серденько». Шевченко високо цінував почуття любові і бачив у ньому необхідну умову людського щастя.

Але автор не засуджує й батьків, які поводяться з донькою жорстоко – виганяють її з дому. Розгорнемо цю думку цитатами. Катерина «не слухала ні батька, ні неньки», «де жартує з москаліком, там і заночує». Батьки попереджали Катрю, що до добра не приведе її захоплення офіцером, та вона не чула. Катря без пам'яті закохалася, кинулась у вир свого почуття, не думаючи про можливі наслідки... Доля зробила Катерину покриткою і змусила її мандрувати світом.

Сучасний учень співчуває Катерині, але й запитає: де дівоча честь, відповідальність за материнство? І відповідь: Катерина вже доросла, вона могла б бути обачнішою і наслідки могла передбачити, а так за хвилину облудного щастя вона поплатилася зруйнованими долями батьків, сина і власним життям.

Однією з найдраматичніших сцен поеми є вигнання батьками дочки з дому. Чому вони пішли на цей крок? Тому що важливішим за все було поняття честі, доброї слави роду. Той, хто порушував ці неписані моральні закони, осуджувався громадою. А що скажуть люди? Дотримання правил моралі – явище позитивне, але люди не відступають від її канонів, не можуть простити, послабити кару. «Найменший відступ від тих звичаїв загрожував послабленням «імунної системи» народу, що було особливо небезпечно в умовах бездержавності. Цим, очевидно, й керувався поет, коли не засудив батьків Катерини за їхнє жорстоке рішення». [2]

Думка сучасного учня: важко зрозуміти тогочасну мораль, згідно з якою дочку з немовлям на руках батьки виганяють з дому. Корінь зла – в неосвіченості людей, тільки розвинуте суспільство здатне стати на шлях прощення.

Щодо пана-офіцера, який спокусив Катерину, - це проблема порядності у стосунках із жінками, проблема відповідальності за батьківство. Біда Катерини в тому, що коханий її виявився низькою, підлою людиною. Та й ніколи офіцер не одружився б із селянською дівчиною, хоч би якою красивою вона не була. Одруження офіцера з селянкою – повна

втрата для нього кар'єри. Зрозуміло, на такий крок могла піти тільки сильна особистість, чиста серцем, по-справжньому закохана. Не таким виявився Катрин обранець. Для нього, москаля, чужими були наші закони, традиції, мораль.

Страшний фінал короткого Катеринино життя: «Прийми, Боже, мою душу...». Так, ополонка прийняла тіло Катрі. «Найтяжчий її переступ у тому, що наклала на себе руки, цим самим порушила волю Всевишнього (адже доля кожного накреслюється з суттєвою, хоч для нас і незбагненою, метою) і – що страшно – поникла перед лицем зла та мимоволі подовжила його, прирікаючи на наглу смерть сина.» [3] Але в жодному разі Шевченко не картає Катерину за її вчинки, навпаки, він жаліє свою героїню, бо така її доля. І водночас подає нам яскраву картину страждання цілого народу.

Сучасний учень говорить: це найлегше розв'язання проблеми. А про дитину вона подумала? Катря мусила жити заради сина!

Цю тему Шевченко продовжує в поемі «Наймичка». Знову перед нами полишена напризволяще жінка, але вже інша – призвичаєна до свого лиха. Ганна й Катерина подібні одна до одної лише тим, що обидві стали жертвами спокушення, в іншому – вони зовсім відмінні. Тоді як Катерина прирікає себе на горе й повеніряння заради особистого щастя, відшукавши свого коханого, Ганна зовсім про те не дбає. Над першою панує почуття кохання до свого москаля, над другою – бажання зробити щасливим сина. Катерина, не знайшовши мужності виконувати материнський обов'язок, кинула дитя і заподіяла собі смерть, Ганна ж приборкала в собі бажання самогубства, спокутала гріх, зробивши все для щастя сина.

Усе своє життя Ганна була біля сина, але тільки наймичкою. Вона любила його мовчки і до кінця днів розплачувалася за помилку молодості. Чи був у Ганни інший вибір – не йти в наймички? Звичайно, молода і працьовита, вона могла б спробувати вийти заміж. Але в такому випадку вона не змогла би бути біля дитини. Ганна приносить себе в жертву синовому щастю, у її серці перемагає материнська любов, яка й допомагає спокутувати гріх перелюбу. Жертовність безталанної української матері Тарас Шевченко підносить до рівня найвищих надбань людської душі.

Думка сучасного учня: дитина повинна мати право на повноцінне життя, незалежно від умов народження. Бо найвище право людини, дане їй Богом, - це право на життя.

Вершиною у створенні Шевченком ідеалу жінки-матері є його поема «Марія». Просто і щиро, з ліричною задушевністю і ніжністю розповідається в ній про життя бідної дівчини, сироти Марії, наймички у свого родича Йосипа. Шевченкова Марія, як і Катерина та Ганна, через свою наївність теж стає покриткою (насправді Пречиста Діва не була покриткою, поет створив новий сюжет, деталі, які були відсутні у релігійних проповідях). Але вона спокутала свій гріх спасінням плоду цього гріха – Ісуса, який став Спасителем людства. Мати виховала сина борцем за правду, сама разом з ним пішла на боротьбу, підтримувала його, щоб він «поніс лукавим правди слово», дійшла з ним «аж до Голгофи». А коли розіп'яли сина, Марія збирає його учнів і надихає їх «своїм святим огненным словом» на дальшу боротьбу. Мати продовжує синову справу після його смерті.

Великий Кобзар низько схиляється перед образом Матері, який утілював для нього рідну матір та Україну.

Глибоко пройнявшись ідеєю поеми, учні роблять висновок: ідеалом людини в «Кобзарі» є Марія. Тож живи по совісті, за заповідями Божими, на зло відповідай добром, примножуй своїми справами чесноти, і тоді ти будеш справжньою Людиною.

Тема покритки, згвалтування батьком-дворянином позашлюбної чи рідної дочки у творчості Шевченка досить об'ємна («Відьма», «Слепая», «Княжна»). Поет мав на меті затаврувати аморальних і нищих кріпосників, які між собою досить подібні: п'ють, бенкетують, нехтують Божими законами. Але як би не склалася доля нещасних жінок, їх підсвідомість надривно працює в руслі материнської любові.

У поемі «Слепая» вперше показано помсту зганьбленої жінки. Тема розправи жертви над паном була новою і хвилювала поета. Месницею стає не сама сліпа жінка, яку скривдив поміщик, а її донька Оксана. І мати, і дочка – жертви сваволі панів, але якщо мати покійно зносить усі образи, то донька виявляє справжню мужність: розправляє з паном і підпалює його маєток.

Іншу матір бачимо у вірші «Сова». Залишившись вдовою, виховує вона сина, мріє про його щастя. Мати пишається ним, «як квіткою в гаї». Ось син виростає, і його забирають у солдати. Бідна жінка, віддавши єдиного сина в рекрути, стає жебрачкою і божеволіє. Люди лають її за те, що вона «страшно голосить» уночі і не дає їм спати. Образ сови як символ горя тут набуває особливого значення. Він винесений у заголовок твору, що підкреслює його роль у змалюванні долі солдатської матері, бідної вдови.

Тему матері і дитини піднято також у вірші «Сон» («На панщині пшеницю жала»). Тут розповідається лише про один день із життя жінки-матері. Породілля вже на четвертий день після народження дитини змушена вийти зі своєю крихіткою на панське поле працювати. Стомлена мати уві сні бачить свого сина дорослим, щасливим, він працює не на панському лані, а на власному полі. «Суттєвим штрихом цієї поезії є те, що мати мріє не тільки про волю свого сина, а й своєрідно «страхує» його долю. Іван одружений з вільною. Це пояснюється тим, що коли вільна людина одружувалася з покріпаченою, то автоматично ставала кріпосною.» [4] Та дійсність не залишає місця мріям, і мати-кріпачка знову повертається до своєї тяжкої праці.

У вірші «У наших раї на землі...» Шевченко змалював трагічні образи двох селянок – матері шлюбної дитини і матері-покритки. Обом жінкам автор пророкує нещасливу долю: діти першої покинуть її, підуть «на заробітки, у москалі», вона залишиться самотньою. Син покритки «підє собі сліпця водить», а її покине калікою, щоб дражнила собак.

Ось така доля жінки у покріпаченому суспільстві. Учні, познайомившись із творчістю Кобзаря, переконуються в тому, що долі всіх жінок, змальованих поетом, уособлюють долю самої України.

Немає у світовій літературі іншого поета, який би так ніжно, з любов'ю оспівав у своїй творчості жінку – матір, берегиню, продовжувачку роду людського. Його невмируще:

І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люде на землі, –

стало святим ідеалом для багатьох поколінь українців. Слово Шевченка карбує в душах людських найвищі моральні цінності: добро, милосердя, співчуття, здатність у будь-якій ситуації залишатися людиною.

Використана література

1. Новак В. Перегук вершин, або Максим Рильський про Тараса Шевченка/ В.Новак // Дивослово. – 1998. – №7.
2. Клочек Г. «Катерина»: інтерпретація / Г.Клочек // Тарас Шевченко. Текст і контекст. Катерина; автор проекту і упорядник В.Пахаренко.- Черкаси: Брама – Україна, 2009. – 208с.
3. Пахаренко В. Шкільне шевченкознавство / В.Пахаренко.- Черкаси: Брама – Україна, 2007. – 256с.
4. Слоньовська О. Конспекти уроків з української літератури. Нове прочитання творів. 9 клас / О.Слоньовська.- К.: Рідна мова, 2000. – 592с.

Євтушевська Любов Іванівна,
учитель української мови та літератури
Жорноклівський навчально-
виховний комплекс «загальноосвітня
школа I-II ступенів» – дошкільний
навчальний заклад Драбівської
районної ради

Поряд з величними постатями героїчних борців, народних месників, поряд з історичними діячами визвольного руху у творчості Т.Г. Шевченка проходить прекрасний своєю моральною силою і чистотою образ трудящої жінки-матері, сестри, дівчини, коханої. «Такого полум'яного культу материнства, – писав М.Г. Рильський, – такого апофеозу жіночого кохання і жіночої муки не знайти, мабуть, ні в одного з поетів світу. Нещасний в особистому житті, Шевченко найвищу і найчистішу красу світу бачив у жінці, в матері». А сам, як ми знаємо, ріс без матері: «там матір добрую мою ще молодую у могилу нужда та праця положила...». А пізніше Тарас Шевченко став вільним, але одружитися так і не встиг, так що своїх дітей і дружини у нього не було. Мріяв він поселитися в Україні, одружитися з Ликерією Полусмаковою, але обставини склалися по-іншому. Для Т.Г. Шевченка жіноча доля була згустком болю, що запікся в його серці. Кріпацька неволя – це доля рідної матері, яку передчасно «у могилу нужда та праця положила», доля сестер Катрі, Ярини, Марії – голубок молодих, у яких «коси в наймах побіліють», це трагічна доля його першої трепетної любові – Оксани Коваленко, доля всіх нещасних жінок, що «німі на панщину ідуть і діточок своїх ведуть». Т.Г. Шевченко гнівно виступав проти жіночого безправ'я. Він ніби зібрав воєдино у своєму зболеному серці страждання поневолених жінок усіх епох і схвилювано розповів про них цілому світові.

Один з перших жіночих образів у Шевченка – це Катерина з одноіменної поеми. Її прообразом була його кохана Оксана Коваленко, з якою доля так і не звела Тараса. Перші героїні Т.Г. Шевченка – нещасні, сплюндровані жінки: Катерина, Оксана, Марина, Ганна. Згадаймо «Причинну», «Тополю», «Лілею» – це все жінки без щастя і долі. Правда, серед них пізніше з'явиться і бунтарка, яка підпалить панський масток і помститься за свою ганьбу. Але таких було мало. Більшість дівчат Шевченкового часу ставали жертвами поміщицької розпусти, часто накладали на себе руки. Назви його творів: «Відьма», «Сова», «Слепая», «Мар'яна-черниця» – не випадкові: саме наймичками, відьмами, совами, сліпими, черницями були жінки в тодішньому суспільстві. Кожна жінка-жертва для поета рідна: «моя се мати і сестра, моя се відьма, щоб ви знали...»

Шевченкові поеми кличуть до помсти тим, хто топтав жіночу честь, гідність і щастя. Поглиблене розуміння спадщини Кобзаря вже давно перейшло межі описовості й настійливого вимагає занурення у найглибші пласти психічних первнів – індивідуальних першопочатків зародження та формування психічної структури самого автора.

Такою, передусім, уявляється Україна, яка для Шевченка є живою істотою, митець стверджує, що заради любові до неї «проклену святого Бога, за неї душу погублю!», його та її доля як і неволя є нероздільними. Усю ненаситність своїх нерозтрачених інтровертованих почуттів автор звертає до Батьківщини, подібно як в інших сюжетних колізіях – до коханої дівчини, яку він обдаровує любовною ніжністю й відданістю, безоглядно спустошує для неї всього себе до останку. Ця любов така ж нерозділена, як любов матері до збездеченої доньки, або почуття до тієї недосяжної у маревах дівчини, на пошуки якої не вистачило життя.

Багатопроявність і широка семантична означеність психологічного образу України у процесі творення екстраполюється на широкий спектр граней художньо-філософськи

осмисленої реальності. Тут самобутньою синонімічною паралеллю, іманентною моделлю України проявляється психотип матері. Вона присутня у всьому мисленнево-мистецькому просторі автора, маніфестує авторським баченням українську родину, на думку окремих дослідників, як переважно матріархальну, посідаючи найпомітніше місце у структурі родини.

Зазвичай особливість побожного ставлення Шевченка до образу матері психоаналітики пояснюють психобіографічними обставинами: втрата у дев'ятилітньому віці своєї матері, а пізніше любові сестри Катерини, що для вразливого та допитливого хлопчика, який звик до ласки й любові, стало карбом самотності. Любов до матері і сестри відтепер могла бути відрефлексована й виявлена тільки в спогадах і в мріях, коли об'єкти любові були вже поза межово ідеалізованими й недосяжними. «З цього часу і наступила інтроверсія лібідо, – стверджує О. Халецький, – мати і сестра були вже не в «поза», а в «ньому самому», у його спогадах, у його прагненні любити їх, нестримному домаганні знайти їх знову. З цього періоду ми знаємо про Шевченка, що він став „замкненим у самому собі». В цих умовах єдиною розрадою могли служити спогади і фантазії. Від життя потрібно було бігти усередину себе, тяжкі життєві обставини змушували хлопця ще більше занурюватися у самого себе, поглиблювали інтроверсію, вони постійно повертали назад ту частину лібідо, що вже проклала собі шляхи від „я” до зовнішнього світу [4, 31]. Ймовірно, саме у таких психічних станах усвідомлення невідворотності втрат приховано джерела авторського тлумачення божественної місії матері як найтиповішого в її образі.

Широкі сюжетні пасажі та ситуативні штрихи, що виявилися у поезії Шевченка, уможливають об'ємне, рельєфне відтворення цієї провідної постаті. Синкретизм України і матері настільки органічний, що лише контекст допомагає зрозуміти, що йдеться таки не про матір-людину: «Чи ти рано до схід сонця Богу не молилась? Чи ти діточок непевних Звичаю не вчила?» медитує автор у «Розритій могилі», наголошуючи на особливим статусі звичаю у навчально-виховній системі народу. Загалом для поета мати – накопичувач і живильне джерело народної мудрості, моральності. Лише соловейко, як символічний для України репрезентант естетичного, може часом завадити матері навчати.

Носій стереотипізованого досвіду – мати є чітким віддзеркаленням етнічних уявлень, всеосяжного універсуму Кобзаря, проявленого в традиційності навіть у тих випадках, коли, здається, стандартизуються природні, загальні для будь-якого народу дії, якщо лише вони мають соціальну значущість. Перейнятність матері долею дитини одним лише виявом такої перейнятості магічно міняє все дитяче єство. Досить лишень матері подати голос, заговорити, як «серце б'ється, любо... І світ божий як Великдень, І люди як люди» («На вічну пам'ять Котляревському»). Так гармонія душі матері переливається в гармонію душевну дитини, етнізуючи, уподібнюючи її собі.

Для Катерини, яка «де жартує з москаликом, Там і заночує...» чим переступає звичай, вищий моральний закон, «батько й мати – чужі люде, Тяжко з ними жити» («Катерина»). Отже мати виявляє несхибність і твердість навіть до рідної дитини в ім'я збереження вищих цінностей і в цьому сенсі через особисті страждання обстоює лад авторського універсуму й України як макроуніверсуму.

Отже, мати – жертвна берегиня роду зі сльозами ледве-ледве через силу вимовляє доньці «Що весілля, доню моя? А де ж твоя пара? Де світилки з друженьками, старости, бояре?» («Катерина»). Святість звичаєвості рівнозначна божественності її сутності, мірилом гріховності і самої честі, що важить більше за саме життя. Система відправлення весільних обрядодій і безсумнівне пошанування символіки належать до сенсотворчих життєвих чинників кожної людини, нехтування якими рівнозначне нащербленню самого життя, порушенню традиційності.

Особливе місце серед таких зображень відводиться Долі як особливої, фактично персоніфікованої поетом, духовної субстанції, у спілкуванні з якою на рівні міжособистісних

взаємин («ти взяла мене маленького за руку.., ти сказала.., ти збрехала.., ми не лукавили з тобою» («Доля»), «Моя ти доле молодая! Не покидай мене. Вночі. І вдень і ввечері і рано Витай зо мною і учи, Учи неложними устами Сказати правду.., а як умру,.. хоть єдиную сльозину в очах безсмертних покажи»), попри формально монологову форму зчитується глибоко проникливий діалог, їхня взаємопов'язаність і залежність. І тут поет засвідчує своє проростання з народної традиції, де доля постає міфологічною істотою, уособленням щастя, чи недолі, нещастя [2]. Доля-міфологема відрізняється своїм функціональним призначенням на різних стадіях творчості автора [1], має універсальний семантичний вияв – вона поводить людини поза її волю «Того лама, Того нагинає; Мене котить, а де спинить, І сама не знає...» («Мар'яна-черниця»), спонука до філософських ціннісно-орієнтаційних розмислів «Доле моя, доле! Де тебе шукать?» («Гайдамаки»: «Галайда»). Зрештою цей міфологічний образ становить у поета окремий семантико-творчий блок, який поширює свою присутність далеко за лексично означені ним межі.

Галайда ліричний, витончений душею, побожно ставиться до Оксани-титарівни: «серце моє, зоре моя». Звістка про долю Оксани у відчаї і розпуці породжує некерований вибух «Дайте ножа, дайте силу Муки ляхам, муки». Можливо, тому психологічний тип Яреми є представником найширших, найхарактерніших настроїв у народі.

Дівоча і жіноча долі та їхні типажі у Шевченка посідають одне з найпомітніших місць, проте таке означення надто широке для наскрізної теми його творчості. Так, лише у баладному циклі їй присвячено «Причинну», «Тополю», «Утоплєну», «Лілею», «Русалку», «Чого ти ходиш на могилу?», «Коло гаю в чистім полі», «У тієї Катерини», [5] героїв якої можна виокремити у баладний дівочий тип. Наскрізно перейняте психологією фольклорного світовідчуття середовище перебування в романтичному забарвленні становить якийсь окремий світ ірреального, міфологічного витвору.

Безправна доля дівчини, жінки-матері у соціальному середовищі пекла перейнята особливим болем автора. Його Катерина – наскрізний тип поглумленої жіночої святості, який під різними іменами проходить через усю творчість поета. В умовах піітетного ставлення до дівчини, жінки найменше відхилення від узвичаєного стандарту обходження з ними завдавало психічних травм, згвалтування ж, статус покритки остаточно витискав людину на узбіччя життя. Душевна чистота, щирість, безсумнівна віра у непорушність святості звичаєвого права не спрацьовують; незахищеність ним у взаєминах з представниками іншого типу культури, та ще й в імперському статусі москаля, де щирість, честь дівчини в іншій ціні, де діють інші етичні норми поведінки, призводить до драматичних розв'язок. Збезчещення накладає потворний відбиток спантелювання на саму свідомість, поведінку людини з комплексом неіснуючої провини. Вимоги сформованого ще в давнину звичаєво-правового життя українців, на якому значною мірою тримається правове співжиття у сучасному суспільстві, були суворі – від неї відцуралися усі: її милий Іван, рідні батько й мати. Проте авторська позиція не викликає у читача осуду, навпаки – співчуття до скривдженої та гнів до кривдників. Гірко й скрушно автор зауважує моральні передумови трагічного для Катерини кроку – вона вже уявляла себе «московкою, забудеться горе», проте відступництво, зрада своєму є карною і, колишучи «московського сина», покритка спиває до дна чашу страждання і такою ж мірою – поетового співчуття й співпереживання, що виливається в рефлексійні стани, узагальнюючі філософські осмислення з властивим авторові фатумом долі: «вміла мати брови дати, Карі оченята, Та не вміла на сім світі Щастя-долі дати».

Вболівання з приводу таких типових ситуацій вилилося в малярські образи, масштабність тематичного охоплення яких вимагає окремого розгляду. Створена художником 1842 року однойменна картина (олія), одна з найвиразніших з погляду національного колориту й актуальності проблеми, містить у собі цілий спектр тогочасного українського життя, адресного психологічного проникнення в тонкощі проблеми.

На полотні – сцена після прощання Катерини з москалем. Після написання поеми Шевченкові, ймовірно, все ще важко було розлучитися з дорогим йому образом, тому він втілює його у малярській формі. Як і у поемі, центральна постать Катерини домінує над усім полотном, її доля, горе творять зміст, а все інше – епізодичні деталі, які, проте, надають семантико-психологічної структури всьому творові. Полотно, як і поема, промениться любов'ю до стражденної героїні. Власне, йдеться про малярську паралель психологічного образу Катерини, особливий варіант зображального тлумачення психотипу, який, містячи свої переваги перед текстом як виражальний засіб, не повторює, а розвиває образ; творений через кілька років після тексту ще й поглиблює, збагачує його.

Пояснення трагедії материнства у «Сові» стоїть осібно від інших жіночих доль, вимагає характеристики розвитку психічного стану, що приводить до божевілля. Сова не покритка, вона вдова а єдиний сенс її життя, син «... і письменний, і вродливий – Квіточка дитина! Як у бога за дверима Вдова панувала...». Лихо вкрадається багатоманітним – сина не просто заголили в солдати, він виявився крайнім, єдиним із багатьох незахищеним вдовиним безправ'ям. Сову, ймовірно, не випадково автор не означає іменем, тим самим наперед налаштуваючи читача на сприйняття якогось нереального, примарного образу. Свято віруючи у праведність світу, захищеного допоки незрадливим звичаєвим правом, вдова обвалью переживає ілюзорність віросповідного ідеалу, життєвої сенс оформи, оголюється порожнеча життєвих цінностей. Це не здатне вміститися у межі здорового глузду, свідомість зміщується до патологічної ніші, де від нелюдського душевного болю людина захищається бар'єром примарності, ілюзорності, своєрідної психічної анестезії. Можна говорити про художнє представлення «анатомії божевілля», за яким стоїть психотип розп'ятої у праведності жіночої душі.

Розвиток психотипу Катерини знаходимо у поемі «Слепая»: вперше подано зразок внутрішнього бунту, спалаху непокори на тлі розкриття розбещеності, сваволі кріпосництва, злочинів дідича-кріпосника і помсти йому кріпачки Оксани – свободололюбивої особистості, налаштованої і здатної до боротьби.

Те, що заведено називати відступництвом, продажництвом, має непросту психологічну природу і вимагає окремого розгляду не для зміни його оцінки у життєвому вимірі, а глибшого розуміння й реального, надійнішого застереження, убезпечення від його руйнівних впливів[3].

Питання типологізації провідних психологічних національних образів, яке за кінцеву мету мало б створення галереї національних психотипів творчого світу Тараса Шевченка, перебуває на етапі становлення. Викладений тут психологічний огляд типових національних образів, має бути поглиблений їхнім структурно-психологічним аналізом із застосуванням компаративістських підходів, з введенням належної кількості контекстних масивів інформації, як засобу творення історико-психологічного простору формування образів, насамперед, базового тла національних ментальних характеристик, без чого їхні повноцінне відтворення та інтерпретація неможливі.

Використана література

1. Колотило Т. Міфологема долі в ранній творчості Шевченка. Тарас Шевченко і українська культура ХХІ століття. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 89-96.
2. Потебня А. О доле и сродных с нею существах // Древности. – Т. 1.
3. Соціальне становище сільської жінки в Україні.-К.: Академпрес,1998.-134с.
4. Халецкий А. М. Психоанализ личности и творчества Шевченко// История психоанализа в Украине. – Харьков: Основа, 1996. – С. 230-240.
5. Шевченко Тарас. Повна збірка творів (у трьох томах). – Т. III. Драматичні твори. Журнал. Листування. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1949. – 519 с.

ТЕМА 4
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ
Т. ШЕВЧЕНКА: ДОСТОВІРНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО
ЗОБРАЖЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ

Кущенко Таміла Василівна,
учитель української мови та літератури
Ватутінської загальноосвітньої школи І-ІІІ
ступенів №2 ім. М. Ф. Ва-тутіна Ватутінської
міської ради

... І ніколи
Не вернеться, що діялось.
Не вернеться... А я, брате,
Таки буду сподіватись.
Т. Шевченко

Люди по-різному ставляться до минулого. Хтось його не згадує зовсім, а живе лише прийдешнім. Для когось воно є дороговказом, компасом для орієнтації у майбутньому.

Чим же була для Кобзаря історія? На мою думку, найкраще це вдалося висловити В. Яременку, який стверджує, що «для Шевченка історія – не просто знання минувшини, не лише данина поваги до її героїчних сторінок і пошанування предків. Поет свідомо, наперекір усьому, таки буде «жалю серцю завдавати» – аби через минуле формувалася людська й національна гідність, аби історія чогось навчила й спонукала до боротьби за кращу долю. Для Шевченка історія, як і література, була справжнім «огнем в одежі слова»[1, 8]. Дійсно, ні в одному із творів поета історія не є фоном, на якому розвиваються події. Кожну подію з минулого Шевченко змушує читача аналізувати та робити висновки.

Ще у «Кобзарі» 1840 року Шевченко уже вміщує два твори на історичну тематику («Тарасова ніч» та «Іван Підкова»), у яких підкреслює контраст між героїчним минулим України та тогочасним національним занепадом. Через це поет прагне пробудити українців від сну, закликає їх піднятися на боротьбу за свободу. То був широковживаний молодим Шевченком прийом, підґрунтям якого було романтизоване бачення минулого [4, 87].

Але найбільшим і найвідомішим твором на історичну тематику у Шевченка є поема «Гайдамаки», у якій автор зображує складні і непересічні образи Максима Залізняка та Івана Гонти. На образі Гонти і покажемо, як Кобзар використовує історичні дані, інтерпретує їх, перетворює в художню ідею.

Ольга Слоньовська стверджує, що історичний Іван Гонта суттєво відрізняється від Шевченкового. Як свідчать дані, Гонта за походженням був вільним селянином з села Розсішок, яке разом з Уманню та прилеглою територією належало польським магнатам Потоцьким, за вірну службу одержав власність, одружився із шляхтянкою. До Залізняка, на думку дослідниці, Гонта пристав через те, що боявся кари з боку повсталих. А щодо Шевченкового образу Івана Гонти, то автор використав дані з історичного роману М. Чайковського «Вернигора», у якому польський письменник писав, що сцену розправи Гонти над синами писав за спогадами очевидця, то Шевченко сприйняв вбивство дітей батьком за реальний факт. Хоч історичні факти свідчать, що вбивство Гонтою власних синів взагалі було неможливе, бо в Гонти був один син, на час повстання дорослий, одружений [2,26]. Отже, для автора не є головним достовірне відтворення історичних подій, він хоче показати, в що може вилитись народний гнів, коли переповнює чашу терпіння.

На нашу думку, Шевченко, художньо переосмисливши історичну дійсність, вводить в поему епізод вбивства Гонтою синів для того, щоб показати чесність повстанців перед собою

та народом, показати перевагу національної ідеї над родинними зв'язками. Адже національна ідея – головна, наскрізна у творчості Кобзаря. На цій тезі акцентує увагу і Г. Клочек: «Гонта був винятково талановитою, душевно глибокою та розумною людиною, яка завдяки цим природним чеснотам не втратила національної свідомості, не забула, до якого народу належить» [4, 99].

Ще раз переконуємося у правоті Д. Донцова, який писав, що Шевченко, «як ніхто, відчував історію своєї України, яка з могил, гір і рік промовляла до нього нечутною іншим мовою» [3, 3]. Дійсно, історичне минуле українського народу займає провідне місце в творчості Т.Г.Шевченка і виконує головне завдання його поезії, яке він сам сформулював у словах: «Возвеличу малих отих рабів німих! Я на сторожі коло їх поставлю слово».

Не раз висловлювалася думка, що за «Кобзарем» можна вивчати історію українського народу. Але ж якби ми, українці, аналізували минувшину, робили висновки, прислухалися до пророчих слів Шевченка, а не тільки згадували про нього на річниці, то, можливо, не були б у тій ситуації, у якій є сьогодні.

Використана література

1. Яременко В. Історична основа поеми Т. Г. Шевченка «Чернець» // Українська мова та література в школі. – 1990. – №3.
2. Слоньовська О. Історична концепція «Гайдамаків» Тараса Шевченка // Дивослово. – 1997. – №12.
3. Донцов Д. Вогонь з Холодного яру // Дивослово. – 1994. – №3.
4. Клочек Г. Поезія тараса Шевченка: сучасна інтерпретація / Григорій Клочек. – К.: Освіта, 1998.

Т. С. Пидорич,

учитель української мови і літератури
Канівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1
імені Т. Г. Шевченка Канівської міської ради

Ю.М. Полевик,

учитель української мови і літератури
Канівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1
імені Т. Г. Шевченка Канівської міської ради

Кожен рядок Шевченка дихає українською історією. Складною, сповненою героїчних і драматичних сторінок.

Геніальний Кобзар стояв на початку нашої сучасної української літератури. Адже все, що говорилося про історичне минуле нашого народу до Шевченка, - це лише предтечі, а все, що сказано після нього, - лише деталізація історичних процесів його послідовниками, поглиблення, поширення в історичній чи художній літературі того, про що сказано вже Шевченком.

Поет відчував своє призначення розповісти українському народові складну й героїчну історію його землі, оживити історичну пам'ять, воскресити національний дух. «Цілком свідомий страшної віддалі між «своєю» Україною і реальною «Малоросією», – зазначає Євген Маланюк, – він із своїм натхненням поета, з усім запалом своєї вогняної натури намагається заповнити ту історичну й соціальну порожнечу, що побачив на батьківщині. Він намагається оживити гоголівські мертві душі української шляхти і розкрити очі ошуканій козацькій масі, себто оживити й сполучити спаралізовані складники нації, вдихнути історичне життя в завмерлий національний організм». [1; С. 37]

Власне, Шевченкова творчість тематично передусім пов'язана з історією України – як давніх часів, так і славної доби козаччини, гетьманщини, гайдамаччини, багатовікової боротьби українців проти іноземних поневолювачів. Цю різногранну тематику охоплюють поеми «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Гайдамаки», «Іржавець», «Москалева криниця», драма «Микита Гайдай», вірш «Заступила чорна хмара...» та чимало інших поезій. Головні герої цих творів – легендарний ватажок запорозьких козаків молдавський господар Іван Підкова, гетьмани Петро Дорошенко та «славний Полуботок», котрий зволів прийняти мученицьку смерть у петровських казематах за Україну, керівники козацько-селянських повстань Тарас Трясило, Северин Наливайко, Яків Остряниця, гайдамацькі ватажки Максим Залізник та Іван Гонта... Всі вони - «святі месники», бо повстають проти несправедної влади, соціальної несправедливості, захищають бідних і гноблених. [4; С. 22]

Поміж історичних постатей, звичайно, бачимо також безліч «людей» - і «дітей України», і етнічних чужинців («москалів» та інших «німців»),- хто тільки не проходить перед очима читача: козаки, лицарі волі, й «німі раби»; незламні духом і духовно «сліпі й глухі»; чесні «роботящі руки», носії високої моралі й убивці, шахраї, «п'явки», землячки «з циновими гудзиками»...

У поета, який ненавидів рабство національне й соціальне в усіх його формах і проявах, були складні відносини з тими історичними постатями України, хто представляв спольщену й зросійщену частину українського суспільства, хто йшов на службу до гнобителів його народу. У візії-притчі «Бували війни й військовії свари...» наводяться імена представників давніх українських старшинських родів:

Бували війни й військовії свари:
Галагани, і Киселі, і Кочубеї- Нагаї;
Було добра того чимало... [3; С. 642]

Автор не випадково називає саме ці українські прізвища. Вони згадуються як уособлення зрадництва, внутрішніх невзгод, що призводили до нещастя – «войн». Адам Кисіль намагався правдами й неправдами утримати Україну у польському поневоленні. Полковник Гнат Галаган та генеральний писар Василь Кочубей зрадили українську справу, перекинувшись на бік Петра I в найвідповідальніший момент мазепинської спроби позбутися російської зверхності над Україною, вирватись з-під імперського деспотизму.

До речі, в поемі «Іржавець» Шевченко згадує «прилуцького полковника поганого» Галагана саме тому, що цей останній виявив свою зраду особливо підступним чином. Спочатку він разом з Мазепою пристав до шведів. Але згодом перекинувся до Петра і прислужився в надто ганебній справі: він, як міг, допомагав російським військам зруйнувати Запорозьку Січ і заарештувати непокірних козаків. Як винагороду за свою підступність і національну зраду полковник Галаган отримав великі земельні володіння, став одним з найбагатших українських землевласників. Подібне підступництво й запродавство поет-патріот завжди розглядав як негідні вчинки і різко засуджував їх.

Шевченко недвозначно ставився з осудом політики гетьмана Богдана Хмельницького щодо Переяславського акту і приєднання України до Московського царства, що зрештою призвело до національної й соціальної неволі українського народу та позбавлення Україною власної державності. В той же час він співчував гетьманові Іванові Мазепі. Поет називає «славним» фастівського полковника Семена Палія, коли ідеться про те, що він самовіддано бився з ляхами, але засуджує його проросійську орієнтацію.

У своїх останніх поемах «Неофіти» і «Марія» поет органічно синтезує глибоку історію і сучасність, викриття й героїку, буденність і високу філософічність. Звертає на себе увагу те, що вагома частина творчості Шевченка тісно була пов'язана з античною історією, міфологією й культурою. Це природно, бо антична духовна спадщина значною мірою була сприйнята і засвоєна українською культурою з глибоких часів, надто з доби культурних зв'язків між Елладаю та Київською Руссю.

Важливо відзначити, що багатьом історичним подіям присвячені також відомі живописно-мистецькі твори Шевченка як видатного художника, маляра і графіка. В основі живописних картин історичної тематики «Смерть Олега, князя древлянського» з часів Київської Русі та «Смерть Богдана Хмельницького» лежали конкретні історичні факти; в картині «Дари в Чигирині 1649 року», написаній в 1837 році, молодий художник образно відобразив визначну подію, пов'язану зі славними перемогами українського народу під проводом Богдана Хмельницького у ході Визвольної війни 1648-1654 рр. і відродженням української державності: до гетьманської столиці Чигирини прибули послы Росії, Польщі, Туреччини.

Ще будучи студентом Академії мистецтв, Шевченко стає знаним художником з історичної тематики. Після ілюстрування ним художніх творів Григорія Квітки-Основ'яненка та повістей Миколи Гоголя його роботами, манерою живопису, як талановитого учня знаменитого Карла Брюллова, зацікавились петербурзькі видавці. На їх замовлення молодий художник вдало проілюстрував книги «История Суворова» та «Русские полководцы» російського письменника та історика М. О. Полевого, які гравірувалися в Англії. Виконання цього замовлення стало значним успіхом на творчому шляху Шевченка як художника-живописця. Пізніше він змальовує архітектурні та історичні пам'ятки Києва і його околиць, а також пам'ятні місця Чернігівщини, Полтавщини, побував на Волині й Поділлі, занотовуючи старовинні церкви й монастирі, руїни фортець, козацькі могили тощо. За свідченням дослідників, його малюнки архітектурних пам'яток визначних історичних місць – Переяслава, Чигирини, Суботова, Густині й досі зберігають не тільки мистецьку, а й значну наукову вартість. Ці наукові відрядження, безпосереднє спілкування з університетськими вченими, дослідниками місцевої історії, вивчення й осмислення історичних пам'яток, а також народних дум, легенд значно поглибили історичні знання й уявлення поета про минувшину рідної землі, сприяли усвідомленню історичних коренів українського народу. [4; С. 24]

Багата й складна історія України настільки захоплювала поета і цікавила його, що він не відділяв від своєї поезії, проявляв інтерес до історичної проблематики як до провідної у своїй поетичній і художній творчості. Переконливим свідченням цього є рядки з його «Щоденника» від 17 червня 1847 року: «Спасибо еще Кулишу, что догадался прислать книгу... В особенности благодарен я ему за «Записки о Южной Руси». Я эту книгу скоро наизусть буду читать. Она мне так живо, так волшебю живо наповнила мою прекрасную бедную Украину, что я как будто с живыми беседую с ее слепыми лирниками и кобзарями. Прекраснейший, благороднейший труд. Бриллиант в современной исторической литературе». [5]

Звідки ж Шевченко постійно черпав свої знання з історії України, відомості про славні часи Запорожжя й козаччини, про Гетьманщину і гетьманів? Що служило творчим підґрунтям для поетичних шедеврів історичної проблематики?

Історичних джерел для невиситимого до знань поета і в його часи було чимало. Надзвичайно важливими були безперечно історичні праці, котрі в середині ХІХ ст. побачили світ завдяки активній видавничій діяльності видатного ученого-українознавця, пропагандиста пам'яток української минувшини, професора Осипа Бодянського. Видатний видавець опублікував цілий ряд визначальних творів з історії України ХVІ – ХVІІІ СТОЛІТЬ. Це були переважно літописи, документальні записки, щоденники державних й культурно-релігійних діячів, різноманітні урядові папери. Найважливіші з них – твори старшинсько-козацьких літописців Самовидця, Самійла Величка та Григорія Граб'янки, «Летописное повествование о Малой России и ея народе и казаках вообще» історика й інженер-генерал-майора і кавалера О. Рігельмана тощо. [4; С. 38]

Шевченко дуже цінував і широко використовував у своїй творчості численні зразки ліро-епічних творів з козацького життя ХVІ – ХVІІ ст., зокрема історичні думи. Поет

зазначав, що навіть «Іліада» Гомера не може порівнятися зі звичайною українською народною думою періоду Козацької держави.

Але відзначимо й те, що з метою достовірності відображення подій Шевченко особисто знайомився з конкретними історичними пам'ятками й місцями, про які йшлося в його творах. Зокрема, він відвідав козацьку столицю Богдана Хмельницького Чигирин («святий Чигирин»), Переяслав, Полтаву, Мотронинський монастир та інші історичні місця. В 1846 році Шевченко побував на місці Берестецької битви 1651 року – героїчного й трагічного місця часів Національно-визвольної війни середини XVII ст. Через підлу зраду кримського хана Іслам Гірея в жорсткій січі тоді на цьому місці полягло понад 20 тисяч воїнів української козацько-селянської армії. Битві під Берестечком і святій землі, де покояться останки мужніх козаків, поет присвятив вірш «Ой чого ти почорніло зеленє поле?», де є рядки:

Ой чого ти почорніло,
Зеленє поле?
-Почорніло я од крові
За вольную волю.
Круг містечка Берестечка
На чотири милі
Мене славні запорожці
Своїм трупом вкрили. [3; С. 470]

Переконливим свідченням з приводу того, наскільки глибоко Шевченко переймався історією України й історією взагалі, можна судити і з того факту, що навіть у посмертному описі його скромної особистої бібліотеки, зібраної в останні роки його життя після повернення із заслання, понад третину назв книг займають історичні та історіографічні джерела українською, російською та польською мовами – тими мовами, якими поет володів досконало. Серед них – матеріали літописів Самійла Величка, Самовидця, Григорія Грабянки, «Історія Русів», «Богдан Хмельницький» М. Костомарова, «Чорна рада» П. Куліша, «Сказание о гетмане Петре Конашевиче-Сагайдачном» М. Максимовича, «Краткая история о бунтах Хмельницкого», «Очерки истории Малоросии...», «Южнорусские летописи», історичні дослідження Олександра Рігельмана та ряд інших творів і документів з історії та етнографії України, запорозького козацтва тощо. Поет признавався, що ці літературні джерела наснажували його, живили важливими фактами для творчості. у листі до П. Корольова Шевченко дякує за «Старину запорозьку»: «лежу оце п'яті сутки та читаю», і ділиться зі своїм адресатом планами, що з цього приводу виникли: «Я думаю дещо з неї зробить, коли здоров буду, там багато є дечого такого, що аж губи облизуєш, спасибі вам».[2; С. 366 -370]

Також одним з найпереконливішим доказом глибоких наукових історичних знань, проникнення в суть історичних подій, самостійного аналітичного погляду Шевченка на історію України є те, що його історіософське бачення фактично лягло в основу української національно-державницької ідеї й української історіографії, які й досі є визначальними в нашій історичній науці і розробляються сучасними вченими. Не являють собою перебільшення і висновки тих дослідників, котрі вважають, що незважаючи на застосування алегорично-поетичного, символічного методу відображення минулого нашої країни, Великий Кобзар у своїх історичних творах був на вищому рівні, аніж найвідоміші сучасні йому фахові історики. Пантелеймон Куліш мав певні підстави у надгробному слові у березні 1861 року не тільки відзначити виняткову роль Шевченка в українській культурі як геніального поета, але й назвати його «нашим первим істориком».

Свідченням історичності подій, що лежать в основі багатьох творів Шевченка про українську минувшину, може слугувати безліч фактів. Ось лише два з них, надто

характерних:

Гине слава, батьківщина;
Немає де дітись;
Виростають нехрещені
Козацькі діти;
Кохаються невінчані;
Без попа ховають;
Запродана жидам віра,
В церкву не пускають! [3; С. 78]

Ото церков Богданова.
Там-то він молився,
Щоб москаль добром і лихом
З козаком ділився.

За цими двома, здавалося б, звичайними Шевченковими строфами, за цими такими зрозумілими для нас рядками, стоять цілі етапи історії України – трагічні й героїчні, – безпосередньо пов'язані з пануванням на українських землях іноземних зайд. У першому випадку йдеться про поневолення українського народу польською шляхтою та польським єврейством. Поетом використано щодо цього характерний факт (вкрай болючий щодо духовно-релігійного знущання над українцями!): польським «жидам», за згодою королівської влади Речі Посполитої, надавалось право на володіння українськими православними церквами, як власними шинками; євреї збирали з прихожан платню за відвідання церкви, хрещення дитини, вінчання молодої пари тощо.

Друга строфа з наведених вище рядків пов'язана з подіями Визвольної війни українського народу проти польського поневолення середини XVII ст. та Переяславською радою Богдана Хмельницького й укладенням ним українсько-московського договору 1654 року, зрештою, з трагічними наслідками цих подій для українського народу, для його державності. Не став москаль ділитися з українцем «добром і лихом», на що Богдан сподівався, – ось в чому біда!..

У глибоких за змістом й динамічних своїх творах «Великий льох», «Розрита могила», «Сон», «Стоїть в селі Суботові» й ряді інших Шевченко немов фаховий історик відтворює своїм геніальним поетичним словом складні, порою драматичні реалії українського буття, що настало після «єднання з москалем», докоряє Богданові Хмельницькому за те, що той віддав Україну на поталу невірному союзникові, від імені матері-України дає гострі й цілком виважені критичні оцінки діям різноманітних зрадників перевертнів, називаючи їх «сміттям Москви, гряззю Варшави» тощо.

Яскраві приклади трактування Шевченком проблеми українського козацтва. Історія козацтва – органічна, сутнісна складова літературної спадщини Тараса Шевченка, надто його ранньої романтичної творчості. Відтворення подій цієї тематики свідчить про багатий і різнобічний історичний світогляд, який формували переважно самоосвіта геніального поета та його власний досвід. Минувшина козацького лицарства надзвичайно захопила Шевченка – вже для найперших, найраніших своїх поезій він, наче вибагливий дослідник, дошукує подій, фактів, імен цієї проблематики. Крізь рожеве скло романтичного захоплення молодих літ він вдивляється в часи буйного козацького життя, сміливих морських походів флотилій козацьких човнів-чайок в кримсько-татарські й турецькі порти-міста, щоб визволити невільників й покарати жорстоких ворогів. Поет тужить за величними постатями славних українських гетьманів й відчайдушних отаманів – за часами, яких вже не вернути: «була колись гетьманщина, та вже більше не буде». Свою тугу велику за колишньою світлою й буйною бувальщиною особливо виразно висловлює Шевченко в поемі «До Основ'яненка». Сучасне йому становище бідної, поневоленої, закріпаченої України він порівнює з чайкою,

яка сумно скиглить над буйними степами, вкритими високими козацькими могилами – свідками колишньої слави, людської й національної гідності українського народу. [4; С.51]

Як вже говорилося вище, Тарасові Григоровичу були добре відомі козацькі літописи, праці визначних істориків, «Історія Русів», численні літературно-документальні джерела, що друкувалися тоді в наукових виданнях Осипа Бодяньського. З них він черпав відомості про історичну долю свого народу, у тому числі про його козацьку минувшину. Ці джерела давали багатий патріотично-змістовний поживок для допитливого розуму, для захоплення й романтизації цих подій. Саме під впливом усвідомлених поетом історичних подій, фактів, персоналій були написані ним такі прекрасні романтичні твори цієї проблематики, як «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Гамалія».

Але згодом, коли поет на основі глибоких історичних студій і власного досвіду поглянув на історію України, як мовиться, іншими очима, він побачив там не тільки світло-романтичну героїку, яка його так гаряче захоплювала раніше, але й чимало надзвичайно складних, а то й трагічних сторінок. Таке доскіпливе й об'єктивне своє бачення минувшини, цю історичну правду він також відобразив у багатьох своїх творах, наповнених драматичним змістом. Йдеться насамперед про названі вже епічні твори – «Великий льох», «Розрита могила», «Сон», «Стоїть в селі Суботові», «Чигирине, Чигирине...» й чимало інших.

Заперечення історизму Шевченкових творів деякими шевченкознавцями, які не бачать історичної основи його епічних поем, називають його кращі твори історичної тематики міфами, можна, на наш погляд, пояснити лише або поганим знанням української історії чи, скоріше за все, намаганням, чого б то не стало, «осучаснити» дослідження про Шевченка шляхом «приземлення», «оголення» його поезії і цим своїм «особливим баченням», цією «особливою інтерпритацією» творів геніального поета, так би мовити, долучитися до його всесвітньо відомого імені в науково-літературному світі.

Але, як бачимо, з вищенаведених лише поодиноких прикладів, образність, міфологічність багатьох творів Шевченка базується на твердій історичній основі. Наприклад, візьмімо тему, що стосується проблем «Московщини»: нещастя України значною мірою пов'язані з приєднанням її до Московського царства – державою, яка підступно порушила договірні принципи, що були укладені на основі Переяславських угод. Зрештою, «москальська держава» знищила Козацько-гетьманську республіку, поневолила й пограбувала її козацький народ й селянство, запровадивши без малого майже на ціле століття тяжку й принизливу кріпосницьку систему в Україні. А далі, як відомо, виникли ще глибші проблеми, пов'язані з намаганням тих же «москалів» денаціоналізувати українців шляхом зросійщення, переслідування їхньої мови, культури, віковичних традицій. [4; С.52]

Переконлива аргументація історизму шевченкових творів стосується практично всіх питань, що так чи інакше – безпосередньо чи опосередковано – зачіпають дану проблему.

Разом із тим слід наголосити: у своїх творах історичної тематики Шевченко ніколи не прагнув скрупульозно дотримуватись реальних подій минулого. Навпаки, він часто свідомо переставляв історичні факти, домислював романтичні сюжети, вплітав у свої твори легендарно-уявні моменти тощо. І це закономірно: поетичні твори – не історичні дослідження, відступи від «правди» в них цілком виправдані; історична подія чи постать використовувались поетом передусім для художніх історіософських узагальнень, служили йому символом для вираження певних творчих ідей.

Скажімо, у поемі «Гайдамаки» дослідниками-шевченкознавцями «виявлено» ряд історичних неточностей, зокрема:

- реальний сотник Іван Гонта не вбивав своїх синів; до того ж, у нього було чотири дочки і один син;
- титаря закатовано не у Вільшані, а у Млієві, і було це не влітку, а взимку;
- конфедерати не могли співати польський гімн, бо він був написаний пізніше;

- повстання почалося не в серпні, а наприкінці травня 1768 року, і тривало не рік, а півтора місяці.

Але про ці історичні «неточності» поет напевне знав, і міг би при повторних прижиттєвих виданнях «Гайдамаків» внести до тексту твору необхідні зміни. Та цього він не зробив, бо його мета – передати атмосферу жахливої трагедії, в якій опинилося українське селянство й козацтво Правобережної України, показати знуцання над українським народом з боку іноземних зайд – польської шляхти та польського єврейства. [4; С. 54]

Отже, всебічний об'єктивний аналіз Шевченкових літературних і мистецьких творів історичного змісту, наукові висновки, здійснені численними фахівцями – вітчизняними і зарубіжними – дають підстави стверджувати, що історію України – одну з органічних складових своєї багатосторонньої творчості – Великий Кобзар знав настільки досконало й глибоко, наскільки дозволяв тодішній загальний рівень цієї галузі науки. Більше того, поет цілеспрямовано збирав фактичний матеріал, маючи намір на основі власного історіософського бачення написати ґрунтовну працю з історії України, показати українському народові його справжню, не спотворену російськими проімперськими істориками й ідеологами царизму, а славу й героїчну минувшину. На жаль, цей задум йому не пощастило реалізувати, оскільки через арешт поета в 1847 році у справі Кирило-Мефодіївського товариства його архів було знищено, надалі ж можливості щодо збирання матеріалів для написання історії свого рідного краю у нього просто вже не було.

Використана література

1. Маланюк Є. Книга спостережень. – К.: «Атіка», 1995. – 236 с.
2. Тарас Шевченко: Документи та матеріали до біографії: 1814 – 1861. – С. 370; Ребро П. Козацькі гени Великого Кобзаря// Культура і життя. – 2004. – 3 березня.
3. Т. Г. Шевченко. Твори в трьох томах, т. 1. – Київ, 1955. – 687 с.
4. Цвілюк С. А. Історична мудрість Великого Кобзаря. Історизм та соціально-політичний вимір епічних творів Тараса Шевченка. – Одеса: Маяк, 2008. – 312 с.
5. Шевченко Т. Щоденник/ Пер. з російської О. Кониського. – К.: Школа, 2003.

ТЕМА 5

ПСИХОЛОГІЧНЕ ПРОЧИТАННЯ АВТОПОРТРЕТІВ Т.ШЕВЧЕНКА

Забудська Лариса Олексіївна,
учитель української мови та літератури
Звенигородської загальноосвітньої
школи I – II ступенів №5
Звенигородської районної ради

Поезія і живопис... Два великі світи... Дві одвічні грані божественного перевтілення людської душі. В них сонце і темінь, любов і ненависть, небесне і земне. За ними - творці і генії, що запалювали дух. Вони завжди уявлялися людству із запаленими свічками. Тих духотворців давно нема, а їхні свічки горять і досі невмирущим спадком із найсвітліших почуттів. Серед них є і Шевченкова. Для нас вона найпомітніша, бо живе у ній особливої любові жар, непідвладний часові.

Поняття «шедевр» як «головна робота» митця (а саме так перекладається це слово з французької) не завжди однозначне. Так, шедевр справді має бути унікальним – насамперед за рівнем майстерності. А буває, що вже самі незвичайні обставини появи того чи іншого

твору роблять його шедевром. Останнє стосується знаменитого автопортрета Тараса Шевченка в молодості.

Упродовж свого творчого життя Шевченко створив понад 30 малярських та графічних автопортретів, в яких передав складну «лінію» своїх думок, почуттів, переживань майже за два десятиліття: від романтичного юнака (ранній автопортрет 1840 року) до збагаченої досвідом, але вже хворої виснаженої людини, яка прожила нелегке життя (автопортрет 1861 року).

Автопортрет 1840 року є чудовим заспівом Шевченка-митця до його великої саги психологічного самоаналізу.

Викуп Шевченка з кріпацтва 1838 року буквально осяяв його життя. Неважко уявити собі стан 24-річного юнака, який нарешті здобув жадану волю. Того ж 1838 року, 21 травня (через місяць після викупу з кріпацтва), Шевченко стає учнем Академії мистецтв – одного з найавторитетніших вищих мистецьких закладів у Європі.

У холодному імлістому Петербурзі Шевченка часто огортала туга за рідними, за Україною. Але усвідомлення того, що він, син закріпачених селян і сам недавно кріпак, тепер вільний громадянин і вчиться на професійного художника у прославленій академії, зігрівало душу, вселяло надії, примножувало сили.

1838-1840-й роки – час, коли у Шевченка виростили творчі крила. Він багато і плідно працював як поет і художник.

Саме в період духовного і творчого піднесення Шевченко вирішив намалювати автопортрет. Вихованці Петербурзької Академії мистецтв полюбили автопортрети. Деякі з них щороку – на день народження або на день іменин – зображували себе. Мабуть, і Шевченко приурочив автопортрет до свого 26-річчя. В той час над автопортретом працював один із його найближчих друзів по академії – Василь Штернберг. Шевченко почав роботу над своїм портретом наприкінці 1839 року або на початку 1840-го. Виконані приблизно в один і той же час, автопортрети Шевченка і Штернберга – яскраві твори романтизму. Багато в чому подібні. Передусім глибоким психологізмом, тонкістю самоаналізу, вишуканими засобами виразності.

В автопортреті Штернберга переважає лірична нота – лірична до замилювання, до зворушливості! Автопортрет Шевченка далеко не такий одноплановий, як у Штернберга. У ньому ліричне поєднується з драматичним, замріяність – з тривогою, добросердечність із – сумом, бадьорість – з легкою втомою. Гарний, сповнений гідності й граціозності поворот голови до глядача – і ми бачимо зосереджене обличчя молодої людини. Світло вихоплює з півтемряви лише обличчя – все інше тане, ховається в напівпрозорих тінях. У порівнянні з яскраво освітленим чолом (до речі, чудово проробленим у силуеті, формі й об'ємі, але не завершеним у кольорі) звертають на себе увагу сховані у тіні очі. Шевченко вдається до типового для малярства романтизму засобу – за допомогою світла й тіні підкреслити, виділити те, на що передусім має звернути увагу глядач. Може здатися дивним, що найпромовистіший елемент портрета, який художники намагаються всіляко виділити, «дзеркало душі» - очі – Шевченко, навпаки, затінює. Але придивіться уважніше. Погляд очей все проникливий, сповнений невисловленого запитання. Замість замріяного споглядання, яке так любили відтворювати у своїх портретах художники романтичного напрямку, у Шевченка – гостре, насторожене, драматичне вдивляння у життя, в людей.

Ця запитальність і докірливість, ця аж ніяк не юнацька замисленість у глибоких, прикритих стомленими червонуватими повіками очах двадцятишестирічного Шевченка, здається дивною на округлому, без жодної зморшки обличчі. Рожеві, злегка припухлі уста, ніжна заокругленість гладенько поголених щік і підборіддя, ідеально чисте чоло, обрамлене пасмами волосся, - і раптом цей погляд, цей різкий майже трагічний злам брів... Що це – ефектний контраст? Романтична «єдність протилежностей»? Звичайно, адже перед нами портрет романтизму. Але не тільки це.

У не по літах серйозному погляді відбилося нелегке його життя: сирітство, поневіряння, приниження, яких він зазнав, будучи кріпаком. Це образ юнака, якого суворі обставини рано зробили дорослим. Водночас маємо характерний портрет інтелігента, який за пізнання прекрасного заплатив велику ціну. Тому, милуючись молодим обличчям, окрасою якого є передусім високе, мовби виточене з мармуру, чоло, ми все ж не можемо не відчувати і роздвоєності зображеного характеру. З одного боку, гідність, зумовлена усвідомленням недавно здобутої волі і причетності до когорти обранців долі, а з другого – драматичне переживання за народ і, може, інтуїтивне передчуття нелегкого майбуття[1, с.109-112].

Промайнуло трохи більше п'яти років і зовнішність Т. Шевченка зазнала деяких змін: на голові відчутно порідшало волосся, контур обличчя став значно округлішим, з'явилися бакенбарди. Це добре видно на автопортреті, намальованому олівцем в серпні 1845 року в с. Потоки на Київщині під час другого після звільнення з кріпацтва приїзду Кобзаря на Україну. В цей час колишній кріпак, перед яким уже відчинялись двері садиб найсановніших вельмож, був широко відомим і в Петербурзі, і в себе на батьківщині. За якихось кілька місяців потому він напише в Переяславі «Кавказ», «І мертвим, і живим...», «Холодний Яр», «Заповіт» та інші поеми та вірші, де пролунав неприхований заклик до боротьби з ненависним ладом, соціальною несправедливістю і національним гнітом. Волею, енергією, непохитною рішучістю людини, впевненої в своїй силі і правоті, віє з цього автопортрету[2, с.7].

У кінці червня 1847 року Т. Шевченка після короткої позасудової розправи і довгого арестантського шляху з Петербурга до Оренбурга було зачислено рядовим військової частини Орської фортеці. Жорстокість вироку, заборона займатись улюбленою справою, немилосердна і безтямна солдатська муштра, принизливий стан людини, позбавленої щонайменших прав, і тяжкі кліматичні умови спричинились до того, що в перші місяці заслання моральний і фізичний стан Т. Шевченка різко погіршився. Це видно з рядків його листа М.М. Лазаревському від 20 грудня 1847 року: «Опріче того, що нема з ким щире слово промовити, опріч нудьги, що в серце впилося, мов люта гадина, опріч всіх лих, що душу катують, – Бог покарав мене ще й тілесним недугом, занедужав я спершу й ревматизмом, тяжкий недуг, та я все-таки потроху боровся з ним, і лікар, спасибі йому, трохи помагав, і те, що я прозябав собі хоч у поганій, та все-таки вольній хатині, так бачите, щоб я не зрисував (бо мені рисувати заказано) свого недуга (углем у комині), то і положили за благо перевести мене в казарми. До люльок, смороду і зику став я потроху привикати, а тут спіткала мене цинга лютая, і тепер мов Іов на гноїщі, тільки мене ніхто не провідає. Так мені тепер тяжко, так тяжко, що якби не надія хоч коли-небудь побачити свою безталанну країну, то благав би господа о смерті» [3, с.252]. Моральні і фізичні страждання, які випали на долю поета-художника, швидко позначились на його зовнішності.

Це добре видно на автопортреті, виконаному олівцем, де Т.Шевченко зобразив себе в солдатському мундирі і кашкеті-безкозирці. Рисунок був надісланий листом А.І.Лизогобу 11 грудня 1847 року. В листі-відповіді від 8 січня 1848 року той зауважує: «Превеликая Вам дяка і за лист і за Вас, тільки важко на Вас дивитись». Ці рядки з листа А.І. Лизогоба можна зрозуміти: лише 8 місяців тому він приймав у себе в Седневі на Черніговщині молоду, здорову, енергійну людину, яка за короткий проміжок часу перетворилася у вусатого дядька, що вже помітно лисіє, з виснаженим від недуги обличчям[4, с.9].

ДУМИ

Автопортрет 1847 р.

Молись. Ще буде й слави, й глуму
за твій пророчий дар і глас.

Але чи думалось, що «Думи»
воскреснуть піснею колись?

О, думи, безутішні думи. Терпи та Божої підмоги
І з вами лихо, і без вас.не отвергай у мить лиху

Згадав усе. Все передумав, в часи тернистої дороги
думки, мов птахи піднялись. на нескінченному шляху [8].

Ще сильніше позначились на зовнішності Т. Шевченка роки, проведені ним в Новопетрівському форті. Сюди він потрапив в жовтні 1850 року після нового арешту, слідства і особистого розпорядження царя Миколи I перевести його в інший батальйон, виявивши і покаравши осіб, які допустили, що рядовий Т. Шевченко листувався, писав і малював [5, с.238].

АВТОПОРТРЕТ 1851 р.

«...Пригорблений,
подібний до Мойсея
не маєш поруч
хоч би фарисея...»

Роман Лубківський.

Від примхи долі не втечеш,
вона, як колесо для білки, невільний від душевних смут,
лиш часом душу обпече
ковток солдатської горілки до пророка.
Але й по нім душі не тепло,
бо він тобі не відповідь:
Чи знає шлях до цього пекла
із Петербурга блага вість.
Неначе загнаний у кут,
що поглине чуття високі.

Здається вік ти вже отут,
подібний, скажуть,

...Та образ твій навіє сум:
похмуре тло – немов хуртечі
ще непоборного часу,
утіх тобі не принесуть –
ще ляжуть тягарем на плечі.

У кінці літа 1857 року Т. Шевченка було звільнено із солдатчини. Однак шлях на волю був ще довгим: цар Олександр II, посилаючись на образу його матері в поемі «Сон», не відразу погодився надати дозвіл недавньому солдаткові, за якого заступались впливові сановники, в'їзд до Москви і Петербурга. Очікуючи вирішення цього питання, художник-поет майже півроку провів у Нижньому Новгороді. На початку 1858 року він певний час квартирував у чиновника з особливих доручень К.А. Шрейдерса, який залишив спогади про нього, записані А. Дем'яновим. Ось як К.А. Шрейдерс описав зовнішність Т.Г.Шевченка: «... він був середній на зріст, років 40 – 42 віком; на його обличчі лежав відбиток глибокого страждання; великі сірі очі світилися незвичайною добротою; темнорусяве, рідке волосся було зачесане на один бік, довгі великі вуса були спущені донизу» [6, с.341].

АВТОПОРТРЕТ 1857 р.

Подарований Михайлові Щепкіну

Тому, хто надміру звідав хоч і неквапним возом,
грубість солдатських тенет, морозів
від себе сховатися ніде –
каже цей автопортрет.
Від Мангишлака
до Нижнього
стукотом серця лови
усе, що жаданими
тижнями
тобі – безнадійному
грішнику

скоро відтане душа?!
без пишномовних одеж,
янголам-охоронителям
щирю подяку складеш.
За племін'я незгаслого
світла,
що й там Тебе
не полишив.
І вдячна та щира молитва

стане шляхом до Москви.

визріє в серці й душі.

Доле, в дорогу рушай,

Роки заслання, десятилітнє поневір'яння в солдатській шинелі, відбилися на здоров'ї Шевченка, але мистецьких творчих сил його не зломали. Фізично Шевченко на своїх автопортретах з того часу виглядає зовсім інакше: тут він представляється з великим, значно побільшеним від втраченого волосся чолом і з великою бородою. В кожному періоді свого життя Шевченко на своїх автопортретах виглядає зі зміненим обличчям. В Академії він ходив зовсім голений з легкими бачками на скронях; після Академії він ходить легко обрاملений м'якою борідкою довкола обличчя, але з голеними вусами і підборіддям; на засланні він виглядає голеним з великими вусами на молодому схудлому обличчі; тепер, після заслання, він постає з великим облесілим чолом і широкою густою бородою та вусами.

У 1860 році Шевченко виконав офортом не менше п'яти своїх автопортретів, – ніби поспішав залишити Україні риси свого геніального обличчя, передчуваючи наближення неблаганного кінця. Між цими автопортретами зустрічаємо й автопортрет із молодих років, що є повторенням у гравюрі старого, з 1845 року, рисунку, і автопортрети останніх років, що представляють Шевченка таким, яким він живе в уяві мільйонів українського народу[7, с.206-207].

АВТОПОРТРЕТ 1860 р.

Сьогодні ти лиш холодне серце –
молитимешся вранці, тут не парсунним
аби не притомилася душа, спокоєм озветься
й живлющий дух невідболілий смуток самоти.
Великого голландцяКрізь парубоцький
в цім образі тебе не полишав.потемнілий стрій,
І не полишить – розчахне отунеголосними барвами
пільму позаминулогозігрітий,
сторіччя,очей прогляне
й здолавши сьогоденняпогляд сумовитий,
глухотупритаений у тін'яві густій...
невтішно воскреситьАле не прихова душі запал,
твое обличчя.що суголосоий
Не буде в ньомуіз найвищим злетом.
тої пишноти,... Чи стримає
що вдовольняенапружений овал
цієї рами всі думки поета?[8]

Автопортрет, якому судилося вповні заслужена найбільша популярність, - це автопортрет у кожусі і в шапці без бороди з великими вусами і усмішкою на устах та безмежною ласкою у виразі очей. Це той автопортрет, що навіки запечатлівся в пам'яті українців, що саме таким уявляють собі Шевченка, таким його знають і люблять[7, с.240].

ОСТАННІЙ АВТОПОРТРЕТ 1861 р.

Рембрандт любив недарма
теплий, м'який портрет.на білизні полотна,
Дивна олійна фарба,тьмяний овал портрета,
ніби застиглий мед.зимний овал вікна.

Стомленість силуета

Ляже прозоро, не грубо, Небо, як темна ніша,
мов розтечеться в тіні. лютий мороз не вщух.
Стишений вогник груби... Знов одягай затишний
світиться вглибині. теплий сільський кожух.

Шевченкові автопортрети — то наша святиня. Навіть страшно бодай на мить уявити, що ми не маємо цієї серії.

Наші уявлення про зовнішність, характер і світогляд Великого Кобзаря одразу б померкли, стали бідними, неповними. Без Шевченкових ликів, котрі постають із його автопортретів, розсуваючи часовий простір, його образ був би дещо іншим. Водночас ця серія є своєрідним психологічним самоаналізом, у якому художник передав свій настрій, думки, переживання за два десятиліття: від романтичного юнака, якого одухотворила воля, до збагаченої досвідом, але вже хворої, виснаженої людини.

Використана література

1. Степовик Д. Скарби України. – Київ: Веселка, 1990. – с.109-112.
2. Автопортрети Тараса Шевченка. Упорядник і автор вступної статті Л.В. Владич. – К., 1973. – С. 7.
3. Тарас Шевченко. Твори в трьох томах. – Том третій. Журнал. Вибрані листи. – К., 1963. – С. 252
4. Автопортрети Тараса Шевченка ... – С. 9.
5. В'язовський Г.А., Данилко К.Ю., Дузь І.М., Левченко М.О., Незвідський А.В., Несторенко В.З. Тарас Григорович Шевченко. Біографія (видання друге). К.: Вид-во Київського ун-ту, 1963. – С. 238.
6. Дем'янов Г.П. Т.Г.Шевченко в Нижньому Новгороді // Спогади про Шевченка. – Київ: Держвидавництво художньої літератури, 1958. – С. 341.
7. Антонович Д. Шевченко-маляр. – К: Україна, 2004. – с.206-207, 240.
8. Королів А. Шевченкові автопортрети//Кримська світлиця. – 2009. – 6 березня.

Котова Ілона Семенівна,

заступник директора з навчально-виховної
роботи, вчитель української мови та
літератури Смілянської загальноосвітньої
школи І-ІІІ ступенів №2 Смілянської
міської ради

Тарас Григорович Шевченко – великий українець, відомий у всьому світі поет, художник. Які думки ховалися за сумними очима щирої людини, які почуття замкнені у автопортретах, що надихнуло на творчість?

Шевченко був наділений багатьма рисами вдачі: палким вільнолюбством, великою працелюбністю, жадобою вчитися, широким діапазоном зацікавлень, тонким знанням людської психології. Якщо помножити це багатство вдачі на талант в поетичному слові і в образотворчому мистецтві, то стане зрозумілою феноменальна природа його як людини і митця.

Поезія Т. Шевченка здобула загальнонародне визнання, принесла її творцеві любов читачів і невмирущу славу. Але не менш багатою і цікавою є творчість Шевченка-художника.

Образотворча спадщина Шевченка дуже велика: нині відомо понад 1000 портретів, пейзажів, історичних та жанрових композицій, виконаних художником у техніці офорта, акватинти, сепією й олівцем, аквареллю та олійними фарбами.

Значне місце в живопису Шевченка належить портретному жанру. Художник зображував своїх товаришів, знайомих, самого себе, а крім того, виконував портрети і на замовлення. У написаному аквареллю ще під час перебування у кріпацькій неволі портреті Є. П. Гребінки Шевченко виявив значні здібності портретиста. У портреті Маєвської Шевченко втілює один із кращих своїх жіночих образів. Він майстерно зображує привабливе молоде обличчя, тонко передає ледве вловиму посмішку, яка надає образу невимушеної життєвості і задушевності. [<http://lessons.com.ua/rozkazhit-pro-tarasa-shevchenka-xudozhnika/>]

Упродовж свого творчого життя Шевченко створив понад тридцять малярських і графічних автопортретів, у яких передав свої думки, почуття, переживання майже за два десятиліття. Автопортрет 1840 року є чудовим засвідченням Шевченка-митця до його творчості.

У травні 1838 року, після викупу з кріпацтва, Шевченко стає учнем Петербурзької академії мистецтв — одного з найавторитетніших мистецьких закладів у Європі. Розглянувши подані Шевченком малюнки, рада академії одразу зарахувала обдарованого юнака на навчання до четвертого класу (усіх класів курсу малювання було шість).

Роки навчання Тараса в академії позначені величезною працелюбністю, систематичною самоосвітою. Юний художник багато й плідно працював, випереджаючи навчальну програму, три роки поспіль здобував срібні медалі за екзаменаційні роботи. Водночас Шевченко багато читав, цікавився історією своєї батьківщини та інших європейських країн. І, звісно, писав вірші. 1840 року з'явилася його перша збірка — «Кобзар».

Саме в період духовного й творчого піднесення Шевченко розпочав роботу над автопортретом, пишучи його до свого дня народження, як це часто робили вихованці Академії мистецтв.

Та романтичний автопортрет Тараса Шевченка вирізнявся серед інших робіт. У ньому ліричне поєднувалося з драматичним, замріяність — із тривогою, добросердечність — із сумом. Ми бачимо зосереджене обличчя молодої людини.

Світло вихоплює з півтемряви лише обличчя, а все інше тане в напівпрозорих тінях. Звертають на себе увагу сховані в тіні очі. Шевченко вдається до типового для романтизму прийому — за допомогою світла й тіні підкреслює, виділяє те, що передусім має привернути увагу глядача. Може здатися дивним, що очі — «дзеркало душі» — художник затінює. Але погляд очей є пильним, проникливим, сповненим якогось невисловленого запитання.

Ця аж ніяк не юнацька замисленість здається дивною на молодому, без жодної зморшки, обличчі двадцятишестирічного Шевченка. Рожеві уста, ніжна заокругленість щік і підборіддя, ідеально чисте чоло — і раптом цей трагічний погляд... У ньому відбилося нелегке життя: сирітство, приниження, яких Тарас зазнав, коли був кріпаком. Це образ юнака, якого суворі обставини рано зробили дорослим. Милуючись гарним обличчям, окрасою якого є високе, немов виточене з мармуру, чоло, ми не можемо не побачити й інтуїтивне передчуття нелегкого майбутнього.

Це одна з кращих спроб малювання олійними фарбами. Твір, позначений високим професійним рівнем (витончений малюнок, тонке пластичне моделювання форми), свідчить про досконале оволодіння технікою олійного живопису.

Автопортрет вражає передачею настрою, він позначений глибоким психологізмом, тонким самоаналізом, вишуканими засобами виразності. Енергійний поворот голови, сповнений гідності та граційності, робить композицію динамічною. Світло вихоплює з напівтемряви одухотворене, наче осяяне внутрішнім сяйвом обличчя. Чоло яскраво освітлено, очі сховано в тінь. За допомогою світла і тіні художник підкреслює те, на що глядач має звернути увагу. Уважним, зосередженим, сповненим глибоких почуттів,

внутрішньої врівноваженості та незалежності постає перед нами Шевченко в цьому автопортреті.

Твір будується на контрастах світла і тіні, м'якого обрису овала і різкого окреслення погруддя, на зіставленні синьо-зелених та зеленкувато-коричневих тонів із вкрапленнями червоного кольору.

На звороті напис чорнилом рукою В.В. Тарновського (молодшого):
Портретъ Т. Шевченко сделанный имъ самимъ въ зеркало въ до 1845 года въ с. Потокахъ Киев. губ. и подаренный своей куме Н. В. Тарновской.

Час і місце виконання автопортрета визначено відповідно до наведеного напису.

Потоки, містечко Київського повіту Київської губернії, належало Г. С. Тарновському (нині село Миронівського району Київської області). Шевченко перебував у Потоках з 21 серпня до 5 вересня 1845 року, виконавши тоді автопортрет, пейзаж «Комора в Потоках» та краєвид цього села (олівцем). Усі три твори — у колекції музею. За спогадами В. В. Тарновського, Шевченко багато писав і малював, чимало віршів та малюнків подарував «своїй дорогій кумасі, зокрема свій портрет, мальований у дзеркало». Йдеться про Надію Василівну Тарновську, з якою поет хрестив дочку диякона місцевої церкви Марка Гов'ядовського. Відтоді Шевченко називав Надію Тарновську «дорогою кумасею». На жаль, більшість малюнків і рукописів, подарованих Тарновській, досі не знайдено.

Автопортрет простий за виконанням, але сповнений глибокого змісту. Шевченко постає на ньому внутрішньо сильним, спокійним, упевненим та просвітленим.

Навесні 1847 року за участь у Кирило-Мефодіївському братстві Шевченка було заарештовано і відправлено до Петербурга. Після слідства і оголошення вироку Тараса Григоровича доставили з Петербурга до Оренбурга, а звідти — до Орська.

Автопортрет 1847 року, виконаний в Орській фортеці, — перший рисунок періоду заслання. Можливо, разом з листом художник надіслав його на Україну своєму другові Андрію Лизогубу.

«...Ви пишете, чи покину я малювання. Рад я його покинуть, так не можна. Я страшно мучуся, бо мені заборонено писати і рисувати. А ночі, ночі! Господи, які страшні та довгі! — та ще й у казармах». І тут же просить, щоб Лизогуб надіслав йому етюдник з фарбами, чистий альбом і хоч би один пензель.

У листі-відповіді Шевченків адресат писав: «Лист Ваш, коханий друже, я получив на самісінький Новий год. Превеликая Вам дяка і за лист, і за Вас; «тільки важко на Вас дивитись». А таки важко. Це автопортрет у солдатському мундирі й кашкеті-безкозирці, на околиці якого напис «З: Р» — в Орській фортеці Тарас Шевченко служив у 3-й роті 5-го батальйону Оренбурзького Окремого корпусу. Тяжкі муки вже наклали відбиток на обличчя поета, вражають пророчі страдницькі очі, в яких і гнів, біль, і непокора.

Хоч доведеться розп'ястись!

А я таки мережать буду

Тихенько білії листи.

[http://tarasshevchenko.at.ua/photo/avtoportreti/avtoportret_1847/3-0-80]

За психологічною характеристикою автопортрет близький до інших автопортретів художника періоду перебування в Аральській експедиції і в Оренбурзі. Це був період життя, коли Шевченко почувався відносно вільним: не жив у казармі і мав змогу малювати. Шевченко намалював себе у цивільному одязі, його обличчя осяяне внутрішнім спокоєм. Внизу на автопортреті рукою Ф. Лазаревського напис: 29 ноября 1849. Оренбург. Це, напевно, дата, коли Шевченко подарував йому автопортрет, про що Лазаревський так записав у своїх спогадах: «Якось приходять до мене Тарас і пропонує свій портрет:

— Візьми ти у мене, Христа ради, оцей портрет, хотілось би, щоб він зостався в добрих руках».

[http://tarasshevchenko.at.ua/photo/avtoportreti/avtoportret_1848_1849/3-0-97]

Автопортрет тотожний з автопортретом художника на малюнку «Серед товаришів», що підтверджує одночасність їх виконання, тобто під час Каратауської експедиції.

Психологічний автопортрет — свідчення сповненого відчаю життя творчої особистості. Змарніле обличчя, лисіюча голова, густа широка борода — документальний образ Шевченка, якого недавно під арештом привезли на Мангишлак до Новопетровського укріплення. Затемнені очні западини акцентують увагу на сумному, проникливому погляді. Про умови, в яких виконувався автопортрет, залишив відомості Броніслав Залеський: «В часі тої мандрівки Шевченко зробив для мене чорною крейдою свій портретик... Портретик був дуже подібний, замість зеркала послугувався артист збанком з водою, бо іншого зеркала не мали ми в степу. Не було також ані бритви, ані цирюльника, і для того носили ми бороди, хоч властиво оба ми були солдати».

[http://tarasshevchenko.at.ua/photo/avtoportreti/avtoportret_1851/3-0-100]

Та крім всім відомих автопортретів Т.Г.Шевченка є й такі, котрі мало відомі. Наприклад, картина з зображенням оголеного поета.

Шевченкові не бракує еротизму в інших його працях, але цей автопортрет написано в іншій тональності. Суто формально це підтверджується ще й тим, що він на пленері й у русі. Можна припускати, що автопортрет ілюструє певну пригоду: може, Шевченко відбився від групи, десь купався або спав, а тепер у поспіху й ще до кінця не вбраний поспішає на берег до корабля, який нібито відпливає.. Проте немає підстави думати, що автопортрет ілюструє саме цю подію. І взагалі — зовнішній, побутовий момент не вичерпує значення цього автопортрета. Те, що відіграє тут найважливішу роль — це наявність символічних моментів. Вони виносять цей портрет із біографічного, побутового простору у сферу набагато складнішу й цікавішу — у символічне самозображення.

Чоловік на малюнку йде, немовби над морем; він справді голий, — тобто не зовсім без прикриття, але так, що його чоловічість, його геніталії оголені; і це таки Шевченко — кожний, хто обізнаний із його автопортретами, бачить тут недвозначну схожість. (Конкретно, обличчя, вираз очей досить точно повторюють відомий автопортрет Шевченка «з кашкетом».) Постаць показано в русі, й динаміку ходи можна було легко використати на те, щоб прикрити голизну.

Отже, стать поета оголена, не прихована ні торбою, ні тогою, ні чимось іншим; натомість майже зовсім прихована інша, ключова частина його людської подоби: очі. Він дивиться прямо на нас, але його очі в рембрандтівській тіні — і значущість його погляду не ясна до кінця. Чи запрошує він нас поглянути на його людськість — в дусі тих ренесансних майстрів, що показували Христа (чи як немовля на руках Мадонни, чи при Його хрещенні, чи на хресті) таки зі статтю, з геніталіями, підкреслюючи Його людськість і автентичність і водночас відкидаючи середньовічну парадигму іманентної гріховності тіла? Чи трохи глузує з нас? — мовляв, ви бачите мене оголеним, але чи ви мене насправді бачите? Чи, як порядні люди, тільки шокуєтеся голизою? А може, гадаєте, що поет — тим паче Батько, Пророк — не має статі? Чи, може, він попередньо натякає на тему, яка буде центральною в його пізнішій поезії — де в універсальному плані оголеність нас усіх дефініює: «Ми серцем голі догола»

Як уже було згадано, Шевченкова постаць, хоч і подана нібито реалістично, таки не вписується у свій пейзаж; своїм гігантизмом вона домінує над ним. У якомусь сенсі він нібито і є і не є на тому фізичному аральському березі, що його він так часто малював. Це також посилює сам вигляд Шевченка. Він нібито в офіційній експедиції, але, крім цієї торби-портфеля на шії, ніщо інше не нагадує про казенну уніформу і взагалі про його реальне становище — ні тога чи то кирея, ні чоботи, ні кашкет, ні палиця. У своєму колажному нібито-вбранні він якийсь зовсім позачасовий. [<http://www.kritiki.net/2000/09/24/priховanij-shevchenko-7>]

Використана література

1. «Кобзар», – Харків. – 2006. – 350ст.,
2. «Біографія Т.Г.Шевченка за спогадами сучасників», Київ — 1958, 439 с.
3. М.Чалий «Життя і твори Тараса Шевченка», Веселка 2011,263 ст.
4. «Споминки про Тараса Григоровича Шевченка», Дніпро, 1982. — С. 145-147.
5. Шевченко Т.Г. твори, листи, Зібрання творів: У 6 т. — Київ, 2003

Ганженко Тетяна Миколаївна,
учитель української мови та літератури
Великохутірської загальноосвітньої
школи I – III ступенів ім. Героя
Радянського Союзу С.А. Куниці
Драбівської районної ради

Серед плеяди видатних діячів української культури Т.Г.Шевченку належить особливе місце. Як поет, художник і мислитель він всю силу свого мистецтва слова і образу спрямував на службу своєму народові. Нев'янучий і всезростаючий інтерес до спадщини Шевченка криється в народності його творів, в опануванні ним найсуттєвіших основ людського буття.

Творча біографія Т.Г.Шевченка як художника починається задовго до 22 квітня 1838 року – великого дня у його житті, дня звільнення від кріпацтва і вступу до Академії мистецтв.

Дуже рано виявилися у хлопця здібності до малярства. Ще змалку крейда і вуглинка були для нього неабиякою радістю. Ними малював усе: стіни, лави, стіл у хаті і надворі. Хлопець любив зображувати птахів, звірів, людей. Любов до малювання допомогла йому стійко перенести і деспотизм учителів-дьяків і труднощі роботи в майстерні Ширяєва, а пізніше – з успіхом опанувати професійну майстерність художника в Академії мистецтв. Тільки тепер, в Академії, зміг Шевченко з усією пристрасстю і захопленням віддатися улюбленій справі, зазнати радощів повної свободи і незалежності. «Учуся, нікому не кланяюсь...Велике щастя бути вільною людиною»,- писав він своєму братові Микиті у 1839 році.

Упродовж свого творчого життя Шевченко створив понад 30 малярських та графічних автопортретів, в яких передав складну «лінію» своїх думок, почуттів, переживань майже за два десятиліття. Зібрані до купи і зведені у єдиний хронологічний ряд, вони утворюють своєрідний пластично-образний життєпис Великого Кобзаря, що розкриває трагедію і велич його дивовижної долі, передає складну динаміку інтелектуального та емоційного життя поета-художника. То не випадок, що митець так часто малював себе. Психологічна основа цього явища в поетичності його душі. Адже то не секрет, що саме поети здатні найяскравіше і найдвертіше розкрити іншим своє духовне «Я».

У цій статті ітиме мова всього про кілька автозображень Кобзаря. Усі вони виконані поза межами України, але в них усіх, так само, як і в поезії, втілена дума про рідний край.

1838 – 1840 роки – час, коли у Шевченка вирости творчі крила. Саме в період духовного і творчого піднесення він вирішив намалювати автопортрет 1840 року. Мабуть, він приурочив його до свого 26-річчя і цей портрет є чудовим заспівом Шевченка-митця до його великої саги психологічного аналізу. В автопортреті Шевченка ліричне поєднується з драматичним, замріяність – з тривогою, добросердечність – із сумом, бадьорість – з легкою втомою. Перед нами зосереджене обличчя молодої людини. Небуденне обличчя колишнього

кріпака. Коли дивишся на нього, то в свідомості оголюється первісна суть таких зужитих слів, як «одухотвореність», «натхнення». Вперше за стільки згорьованих літ на темному тлі зійшло це обличчя, аби повідати людям про думи і мрії.

Спалахує червоний колір на вилозі плаща, кидає свої полиски на поетове обличчя і, пригаснувши, тривожно жевріє на повіках глибоких очей.

Гарний, сповнений гідності і граціозності поворот голови до глядача. Світло вихоплює з півтемряви лише обличчя – все інше тане, ховається у напівпрозорих тінях. Чоло Шевченкове яскраво освітлене, а очі сховані в тіні. Художник вдається до засобу, типового для малярства романтизму, – за допомогою світла і тіні підкреслити, виділити те, на що передусім має звернути увагу глядач. Може здатися дивним, що найпромовистіший елемент портрета, який художники намагаються всіляко виділити, «дзеркало душі» – очі – Шевченко навпаки затінює. Але коли придивитися уважніше, то можна побачити, що погляд юнака сповнений якогось невисловленого запитання, якесь гостре, насторожене, драматичне вдивляння у життя, у людей. Здається, ніщо не затьмарює обличчя майстра, жодна тінь неспокою не падає на нього. Але на полотні зображена не безтурботна людина, а цілеспрямований характер, вольова натура.

Чоло юнацьке – побіліле,
Гарячі очі пропікають світ -
На Україну б, на Дніпро летіти,
Як рідних серцю хочеться орбіт.

Все своє життя Тарас Григорович замислювався над сенсом людського буття, боровся з підлістю і жорстокістю. На його думку, людина повинна, бути чесною, відданою демократичним ідеалам, морально чистою, мати людську гідність. На автопортреті 1845 року відчутна деяка загадковість у виразі обличчя, яка підкреслюється проникливим поглядом.

Потім була Україна і гадки про Італію. Але Італія назавжди так і залишилася мрією, хоч невдовзі мрією стала і сама Україна. Навесні 1847 року за участь у Кирило-Мефодіївському братстві Шевченка було заарештовано і відправлено до Оренбурга, а звідти – до Орська. Відтоді «віками глухо потечуть» його невольницькі літа, поволі один за одним аж десять років. І всі ці роки над Кобзарем тяжіла нелюдська заборона царя писати і малювати. Але навіть у страшних умовах солдатчини він знаходив сили для боротьби і навіть продовжував заборонену йому творчість.

Хоч доведеться розп'ястись!
А я таки мережить буду
Тихенько білії листки.

На солдатських автопортретах перших місяців і років заслання видно різку перемену у зовнішньому вигляді поета. Перед нами мало схожий на себе Шевченко-солдат: хворобливий, виснажений, засмучений, пригнічений, худий, блідий, лисіючий. Він уже виглядав значно старшим за свої 33-34 роки.

Автопортрет 1847 року – найперший рисунок періоду заслання.

Осквернене солдатською беркозиркою чоло мислителя. Пророчі страдницькі очі, в яких і гнів, і біль, і непокоя.

Мільйонам людей цей автопортрет відомий за численними репродукціями, але ніхто і не здогадується, який він манюсінський в оригіналі, всього 13x10см, а сила його емоційного впливу на людей величезна. Нікого не полишає спокійний глибокий трагізм поетових думок і почуттів.

Офорт «Автопортрет із свічкою» був зроблений 1860 року. Ізнову щирі очі, відкритий погляд, та

Тіні поглипають з-поза плеча...
Солдатчина, смерть, забуття на чужині,
Але що так молоді світить свіча!

І тіні гаяться, ховаються тіні.

Цікава історія створення цього офорта. У 1845 році, перебуваючи на Україні, в містечку Переяславі Шевченко намалював автопортрет зі свічкою. Довго художник вважав, що портрет загублено. Але наприкінці поетового життя портрет зненацька постав перед очима самого Кобзаря, обпик його серце спогадом гарячої молодості, збудив огонь його бунтарських дум, змусив узятися за голку-різець, вдивитися у власне «Я» і врешті-решт вирізьбити, виразити себе в офорті, який став ніби оживленим двійником первісного портретного образу. Побачення Тараса з портретом відбулося з волі жандармів. Портрет разом з іншими віршами та малюнками був вилучений ними у Шевченка під час арешту 1847 року і зберігався під сімома замками аж до 1859 року.

А що було далі, розповідає у своїх спогадах учень Шевченка-художника Суханов-Підколізін: «Пам'ятаю, якось один із гостей приніс із собою досить містку теку. Коли гість пішов, Тарас Григорович з моєю допомогою почав робирати папери і малюнки, що були у теці... Радів він їм, наче мала дитина... З-поміж маси найрізноманітніших етюдів, видів і начерків віднайшов портрет молодика із свічкою у руці, на портреті тіні обличчя були дуже різкі, волосся препишне. Тарас Григорович запропонував мені відгадати, хто зображений на рисунку. Певна річ, я цього не міг зробити, тоді він сказав, що це його власний портрет, ним же самим колись намальований... Він дуже сміявся з мого вигляду, погладжуючи свою лисину і розправляючи запорозький вус та порівнюючи себе, стоячи перед дзеркалом, з кудлатим безбородим юнаком із свічкою в руці. Він твердив, що свого часу портрет мав велику схожість з оригіналом, а тому й поготів шкода, якщо цей портрет Кобзаря квітучої пори його творчості втрачений безповоротно».

Він дійшов до нас через інтерпретацію самого автора в техніці офорта. Ця гравюра досить точно відтворює первісний малюнок. Одне лише варто мати на увазі: зображення на малюнку було дзеркальним у порівнянні з офортом. про це свідчить підготовчий рисунок до портрета, що знаходиться в альбомі Шевченка 1845 року.

А свічка життя великого Шевченка справді догорала. Далися знаки десять літ солдатчини, життєва невлаштованість, згубний для нього петербурзький клімат, а найбільше дошкуляли нудьга і самотина.

Поет мріяв одружитися, поселитися на березі широкого Дніпра у хатині, що потопала б у садку вишневім. Але мрії залишилися мріями... фізичний біль у грудях, на який все частіше скаржився поет, помножився на великий біль у душі. Із січня 1861 року він уже майже не покидав своєї холодної майстерні-келії в будинку Академії мистецтв. У цій майстерні і був створений останній автопортрет.

На автопортреті 1861 року (він послужив основою зображення поета на 100-гривневій купюрі) бачимо цю передчасно постарілу людину з виглядом старця, але ж Шевченку було лише 46 років.

Цей твір відзначається надзвичайно стриманим колоритом: коричневі, чорні, зеленаво-сірі тони. Він зовсім позбавлений зовнішньої динаміки. Вражаюча виразність і драматизм цього художнього образу досягається завдяки так званому рембрандтівському трактуванню світлотіні. Зображення не виступає з площини полотна, навпаки, воно ніби занурене в його ілюзорну глибину. Крізь товщу сутіні ледь вгадуються контури поетової постаті, кожух, смушева шапка. Створюється враження, що і сам поет ніби поглинутий чорною печаллю своїх нерозгаданих дум. На різко висвітленій частині його обличчя, міміка якого тежмаксимально стримана, – печаль важкої задуми і втоми, сліди уже майже прожитого життя з усіма його тривогами і потрясіннями. Погляд його очей зовсім не зорієнтований на довколишній світ художник зобразив себе у мить самозаглиблення.

Успіхи Т.Г.Шевченка були високо оцінені його сучасниками. 2 вересня 1860 року Рада Академії присвоїла йому звання академіка. Але отримати диплом про високе звання

академіка Шевченко не встиг. Його поетичну і мистецьку діяльність перервала передчасна смерть.

Здалека, з лівого берега Дніпра, видно вкриту деревами парку гору-могилу. Її бачать усі ті, хто пливе повз Канів Дніпром. Понад століття дивиться наш пророк звідси на Україну, якій він віддав своє серце, свій талант.

Використана література

1. Михайло Чалий. Життя і твори Тараса Шевченка.
2. П.Говдя. Т.Г.Шевченко-художник.»Мистецтво» К.,1955.
3. Мельничайко О.І., Лесняк Н.В. Твір за картиною. Тернопіль. «Навч.книга-Богдан», 2002.
4. Володимир Яцюк «З думою про отчий край».
5. Журнали «Вивчаємо українську мову і літературу» 2004-2007 р. № 5.
6. Журнал «Дивослово» , 2000р. №3.
7. Газета «Черкаський край» , 07.03.2003р

Німченко Наталія Іванівна,
учитель української мови та літератури
Шрамківської загальноосвітньої
школи I – III ступенів Драбівської
районної ради

«Малярство – це німа поезія, а поезія – промовисте малярство», – ці слова належать знаменитому художникові Леонардо да Вінчі. Отже, поезія й живопис тісно пов'язані між собою. В історії світової культури поєднання в одній особі живописця й поета трапляється дуже часто. Богом обраний ... Таким є Тарас Шевченко. Йому було затісно в рамках одного мистецтва. Тож Бог, крім пера, дав йому в руки ще й пензля.

Тернистим шляхом ішов Шевченко до своєї заповітної мрії – стати художником. Яким же був той шлях? Тяжким, але подоланим. Малювання стало для Тараса на одному рівні з літературною творчістю. Малювання було для нього потребою. У душі Шевченка поєднувались і боролись водночас поет і художник. Тому його мистецька спадщина така багатогранна і цікава.

У малярській творчості Шевченко засуджував світ несправедливості, світ насильства, намагався і розкривав суперечності тогочасної дійсності, критикував її у своїх творах. В українському образотворчому мистецтві він став основоположником реалізму.

Доля поезій Тараса Шевченка була щасливою: вони ще за життя автора стали широко відомими, не дивлячись на цензуру. А от доля малярської спадщини склалася по-іншому: до 1917 року більшість витворів мистецтва Шевченка зберігалась у приватних колекціях і лише у 1961-1964 рр. уперше було здійснено академічне видання всіх художніх творів митця.

Дослідники творчості Т.Шевченка усі його графічні і живописні твори поділяють на три періоди: 1830-1847 (роботи доакадемічного часу); 1847-1857 (роботи періоду заслання) і 1857-1861 (роботи, виконані після заслання і до смерті художника).

Цікавою сторінкою в мистецькій спадщині Тараса Шевченка є автопортрети, тобто власні зображення художника, які він створював усе життя. Вони – як біографія митця. Їх налічується близько 60.

Роман Лубківський у статті «Шевченкові автопортрети. Цикл другий», опублікованій у «Літературній Україні» (1989) писав: «Найдорожчі, найсильніші враження від «Кобзаря» закріпилися в моїй свідомості образом автора, не лише в класичній, так би мовити, іпостасі: в

наших близьких сусідів висіла на стіні репродукція знаменитого Офорта «Автопортрет зі свічкою». Геніальний твір, прекрасний і загадковий. І цей, і інші автопортрети Шевченка вимагають не лише наукового, а й поетичного тлумачення. Сюїта автопортретів генія дає можливість розсунути часові межі, ніби на сповіді ословитись перед дорогим образом. Те, що болить – не лише в долі Кобзаря, – хочеться виповісти довірливо й відверто. Звичайно, такий спосіб інтерпретації дуже особистісний».

Тарас Шевченко, на відмінну від фотографа, непросто відтворює себе, а інтерпретує, домислює, ніби заново створює образ. Творець автопортрета вдається до демократичного прийому – звертання до глядача. Важливо, щоб той, хто дивитиметься на той чи інший автопортрет, мав здатність проникнути в духовний та психологічний стан зображеного. Якими ж засобами досягає митець контакту з глядачем? Це і поворот голови, і погляд, і жест руки, блиск очей, а ще тло, бо воно теж несе величезне смислове навантаження. Усі ці засоби передають атмосферу конфлікту персонажа зі світом, духовну стійкість і опір обставинам.

Людмила Тарнашинська у статті «Автопортрети Шевченка» Романа Лубківського: поліфонія Я-виявів» пише, що Т.Шевченко називав себе «суцим художником» [лист до княжни В.М.Репніної від 24 жовтня 1847р.]. Тож доцільно ввести в психологічне мотиваційне поле таке:

- його відчуття тотальної самотності;
- комунікативну потребу діалогу, посилену через додаткові зображальні засоби, де фарба виступає своєрідним відбитком слова;
- потребу пізнати себе, зазирнути у себе, побачити себе нібито сторонніми очима.

У Т.Шевченка просліджується бажання простежити еволюцію власного внутрішнього світу. Його автопортрети – це діалоги у мовчанні, внутрішні діалоги із собою, з однодумцями, з опонентами, з нащадками, зі світом.

Отож, звертаємось до автопортретів Т.Шевченка. На початку 1840 року було створено найраніший з відомих нам. Товариш по академії О.П. Пономарьов згадує, що цей портрет Шевченко намалював олійними фарбами, коли хворів. А мешкав він на той час разом з Пономарьовим у Академії художників, де Шевченків друг мав майстерню (колишня стара ризниця). З автопортрета до нас звернене молоде, ясне обличчя, опукле чоло. А ще – сліди тяжкої хвороби, яка нарешті відступила: очі запалі, ніс і вилиці загострені. Але обличчя одухотворене. Адже скільки попереду роботи! Скільки поки ще нездійснених планів! Але все буде добре! Адже Шевченкові 26 ... Зовсім недавно він став вільним. Нарешті вільний! Йому, навіть, не вірилося, що вчора він був кріпаком, а сьогодні – учень Академії художеств. У листі до брата Микити він пише: «Велике щастя бути вільним чоловіком, робиш, що хочеш, ніхто тебе не спинить».

1843 рік... Чотирнадцять років Шевченко не був в Україні. І ось, нарешті, рідна земля... Тарас ціле літо живе в Україні. Буває у багатьох селах, відвідує рідню, друзів. Створює новий автопортрет, який разом з поемою «Тризна» дарує Варварі Репніній. Чи такий же окрилений майбутнім постає перед нами Шевченко? Зовсім ні. На портреті він з олівцем у руці, отже, за роботою. У першу чергу кидається у вічі його погляд – зосереджений (бо думає), зіркий, допитливий. Здається, хоче запитати: «Коли ж на моїй землі буде лад? Коли зникне кріпацтво? Коли я побачу український народ вільним і щасливим?»

Є відомості, що в цей період був створений ще один автопортрет, та доля його невідома.

1845 рік ... Друга подорож Тараса на Україну і створення нового автопортрета. Він наче б продовження того, другого. Знову на першому місці погляд як художня деталь: спокійний, осяяний якимось незрозумілим внутрішнім світлом. Погляд у майбутнє, погляд оптимістичний: настане час сподіваної волі для України. Та для цього треба мати салу волі, енергію, щоб боротись, мати силу, щоб перемогти. Перед нами Шевченко, який уже став на

шлях боротьби з несправедливістю. У цей період будуть створені і поетичні твори, в яких звучить заклик взятися до зброї.

У 1845 році був створений ще один автопортрет зі свічкою в руці. Оригінал цього твору пізніше був утрачений, але Шевченко відтворив його в офорті, що датується 1860 роком.

Ще один автопортрет цього ж року був написаний для А.О.Козачковського. Він утрачений безповоротно. Від'їжджаючи до князя Рєпніна у Яготин, Шевченко взяв його з собою, щоб зробити останні штрихи, а вже потім подарувати його своєму товаришу Козачковському.

А.О. Козачковський бачив цей автопортрет і згадує: «Це був портрет далеко не схожий на всі існуючі тепер, це був портрет не Т.Г. Шевченка, а портрет народного поета, влучно схоплений в хвилину його поетичного натхнення». На жаль, робота втрачена безповоротно. Цінним у згадках А.О. Козачковського є те, що автор зафіксував себе в хвилини спілкування з поетичною музою. Саме в цьому портреті розкривається суть поезії – її народність. Бо саме в цей період Т. Шевченко заговорив про своє високе покликання – служити народу, пензлем чи словом боротись за його визволення.

1847-1857 роки були чи не найтяжчими у житті поета. Це роки заслання: огидний мундир, солдатська муштра, заборона пера і пензля. Останнє гнітило його найдужче.

Він жалівся на те, що в нього відняли найблагороднішу частину його існування. Та він не схилив голови, не впав у відчай, а продовжував боротись за право творити. А.І. Лизогубу він пише: «Ви питаєте, чи покину я малювання. Рад я його покинути, так не можна, я страшно мучуся, бо мені заборонено писати і рисувати».

У грудні 1847 року було створено автопортрет, який він надіслав разом з листом Лизогубу. Цей портрет широко відомий: Шевченко у солдатському мундирі, на голові – безкозирка. Портрет зовсім маленький, виконаний олівцем (які там фарби!). Якщо на автопортреті 1845 року він виглядає молодим, здоровим, повним сил, то на цьому перед нами не тридцятирічний чоловік, а вусатий дядько, із залисинами, з блідим, виснаженим хворобою обличчям. І знову очі... Скорботні, сумні, якісь пригаслі... Серце прагне творчості, руки тремтять від бажання взяти олівець, перо. Та заборона гнітить його, заборона творити з'їдає серце...

Нарешті хоч якась віддушина – Шевченка беруть художником в Аральську експедицію. Поряд із сотнями зарисовок, пейзажів знову береться до автопортретів. Та ряд робіт цього періоду втрачено. Нічого не відомо про автопортрет, надісланий В.Рєпніній у 1849 році.

А ось робота, на якій Т. Шевченко зображений у цивільному одязі, дожила до наших днів. На Тарасові легке пальто, з-під нього видніється біла сорочка, на голові – світлий кашкет з великим козирком. Тінь від козирка закриває частину обличчя, різко контрастує з нижньою частиною обличчя, яка яскраво освітлена. Тлом для постаті поета слугує стіна, а на ній шабля, чийсь малюнок, годинник.

І знову чітко вирізняються очі. Вони широко відкриті, наче говорять: «Ось я. Я не здався. Я живу. Я думаю про свою неньку – Україну».

Перебуваючи в Оренбурзі, Шевченко створив два автопортрети (принаймі відомі два). Обидва подарував: один – Ф.М.Лазаревському, інший – А.І.Лизогубу. Автопортрети близькі один до одного, бо виконані сепією. У другому сепія покладена щільніше. Зображення художника на густому темному тлі. Все говорить про те, що в душі Шевченка спокій, рівновага. Про це знову ж таки говорять його очі. Автор ще сподівається на те, що в його житті повинна наступити біла полоса, він ще й не здогадується, що прохання генерала Обручева, який був начальником Оренбурзького краю, підвищити Шевченка в званні і дозволити малювати було залишене без уваги. Навпаки, 23 квітня 1850 року Тарас

Григорович був заарештований, півроку велось слідство, а потім його відправлено в Новопетровське укріплення. Там з-під його пензля вийшло знову два автопортрети.

Ще одна світла сторінка його життя – участь в геологічній експедиції. Броніслав Залеський, який посприяв, щоб саме Шевченко був художником у цій експедиції, згадував: «В одній палатці, тобто в так званій киргизькій кибитці, пробули ми ціле літо. Шевченко малював: почувався вільним».

А малюнок «Серед товаришів» дає нам змогу побачити цю кибитку. Шевченко з довгою густою бородою, одірвавшись від роботи, застругує олівець. Поряд з ним зображений приятель, що позує для Тараса. Він розглядає Тарасів малюнок. На малюнку ще одна особа – то Залеський, він сидить, а біля нього – книга. На обкладинці замість року видання книги – дата виконання малюнка. Все, зображене на малюнку, говорить про спокій, волю, невимушеність, дружні стосунки, що панують у цій кибитці. Сепія «Серед товаришів» дуже цінна, адже відкриває перед нами життя Шевченка на Мангишлаці і до того ж являє собою чудовий зразок майстерності художника. Шевченко – в колі друзів. Він займається улюбленою справою. Погляд – дружній, уважний, допитливий. Цей погляд говорить про те, що художнику цікаво все, і, звичайно, натура – напівоголений торс Людвіга Турно (саме він позував Тарасу).

У 1851 році був намальований ще один портрет Шевченка, вірніше автопортрет. Знову та сама густа борода, опукле чоло, навіть поворот голови той самий, але погляд спрямований ліворуч. Вдивляючись у цей автопортрет, можна побачити, як змінився Т.Шевченко. Минуло півтора року з часу написання автопортрета в солдатському мундирі, надісланого А.І. Лизогубові, а зміни у зовнішності художника сталися великі. Голова облісіла ще більше, очі запалі, погляд сумний, наче темна нічка. Тривале ув'язнення в Орській фортеці, тримання разом з кримінальними злочинцями, знищення багатьох його творів, допити – все це мало негативний вплив як на зовнішній вигляд, так і на душевний стан Шевченка. Портрет виконаний олівцем і крейдою – скромні засоби, та дають змогу добитися великого художнього ефекту. До цих засобів Тарас Шевченко буде звертатися все частіше.

Частину жанрових малюнків, виконаних на засланні, Шевченко присвятив казахським дітям. Тарас так і не зміг до часу перебування в Новопетровському укріпленні створити сім'ю, тож усією душею тягнувся до малечі. А казахські діти, крім усього іншого, були ще й дітьми «інородців», пригнічених царським самодержавством. Поруч цих дітей-старченят-байгушів Шевченко зображує себе, мовби хоче підкреслити свою близькість до них. Одна з картин «Казахський хлопчик з кішкою» була подарована Анастасії Іванівні Толстій, яка, користуючись високим положенням свого чоловіка (віце-президента Академії художеств Ф.П.Толстого), всіляко сприяла визволенню Шевченка із заслання. Перед нами на малюнку, виконаному сепією, зображена землянка, де Тарас Григорович проводив вільний від служби час – малював. На передньому плані – один із маленьких друзів Шевченка, до якого він проникається співчуттям, погляд його хоч і насуплений, та теплий.

Наступний малюнок «Казахські діти – байгуші» вражає своєю правдивістю і безпосередністю. Відчинені двері, на порозі стоять два хлопчики, напівоголені. У старшого торба через плече. Він простягає рученята вперед – просить милостиню. На його обличчі – гірке благання. А менший стоїть поряд, у великій, з чужого плеча сорочці, очі широко відкриті, наче промовляють: «Дайте, не відмовте, на вас остання надія!» На задньому плані малюнка зображений сам Шевченко. Погляд направлений на дітей, сумний, жалісний, співчутливий.

Тарас Григорович добре знає, що значить просити милостиню. Чи не таким було його дитинство, дитинство його братів, сестер? Все це було у нього перед очима.

Цю ж тему творчості продовжує Шевченко і в інших малюнках цього періоду. Адже дитяче жебрацтво було за тих часів у Середній Азії масовим явищем, справжнім лихом. До

речі, воно було узаконене царськими властями. І тисячі дітей займалися цим страшним промислом.

У 1856-1857 роках був створений автопортрет, що є частиною серії «Казарма». Ця творча робота автобіографічного характеру. У ній розкриваються страшні умови життя Шевченка, а ще це – документ, який викриває всю ницість миколаївської солдатчини. Тісний, брудний, темний барак, нари, на нарах – втомлені безглуздою муштрою солдати: молоді, старші, хоч, мабуть, через тяжку долю, яка наклала свою печать на обличчя, руки, важко розібрати вік солдатів. Та серед усіх зображених зразу кидається у вічі профіль Шевченка. Тарас Григорович лагодить свій одяг, а перед ним – хлопчик-киргиз. У руках він тримає калач, якого щойно йому подарував цей незвичайний художник-солдат.

Якщо порівняти малюнок «Казарма» з малюнком «Кара колодкою», то видно, що інтер'єр, тобто, казарма, однаковий на обох малюнках.

Цікавим є і малюнок під назвою «Т.Г. Шевченко малює товариша». На малюнку – сам автор, він лежить, підперши голову рукою. В іншій руці тримає пензлик. А перед ним – оголений до пояса чоловік. Шевченко уважно дивиться на ескіз, над яким працює. Ось зараз його пензель знову торкнеться паперу і ляжуть нові мазки. Лице художника одухотворене, адже він займається улюбленою справою, він – малює, створює новий шедевр. І, здається, для нього ніщо і ніхто не існує, лише папір і пензлик. Сам художник виглядає постарілим, він зовсім облісів. Важкі фізичні і моральні муки зробили свою справу. Отже, цей малюнок – то твір про заслання-художника.

І ось, нарешті, в житті Шевченка відбуваються кардинальні зміни – він звільнений із заслання. Дорогою до Петербурга він створює ще два автопортрети, мальовані олівцем. На них Тарас Григорович з бородою. Та і в листі до І.О. Ускова він пише: «Запустил бороду, настоящее помело», збиткуючись із самого себе.

Перший портрет датується 1957 роком, подарований товаришу і другу М.С.Щепкіну. На обличчі Шевченка сліди недавніх страждань художника: скорботний погляд замученої людини, щоки запали, голова похилена.

А ось другий портрет [додаток XVII] – це зовсім інший Шевченко. Під високим чолом мудреця очі, звернені просто на глядача. Цей погляд ніби відображає слова Тараса Григоровича, записані у «Щоденнику» незадовго до звільнення із заслання: «Все это неисповедимое горе, все роды унижения и поругания прошли, как будто не касаясь меня. Малейшего следа не оставили по себе. Опыт, говорят, есть наш учитель. Но горький опыт прошел мимо меня невидимкою. Мне кажется, что я точно тот же, что был и десять лет тому назад. Ни одна черта в моем внутреннем образе не изменилась. Хорошо ли это? Хорошо».

У цьому автопортреті Шевченко зобразив себе непохитним, нескореним. Десять років заслання не змогли убити в ньому патріота своєї України. Лазаревський замовив з цього портрета 50 фотознімків, аби поширити їх серед знайомих. Тарас Григорович писав йому: «Добре еси зробив, що заказав 50 штук пом'янутого образа, нехай поки що земляки дивляться хоть на цей облик бородатого недобитого кобзаря свого».

Про цей автопортрет Марієтта Шагинян писала: «... В цьому портреті є дивна риса – і в погляді, і в бороді, і в положенні голови щось нагадує типовий портрет людини епохи Відродження, вченого, астронома, мислителя, мученика. Навіть не схожість рис, а швидше схожість історичних стилів. Минуть десятиріччя, величезна спадщина Шевченка буде вивчена, віднайдуть, прочитають і пустять в обіг його глибокі думки про мистецтво, політику, про науку і природу, і ця дивна схожість «каторжного портрета», як жартома називав його сам Шевченко, з галереєю мужніх борців, які піднялися на рубіж свого віку і заглянули через нього у вік прийдешній, уже не видається ні перебільшеною, ні дивовижною».

Коли Т. Шевченко повернувся до Петербурга, він виконав п'ять автопортретів у техніці офорта. Відносяться вони до 1860 року. Це не етюди, це не студія обличчя і не

технічні експерименти. Це абсолютно викінчені твори, шедеври. Вони вражають блискучою майстерністю виконання та проникливим психологізмом.

Особливо вражає автопортрет, виконаний з фотографії 1859 року. На цьому зображенні більше, ніж на інших, лежить відбиток тяжкої хвороби, що підточувала і без того підірване на заслання здоров'я поета. На автопортреті відбився важкий настрій Шевченка. Цей офорт найсумніший, найжурніший з усіх офортних портретів 60-х років.

«Автопортрет у шапці і кожусі» набув найбільшої популярності. Він ніби підсумовує риси образу Шевченка. Перед нами портрет людини, яка пройшла великий життєвий шлях. Погляд глибоких, вологих, ніби зрошених сльозою очей світиться спокоєм і мудрістю. І ніяк не віриться, що на цьому портреті зображений Шевченко, якому лише 46 років.

В останні роки життя художник малював і олійними фарбами. Відомо три автопортрети того часу. Перший автопортрет датований 1859 роком. Знову ж привертає увагу зіркий, гострий, пильний погляд Шевченка. Другий автопортрет Тарас Григорович написав 1860 року.

В останні дні життя Шевченко зафіксував себе ще на одному портреті. Цей автопортрет дістався В.М. Лазаревському. Це твір оригінальний і справляє велике враження. Січень і лютий 1961 року Тарас Григорович просидів майже безвихідно в кімнаті. Хвороба все ближче підступала до нього. Тож без болю не можна дивитися на це набрякле обличчя безнадійно хворої людини. Але, як і на інших портретах, вражає погляд художника, вражають очі художника, його скорботний погляд.

Ось цим портретом і завершується сюїта Шевченкових автопортретів. По суті, це автобіографія, написана рукою художника-реаліста. У жодному з портретів немає й тіні ідеалізації. Більшість вражає суворою, пронизливою життєвою правдою.

Використана література

1. Автопортрети Тараса Шевченка. Упорядник і автор статті Л.В.Владич. – Київ, «Мистецтво», 1973.
2. Шевченкознавство: ретроспективи і перспективи. Збірник праць Всеукраїнської (36-ї) наукової шевченківської конференції – Черкаси-Брама-Україна – 2007, с.106-117.
3. Тарас Шевченко – художник – Київ «Мистецтво», 1963.
4. Василь Касіян. Пророк. – Київ «Веселка». 2006.
5. Тарас Шевченко. Живопис, графіка – Київ «Мистецтво», 1986.
6. Алла Ткач. Український Рембрандт. – «Дивослово», 2011, №3

Біда Ольга Михайлівна,
учитель української мови і літератури
Драбівський НВК «Загальноосвітня
школа І-ІІІ ступенів
ім. С.В.Васильченка-гімназія»
Драбівської районної ради

В огромі генія Шевченка чітко простежується два тематичні напрями – поезія і живопис. Причому поезія виходить на перший план і притягує до себе увагу величезної кількості дослідників. Та, як на мене, неабиякий інтерес викликає і живописна спадщина, особливо колекція автопортретів, написаних у різні періоди життя Шевченка, бо дають досить матеріалу, щоб сформувати собі в уяві цілісний образ митця, пізнати його внутрішній світ. При певній наполегливості це не так і складно, адже роботи досить правдиві і реалістичні.

Зовнішність Т.Шевченка, як і кожної людини, змінювалася впродовж життя. Але це не тільки вікові зміни, а й зміни, зумовлені моральним самопочуттям і станом здоров'я Великого

Кобзаря. Їх можна простежити на підставі комплексного аналізу різних за характером джерел.

Найранніший із відомих автопортретів Т.Шевченка датується початком 1840 року. На ньому зображено романтично піднесений образ молодого художника-поета. У манері виконання, в романтичному забарвленні образу відчувається вплив Карла Брюллова. І це не дивно: лише два роки минуло з часу звільнення Шевченка з кріпацтва і він з головою поринув у навчання в Академії художеств. У малярстві тоді панував класичний стиль, а Карл Брюллов, учитель Шевченка, якраз і належав до провідників цього стилю в Росії [3; 15].

З автопортрета, написаного олійними фарбами, до нас звернене привабливе обличчя молодої людини з опуклим чолом, чітко окресленим носом, трохи загостреними вилицями і глибоко запалими після хвороби очима, що випромінюють нестримну жагу життя і натхнення [2; 37].

Промайнуло трохи більше п'яти років і зовнішність Шевченка зазнала деяких змін: порідшало волосся, помітно округлилося обличчя та з'явилися бакенбарди. Це добре видно на автопортреті олівцем, намальованому в селі Потоки 1845 року. Спостерігається і зміна в одязі. Це підтверджують і спогади І.Сошенка, який зазначає, що здобувши волю, Шевченко швидко міняє і свій зовнішній вигляд, зокрема одяг. Він починає гарно вдягатися, навіть з претензією на елегантність: високо зав'язаний галстук, добротний сюртук [3; 9]. У цей час колишній кріпак уже широко відомий у Петербурзі, перед ним відкриваються двері садиб аристократів. Волею, енергією, непохитною рішучістю людини, впевненої у своїх силах і правоті, віє від цього автопортрета [2; 7].

Особливе враження справляє на глядача автопортрет 1847 року, на якому Т. Шевченко зобразив себе у військовій формі. З портрета дивиться на нас людина, що терпить фізичні і моральні страждання. Вони помітно змінили зовнішність Кобзаря: перед нами змарніле вусате обличчя, виснажене недугою, та виразні очі, на дні яких зачаївся сум і зневіра.

У кінці літа 1857 року Т.Шевченка звільнено із солдатчини. Та це ще не була воля. Очікуючи на подальше вирішення своєї долі, Шевченко перебуває у Нижньому Новгороді, де і малює свій автопортрет. Хоч поету було лише сорок, та з портрета дивиться на нас літня людина. Згаданий автопортрет відображає сліди недавніх страждань, про які свідчать впалі щоки та скорботні очі змученої людини.

Зовнішність Т.Шевченка яскраво ілюструють спогади К.А.Шрейдерса, у якого той якийсь час квартирував: «... на його обличчі лежав відбиток глибокого страждання, а великі сірі очі світилися незвичайною добрістю...» [4; 215]. У той же час складається враження, що перед нами сильна духом людина, яка вийшла нескореною із найтяжчих випробувань.

Оселившись у Петербурзі, Шевченко час від часу виконує автопортрети. Інколи для цього він використовує фотографії. У зображеннях цього періоду з'являються риси, яких раніше не було: сум, ніжність і тепле співчуття. Цей вираз «лагідний, майже ніжний» [2, 71] як про нього сказав І.Тургенєв. крім того на обличчі Шевченка-художника, в останніх роботах, все виразніше проступають ознаки хвороби, яка підточувала і без того надламане засланням здоров'я поета. На автопортреті у світлому костюмі яскраво видно пригнічений стан Кобзаря після арешту в Україні літом 1859 року.

Та найбільше вражає, безумовно, останній автопортрет митця. У ньому особливо помітний вплив творчості Рембрандта. Від цього образу віє приреченістю і трагізмом. Із темного мороку виступає обличчя безнадійно хворого художника. У погляді передчуття неминучого кінця, розуміння, що особисте життя не склалося і мрія жити в рідній серцю Україні вже не здійсниться.

Учені-дослідники і досі не можуть точно сказати, скільки власних зображень створив Т.Шевченко протягом усього життя. Їх кількість важко піддається обліку. Окремі дослідники говорять про близько 50 автопортретів, але не всі вони збереглися до нашого часу. Про деякі

з них відомо лише з листування чи спогадів сучасників. Та з певністю можна сказати, що ніколи Шевченко-художник не лукавив з глядачем: у своїх зображеннях правдиво говорив про все, що відчував і переживав. У цій відвертості і чесності уся велич Кобзаря.

Література

1. Антонович Д.В. Шевченко-маляр // Україна – К., 2004.
2. Владич Л.В. Автопортрети Тараса Шевченка – К. 1973.
3. Чуб Д. Живий Шевченко. Біографічні та літературознавчі оповіді – К. «Веселка» 1994.
4. Дем'янов Г.П. Т.Г.Шевченко в Нижньому Новгороді // Спогади про Шевченка – Київ, 1958 – с.341.

Чигирик Любов Григорівна, учитель
української мови і літератури
Вершацької загальноосвітньої
школи I – III ступенів Чигиринської
районної ради

Автопортрети Тараса Шевченка – власні зображення, що їх створював Тарас Шевченко протягом усього життя.

За своє життя Шевченко створив понад тридцять малярських та графічних автопортретів, в яких передав свої думки, почуття, переживання. Розгляньмо кілька з них та спробуємо провести аналіз психологічного стану автора.

Одним із перших є автопортрет 1840 року. На картині бачимо зосереджене обличчя молодої людини. Гарної, сповненої гідності, з граціозним поворотом голови. Світло вихоплює з півтемряви лише обличчя, все інше ховається у напівпрозорих тінях. Яскраво осяяне чоло і затінені очі. І хоча Шевченко затінює їх, все ж помічаємо, що це проникливий погляд очей, сповнений невисловленого запитання. Різкий злам брів і цей не по літах серйозний погляд здаються дивними на округлому юнацькому обличчі[5]. Це образ юнака, якого суворі обставини рано зробили дорослим. Зовсім недавно молодий художник тяжко нездужав, але п'янке відчуття свободи (Тарас був уже вільним) пересилило недугу, позначившись на його емоційному стані: з автопортрета, написаного олійними фарбами, до нас звернене привабливе обличчя молодої людини з чітко окресленим носом, трохи загостреними вилицями і глибоко запалими після хвороби очима, що випромінювали нестримну жагу життя і натхнення.

Портретне зображення свідчить про високу гідність молодої людини, незламну волю, високий дух творчої особистості.

Промайнуло трохи більше п'яти років і зовнішність Т. Шевченка зазнала деяких змін: на голові відчутно порідшало волосся, контур обличчя став значно округливішим, з'явилися бакенбарди. Це добре видно на автопортреті, намальованому олівцем в серпні 1845 року в с. Потоки на Київщині під час другого після звільнення з кріпацтва приїзду Кобзаря в Україну[1]. На обличчі Т. Шевченка легка посмішка, але очі, як завжди, сумні, але водночас блищать енергією. Загальний вираз фізіономії вказує на відвагу та нескореність. Дивлячись на цей автопортрет, складно сказати, що перед нами 31-річний чоловік. Людина, що зображена на цьому автопортреті, радше скидається на 35-річну чи навіть 40-річну. Волею, енергією, непохитною рішучістю людини, впевненої в своїй силі і правоті, віє з цього автопортрету[2].

У кінці червня 1847 року Т. Шевченка після короткої позасудової розправи і довгого арештантського шляху з Петербурга до Оренбурга було зачислено рядовим військової частини Орської фортеці. Жорстокість вироку, заборона займатись улюбленою справою, немилосердна і безтямна солдатська муштра, принизливий стан людини, позбавленої щонайменших прав, і тяжкі кліматичні умови призвели до того, що в перші місяці заслання моральний і фізичний стан Т. Шевченка різко погіршився. Моральні і фізичні страждання, які випали на долю поета-художника, швидко позначились на його зовнішності. Це добре видно на автопортреті, виконаному олівцем, де Т. Шевченко зобразив себе в солдатському мундирі і кашкеті-безкозирці. Рисунок був надісланий листом А. І. Лизогубу 11 грудня 1847 року. В листі-відповіді від 8 січня 1848 року той зауважує: «Превелика Вам дяка і за лист і за Вас, тільки важко на Вас дивитись» [2]. Ці рядки з листа А.І. Лизогуба можна зрозуміти: лише 8 місяців тому він приймав у себе в Седневі на Чернігівщині молоду, здорову, енергійну людину, яка за короткий проміжок часу перетворилася у вусатого дядька, що вже помітно лисіє, з виснаженим від недуги обличчям. Погляд Т. Шевченка змучений. Це показують і глибоко посаджені очі Шевченка (як у людини похилого віку), і суворий погляд з-під брів. Бачимо, що ця людина терпить не тільки фізичні муки, а й душевні терзання. Зсередини ніби волає голос страждання, голос болю, безвиході.

У кінці літа 1857 року Т. Шевченка було звільнено із солдатчини. Шевченко на цьому автопортреті зображений з бородою. Ефект контрастного бічного освітлення, надаючи творові великої емоційної належності, не відвертає уваги від основного – погляду Шевченка [6].

Тут відображено сліди недавніх страждань, про що свідчить трохи нахилена голова, впалі щоки, скорботні очі змученої людини, нижня частина обличчя якої вкрита густою бородою. Тарас Григорович тут радше схожий на старенького дідуса, ніж на чоловіка сорока трьох років. Погляд світиться незвичайною добрістю, хоч і змучений солдатською муштрою.

Невдовзі Т. Шевченко поголив бороду. На всіх без винятку документальних творах останніх років життя поета-художника він зображений без бороди, з густими обвислими вусами, облісілою головою і уважним зосередженим поглядом [8].

Вражає вигляд, у якому себе зобразив художник: Шевченко намалював себе тут молодим парубком. Він у високій зсунутій набакир смушевій шапці, спід якої кучерявиться волосся. Крізь розхристану свиту видно чумацьку сорочку, комірець якої пов'язаний яскравою червоною стрічкою. Густі довгі вуса звисають мало не на груди. Бажанням бути і відчувати себе молодим віє від кожної деталі цього автопортрету. Зовні це, справді, молодий козак [4]. І тільки очі Шевченка, з виразом глибокого суму, розкривають перед глядачем страшну трагедію молодого душею, але постарілого фізично художника. Контраст між парубочим вбранням і сумним поглядом, проїнятих сльозою очей, фізично надломленого, передчасно постарілого Шевченка становить основний мотив твору, надає йому глибокого трагічного звучання.

Останній автопортрет відтворює образ безнадійного хворого художника. Густий морок, з якого виступає освітлене контрастним бічним світлом обличчя Шевченка, посилює трагізм твору. Автор концентрує освітлення на найвиразніших місцях портрету. Чоло і очі несуть тут найбільше психологічне «навантаження» і тому Шевченко освітлює саме ці місця портрету. Все тло автопортрету в темних тонах. Вже сам переважаючий темний фон твору вказує на тяжкий душевний стан автора. Темнота, непросвітний морок вказує на таке ж життя художника, який не бачить просвітку в своєму майбутті, переживає тяжкі внутрішні терзання від того, що не може нічим допомогти багатостраждальній Батьківщині. Печать тяжких життєвих випробувань лежить на всьому обличчі поета. Глибока вертикальна зморшка – свідчення довгих дум – перерізає чоло. Художник дивиться на нас розуміючим поглядом своїх «всевидящих» очей. Шевченко зображає себе з такою нещадною правдою [3].

Автопортрети Шевченка – своєрідна автобіографія, написана рукою великого художника-реаліста.

Але крім суто формальних шукань на створення цілої серії автопортретів штовхали його і прагнення передати найрізноманітніші психологічні стани свого обличчя. Обличчя – це віддзеркалення внутрішнього стану душі людини, тому за обличчям людини можна багато сказати про її життя. З кожним наступним автопортретом бачимо старіючого (не по своїх літах) чоловіка, хоча біологічно до похилого віку йому було ще далеко. Фізичні страждання та душевні терзання Тараса Григоровича наклали тяжкий відбиток на зовнішність письменника-художника. Кожен автопортрет дає щось нове, цілком оригінальне, неповторне в розкритті внутрішнього обличчя митця.

Тарасу Шевченку випало стати пророком свого знедоленого народу. Його портрети і світлина, які після смерті Великого Кобзаря прикрашали оселі національної інтелігенції й простих трудівників, стали наочним втіленням образу людини, яка присвятила своє життя служінню Батьківщині.

Список літератури

1. Антонович Д. В. Шевченко-маляр // Україна. – К., 2004.
2. Владич Л. В. Автопортрети Т. Г. Шевченка // Шевченківський словник. Том 1 / Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Академії Наук УРСР. – Київ: Головна редакція УРЕ, 1976.
3. Владич Л. В. Автопортрети Тараса Шевченка. – К., 1973.
4. Степовик Дмитро. Автопортрет // Вільне життя. – 1991. – 8 березня.
5. www.uk.wikihedia.org/wiki/
6. www.litopys.org.ua
7. www.ukrlib.com.ua
8. www.aratta-ukraine.com

ТЕМА 6 СПІВМІРНИСТЬ ПОЕТИЧНОЇ ТА МАЛЯРСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА

Воскобойник Ольга Петрівна,
учитель української мови і
літератури, Медведівської
загальноосвітньої школи
I-III ступенів ім. Максима
Залізняка Чигиринського району

Талант Шевченка був вельми
різноманітний: він – геніальний поет,
одночасно – великий український
національний художник та перший
український мистецтвознавець...

В.І. Касіян

Творча спадщина Тараса Шевченка – це блискуче, унікальне поєднання поезії та живопису. Осягнення геніальності його постаті важливе для дослідження обох напрямків шевченкознавства – літературної та мистецької.

Незважаючи на значні досягнення світових та вітчизняних учених у з'ясуванні питання співмірності поетичної та мистецької спадщини Шевченка, існують різні думки

щодо рівня визнання поетичної і малярської творчості генія у світовій культурі. Деякі дослідники відстоюють монолітність його творчості, відчувають її нерозривну єдність (Л. Жемчужников, В. Горленко, Ф. Піскунов, М. Микешин, О. Новицький, Є. Шабліовський, М. Бурачек, С. Раєвський, І.Вериківська, В. Пахаренко), інші, навпаки, стверджують, що цей зв'язок не був особливо міцний і один вид творчості не позначився на другому (М. Чалий, Є. Кузьмін, О. Сластьон, О. Русов, Д. Антонович, Г. Владимирський, А. Савінов, М. Шагінян).

І поезія, і малярство тісно переплітаються в житті Шевченка. Та коли на поезію він дивився лише як на покликання, то малювання стало його професією, хлібом насущним, вираженням його творчого духу. Малярські роботи художника викликають інтерес насамперед як високі мистецькі зразки. Однак по-різному складалася доля мистецької і поетичної спадщини Шевченка. Після виходу в світ у 1840 році тоненької книжечки під назвою «Кобзар» прийшло й визнання поетичного таланту Шевченка. Щирість автора, його любов до народу, співуча мова викликали захоплення. Його твори ставали відомі не лише в освічених колах суспільства, а й у звичайній селянській хаті.

За життя поета, незважаючи на цензурні утиски, побачила світ майже третина його поезій. Після смерті поета його твори виходять у 1867 р., а з 1882 року – майже щорічно. Поетична творчість народного поета України здобуває всеслов'янське, а пізніше й світове значення.

Зовсім по-іншому складалася доля мистецької спадщини Шевченка, незважаючи на те, що художній хист митця прокинувся раніше за поетичний, привів його до Академії мистецтв, рятував у найважчі хвилини життя од відчаю і розпуки.

Поетична спадщина Шевченка налічує понад 240 творів, а мистецька – близько 1200 робіт (олійних картин, акварелей, сепій, офортів, малюнків) [4;с.21]. Уже сама кількість мистецьких творів свідчить, що малярству він приділяв велику увагу. Однак за життя митця його сучасники не мали повного уявлення про нього як про художника. Відомі були його ілюстрації, які високо оцінені в різних художніх та періодичних виданнях, альбом малюнків «Живописна Україна». «В останні роки життя Шевченка були оцінені його заслуги як гравера. Рада Академії мистецтв 2 вересня 1860 року присвоїла йому звання академіка» [4; с.22].

«Справжнє визнання не могло прийти в той час до Шевченка, в силу історичних умов його сучасники, а тим більше представники Академії мистецтв, нездатні були зрозуміти новаторство художника» [4; с.22]. А визнання приходить з розумінням.

Слава Шевченка як поета на довгі роки затьмарила славу як великого художника. Чому так сталось? Спробуємо відповісти на це питання.

По-перше, мистецька спадщина Шевченка тривалий час знаходилася в приватних колекціях і не була доступна широким масам.

По-друге, малярська творчість Шевченка, як і поетична, наскрізь була новаторською. Він обрав шлях правди і в образотворчому мистецтві.

По-третє, слід враховувати і специфіку двох видів мистецтв – поезії і живопису. На відміну від живописного поетичний твір значно швидше поширюється і передається усно і в рукописних списках будь-якої письменною людиною, а копію з художнього твору може виконати тільки художник.

Тільки в другій половині ХХ століття мистецька спадщина Шевченка почала здобувати справжнє визнання. Про академічне видання «Мистецька спадщина Т.Г.Шевченка» (1961 – 1964р.р.) мистецтвознавець А. Сидоров писав: «Такого видання у нас не було ще ніколи»[3; с.72]. Вперше твори Шевченка були показані за межами нашої країни в 1968 році в Чехословаччині. Таким чином поступово починає вимальовуватись місце Шевченка і в світовому образотворчому мистецтві.

Щоб глибше з'ясувати питання співмірності поетичної та малярської творчості Т. Шевченка, зупинимося насамперед на співвідношенні однойменних поетичних та малярських творів Шевченка.

Уже в перші роки навчання в Академії поет робить спроби втілити поетичні задуми в малюнках. У творчій спадщині Шевченка є малюнок «Тополя» (1839 р.), який своєю романтичністю близький до однойменної балади (1839 р.), особливо до поетичного вступу та епілогу балади. У цих частинах балади широко використані зорові образи, які ожили під олівцем художника: перший рядок побудований на відчутті зору і слуху, другий-одинадцятий – на відчутті зору, дванадцятий – дотику й зору, чотирнадцятий і п'ятнадцятий – зору. Малюнок виражає лише частину того, про що йдеться в баладі, в якій пристрасно розповідається про трагедію нещасливого кохання дівчини та козака, про намагання матері з'єднати долю бідної дівчини з багатієм, про перетворення її в тополя. Кожна сцена в баладі супроводжується глибокою зримістю.

Ескізи олівцем до однойменної балади «Утоплена» (темою якої є спотворене почуття легковажної вдови, що намагається позбутися своєї суперниці – красуні-дочки) побудовані майже повністю на розмаїтті зорових образів. Епітети на означення кольору поет з різними словами, що допомагає яскравіше передати зображуване: «синя хвиля», «сині руки», «мати синя»; тут синій колір передає різні смислові й емоційно-психологічні відтінки.

У 1841 році в Петербурзі Шевченко створив поему «Мар'яна-черниця», нав'язну спогадами про Україну, про подругу дитинства Оксану Коваленко. Поля рукопису поеми густо змережані малюнками, що не мають тематичного зв'язку з текстом поеми, інші, навпаки, впливають із змісту твору. Ці начерки дають змогу глибше проникнути в творчу лабораторію Шевченка.

Про вплив поетичних образів Шевченка на його творчість як художника свідчить робота над картиною «Катерина» (1842 р.). Тема зганьбленої дівчини-селянки спонукала його відійти від традиційного академізму. Катерина постає перед нами в національному одязі, боса, на фоні української природи сільської околиці з безмежним степом, куренем та селянином-ложкарем, високою козацькою могилою, на якій маячить вітряк. На передньому плані – засмучена Катерина, а на другому – її спокусник – пан-офіцер. У поемі центральною постаттю також є проста дівчина-покритка, а епізодичною [до того ж в контрасті] – бездушний пан. Порівняльний аналіз поеми і картини допомагає помітити багато спільного між однойменними творами. Ця спільність відчутна в змалюванні образів.

Тема зведеної дівчини-покритки розвивається і в поемі «Слепая» (1842 р.), в якій вперше замальовується помста зганьбленої жінки проти панської сваволі. На тему цієї поеми Шевченко виконав олівцем і сепією однойменний малюнок, а також шість начерків та ескізів [4; с.46]. В основі поеми лежить трагічна доля безправної жінки часів кріпацтва – сліпої матері та її дочки Оксани. У поемі знаходять розвиток дві сюжетні лінії, які відображені і в малюнках на цю тему, вони є ніби втіленням поетичних рядків, що вражають своєю викінченістю та стрункою композицією, у них Шевченко пішов шляхом реалістичних поезій, які часом виглядають більш правдиво, ніж окремі місця з поеми.

При створенні поеми «Сліпий» ожили в поетові почуття великої любові до своїх героїв. Не випадково в процесі виконання малюнків на тему «Сліпий» образ кобзаря зазнає змін. Він – глибоко одухотворений. Саме таким прекрасним уявляв його Шевченко і як художник, і як поет.

Наявність однойменних малюнків у творчому доробку Шевченка є найкращим доказом співмірності образного мислення поета-художника, єдності творчого методу великого митця, який геніально зображав велич простої людини з народу як образотворчими, так і словесними засобами.

Потрібно відзначити, що однойменні малярські та поетичні твори зустрічаються в Шевченка переважно в ранній період творчості. Пізніше він уже не відтворював одні й ті

самі теми пером і пензлем, оскільки знав, що краще відтворювати в поезії, а що в малюнку чи офорті [4;с.68].

Важливою подією в житті Шевченка була його подорож на Україну в 1843 – 1844 рр. Наслідком цієї подорожі була поетична збірка «Три літа», а в малярстві – альбом офортів «Живописна Україна». Великий митець приходив до переконання про єдність мети різних видів мистецтва. І щоб увічнити свій рідний край в образотворчому мистецтві, він звертається не до живопису, а до графіки, а саме до гравюри, задумавши видати серію офортів «Живописна Україна». Кожен з офортів альбому («У Києві», «Видубецький монастир у Києві», «Судня рада», «Старости», «Казка», «Дари в Чигирині 1649 року») відзначається тематичним багатством та широтою узагальнення дійсності, демократичним спрямуванням. Незважаючи на тематичну близькість серії офортів «Живописної України» і збірки поезій «Три літа» (у центрі уваги поета, як і художника, - Україна, її минуле, сучасне і майбутнє) вони являли собою самостійні задуми.

Щира синівська любов до України постійно звертала погляд Шевченка до її історії, шукаючи в ній відповіді на хвилюючі питання дійсності. Він оспівував її в поетичних творах, торкався її як художник. Подорож у 1845 році Переяславщиною, згодом у Суботіві та Чигирині збагатили враження Шевченка. Вони відобразилися і в малюнках, і в поезії наступних років. Художник-поет у своїй творчості неодноразово торкався історичної слави Чигиринщини. Побачені суботівські реалії лягли в основу алегоричної панорами сатирично-викривального змісту містерії «Великий льох», акварелей «Кам'яні хрести в Суботіві», «Богданові руїни в Суботіві» та малюнка «Богданова церква в Суботіві». Чигирин – колишня столиця гетьманської держави – постав у панорамному краєвиді «Чигирин з Суботівського шляху» та в поезії «У неділеньку святу». А Мотронинський монастир, який у середині 17 століття став осередком боротьби козаків проти унії, очолюваної нашим земляком Максимом Залізником, в альбомній акварелі «Мотрин монастир» та в поезії «Холодний яр». Це твори високої мистецької майстерності художника-поета.

Не менш важливим у висвітленні даної теми є створення великої галереї портретів своїх сучасників, серед них олійні, акварельні, офортні, а також виконані олівцем і сепією, та серії автопортретів (біля 60). Вони здобули високу, кваліфіковану оцінку мистецтвознавців. Про зв'язок поетичних творів Шевченка з його автопортретами свідчить робота над поемою «Тризна».

На особливу увагу заслуговують його біблійні та міфічні образи в поезії та малярстві [в поезії – «Марія», «Неофіти», «Подражаніє 11 псалму», «Ісаія. Глава 35», «Подражаніє Іезекіілю. Глава 19», «Саул»; в малярстві – сепії: «Апостол Петро», «Мілон Кротонський», «Св. Себастьян», «Діоген», «Телемак на острові Каліпсо», «Розп'яття», серії малюнків: «Притча про блудного сина»). Вони в однаковій мірі формують свідомість народу. Тому розглядати малюнки біблійного та міфологічного змісту необхідно в щільному зв'язку з поетичною його творчістю, з його естетичними настановами. Маючи високу естетичну цінність, вони ще й до цього часу повністю не розгадані, не прочитані до кінця. Навіть між відомими дослідниками (Я. Галайчуком, С. Раєвським, Г. Паламарчук, Б. Бутником-Сіверським) точилися дискусії щодо їх серійності, своєрідності їх сюжету та композиції. Пристрасть біблійних пророцтв та псалмів, на мою думку, була співзвучна громадянському пафосу поета, можливо, цим і пояснюється часте звернення його до біблійних образів в останні роки. Наслідком передуманого ним, пережитого стали безсмертні його твори.

Таким чином, розгляд тільки невеликої частини поетичних та образотворчих робіт митця в їх єдності допомагає глибше усвідомити співмірність творчої спадщини Шевченка.

Література

1. Шевченко Т. Г. Кобзар. – К., 1989.
2. Кониський О. Я. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. – К.: «Дніпро», 1991.
3. Сидоров А. Наследие Т. Г. Шевченко-художника. – Искусство, 1964, № 10.
4. Тарахан-Бережа З. Шевченко – поет і художник. – К.: «Наукова думка», 1985.
5. Шевченківський словник у двох томах. – К.: «Вища школа», 1976.

Кузьмінська Олена Володимирівна,
учитель української мови та літератури
Золотоніської спеціалізованої школи №1
з поглибленим вивченням економіки та
правознавства Золотоніської міської ради

Т. Шевченко – геній багатогранний, але у вдячній пам'яті нащадків він довго жив, а може й досі живе, тільки як геніальний поет: Шевченко-поет заслонило собою Шевченка високоталановитого маляра, видатного рисувальника та дуже тонкого й високомайстерного гравера, а що Шевченко працював і як скульптор, і навіть архітектор, що він виступав також і як талановитий аматор-актор, нарешті, що мав доброго баритонального тенора і надзвичайно артистично співав народні українські пісні,— про це мало хто й знає. Тим часом такі високоавторитетні критики, як Куліш й особливо Максимович, залишили нам недвозначні свідчення про Шевченка як про видатного співака. Куліш був тої думки, що ніхто на Україні не вмів так співати українських народних пісень, як Шевченко, а Максимович не вагаючись твердив, що Шевченко як виконавець народних пісень стояв вище, ніж Шевченко-маляр і Шевченко-поет. А Максимович на цих справах розумівся добре. Але наша уява про Шевченка-співака, про Шевченка-актора та про Шевченка-скульптора чи архітектора в ліпшому разі може бути лише теоретична: безпосередність сприймання його творчості в цих галузях мистецтва для нас пропала навіки. Маємо щастя з геніальною творчістю Шевченка сприймати тільки його творчість поетичну та творчість малярську. Та значення Шевченка-маляра тільки потроху почало нащадкам висвітлюватися лише через півстоліття після його смерті, і пройде, мабуть, і друге півстоліття, поки значення його як маляра й рисувальника буде як слід висвітлене і загально усвідомлене.

Дуже рідко серед поетів зустрічаються такі, в котрих талант поета зрівноважений з талантом маляра або рисувальника і в творчості яких нащадки не можуть виявити переваги одного таланту над другим — ні поетичного над малярським, ні малярського над словесно-поетичним. До таких майстрів можна залічити у англійців Данте Габрієля Россетті, у поляків — Станіслава Виспянського. Хто вони були — поети з визначним малярським хистом чи малярі з великим поетичним талантом? Відповідь на це може бути лише суб'єктивна, в залежності від індивідуальних настанов критика. Здається, такі рідкі явища у всесвітньому мистецтві можуть траплятися тільки в певних періодах. спеціально сприятливих для таких появ. Так, обидва названі майстри могли з'явитися в періоді, коли література опанувала різні галузі мистецтва, а в тому числі й малярство. Це створило спеціально вдячний ґрунт для появи в різних галузях пластичного мистецтва художників, що одночасно були й видатними творцями у словесній творчості.

До якої з наведених категорій світових геніїв слід би було віднести Шевченка? Покоління другої половини XIX століття відносили його до першої категорії. Але це було часове засліплення. невміння оцінити самостійне значення та вартість малярської творчості Шевченка; такий погляд через півстоліття після смерті Шевченка став анахронізмом, і ніхто поважно на тій позиції вже не стоїть. Не може бути й мови про те, щоб зачислити Шевченка до другої групи поетів, що рисувати професійно не вміли, бо знаємо, що фахова освіта Шевченка була мистецько-малярська і цей фах остався за ним усе життя і привів його до

титулу академіка залишається третя можливість — признати рівність Шевченка-поета та Шевченка-маляра. Чи буде це слушне? Чи справді рівняються дуже талановиті, видатні рисунки й гравюри Шевченка його творам, написаним огненним шевченковим словом? Чи однакова їх мистецька висота й вартість? Розуміється, ні. Хоч які майстерні, хоч які об'єктивно високоцінні малярські твори Шевченка все-таки вони бліднуть у порівнянні з його поетичними творами.

Розуміється, та слава Шевченка, яка оповиває його ім'я, належить Шевченкові-кобзареві, Шевченкові-поетові. Якби Шевченко був тільки малярем, рисувальником, гравером, а не був поетом, він не був би, віримо, забутий; після певного вагання, йому все ж дали б почесне місце в історії українського мистецтва, місце одного з найвидатніших майстрів пластичного мистецтва XIX століття, майстра, значення якого не обмежувалося б тільки національним українським мистецтвом, але виходило б і за його межі, бо Шевченко мав великий вплив на розвиток московської графічної творчості, і не дурно історію модерної російської гравюри починають від Шевченка. Але при тому всьому його малярська і граверська творчість, сама по собі, не забезпечила б йому місця між чільними всесвітніми геніями. Це місце йому забезпечила його поетична творчість [1:14]

Обсяг малярської творчості Шевченка був надзвичайно широкий. Він обіймав майже всі відділи малярства: жанр побутовий, жанр історичний, жанр релігійний, пейзаж природи і пейзаж архітектурний, зображення звірів). Галуззю малярства, якій Шевченко найбільше приділяв уваги і яку, здається, вважав передовсім за свій фах — це, розуміється, було малювання й рисування портретів. Вони, може, найсильніші своїм значенням серед малярської спадщини Шевченка. Він виконав близько 150 творів цього жанру, половина з яких створена ще до заслання. них відчувається романтична концепція людини, яка наприкінці XVIII і в першій половині XIX ст. переважала у творчості багатьох європейських художників.

«Автобіографія» і повість «Художник» засвідчують інтерес Шевченка до проблем портрета. Його спочатку вабив не стільки олійний, скільки акварельний портрет. Спираючись насамперед на досвід у цьому жанрі свого учителя Брюллова, він одночасно вивчав засоби й особливості портретування акварельними фарбами інших митців [2:8]

У ряді портретів простежується прагнення Шевченка підкреслити гармонійну сутність людини, вияскравити її моральну, інтелектуальну й фізичну досконалість. Для нього людина — міра всіх речей: митець бачить в ній лише прекрасне і високе. Ранні портрети кінця 30-х — початку 40-х років (К. Абази, М. Луніна, А. Лагоди, М. Соколовського, О. Коцебу та інші) позбавлені драматичного відчуття. Всі праці Шевченка здебільшого невеликі, інтимні і непретензійні. Відповідно до цього в Шевченка рисунки олівцем, гуашшю, тушем, потому аквареллю переважають над працями олійними фарбами, що з самої своєї істоти більше надаються до малярства офіційного. Як рисувальник виявився і сформувався Шевченко значно раніше, ніж як майстер малярства. Як рисувальник Шевченко був уже майстром перед вступом до Академії, власне після науки у Вільні та Варшаві, а як майстер фарби він виявив себе значно пізніше, вже на Україні і властиво після Академії. Навіть уже по своїх малярських досягненнях Шевченко все продовжував вважати себе за рисувальника й постановив спеціалізуватися на гравюрі, а своєму малярському хистові не довіряв. У 1857 році навіть писав про себе в щоденнику: «Я й раніше не був навіть середнім малярем» — сентенція, з якою ніяк не можна згодитися, маючи на увазі майстра портрета княгині Кейкуатової (з 1847 р.) і композицій з освітленням, у яких він являється предтечею імпресіоністичного *plein-air*'у.

Особливе місце в портретній творчості Шевченка посідають автопортрети, в яких він відобразив себе у різні пори життя, в різних настроях і переживаннях, але неодмінно із глибоким щирим самоаналізом, із психологічною наснаженістю. В автопортретах митця усіх періодів творчості — від юнака байронівського настрою і зовнішності (автопортрет 1840 р.)

до вистражданого, але незламного чоловіка середніх літ (автопортрет 1861 р.) — криється велика сила типізації.

Літературними сюжетами, історичними джерелами нав'язані багато рисунків, шкідців, зокрема «Арешт Пугачова», «Умираючий гладіатор», «Диоген».

Побутовий жанр в українському мистецтві Шевченко підніс на новий щабель розвитку. Тарас Григорович не протиставляв своїх побутових композицій усталеним і улюбленим народом темам, він вніс у них більше життєвості, узагальненості. У його творах була продовжена така традиційна риса української літератури і мистецтва, як описовість. Шевченко любив відображати моменти, за якими вгадується цікаве оповідання, життєва і подовжена в часі сюжетна канва.

Акварель вияскравлює професіональне вміння Шевченка-художника, рівень володіння ним живописними виражальними засобами. Композиція злагоджена за принципом замкненого об'єму. Стовбур, гілка і брама створюють своєрідне облямування для сцени. Простір будується за допомогою двох перспективних систем — лінійної і планової, але перехід між ними органічний, природний. У моделюванні постатей переважають круглясті форми з м'яко окресленими силуетами і ніжними пластичними складками одягу. Складки сорочки дають можливість відчутти тонкість тканини, її білизну. Колорит акварелі ґрунтується на поєднанні соковитих барв, на тонових переходах в межах кожного кольору.

Сюжети з сучасного життя розробляє Шевченко в картинах 1840-х років — «Катерина» (1842), «Селянській родині» (1843), «На пасіці» (1843), а також у багатьох сеп'ях.

Новатором був Шевченко і в пейзажі, який у його творчості остаточно виділився самостійний жанр українського образотворчого мистецтва. Пейзаж відігравав у живописних та графічних творах Тараса Григоровича як допоміжну, підсилюючу роль і самодостатню. І в першому і в другому випадках пейзаж сповнений поетичного натхнення. Митець не дотримувався якоїсь однієї системи краєвиду: йому був близький як живописний, майже лаштунковий куточок природи (наприклад, пейзажне тло в акварелі «Циганка-ворожка», в картинах «Селянська родина», «На пасіці»), так і епічний краєвид з виглядом на долину (портрет О. Коцебу, полотно «Катерина», «У Києві») [2:12]

Особливо цікаве те, що механічної колізії між творчістю поета й маляра у Шевченка ніколи не було, цебто не було того, щоб поезія забирала час малярству чи навпаки, бо коли приходило натхнення і піднесення творчості, то вистачало часу і для писання, і для малювання, але, що найважливіше, Шевченко ніколи не знав внутрішньої творчої колізії між поезією та малярством. Поезія й малярство у Шевченка ніколи не змагалися за сюжети і одне одне хіба доповнювали, але ніколи собі не перешкоджали. Це дуже важлива річ, що Шевченко ніколи не знав вагання щодо сюжетів своєї творчості, чи їх виливати у віршах, чи зарисовувати пластично на папері. У Шевченка був якийсь внутрішній порядок організації художньої творчості, і він безпомилково розподілював матеріал між поезією і рисунком. Внутрішній голос владно диктував Шевченкові, що писати віршами, а що рисувати пензлем. Тому ми ніколи не зустрічаємо в Шевченка ілюстрацій до власних творів. Що вилилось віршем, те вже на папері не рисувалося, і навпаки. Одинокий виняток хіба — рисунок до поеми «Слепая», але ціла ця поема, скомпонована «черствим кацапським словом», є виняток у творчості Шевченка. Що ж до так званої ілюстрації до «Мар'яни-Черниці», то це — ніяка не ілюстрація, а шкід з натури, зроблений на Україні через два роки по написанні поеми, і текстові її він зовсім не відповідає. Обидва образки з «Катериною» так само не є ілюстраціями до поеми, а швидше доповненнями, бо жодного місця тексту поеми вони не ілюструють, а хіба доповнюють по ему парою епізодів, про які в поемі мови немає. Таким чином, дві мистецькі істоти Шевченка були між собою в дивній гармонії. [1:253]

Нарешті, щоб повніше відтворити образ Шевченка-маляра, треба поставити одне питання. Відомо, що головним, так би мовити центральним, стрижнем цілої творчості

Шевченка і поета, і маляра, головним змістом Шевченка-людини була велика, безмежна, сильніша за все любов до України. Ця любов була така велика, що може була чимсь більшим, ніж любов, і в кожному разі вона була чимсь більшим, ніж звичайне почуття любові, бо вона охоплювала не тільки почуття, але розум, інтелект, усі емоції Шевченка.

Минуло понад сорок літ після виходу першого академічного видання малярської творчості Тараса Шевченка і за цей час з'явилося немало досліджень з різних аспектів його художнього доробку, а, головне, вийшов 7 том нового Повного зібрання творів у 12 томах, у якому вміщено малярські твори Шевченка раннього періоду (1830—1843 рр.). У ньому враховані кращі зразки образотворчого шевченкознавства, що належним чином збагатили вивчення та дослідження його спадщини. Але ще й нині, залишається немало проблем, які потребують вирішення.

Література

1. Антонович Д.В. Шевченко-маляр/ Вст.слово С.А.Гальченка; післям. Т.І.Андрущенко. – К.: Україна, 2004. – 272 с.
2. Тарас Шевченко: Живопис; Графіка: Альбом- авт. вступ. Ст.та упоряд. Д.В. Степовик. – перевид. – К.: Мистецтво 1986. – 175 с.
3. Шевченкознавство: ретроспективи і перспективи. Зб. Пр. Всеукр. 36 – ої наук. Шевченківської конф.; Черкаси, 18 – 19 квіт., 2006 р./ Редкол.: Смілянська В.Л. та ін. – Черкаси: Брама – Україна, 2007. – 408с.

Довгань Ніна Михайлівна,
учитель української мови та літератури
Тальнівської загальноосвітньої
школи І-ІІІ ступенів №2 Тальнівської
районної ради

Він був сином мужика, і став
володарем в царстві духа.
Він був кріпаком, і став велетнем
у царстві людської культури...

Іван Франко.

Люди завжди поетизують велике і величне, що гідне подиву і варте наслідування. Вони оповивають легендами тих, кого хочеться бачити завжди і скрізь поруч з собою, як порадника, заступника.

Поетичні легенди про Т. Г. Шевченка почали складатися ще за його життя. Ті, хто ніколи не бачив Шевченка, розповідали про нього, немов очевидці, незвичайні історії, ті, хто ніколи не читав Кобзаря, співали його пісні. Кобзар уявлявся людям титаном. То до великої сили Тараса народ додавав ще й частку своєї. Про нього говорили як про ласкавого батька – народного заступника, як про вірного друга-побратима, як про чудодійного сурмача. Легендам тим не видно кінця-краю, бо Шевченко завжди живий, він частина самого життя народу.

І це – правда. Вплив поезії на душу людську незвичайний. Щоб передати силу поезії, «слово» перейменовується на найдавнішу його форму, яка стала позначенням самої дії, «глагол». Поет «запалює» серця людей, вірші вражають серця з незбагненою силою, викликають сльози, перевертають душу.

Мало можна назвати у світі поетів, які б починали свій спів так, як починав його Шевченко.

«Реве та стогне Дніпр широкий...» Який високий заспів до широкої і сильної, гнівної й ніжної, мужньої й ласкавої, що ллється в саму душу, пісні, тієї пісні, яку судилося Тарасу Григоровичу проспівати для всіх людей, чиї серця відкриті до правди і краси. Якими пахощами народної поезії напоєна Шевченкова балада, сповнена щирого почуття, зворушливої людяності, чарівної музики! Задушевними словами цієї першої поетичної ластівки народ розпорядився по-своєму – він назвав їх своїми і співає ще і досі. Хіба може бути більша нагорода для поета?

Такими були перші слова проникливої Шевченкової балади, коли юний поет ще тільки розправляв свої дужі крила для великого польоту.

Із кипучою енергією, невтомним старанням взявся Тарас після цього готувати себе до обраної ним і вказаної самим народом мети – до великого творчого життя й боротьби.

Те, чого волала душа, чого хотіло серце, поступово здійснювалося. Та й друзі-однодумці стояли на сторожі, скрізь і в усьому допомагали Тарасу Григоровичу.

Руку безкорисливої допомоги простягнули і Карл Брюллов, і Михайло Щепкін, і Євген Гребінка, і Квітка-Основ'яненко, і багато інших благородних людей. З брудного горища Шевченко потрапив у світлі зали Академії художеств, з підручного маляра він став учнем одного з найвидатніших художників XIX століття. Окрім цього, на повну силу зазвучали його непокірні слова та так могутньо, що цей голос здригав усіх і вся на землі тодішньої царської Росії.

Учорашнього кріпака не могла не приваблювати соціальна тематика, тематика героїчної визвольної боротьби народу проти поневолювачів. Багаті життєві враження від спостереження жаклих народних поневірянь, невимовного горя кріпаків і міської бідноти владно просилися на полотно та на папір.

Усе те, що не вдалося Шевченкові зобразити на полотні, він виливав на папері, бо в ньому нестримно говорив могутній голос поета. Відчуваючи вже по перших поетичних спробах Шевченка, що йому належить сказати нове, ще не чуване слово в українській літературі, друзі всіляко заохочували Тараса до поезії.

У березні 1840 р. вийшла в світ маленька книжечка під назвою «Кобзар». У ній було надруковано лише 8 творів, і серед них «Думи мої...», «Катерина», «Перебендя», «Іван Підкова», «Тарасова ніч». Але голос поета було чути далеко. Поезії «Кобзаря» просвітили справжню весну нової української літератури.

Думи нового Кобзаря України, підслухані ним у народі і перелиті чарівні звуки, розлетілися по всій країні і глибоко запали в серця людей, бо таке, потрібне народові, віще слово виношував Шевченко. Сам народ наливав це слово животворними соками, гартував вогнем заграє селянських постав, що спалахували на широких просторах імперії.

І, мабуть, не марними були шукання Тарасові – бистрокрилими птахами розлетілися по країні книжечки «Кобзаря» і «Гайдамаків». Їх вихід не залишився непоміченим і в літературному житті столиці – жоден журнал не обминав їх своєю увагою.

У 1843 р. Тарас Григорович приїхав в Україну, у рідну Кирилівку. Подивився на дике свавілля панів, відновив у пам'яті картини жаклих поневірянь і безправ'я кріпаків, знову напився з рідного джерела життєдайної сили і невгамовної ненависті. Ця ненависть скоро запалала у ньому пекучим вогнем.

Із важким серцем повертався Шевченко до Петербурга. Рідний край, за яким поет так нудьгував у столиці, тільки роз'ятрив старі рани в його серці. Рани ті вже не могли загоїтись до віку. Нові волелюбні ноти зазвучали в поезії Шевченка, нові живі картини народжувалися під його пензлем.

Ще перебуваючи в Україні, Тарас Григорович задумав видати серію малюнків об'єднаних загальною назвою «Живописная Украина». Ця ідея повністю заповонила його в останні місяці навчання в Академії.

Реальні картини побаченого в Україні владно просилися на папір і полотно. Художникові хотілося в малюнках не тільки оспівати чарівну красу рідної природи і старовинних пам'яток, а й розкрити героїчні сторінки минулого і головне – показати, «як теперішній народ живе». Можна собі уявити, які то вийшли б малюнки – пристрасні, об'єктивно, правдиві документи, грізне обвинувачення деспотичного царизму і кріпосників. На жаль, Шевченко встиг випустити у світ тільки 6 офортів з проектованої серії і серед них знамениті «Судну раду» та «Дари в Чигирині».

Творчість художника завжди перепліталася у Шевченка з творчістю літератора, своєрідно доповнюючи й ілюструючи її. Враження від поїздки в Україну ожили в ряді його віршів, у яких поет з непередбаченою ще емоціональною силою малював картини жахливого соціального й національного гноблення України.

Мов легендарний Антей, що, припавши до рідної матері – землі, набрався нової сили, змужнів Шевченко після повернення з України. Багато зібрав Кобзар з рідного поля, засіяного невтішними сльозами і политого невинною кров'ю, добірних зерен дозрілого гніву народного. Він проростив їх у гарячому серці своєму і почав сіяти поміж скривдженими людьми, щоб виростили з тих зерен воля до боротьби й готовність до неминучого смертельного поєдинку з гнобителями.

Могутнім громом прокотилися по землі слова «Сну» й «Кавказу». Той грім було чути всюди, де «люди, живі люди, кайдани забиті», гнули спина, щоб пельку «забити неситому». Заключний голос Тараса не знав уже ніяких меж і кордонів, бо неволя й рабство скрізь були однакові.

Та поет вірить: як би не лютувало панське свавілля, скільки б не шаліли тирани, їм не випити живої крові народу, не скувати його великої душі.

Шевченко вже знайшов відповідь на запитання, що вирвалося з самої глибини сердець змучених людей:

Чи довго ще на сім світі
Катам панувати?

Ні, не довго вже! – лунає його могутній голос. І він невтомно продовжує сталити свою зброю та словом і ділом згуртовувати людей до боротьби.

Кінець 1844 і початок 1845 р. для Шевченка сповнені неспокійних шукань найкращого шляху для служіння своєму народові.

Закінчення Академії художники і звання вільного художника відкрили перед ним перспективи особистого благополуччя і слави. Але вони не приваблювали колишнього кріпака.

Гучна слава великого поета й художника не зробила Шевченка глухим до страждань народних, вона ще більше загострила його слух і зір, вона допомагала йому знайти істинне місце в житті і найвищу мету життя.

Замість того, щоб виконувати спеціальну академічну програму на одержання золотої медалі, яка б дала його право на поїздку за кордон до скарбниць улюбленого мистецтва, Шевченко завершивши навчання в Академії, спішно почав збиратися в іншу дорогу.

Шлях його стелився в Україну. Позаду залишилася чарівна Академія художеств і невимовно важкі університети життя, пройдені поетом за довгі 30 років, а попереду він бачив творіння пером та пензлем. І заіскрилося перо в тих вправних руках, які вміло малювали те, що бачив, словом – на папері і фарбами – на картинах.

Ще хлопчиком Шевченко жадібно вбирав і наче складав про запас у своїй пам'яті безліч зорових вражень. Юнаком він годинами просиджував у музеях, копався в архівах, записував усе, що полонило його в народній творчості.

Його історичні полотна бездоганні щодо достовірності найменшої деталі і ніби доповнюють поетичні твори і про Чигирин, і про Гамалію, і про Хмельницького.

Існує думка, що нове слово як художник Шевченко сказав лише на засланні, побачивши світ, залитий яскравим південним сонцем. Шевченко був новатором саме там, де цього вимагала виразність самої теми.

Великій меті – освідчувати народ, піднімати його з віковичної темряви – служив Шевченків талант художника. Митець мріяв про те, щоб нести мистецтво в маси за допомогою гравюр «Быть хорошим гравером – значит быть распространителем прекрасного и поучительного в обществе, – говорил він. – Сколько изяшнейших произведений, доступных только богачам, копилось б мрачных галереях без твоего чудотворного резца?»

Скрізь і всюди прагнув поет доторкнутися до серця народу, щоб ще голосніше висловити його прагнення.

Після заслання поет знову в Україну прибув. Сходженими й несходженими стежками пройшов Тарас по Україні. «Убогі села понад дніпрянські невеселі» - такий маршрут його останньої подорожі як поета, так і художника. Досвідчений і вмільй коваль волі людської, поет повинен був допомагати українським братам добре вигострити сокири і заходитися будити «херену волю».

Шевченко із завзятам і самовідданістю працюючого сіяча оре переліг народних сердець, сіє пристрасне слово, сподіваючись на добрі жнива.

Натхненно мріяв поет про майбутнє рідкої землі, зораної працею і боротьбою народних месників, засіяною добрим житом волі ясної, осяяної всеперемагаючим могутнім розумом розкутої і вільної людини.

Прозорливо заглядаючи крізь темряву самодержавної ночі майбутній світлий день, поет радісно писав про добрі й веселі жнива на землі...

І дебрь – пустиня не полита,
З цілющою водою вміта,
Прокинетесь; і потечуть
Веселі ріки, а озера
Кругом гаями поростуть
Веселим птаством оживуть.
Оживуть степи, озера,
І не верстовії,
А вольнії, широкії
Скрізь шляхи святії
Простеляться...
... І пустиню опанують
Веселії села.

Та не судилося поету, художнику, пророку побачити той світ, про який він мріяв.

Згас могутній розум, світильник жагучої революційної пристрасності, зупинилося серце, переповнене вщерть болем і горем народним.

Думи й заповіти геніального поета жили в серцях народу й стоголосими піснями розходилися по землі. Ні, не згас той світильник, який запалив поет і високо над землею ніс протягом всього буремного життя. Богатирські руки народу підхопили світильник з рук Кобзаря, роздмухали його вогонь ще сильніше. Яскравим саявом горів він, освітлюючи народу шлях до волі.

Література

1. Г. Білоус. «Свою Україну любіть».
2. Т. Шевченко в критиці. Збірник статей про Т. Шевченка (за редакцією Дорошенка), Київ, 1963.
3. Леонід Хінкулов Тарас Шевченко. Москва, 1960
4. О. Ільченко. «Петербурзька осінь». Київ. «Веселка», 1988.

Слободян Лідія Іванівна,
учитель української мови та літератури
Перервинцівського навчально-
виховного комплексу
«загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів
– дошкільний навчальний заклад»
Драбівської районної ради

Небагато імен серед видатних людей, кому пам'ять вшановують в усьому світі. До них належить видатний український поет і художник Тарас Григорович Шевченко.

І. Дзюба у своїй статті «Шевченко захистить себе сам» писав: «Про Т. Шевченка – поета і людину – написано вже не одну сотню книжок мовами різних народів світу, не одну тисячу наукових розвідок та публіцистичних і популярних статей, і несть числа виголошеним на його честь доповідям та промовам. Обсяг Шевченкіани можна порівняти хіба що з обсягом літератури про найбільших світових поетів і митців. Однак у чому він, мабуть, і від них усіх відрізняється... так це в кількості й різноманітності його образу: стереотипів сприйняття, які випали на його долю, починаючи від того, для якого він сам дав привід, назвавши свою збірку поезій «Кобзар» [1, 4]». Відомо, що поезія і живопис тісно пов'язані між собою. Однак особливості кожного з цих видів мистецтва здавна цікавили теоретиків і шанувальників мистецтва, виливалися в дискусії про те, який з них є впливовішим, сильнішим. А відомий художник Леонардо да Вінчі дійшов висновку, що «малярства – це німа поезія, а поезія – промовисте малярство». Не випадково в історії світової культури поєднання в одній особі живописця і поета зустрічається часто. Очевидно, це доля щедро обдарованих творчих натур, яким тісно в межах одного виду мистецтва. До таких творчих натур відноситься і Т. Шевченко.

Природа щедро наділила кріпацького сина не лише поетичним генієм, а й талантом художника, які ніколи не зраджували йому, навіть у години страждань і тяжкої неволі. Для Шевченка малювання стало потребою, вираженням його творчого духу. У ньому поєднувалися і боролись водночас поет і художник.

Вивчаючи й аналізуючи творчість Т. Шевченка в середній школі ми повинні обов'язково спиратися на широкий спектр не лише поетичної, а й малярської діяльності. Практика підтвердила доцільність такої роботи.

Для Шевченка тема жіночої долі була згустком крові, що запеклась у його серці. Навіть назви творів «Наймичка», «Відьма», «Сова», «Слепая», «Мар'яна-Черниця» красномовно промовляють про долю героїнь цих творів. Як же втілювалися образи жінок у малярській творчості Кобзаря?

Дослідники живописної спадщини Шевченка зазначають, що картину «Катерина» він написав у 1842 році. До появи «Катерини» не лише в українському, а й в загальноросійському мистецтві не було твору з таким гострим і злободенним соціальним сюжетом. Уперше героїнею живописного полотна стала людина з народу – дівчина-кріпачка, жертва панської розпусти, принижена й ображена в найкращих почуттях.

На ознайомлення з поемою Т. Шевченка «Катерина» і живописними та графічними полотнами за мотивами твору виділяю два уроки. Проводжу семінарське заняття на тему: «Поема Тараса Шевченка «Катерина» і живописні Катерини». Співмірність поетичної та малярської творчості Т. Шевченка.»

Мета семінару – навчити школярів за допомогою поєднання художнього слова та живописних і графічних творів формувати чіткі уявлення про обстановку, побут, персонажів поеми, визначити зв'язки між текстом та картиною.

Даю можливість порівняти «двох Катерин самого Кобзаря (поетичної і живописної), інших поетичних і відповідно живописних творів.

Звичайно, як показує досвід, школярі не зможуть без підготовки достатньо глибоко й чітко проаналізувати малярське полотно Шевченка. Це тільки на перший погляд видається, що картина «Катерина» легка для сприйняття. Насправді не все так просто. У ній переплелася кілька художніх систем, вона містить багато символів, цікавих промовистих деталей. Тому учні готуються до заняття заздалегідь. Клас розподіляю на чотири групи: «Дослідники», «Словесники», «Мистецтвознавці» та «Експерти». «Дослідники» та «Словесники» отримують завдання підготуватися до читання картини «Катерина» за такими запитаннями:

Що змальовано на картині? Яка тема поеми?

Чим характерна композиція полотна? Хто знаходиться на передньому плані, а хто на другому? Контраст світлого і темного – один із засобів композиції. Порівняйте її з композицією поеми.

Як колорит допомагає правдиво зображувати дійсність і розкривати зміст твору?

Зіставте опис героїні в поемі із зображенням на картині. Що в них спільне, а що відмінне? Де автор досягає більшої правди?

Які почуття гнітять Катерину (на картині)? Як Шевченко відтворив це в поставі, руках, виразі обличчя?

Як передає живописець динаміку руху в картині?

Намалюйте словами пейзаж, відтворений на полотні. Чи доповнює настрій картини природа? Порівняйте з пейзажем у поемі.

Які деталі, використані художником, допомагають краще розкрити головну думку полотна?

Які художні засоби використав митець у поемі і на полотні, щоб засвідчити свою симпатію і співчуття до героїні?

Які почуття у вас викликає картина «Катерина» та поема «Катерина»?

Школярі, опрацювавши рекомендовану літературу, виступають перед класом. Ось кілька відповідей «читання» полотна «Катерина» у зіставленні з однойменною поемою:

1-й учень: «Читаючи поему «Катерина», ми уявили поетичний образ Катерини, спочатку веселої, жвавої, вродливої української дівчини, а потім – овіяної смутком, у латаній свитині, «на плечах торбина, в руці ціпок» з поеми і такий же поетичний – з картини (хоча на картині дещо прикрашений). Як видно і неозброєним оком, поетичний і живописний портрети Катерини відрізняються.»

2-й учень: «Живописна Катерина виглядає дещо ідеалізованою. Велична красуня-селянка у святковому дівочому вбранні виступає з грацією, гідною подиву та захоплення. Художник сміливо порушив академічні канони, поставивши в центрі композиції вагітну жінку. Він зобразив її з великим тактом і делікатністю, миловидною і привабливою. У цьому відчувається тепле, співчутливе ставлення художника до своєї героїні. Це, в основному, й зумовило певну ідеалізацію її зовнішності.» [4, 34]

3-й учень: «Дівчина стоїть до нас обличчям, вся відкрита. Проміння сонця відбивається від землі, освітлює вбиту горем Катерину. Дівчина поволі йде назустріч глядачеві, низько схиливши зажурену голову, трохи підбравши запаску, щоб приховати від людей свою ганьбу. Сліпучої близьки української сорочки, барвиста плахта, червоний фартух і червоні стрічки виразно виділяються на всьому кольоровому тлі твору, особливо на зображеному в холоднуватих тонах пейзажі.»

4-й учень: «У картині краса дівчини контрастує з її глибоким сумом, про що красномовно говорить обличчя Катерини: чарівна голівка опущена, очі заплакані, почервонілі від сліз, які дівчина ледь стримує. Здається, ще мить і вона розплачеться. Про її

горе свідчать навіть руки, такі тонкі й безпорадні. Тут Шевченко наслідував свого вчителя Карла Брюллова, який учив бути особливо уважним при змалюванні людини.» [4,35]

5-й учень: «Спинимось на деталях полотна. Образ селянина-ложкаря, розміщеного на передньому плані, майже поряд з Катериною, і сповненого суму та співчуття до дівчини, виразніше підкреслює її важке горе та переживання. Він почасти оцінює ситуацію, в яку потрапила героїня. Тому в його очах. Крім співчуття, ми бачимо й осуд.»

6-й учень: «У поемі оцінка подій і поведінки героїні передають авторські ліричні відступи. Скільки ніжності і смутку у словах поета, звернених до своєї Катрусі:

«Катерино, серце моє!
Лишенько з тобою!
Де ти в світі подінешся
З малим сиротою?» [7, 30]

7-й учень: «Пан-офіцер зображений на другому плані, в затіненій частині картини, і є ніби темною плямою. Промовиста деталь! Порівняно з величною постаттю Катерини він виглядає мізерним. Іграшковим. Таке зображення зумовлене не лише вимогами перспективи. А й бажанням художника передати контрастність образів.»

Школярі висловлюють свої думки, які почуття викликала картина «Катерина» та однойменна поема.

Група «Мистецтвознавці» отримує завдання підготувати матеріал про ілюстрації до поеми «Катерина». Адже багато художників ілюстрували цю поему, створивши своєрідну галерею чудових образів:

Л. Жемчужников «Покинута». 1860. Офорт.; [6, 59]

П. Носко «Катерина». Ти не пізнав мене Йване? Серце, подивися. 1927. Олівець. туш; [6, 61]

І. Їжакевич «Катерина». Свище полем завірюха, іде Катерина. 1952. Олія.; [6, 60]

О. Івахненко «Катерина». 1983. Ліногравюра. [6, 61]

«Словесники» готують також презентацію за роботами О. Івахненка, який створив цикл ілюстрацій до «Поезій» (1988) за мотивами поеми «Катерина». Художник звернувся до джерел українського мистецтва. Це дозволило йому візуально поєднати у роботах епічність Шевченка з образними уявленнями народу. Переглядаючи презентацію, учні зачитують відповідні уривки з поеми. Сільська дівчина Катерина показана в різні моменти її душевного стану. Слайди дев'ятикласники називають так:

1. «Прийде до криниці...»

«Не журиться Катерина –
Слізеньки втирає,
Возьме відра, опівночі
Піде за водою,
Щоб вороги не бачили;
Прийде до криниці,
Стане собі під калину,
Заспіває Гриця.» [7, 29]

У цій ілюстрації Катерина приваблива, вродлива, граціозна. Вона біля криниці з двома відрами: повним і порожнім. Криниця – символ любові. Повне відро – це почуття дівчини, світла вода – світлі надії. Адже покохала вона щиро, «як знало серденько», переповнене любов'ю вщерть. Порожнє відро – це пуста розпусна душа офіцера, як темне дно дерев'яного відра. Такі ж темні і його думки.

2. «Заридала Катерина та бух йому в ноги...»

«Заридала Катерина
Та бух йому в ноги:
«Прости мені, мій батечку,

Що я наробила!
Прости мені, мій голубе,
Мій соколе милий!
«Нехай тебе бог прощає
Та добрії люде;
Молись богу та йди собі –
Мені легше буде». [7, 33]

На другій ілюстрації переповнена емоційною напругою сцена прощання з батьками. Катерина стоїть на колінах перед порогом своєї домівки. Це дуже символічно. За народним повір'ям, поріг відгороджує людину від чужого ока, від семи бід. Вона просить пробачення у своїх батьків, у найрідніших людей. Але двері вже відчинені в непроглядну темноту, на полиці розбитий горщик – це розбита нещасна доля, і білий вузлик, який завжди збирали в дорогу. Звичайно, можна тільки уявити ситуацію героїні після того, як вона опиниться за порогом рідної хати, в чужому недоброзичливому світі. Але ще жевріє надія і тепло. Це випромінюють обличчя батька, неньки, самої Катерини та її немовляти.
«Попідтинню ночувала ...»

«Попідтинню ночувала,
Раненько вставала,
Поспішала в Московщину;
Аж гульк – зима впала.
Свище полем заверюха,
Іде Катерина
У личаках – лихо тяжке! –
І в одній свитині.» [7, 39]

Ця ілюстрація також інформаційно й емоційно насичені. Тут зображено змарнілу і зіщулену Катерину, яка пригортає до грудей дитину. Починає сходити сонце. Освітлює втомлене, змарніле, засмучене лице молодої жінки і змією звиту дорогу: шлях далекий чекає Катерину та її дитя.
«Біга Катря боса лісом, біга та голосить...».

«Біга Катря боса лісом,
Біга та голосить;
То проклина свого Йвана,
То плаче, то просить.
Вибігає на возлісся,
Кругом подивилась
Та в яр... біжить... серед ставу
Мовчки опинилась.» [7, 44]

На ілюстрації «Біга Катря боса лісом, біга та голосить...» художник майстерно відтворює настрій твору. Жахливий розпач проймає все полотно. Символічного значення набирають холодні кольори і виразний ритм композиції. Школярі із групи «Експерти» готують огляд усіх інших співмірних поетичних та малярських творів.

Ось кілька відповідей, які підготували учні:

1-й учень: «На мотив поеми «Слепая» Шевченко виконав олівцем і сепією однойменний малюнок, а також шість начерків та ескізів. На малюнку «Сліпа з дочкою» Оксана спить, поклавши голівку матері на коліна. Мати ніби завмерла, боїться порушити спокій дитини. Смуток, утома, біль і тривога на обличчі жінки. Критики вважають, що на малюнку зовнішність жінок (матері і дочки) зображено ідеалізовано. Реалістичніше сліпу та її доньку зобразив на ескізах, виконаних олівцем. У центрі зображено героїню щасливою, але

в постаті її є щось скорботне. На ескізі, виконаному сепією, ми бачимо палаючі палати, постаті божевільної Оксани та її матері.»

2-й учень «Малюнок відповідає таким словам поеми:

«Как у кладбища, у ворот
Сидит скорбящая слепая
И псалму грустную поет.
Она поет, а молодая
Дочь несчастливцы моей
Головкой смуглою прильнула
К коленям матери своей;
Тоски не ведая, заснула
Сном непорочной простоты.
В одежде грубой нищеты...», [7, 150]

3-й учень: «1843 року Тарас Шевченко їде на Україну. Подорожує Чернігівщиною. Полтавщиною, Київщиною. Найцікавішими живописними творами цього періоду є жанрові картини «Селянська родина» та «На пасіці». Сюжет живописного полотна «Селянська родина» співзвучний поетичним рядкам поезії «Садок вишневий коло хати»:

«Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.
Сем'я вечерея коло хати, [7, 334]

4-й учень: «У картині «Селянська родина» відчувається внутрішній перегук із «Святим сімейством», лише сюжет перенесено на народний ґрунт. Біля убогої селянської хатини – молоде подружжя і дитина. Збоку – розбитий глечик. Біля ніг – собака з насторожено піднятою мордою, ніби вслухається в розповідь. За хатою сидить дід у киреї. Людські постаті зображено природно, без позування. Відчувається, що стосунки між подружжям доброзичливі і лагідні. Надворі погоже надвечір'я. промені сонця фарбують золотом стіну хати, полотняні сорочки героїв. І в самому повітрі ніби розлита благодать.»

5-й учень: «За тематикою пейзажні малюнки Шевченка 1843 – 1847 рр. можна поділити на дві групи: малюнки, на яких зображено сільські краєвиди і пейзажі, на яких відтворені історичні та архітектурні пам'ятки. Малюнки здебільшого розповідають нам про убоге життя Шевченкової родини і всього покріпаченого українського села («Удовина хата», «Селянське подвір'я», «На околиці», «Хата біля річки», «Хата над ставком»). Чарівна природа на малюнках, як і в подіях є контрастом до важких соціальних умов життя народу. Особливо улюблені пейзажні мотиви Шевченко – зображення мальовничих околиць та куточків сіл, містечок, берегів тихих степових річок, ставків, урочищ тощо («Повінь», «Комора в Потоках», «Андруші», «Урочище Стінка», «Хутір на Україні», «У Вюнищі», «В Решетилівці»). Ці твори сповнені справжньої поезії, в них лагідна, мрійлива українська природа.»

Спостереження показали, що така система роботи розрахована на виявлення самостійності суджень старшокласників, розвитку їх мислення і мовлення, полегшує школярам процес роботи над образом героїв, сприяє поглибленню і збагаченню знань з літератури. Вивчення поетичних творів у взаємозв'язках з живописними і графічними шедеврами естетично виховує, дає змогу вдосконалювати навички дослідницької роботи учнів, ширше розвивати їхню творчу ініціативу.

А головне – це ще одна можливість доторкнутися душею до світлої пам'яті Кобзаря.

Використана література

1. Дзюба І. Тарас Шевченко. – К., 2005.
2. Затенацький Я. П. Т.Г. Шевченко. Історія українського мистецтва в шести томах. Мистецтво кінця XVIII – першої половини XIX століття. – К., 1969. – Т. 4. – Кн. 1. – С. 148 – 171.
3. Пахаренко В. І. Шкільне шевченкознавство. – Черкаси: Брама – Україна, 2007. – С. 256.
4. Тарахан – Береза З. П. Шевченко – поет і художник: До проблеми єдності образного мислення. – К., 1985. – С. 184.
5. Чорна Т. Дві Катерини // Тарас Шевченко – художник: Дослідження, розвідки, публікації. – К., 1963. – С. 33 – 38.
6. Шевченко Т. Г. Тарас Шевченко: Живопис. Графіка: Альбом / Авт. Вступ. Та упоряд. Д. В. Степовик. – К., 1986.
7. Тарас Шевченко: Життя і творчість у документах, фот., іл.,: Альбом / Авт.-упоряд.: В. Х. Косян, Г. П. Паламарчук, О. І. Полянничко, К. В. Чумак; Вступ. ст. М. Стельмаха. – К., 1991. – С. 59 – 61.
8. Шевченко Т. Г. Кобзар / Вступ. ст. О. Гончара. Приміт. Л. Кодацької. – К.: Дніпро, 1985 – С. 640.
9. Тарас Шевченко. Текст і контекст. Катерина./ Авт.-упоряд.: В. Пахаренко. – Черкаси: Брама-Україна, 2009. – С. 208.

Павлик В. А.,
 учитель української мови та літератури
 Звенигородської загальноосвітньої
 школи I-III ступенів № 2
 Звенигородської районної ради

Поетична спадщина Т. Шевченка становить 240 творів. Мистецька – 1200 олійних картин, архітектурних пейзажів, акварелей, сепій, офортів, малюнків.

Спробуємо розібратися у співмірності поетичної та малярської творчості митця.

Шевченко не міг не стати художником, бо, як писав Д. Чижевський, «постійне тло української історії – природа України» постала перед ним як важлива передумова формування української душі. Поетичні ж рядки народжувалися найчастіше під час роботи над художніми полотнами, бо поезія для Шевченка не була самоціллю (Про це читаємо в його автобіографічній повісті «Художник», а також у листах і в «Щоденнику»). У листі до Лизогуба, написаному у відповідь на прислану товаришем 1848 року скриньку з малярським приладдям, фарбою і папером, Шевченко пише: «Не знаю, чи зраділа б так мала негодована дитина, побачивши матір, як я вчора, прийнявши дарунок твій щирий». Пензель, штихель, офортна голка були для нього такими ж важливими, як перо чи олівець, а може, й більш необхідними. Його «Циганка – ворожка», «Катерина», галерея портретів, чудові малюнки до повісті М. Гоголя «Тарас Бульба» й оповідання Г. Квітки - Основ'яненка «Знахар», картини, писані в Києво – Печерській лаврі дають нам уявлення про самобутню техніку художника Шевченка, про становлення його як оригінального митця. Збереглась, до речі, єдина з петербурзької тематики живописна картина, де зображено куточок Смоленського кладовища (1840). Через пару десятиліть саме це кладовище стане першим місцем земного прихистку поета. Однак сучасники не мали повного уявлення про нього як художника. Альбом

малюнків «Живописна Україна», у якому мистець хотів показати світові красу рідного краю, архітектуру, багату історію, оригінальні звичаї, - єдине прижиттєве окреме видання картин митця.

Виходячи з кількості, про співмірність поетичної і малярської творчості говорити начебто не доводиться. Тоді чому ж на похороні ніхто (ніхто!) не згадав про Т.Шевченка як художника? Які причини того, що улюбленець К.Брюллова, «руський Рембрандт», як називали Шевченка в Академії, за життя не одержав визнання?

Дехто з дослідників творчості Шевченка вважає, що таких причин було кілька. Перша полягала в тому, що довгий час мистецька спадщина Шевченка знаходилась у приватних колекціях і була недоступна для масового глядача. Друга причина пояснюється тим, що власники робіт художника просто не уявляли їхньої цінності. Третя – Шевченко писав твори малих розмірів (крім «Катерини»), можливо, ця обставина якимось чином теж позначилася на недооцінці мистецької спадщини Шевченка. Ще одну причину вбачали в тому, що Шевченко більше графік, ніж живописець. А графіку критики теж недооцінювали. Про неспівмірність малярської та поетичної творчості митця переконливо сказав В.Петров у статті «Естетична доктрина Шевченка». Критик зазначає, що є певна грань що відділяє не просто Шевченка-поета від Шевченка-художника, а генія від таланта.

По закінченні Петербурзької Академії Мистецтв маляр Шевченко одержав звання «класного» художника, був нагороджений кількома срібними медалями. Виданий йому Академією атестат стверджував за ним право «користуватися з потомством його вічною й повною свободою й вільністю». Але ж її, тієї свободи, у малярстві якраз і не було. Натомість – виучка, канони, доктрини, закони анатомії і світлотіні, поради учителів, перспективи, норми рисунка... У малярстві Шевченку треба було скоритися. Саме тому його портрети, картини, офорти талановиті, але – не геніальні. В. Петров зазначає, що як маляр Шевченко був занадто учень Брюллова, щоб почати малювати як Гойя.

А що ж тоді є геніальність? За М.Наєнком, геніальність - це коли людина творить чудеса. У малярстві Шевченка чудес не сталося. А от у поезії його геніальність просто вибухнула, бо саме в ній він повстав, відчувши цілковиту свободу. Його поетична творчість не була регламентована приписами, іспитами, оцінками комісій. Звичайно, у поезії теж були свої правила, але, на переконання В.Петрова, він їх обминав. У нього була своя власна доктрина, розроблена ним із сполучення Біблії, фольклору, історизму, творчих фантазмагорій, української душі.

Він ішов своєю дорогою, «непричесаний», як казав про його поезію Куліш.

Є. Сверстюк, якого вважають духовним побратимом нашого Кобзаря, назвав у своїй статті «На дев'яте березня» Т. Шевченка зухвалим генієм, який «цілому народові прокладав шлях проти течії. Народові з зав'язаним ротом і скутими руками. Він звулканив слова, записані запорозькою кров'ю і зорані кріпацьким плугом. Ми будемо живими доти, доки в нас житимуть ці слова».

Ось чому поетична та малярська творчість Шевченка співмірні настільки, на скільки співмірні геній і талант.

Використана література:

1. Наєнко М. Художня література України. К., 2012
2. Огоновська С. Галерея мистецьких творів Тараса Шевченка. Ж-л «Дивослово» №5 2004
3. Пахаренко В. Шкільне шевченкознавство. Ч., 2007
4. Петров В. Естетична доктрина Шевченка. К., 2003

Тищенко Наталія Миколаївна,
учитель української мови та
літератури Золотоніської
загальноосвітньої школи
I-III ступенів №3 Золотоніської
міської ради

Відомо, що поезія і живопис тісно пов'язані між собою. Однак особливості кожного з цих видів мистецтва здавна цікавили теоретиків і шанувальників мистецтва, виливалися в дискусії про те, який з них є впливовішим, сильнішим. А відомий художник Леонардо да Вінчі дійшов висновку, що «малярства – це німа поезія, а поезія – промовисте малярство». Не випадково в історії світової культури поєднання в одній особі живописця і поета зустрічається часто. Очевидно, це доля щедро обдарованих творчих натур, яким тісно в межах одного виду мистецтва. До таких творчих натур відноситься і Тарас Шевченко. Геніальна, стихійна й всеобіймаюча творчість Шевченка-поета залишила в тіні його образотворчу спадщину. Навіть спеціалісти-мистецтвознавці не оцінили Шевченкової образотворчості як слід.

Знову і знову говоритимуть про поета, мислителя, але не часто згадуватимуть Шевченка-художника. Його поетичні твори звучатимуть з високих трибун і в маленьких затишних залах, а побачити його картини – дуже складно. Видавництво «Мистецтво» 1976 року видало альбом «Тарас Шевченко», чи не вперше зібравши 286 робіт Тараса-художника, щоб нагадати нам, що саме потяг до малювання, нестримний і всепереможний, допоміг йому вирватися з кріпацтва, отримати освіту, стати велетом у царині світової культури. З мистецького доробку Шевченка збереглося 835 творів живопису і графіки, що дійшли до нас в оригіналах і частково в гравюрах та копіях, понад 270 – досі не знайдено [1].

Із дитинства Тарас прикрашав малюнками стіни батьківської хати, портретував товаришів-однолітків. На одинадцятому році життя, залишившись круглим сиротою, він мріяв про вчителя, який навчив би його малювати, шукав такого серед дяків-малярів. Управитель маєтків пана Енгельгардта почув про непокірного талановитого підлітка і взяв його козачком. Коли восени 1829 року Василь Енгельгардт, який був ад'ютантом віленського генерал-губернатора, вирушив до Вільно, біля прізвища Шевченка було зазначено, що він здатний до малювання. Дружина Енгельгардта Софія замовила словечко за свого кріпака, і він почав брати уроки у відомого в Європі портретиста Франческо Лампі, потім у професора рисунка Віленського університету Яна Рустема [1].

З архівних документів і з особистих свідчень Шевченка відомо, як старанно він вчився спочатку в класах при Товаристві заохочування художників, а потім і в Академії мистецтв.

Проілюструвати факт пристрасі до писання й малювання варто Кобзаревим віршем «А. О. Козачковському»:

Довго те діялось. Ще в школі,
Таки в учителя – дядка,
Гарненько вкраду п'ятака –
Бо я було трохи не голе.
Таке убоге – та й куплю
Паперу аркуш. І зроблю
Маленьку книжечку. Хрестами
І візерунками з квітками
Кругом листочки обведу.
Та й списую Сковороду
Або «Три царі со дари».

Творча спадщина Шевченка – нова і яскрава сторінка в історії української художньої культури.

Шевченко вдався до притчі, образотворчої метафори, до іносказання. Актуальні життєві проблеми, мотиви фольклору, факти історії осмислювалися ним з позицій митця революційно-демократичних переконань.

Ще 1928 р. відомий український публіцист, історик та мистецтвознавець М. Голубець [2] на сторінках «Нового часу» писав: «Про поезію Шевченка знає нині ціла культурна Європа тоді, як про його малярство навіть не кожний Українець здає собі належно справу».

М. Голубець зазначає, що жива малярська творчість Шевченка народилася в його душі, незалежно від впливів середовища, а навіть усупереч йому.

Шевченко як маляр-технік дав речі прекрасні в акварелях, але Шевченко як поет, історик і дидактик в малярстві дав речі безумовно великі, бо нові і плідні. І хоча від „передвижників” відділяє його ціле покоління, а від перших піонерів українського малярства на зразок Мартиновича і Васильківського ще більше, історикові українського образотворчого мистецтва слід поставити Шевченка–майлара на чолі того авангарду українських художників, які шукали «рідного ґрунту» і в тій чи іншій формі його знаходили. Розглядаючи малярську спадщину Шевченка, пише М. Голубець, ми не мусимо відокремлювати її від його поетичної творчості, позаяк це не різні речі. Одна й друга випливали з одного джерела, яким був Шевченків геній і лише різні умови розвитку однієї й другої, спричинилися до різниці в їхній формальній структурі. Позатим, генетично вони зі собою пов’язані і одна другу доповнює.

Публіцист наголошує на тому, що шляхи, яким пішло малярство в Росії у 60-х роках минулого сторіччя, були прокладені власне Шевченком. Він у контексті російського мистецтва, бо свого та той час ніби й не існувало, покликав до життя той рух, наслідком якого було відродження українського мистецтва взагалі. Без Шевченка не було б російських «передвижників», а без них не було б тієї «української трійці» – Мартович, Сластьон, Васильківський, яка махнувши рукою на Академію художеств, взялася творити українське мистецтво наших днів.

Художню спадщину Кобзаря досліджував відомий дослідник російського мистецтва Новицький, до речі, автор монографії про Шевченка-майлара [3]. Він склав індекс пластичних творів поета, в якому було близько 703 позицій. Для кращого розуміння він поділив його на: автопортрети, портрети, краєвиди; побутові, історичні, релігійні, алегоричні та міфологічні малюнки, ілюстрації, анатомічні студії та етюди з натури, копії, офорти, скульптурні праці та нарешті твори сумнівного походження, які приписують Шевченкові. Велика кількість праць, до якої можна було б додати щонайменше одну третю невідомих та невідшуканих, різноманітність їхніх сюжетів і техніки, говорять самі про себе.

Ще один дослідник, Л. Марков, серед малярської спадщини відзначає портрети Шевченка: «Особенной остоятельностью и прелестю дышат женские портреты Шевченка. Отличаем из них портрет госпожи Маевской, одно из поетических созданий Шевченка-художника. В женских портретах Шевченка сквозит знакома нам грусть, то чувство глубокой неудовлетворенности жизнью, та потребность женской ласки и теплого семейного уюта, к которому всегда стремился поэт и, которого он так и не добился при жизни» [4] [5].

Над питанням співмірності поетичної та малярської творчості міркував і Дмитро Антонович [6]. У 1937 році видав дуже хорошу монографію «Шевченко як художник». Він міркував таким чином, що більше в Шевченка, чи поета, чи художника. Намагався десь знайти аналогію такої обдарованості у світовій культурі.

Якщо, наприклад, дивитися на Шевченка, як на таких художників, як Лермонтов, Пушкін, то вони теж малювали, але ці художники любителі. Аналогія така не годиться. Якщо його порівнювати із Станіславом Веспянским, він професіонал і художник і літератор, але його творчість не досягає національних меж.

Антонович приходиться до висновку, що доречно зробити в цьому плані паралель з Мікеланжело. Відомо, що Мікеланжело був прекрасним високопрофесійним цікавим поетом. Він писав сонети. Але самі по собі ці сонети йому не принесли світової слави. Він би не зайняв гідне місце в пантеоні світової культури.

Теж саме сталося і з Шевченком. Його зайняття живописом далі йде за національні межі, але саме по собі зайняття живописом не поставило в такий високий ранг.

Якщо порівнювати 2 великі таланти, яким наділений Шевченко: поезія і художня обдарованість, то той же Антонович вважає, що ці два таланти ніколи не були в конфлікті, і вони йшли, більше того, в парі. Якщо Шевченкові красиво писалося вірші, то він багато малював, і створив таку безцінну поезію, яка зробила його, яка уперше заявила про Шевченка, як поета національного загартування.

Доробок Шевченка – величезне досягнення всієї української художньої культури. Ще за свого життя він був для багатьох представників демократичної інтелігенції прикладом самовідданого служіння народові. Шевченко визначив напрями розвитку літератури й образотворчого мистецтва України по шляхах гуманізму, народності, боротьби за кращу долю людей.

Слава Шевченка пережила добу, в яку він жив. Його безсмертні твори і сьогодні високо цінують прогресивне людство, його ім'я відоме у всьому світі.

Використана література:

1. Тарас Шевченко – маляр // Народне слово. – 2007.
2. Енциклопедія українознавства / За ред. В. Кубійовича. – 1993. – Т.2
3. Новицький О. Тарас Шевченко, як маляр // ЛНВ – 1911. – Т.54. - №4
4. Марков Л. Т. Г. Шевченко как художник // Новый журнал для всех. – 1911. – № 30
5. Леся Кічура. Шевченко – художник в оцінці М. Голубця // Вісник університету. – 2007. – №31
6. Taras-shevchenko.in.ua/statti/

Юрченко Катерина Григорівна,
учитель світової літератури
Косарської загальноосвітньої
школи І-ІІІ ступенів Кам'янської
районної ради

Тарас Шевченко – людина трагічної і разом з тим переможної долі. Він пройшов усі кола кріпосницького пекла, та душа його не потонула в мороці відчаю й песимізму, бо сповнена вона моральної чистоти, людяності, співпереживання до пригноблених своїх співвітчизників і спопеляючого гніву й презирства до всього, «що паном звалось». Будучи плоть від плоті і кров від крові свого багатостраждального народу, люблячи його і належачи йому всім своїм еством, Шевченко відкидав у ньому те, що було виховане століттями національного розтління і соціального рабства. Взявши від народу все краще і животворне, він йому сторицею і віддав. Велика заслуга поета перед українським, перш за все, а потім і перед іншими народами в тому, що він високо ніс ідеї демократизму, соціальної справедливості, правди і свободи. Доклавши стільки зусиль для пробудження національної самосвідомості й виховання національної гідності українського народу, він, як справжній апостол правди і свободи, спрямовував його не в бік національної замкнутості й ворожнечі, а в бік порозуміння, співпраці усіх народів.

Тарас Шевченко – відомий у світі, в першу чергу, як митець слова. Літературна спадщина Шевченка – поета і прозаїка налічує 240 поезій, із них – вісім поем, драма «Назар Стодоля», фрагменти двох незакінчених драм. До нас дійшло дев'ять повістей із 20 написаних, щоденник, автобіографії, майже 250 листів.

І хоч би якої теми торкався Шевченко-поет, – скрізь помітне тонке розуміння народної душі, турбот і сподівань простих людей. Особливо близькою і болісною для нього була тема дитинства. Як і для більшості прогресивних письменників минулого, для Шевченка вона мала один яскраво виражений аспект – а саме, що розкривалася через показ знедоленого дитинства. У поета вона ще тісно пов'язувалась з картинами його власного сирітства. Мотиви безрадісного дитинства звучать в автобіографічному вірші Шевченка «Мені тринадцятий минало», в якому до болю трагічно переплелись важке сирітство з світлими хвилинами і надіями на людське щастя. Вірш написаний у формі спогадів ліричного героя про незабутні роки, коли він був маленьким хлопчиком. Тараса оточує рідна українська природа, де «сонечко сяло», коли він, пастушок-кріпак, випасав вівці на вигоні. Але все це було швидкоминуче, ніби сон. Обставини раптом змінюються. «Недовго сонце гріло», «запекло, почервоніло і рай запалило». Хлопчик немов прокинувся – перед ним розкрилось його соціальне становище. І в дитини «хлинули сльози, тяжкі сльози». Але похмурий настрій героя перервала дівчина, вона привітала хлопчика, поцілувала. Чи багато потрібно дитині? Ця невеличка радість змогла піднести душу пастушка, дати можливість відчувати щось приємне, гарне. Знову по-іншому сприймається світ, «неначе сонце засіяло». Сам поет пережив це становище. Малою дитиною йому доводилося ходити обірваним, голодним, терпіти знущання хазяїв. Тим більшим щастям для нього було ласкаве слово, чуйне ставлення, проявлена ніжність.

Ще один яскравий образ дитини-сироти викликає щем у серці. (Поезія «На Великдень на соломі»). Під час Великодніх свят на вулиці збираються діти і вихваляються своїми подарунками:

*... Тому к святам
З лиштвою пошили
Сорочечку. А тій стьоожку,
Тій стрічку купили.*

Одній тільки сирітці нічим похвалитись, бо немає в неї обнови. Єдине, чим може похвалитись дівчинка-сирітка:

*А я в попа обідала, —
Сирітка сказала.*

Те, що для всіх дітей є буденним, для сироти — святом. Весь вірш пройнятий співчуттям до дівчинки. Недарма автор вживає такі ніжні та ласкаві слова: сирітка, сиріточка.

Мотив безрадісного дитинства, безталанного сирітства прямо, чи опосередковано проходить через усю поетичну творчість Шевченка, викликаючи в читача і співчуття, і гнів, і протест.

Але і живопис посідає неабияке місце в житті Тараса Шевченка. Художник ставився до образотворчого мистецтва з глибокою щирістю, воно приносило йому розраду в гіркі хвилини його життя. Прекрасно виконані малюнки окреслюють художні смаки та прагнення Шевченка, і є немовби паралеллю до його віршів, служачи ілюстраціями до життя поета. У його творчості поезія і живопис тісно пов'язані між собою. Свого часу відомий художник Леонардо да Вінчі стверджував, що «малярство – це німа поезія, а поезія – промовисте малярство». Природа щедро наділила кріпацького сина не лише поетичним даром, а й талантом художника, які ніколи не зраджували йому, навіть у години страждань і тяжкої неволі. Для Шевченка живопис став життєвою потребою, вираженням його творчого духу.

Та саме за «сочинение возмутительных и в высшей степени дерзких стихотворений» художник Шевченко був висланий рядовим солдатом в далекі казахські степи. Микола І власноручно дописав на приговорі: «...под строжайший надзор и с запрещением писать и рисовать».

Уже в перших своїх листах із заслання, що чудом дійшли до адресатів і збереглися до нашого часу, найтепліші слова говорив Тарас Григорович про місцевих жителів. «Здесь так много нового, — пише він В.Репніній, — киргизы так живописны, так оригинальны и наивны, сами просятся под карандаш, и я одуреваю, когда смотрю на них». І далі: «...если бы мне можно рисовать, сколько бы я вам прислал новых и оригинальных рисунков. Но что делать! А смотреть и не рисовать — это такая мука, которую поймёт один только истинный художник».

Та коли в Новопетрівському укріпленні у Шевченка з'явилася можливість займатися тим, в чому він бачив сенс свого життя, першими на папері постають образи дітей. Глибока увага до дитини, добре знання її психології знайшли відображення в образотворчому мистецтві Шевченка. З великою любов'ю ставився український солдат до місцевих дітлахів, особливо байгушів (жебраків). Збереглося близько 10 сепій, на яких ми їх бачимо. З ними Тарас Григорович бавився, жартував, робив скромні подарунки, а діти йому позували... Два таких малюнки можна назвати перлинами в творчій спадщині Шевченка цього періоду — «Байгуші» та «Державний кулак».

«Байгуші» (1853). Біля відкритих дверей в якийсь дім стоять двоє худеньких, напівроздягнених малюків, просять милостиню. Довірко і скорботно дивляться вони з аркуша. Наче самого серця сягають вони цим своїм поглядом і, проникаючи в нього, породжують різкий біль. А між двома постатями, на другому плані, ще одні очі — очі художника, суворі й непримиренні, ніби чекають, чи відгукнуться люди на прохання дітей. Зобразивши себе з бідними казахськими дітьми, Шевченко не тільки глибоко співчував дитячій долі, а й протестував проти соціальної несправедливості.

На другому малюнку «Байгуші під вікном» або «Державний кулак» (1855—1856) художник зобразив двох хлопчаків-байгушів з собачкою, що стоять під відкритим вікном, з якого висунулася величезна рука з могутнім кулаком, — то був, звичайно, офіцер, до якого голодні діти звертаються по милостиню, і завадили не то в карти грати, не то горілку пити. Кулак, що зметнувся над головами дітей — символ самодержавства, соціального та національного гноблення народу. З величезною викривальною силою лунає тут протест художника проти ненависного йому ладу, що породжує несправедливість, злидні, безправ'я.

Ці сепії є справді новаторськими творами. Щодо соціальної гостроти вони не мають рівних собі ні в тогочасному українському, ні в російському образотворчому мистецтві. Як і кожний видатний живописець, Шевченко має свій, особистий почерк. І, як у кожного великого новатора, є в нього такі особисті речі в роботах, яких, можливо, досі ніхто ще не винайшов, не повторив, бо є рука генія Шевченка, повторити яку неможливо. Способи і прийоми накладання фарби, малюнку, шевченківські лінії, вибір панорами у творі, відтворення мас, об'ємів, особливі колористика, освітлення, відчуття й відображення моделей, риси і деталі, анатомічні відтворення, портрети, люди, якась їх велика живість — ніби вони живуть і думають. Шевченко винайшов грандіозні новаторські прийоми, які майже через століття повторили мексиканські монументалісти Дієго Рівера і Давид Сікейрос. Наприклад, у сепії Шевченка «Байгуші» — невизначений, таємничий кут зору, нереалістично великі постаті казахських дітей; вони просять милостиню, проте вони надзвичайно могутні й сильні. А в також геніальному творі «Байгуші під вікном» — ще більш невиразний кут зору, величезна, нереалістичного розміру загадкова, грізна, гнівна, страшна рука з кулаком, просунута через вікно, один байгуш, менший, розкуто й незалежно стоїть перед вікном і дивиться на того, хто у вікні, його миска для милостині в нього за спиною, другий байгуш — трагічний і стражденний — сидить під вікном спиною до нього з простягнутими вперед для милостині складеними руками і просить, — кулак чи то гнівно погрожує, чи дає копійки.

Тарас Шевченко, як художник, займає чільне місце в українському образотворчому мистецтві. Він став першим художником, який проклав новий реалістичний напрям, і став основоположником критичного реалізму в українському мистецтві. Життєвість, енергетика,

талант і велич видно і в портреті «Казашка Катя» — так назвав він одну із своїх робіт. Дивовижної чистоти обличчя осяяне полум'ям світильника. Опукле розумне чоло. Погляд темних очей випромінює теплоту. Можливо, спогади про своїх сестер «що в наймах вирости чужії» допомогли так правдиво передати одухотворення, багатство натури, душевну чистоту дівчини-наймички. Цікаво, що Катя – особа не вигадана. 1851-1852 р. зима в тих місцях видалася важка. Багато загинуло отар, і цілі казахські аули опинилися під загрозою голодної смерті. Частина їх знялася з обжитих місць і перемандрувала, шукаючи порятунку, до стін Новопетровського форту. Багато дітей залишилося сиротами, стало байгушами. Такою сиротою була й Каракоз. В родині коменданта І.Усакова вона стала нянькою. Усакови називали її Котериною або Каракозкою. Тиха сумлінна дівчина стала своєю в родині російського офіцера. З нею подружився й Тарас Григорович.

«Під час заслання в Казахстані він зробив десятки чудових малюнків життя казахського аулу того часу, в яких відтворив вкрай непривабливе тяжке життя злидарів і наймитів. Ці праці художника підносять його до висот геніального Рембранта...» – говорив відомий казахський письменник Абдильда Тажибаєв.

Подвійне обдарування Шевченка в його житті мало особливе значення. Поезія, за свідченням самого поета, довела його до солдатчини, а живопис – навпаки, ось уже вдруге допомагає визволитися з неволі.

Слід відмітити багато спільного у живописних і поетичних творах, але й відзначити те головне, що ці види мистецтва відрізняє. Якщо поетичне слово, максимально насичене змістом і асоціативними зв'язками будить уяву читача, який уже сам домальовує сцену, події, то у живописному полотні схоплено лише один якийсь момент, застиглу дію, але глядач також домислює, розширює видноколи полотна. На глядача діє передусім композиція, кольорове наповнення, світло, але розглядаючи його, підсвідомо згадуємо і поетичні рядки. Така вже сила зв'язку поетичного слова і живопису.

Використані і рекомендовані джерела

1. Вічний як народ. Сторінки до біографії Т. Шевченка / Упорядники Руденко О., Петренко Н. – К., 1998.
2. Грабович Г. Шевченко, якого не знаємо. – К., 2000.
3. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка. К., 1994.
4. Клочек Г. Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація. – К., 1998.
5. Мовчанюк В. Медетитативна лірика Т. Шевченка. – К., 1993.
6. Пахаренко В. Незбагнений апостол. Світобачення Шевченка. – Черкаси, 1999.
7. Пахаренко В. Шкільне шевченкознавство. – Черкаси, 2007.
8. Танана В., Шпильова Н. Канівський держаний музей-заповідник
9. Т. Г. Шевченка. Дніпропетровськ. «Промінь». 1978р.
10. Шевченко Т. Зібрання творів: у шести томах. К., 2003.
11. Тарас Шевченко. Мультимедійний ком пакт-диск. Телекомпанія «TV-Просвіта». – 2004.
12. «Т. Г. Шевченко». Государственное издательство изобразительного искусства. Москва, 1961р.
13. «Т. Г. Шевченко». К. «Мистецтво», 1989р.
14. «Т. Г. Шевченко. Живопис. Графіка.» К. «Мистецтво», 1986р.
14. Яцюк В.. Живопис – моя професія. К. «Радянський письменник». 1989р.
15. www.ukrlib.com.ua/referats/printout.php?id=344.
16. www.parta.com.ua/ukr/school_program/view/172.

лічі літературних і мистецьких творів. Вельми пишався приналежністю до козацтва Тарас Григорович Шевченко. Саме тому він так натхненно оспівав славнозвісне лицарство у своїх творах. І не дивно, що образ козака є одним із основних у його поетичному доробку.

Уже в ранній період творчості Кобзаря постать козака-лицаря, захисника народу, його волі та православної віри є своєрідною тугою поета за минулим. Підтвердженням того є поезія "Тарасова ніч". В основу твору покладено події 1630 року, коли відбувся бій козаків проти військ польського гетьмана С. Конецпольського під Переяславом. На чолі боротьби стояв Тарас Трясило, який в тісному єднанні з козаками здобуває перемогу над ворогом. У цій поемі Шевченко високо підносить героїзм українського народу в боротьбі проти зовнішніх ворогів. Щоб краще розкрити велич і красу козацької звитяги, автор звертається до постатей Наливайка, Павлюка. Згадуючи колишні події, поет висловлює тугу, що десь поділася воля, про яку тепер тільки кобзарі співають:

Було колись — панували,
Та більше не будем!
Тії слави козацької
Повік не забудем!

Цей мотив звучить і в поемі "Іван Підкова", у якій головний герой твору наділений надприродною силою і мужністю. Ось Підкова підняв шапку — і човни стали, затихло море; надів шапку — і "знову закипіло синє море", знову звірюкою стогне бурхлива природа, а козакам байдуже — вони спокійно "пливуть собі та співають".

Поема "Невольник" відображає картину проводів батьком сина на Січ, де бувалий козак передає у спадок єдиному нащадкові свою гордість, силу — козацьку зброю:

Послужи, моя ти зброє,
Молодій ще силі,
Послужи йому так щиро,
Як мені служила!

Дух давніх козацьких часів, неповторний героїзм лицарів Січі відтворив Тарас Шевченко і в поемі "Чернець". Центральною постаттю твору є Семен Палій, про якого в народі складено безліч пісень та легенд. Завзятий козак пройшов всі випробування долі. І тепер на схилі літ, за старим запорозьким звичаєм, він постригся в ченці. Та в уяві героя постійно постають картини славного січового братства. Палій тяжко переживає своє безсилля, свою самотність. Але як справжній патріот він думає передусім про Україну:

... Чернець мій встав,
Надів клобук, взяв патерицю,
Перехрестився, чотки взяв...
І за Україну молитись
Старий чернець пошкандибав.

Козацька звитяга, велич і краса подвигу наших славних пращурів будуть жити у віках, їх хоробрість, висока мораль, любов до рідної землі є джерелом національної гідності українців. Тому велика туга за тими давніми часами, "країною козаків" звучить у поезії Т. Г. Шевченка "До Основ'яненка", бо їх:

Слава не поляже;
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда
І чий ми діти.

Поета проймає гордість за славних лицарів-запорожців, за козацький рід, якому ніколи не буде переводу. А живий голос предків постійно нагадує нам, сучасникам, про те, що:

Наша дума, наша пісня

Не вмере, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!

Борцями "за святу правду-волю" постають козаки у поемах Кобзаря "Гайдамаки" та "Холодний яр". Бойові звитяги гайдамаків, які зображені в одноіменній поемі, свідчать про їх військовий досвід, винахідливість, хоробрість. Захоплення Шевченка героїчними подвигами повстанців червоною ниткою проходить через увесь твір. Повстанці для поета — це справжні герої, орли, що на заклик України злетілися, щоб рятувати її. Так, колишній наймит Ярема Галайда разом з ватажками повстання — Залізником та Гонтою відчайдушно б'ється з ворогом, виявляючи неабиякий героїзм:

А Ярема — страшно глянуть —
По три, по чотири
Так і кладе.

У чому секрет козацької величі і звитяги? У любові до рідної України, в прагненні до волі. Недаремно слово "козак" означало вільну людину, у якої розумна голова і сильні руки. Горді, міцні, як леви, козаки були гідним прикладом для наслідування. Слава їх оживає з кожним днем, як оживає справжня історія нашого народу без прикрас, перекручень, правдива, чесна. І проаналізовані вище твори підтверджують, що не можна знищити життєдайні джерела нашої національної духовності, не можна обрізати крила моральному відродженню українців.

У ранній період творчості (1838-1843 р.) Т.Г.Шевченко багато уваги приділяв історичній тематиці. Однією з головних його тем є боротьба українського народу проти поневолення польською шляхтою. Уже в "Кобзарі" 1840 р. була надрукована поема "Тарасова ніч" (1838). В основу твору покладено події травня 1630 р., коли відбувся бій козаків проти військ польського гетьмана С. Конєцпольського під Переяславом. На чолі боротьби стояв Тарас Трясило.

Обізвався Тарас Трясило
Віру рятувати,
Обізвався орел сизий
Та й дав ляхам знати!

Повстання проти армії польського гетьмана Конєцпольського очолював Тарас Трясило (Тарас Федорович). Вирішальний бій стався під Переяславом 22 травня 1630 р., після трьох тижнів запеклої боротьби козаки розбили армію Конєцпольського.

Наливайко Северин – ватажок народного повстання проти шляхетської Польщі в кінці 16 ст. (1594-1596); був захоплений у полон і страчений у Варшаві 1597 р. З ім'ям Наливайка пов'язано багато пісень та легенд.

Приваблювала Т.Г.Шевченка і тема боротьби українського народу проти турецько-татарських загарбників. Вперше вона порушена у поемі "Іван Підкова" (1838), також опублікованій у "Кобзарі" 1840 р.

Іван Підкова – козацький ватажок другої половини 16 ст. відомий в народі походами проти турків. Про його морський похід відомостей немає.

Поема композиційно складається з двох частин. У першій розповідається про минулі часи, які протиставляються сучасному Шевченкові становищу України. Туга за минулим, помітна деяка ідеалізація минулого.

Було колись - в Україні
Ревіли гармати;
Було колись - запорожці
Вміли панувати.
Панували, добували
І славу, і волю...

Було колись добре жити
На тій Україні...

У другій частині безпосередньо відтворюється морський похід. Яскраво виділяється образ сміливого отамана - керівника походу. Він наділений надприродною силою:

А попереду отаман
Веде, куди знає.
Походжає вздовж байдака.
Підняв шапку – човни стали.
“Нехай ворог гине!...
...у Царград, до султана
Поїдемо в гості! –
Надів шапку і знову закипіло море.

Ця гіперболізація бере свій початок з фольклору.

Так малював народ героїв у легендах, піснях, думках, таким бачив своїх героїв-предків (образ Данила Нечая у пісні “Ой з-за гори високої”). А в думі “Отаман Матяш старий” герой “на доброго коня сідає, шість тисяч турок-яничар побіждає”. Гіперболізований і образ Івана Підкови у Шевченка. Поема підносить гордість народу за героїчну боротьбу в минулому, будить патріотичні почуття.

Якщо у поемі “Іван Підкова” дано лише картину початку походу, то вже у поемі “Гамалія” відтворено весь похід, бій у Царгороді, повернення козаків з перемогою на Батьківщину. Поема написана у 1842 р. і починається вона піснею невільників, створеною під впливом народних дум (про Самійла Кішку, Олексія Поповича, Марусю Богуславську, Івана Богуславця та ін.)

Гамалія не історична особа, але в 17-18 ст. серед козацької старшини було кілька Гамалій. Згадуються вони й у “Истории руссов”. Це узагальнений образ козацького ватажка.

Ватажок Гамалія у поемі зображений у тісних зв'язках з козацтвом. Запорожці пливають у Туреччину і “попереду Гамалія байдаком керує”.

У Скутарі - передмісті Стамбула - він у самому пеклі бою.

Гамалія по Скутарі - по
Пеклу гуляє,
Сам хурдигу розбиває,
Кайдани ламає.
Під час повернення на Україну пливе останнім:
... пливе
Позад завзятий Гамалія:
Орел орлят мов стереже...

Гамалія здобуває славу “На весь світ великий, на всю Україну”. Запорожці в поемі вималювані яскравіше, ніж у поемі “Іван Підкова”. Тут дано зримі картини бою, показано їх відвагу.

Чернець - гетьман Петро Конашевич Сагайдачний. Під його проводом козаки здійснили ряд успішних походів на татарські й турецькі міста-фортеці, які були водночас і невільницькими ринками. Насправді Сагайдачний ченцем не був, він помер 1622 р. від рани, яку дістав у бою під Хотином (1621 р.) Шевченко, як і деякі історики, вважав, що Сагайдачний помер у монастирі.

... Візантія “боїться, щоб чернець Не засвітив Галату знову” (передмістя Стамбула, яке спалив Сагайдачний в одному з боїв”

Широко використана в поемі персоніфікація. Лиман передав Дніпрові журбу-мову, Дніпро зареготався, Босфор схаменувся.

Звертається Т.Г.Шевченко і до другого свого визначного попередника - Г.Квітки-Основ'яненка (1839). Ця поезія теж ввійшла до першого “Кобзаря” 1840 р.

Г.Основ'яненко поет називає "отаманом", "батьком", "орлом сизокрилим". Поезія-послання починається романтичною картиною природи. Тут же згадка про минуле України, яке протиставляється сучасному. Коли на Україні "кров ляха, татарина морем червоніла", тепер же його країна

Обідрана, сиротою
Понад Дніпром плаче;
Тяжко-важко сиротині,
А ніхто не бачить...

У цій поезії Т.Г.Шевченко, оспівуючи минуле, прагне розв'язати важливі проблеми сучасності, з'ясувати

Чия правда, чия кривда
І чий ми діти.

Минуле повинно давати відповідь на проблеми сучасності. Саме тому поет і закликає Квітку-Основ'яненка співати про славне минуле України, про боротьбу проти поневолювачів. Митець висловлює віру і впевненість, що їй належить велике майбутнє:

Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...

Т.Г.Шевченко відтворює героїчне минуле нашого народу стилістичними засобами мови: і фонетичними, і лексичними, і морфологічними, і синтаксичними. Адже, за словами П.Воронька, клітиною мислі та артерією сили духу є саме слово. Влучно сказане, образно складене швидше переконує.

У творчості раннього періоду Т.Г.Шевченко оспівав героїчне минуле українського народу. Увагу поета привернули ті моменти минулого, у яких виявилась боротьба народу проти загарбників та пригноблювачів за свою волю й незалежність. Мотив визвольної боротьби є основним у поезіях "Іван Підкова", "Тарасова ніч", "Гамалія", "До Основ'яненка".

У ліричному творчі "Тарасова ніч" відтворено моменти визвольної боротьби українського народу проти польської шляхти.

Ліричні твори "Іван Підкова" й "Гамалія" змальовують героїчні морські походи запорізького козацтва проти турецьких загарбників. Ці твори є, як зазначив І.Я.Франко, "немов дзвінким погуком козацького геройства та відваги й енергії".

У поезії-посланні "До Основ'яненка" поет, оспівуючи героїчне минуле нашого народу, звертаючись до великого митця слова, прагне з'ясувати багато проблем, те, що його найбільше хвилює: "чия правда, чия кривда і чий ми діти"...

Образи своїх героїв автор замальовує в піднесеному героїчному плані, гіперболічними рисами. Історичні поезії Т.Шевченка пройняті волелюбними мотивами, вони мали збудити національну й соціальну самосвідомість українців. Поет завжди мріяв про вільну та незалежну українську державу. Він сумував за героїчним минулим України. У його творах, як і в інших романтиків, проявилася тенденція до ідеалізації минулого. Дух минувшини вони черпали з народних джерел, що зумовило появу в історичних поемах елементів фольклорної поетики. Історичні імена часто слугували лише зовнішніми оболонками для вигаданих героїв, наприклад Гамалія ("Гамалія"). Герої поем були не ідентичні своїм прототипам, адже при їхньому змалюванні романтики користувалися як документальними фактами, так і рецепціями фольклорно-літературних джерел. При написанні історичних творів Т.Шевченко з метою достеменного відображення подій, народних характерів і традицій поєднав літературні, історичні, та фольклорні джерела. На думку Г.Грабовича, для поета було прикметним те, що "правду про українське минуле неможливо вивчити з книжок чи архівів або вибирати з мотлоху особистих знань..., цю правду можна пізнати тільки звернувшись до колективної душі власного народу. Її треба не вивчати, а відчувати чи сприймати як одкровення" [3, 63].

Історичні твори письменника можна умовно поділити на три групи. До першої входять поезія та проза, в якій відтворюється історичне минуле й займає переважну частину того чи іншого твору ("Тарасова ніч", "Іван Підкова", "Гайдамаки", "Гамалія", "Чернець", "Невольник" тощо). У них не просто відтворюються відомі події, а й зображуються справжні, часто маловідомі, історичні фігури. До другої групи входять твори більш різноманітні, що містять роздуми про історію. Тут йдеться про українське минуле в цілому, найчастіше про занепад і руйнування колишнього щасливого стану буття ("До Основ'яненка", "Думи мої...", "Сон", "Холодний Яр" тощо). Що ж до третьої групи, то тут поет частково торкається минулого й описує його. Це сприйняття минулого через цінності, погляди й почуття народу, це Шевченкове розуміння історії загалом ("Хустина", "У тієї Катерини" тощо). Отже, найбільшу увагу Т.Шевченка привертала такі історичні теми, як: боротьба українського народу проти турецько-татарських нападів ("Іван Підкова", "Гамалія"); розгром повсталими козаками на чолі з Тарасом Трясилом війська гетьмана С.Конецпольського ("Тарасова ніч"); народно-визвольне повстання 1768 року, відоме під назвою Коліївщина ("Гайдамаки"); ситуація в Україні після зруйнування Запорозької Січі ("Невольник"); страта чеського релігійного діяча та провідника Яна Гуса ("Єретик") тощо [3, 63].

У відображенні минулого України поет близький до розуміння народом своєї історії, що проявилось у фольклорі, який має багато творів, присвячених якраз прославленню героїчного минулого. Народна дума, пісня чи оповідання якщо й згадує колишні страшні події, то все ж сум у ній не є домінуючим, її пронизує віра в майбутнє. Такий характер показу минулого носять й історичні твори Т.Шевченка. У поемах "Іван Підкова", "Тарасова ніч", "Гайдамаки" є нотки суму, викликані роздумами про героїчне минуле і сучасне йому життя. Але поет сумує не тому, що все це минуло, а тому, що внуки колишніх борців за волю "панам жито сіють". Шукаючи зразків для героїчних творів з життя і боротьби українського народу проти татаро-турецького поневолення, поет, за його власним свідченням, "перебрал в памяти литературы всех образованных, и древних, и новых народов, кроме литературы санскритской", але нічого гідного наслідування там не знайшов. Коли ж він познайомився з історичними народними думами, що їх виконував старий лірник, йому стало зрозуміло, де треба шукати подібних зразків: "Я искал рукавиц, а они за поясом торчат" [4, 84-85].

Кожний великий народ має свої знакові постаті. Для Англії – це Байрон, для Німеччини – Гете, для Польщі – Міцкевич, для Росії – Пушкін, для України – Шевченко. Хочеться згадати заключні рядки вірша "Кобзар" української поетеси Ліни Костенко:

"Ще не були епохи для поетів,
Але були поети для епох!"

Ці слова засвідчують велич Тараса Шевченка – Поета, Художника й Пророка, який, простуючи крізь століття в сьогодення, начебто стає сучасником і співучасником наших патріотичних діянь. Для справжніх геніїв час не вимірюється датами народження і смерті: їхні ідеї і творче надбання перебувають поза часом, вони безсмертні!

Література:

1. Арендаренко І. Взаємодія історії та фольклору в історичних поемах В.Скотта і Т.Шевченка / Ірина Арендаренко // Слово і час. - 2003. - № 3. - С. 62-66.
2. Грушевська К. Українські народні думи. — К., 1927. — Т. 1;
3. Колесса Ф. Українські народні думи. — Львів, 1920;
4. Комаринець Т. Шевченко і народна творчість / Теофіль Комаринець. - К.: Державне видавництво художньої літератури, 1963. - 232 с.
5. Кирдан Б.П. Украинские народные думы. — М., 1962;

6. Наливайко Д. Компаративістика й історія літератури. Університетські лекції з теорії літератури і компаративістики / Дмитро Наливайко. - Харків: Наукове видавництво "АКТА", 2006. - 366 с.

7. Сидоренко Г.К. Ритміка Шевченка. — К., 1967;

8. Синиця І. Лексема козак: від історичного поняття до етнопсихологеми (на матеріалі наукових та художніх текстів ХІХ ст.) / Ірина Синиця // Культура слова. - 2004. - Вип. 64. - С. 57-62.

9. Сушицький Т.С. «Дума» Шевченка і українські думи (До питання про стиль «Кобзаря») // Збірник пам'яті Тараса Шевченка (1814–1914). — К., 1915;

Шевченко Т. Твори / Тарас Григорович Шевченко: В 5 т. - Т. 1. - К.: Дніпро, 1978.- 373 с.

10. Швецова А. Національний характер як феномен культури / Антоніна Вікторівна Швецова. - Сімферополь: Таврія, 1999.

11. Що значило козацтво для України? - Режим доступу: <http://www.litrasoch.ru/shho-znachilo-kozactvo-dlya>

ТЕМА 13 **СПРИЙМАННЯ ПОСТАТІ Й ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА** **ЙОГО ЗЕМЛЯКАМИ (МЕШКАНЦЯМИ МОРИНЦІВ ТА КЕРЕЛІВКИ)**

Терещенко Ліна Денисівна,
директор Шевченківської
спеціалізованої загальноосвітньої
школи-інтернату з поглибленим
вивченням предметів гуманітарно-
естетичного профілю Черкаської
обласної ради

«Той, хто хоче зрозуміти поета,
повинен іти на його
батьківщину».

Й. Гете

Мабуть, ніхто сьогодні не скаже, хто з народних гумористів колись давно влучно і коротко сказав про роль імені Т.Г.Шевченка у розвитку сіл, де він народився, де пройшло дитинство поета: «Спасибі Тарасу за шифер і трасу».

Звичайно, автор цих слів мав на увазі не тільки шифер, які виділяла держава для покриття будинків шевченківцям і морянам (жителям с. Шевченкове і с. Моринці), коли всі готувались до святкування 150-річчя з дня народження Кобзаря. Тоді дійсно перекривали дахи будинків не тільки тих, хто проживав вздовж центральних доріг цих двох сіл, а й на хуторах тим, кому дійсно потрібна була допомога.

А щодо траси, то сільських доріг не знає лише той, хто ніколи не бував у селі або не дивився художніх фільмів про сільське життя. Влітку вони були більш-менш непоганими, рівними, хоч від пилюки, яка здіймалась за проїжджаючим автомобілем чи навіть і возами, не було де заховатись. А ось коли починались осінні дощі, всі дороги потопали в грязюці і калюжах води. У невеличких вуличках, де транспорт дуже рідко появляється, ще було хоч трішки легше, там багнуку можна обійти хоч обочиною, де росла травичка. А ось центральними дорогами автомобілі часто тягли за собою трактори, виїхати з глибоких «колій» в болоті не всім машинам вдавалось. Тому і використовували трактори особливо там, де дорога проходила або в центрі сіл, або в лісі, де не було належного провітрювання, а

тому й висихання грязі. Сумно було дивитись на тих конячин, які, надриваючись, тягли цією горе-дорогою віз, навантажений усім тим, що потрібне людям у селі: і мішки з зерном, і буряки, і будівельні матеріали, і людей, яким треба було добратись з хутора до центра села до контори колгоспу чи сільської ради, чи до магазинів, лікарні.

Кожен, хто бачив ці дороги, хто ішов ними, не в змозі витягти з болота чобота, той може оцінити величезний подарунок для селян – красиву, рівну асфальтовану дорогу.

Кожен розумів, що всі ці асфальтовані дороги прокладались в Шевченковому, Моринцях, Будищах, Вільшані у зв'язку з підготовкою до святкування ювілею Великого Поета, Великої Людини – нашого невмирущого Тараса Шевченка. Потрібно було прокласти до цих сіл трасу від обласного, районного центрів, від столиці. Адже на свято чекали гостей не тільки з Києва, Черкас, а з усієї України, з усього світу.

Тому невідомий спостерігач так влучно і зробив висновок: «Дякуючи славетному земляку, появилася асфальтована траса Київ-Вільшана-Шевченкове-Будище-Моринці-Звенигородка». І вже ніхто і не знає, які-то були жахіття, а не дороги в цих селах.

«Спасибі Тарасу за шифер і трасу» - в цих словах підсумовано все, що з'явилося в Шевченкових селах у роки підготовки до ювілею.

Якщо говорити про Моринці, то там народився красивий центр села з двохповерховим будинком культури, 2-х поверховим торгівельним центром, з магазином сувенірів, поштою, аптекою, їдальнею, кафе, кількома двохповерховими житловими будинками, які тоді безкоштовно виділили для учителів, працівників культури, лікарні.

Відкрились нові магазини і далі від цього центру, нова автостанція. Оновилося приміщення школи, виросла також 2-поверхова красива будівля дитячого садочка.

Не менше розквітло і Шевченкове. Усміхаються впорядковані будинки жителів села, бо всі перекриті новим шифером, огорожені новими парканами. А в центрі села виріс красивий 2-х поверховий будинок культури, приміщення – комплекс сільської ради, пошти, міні-готелю, ошадкаси.

Тут же, поруч, замилювали око 2 чотириповерхові будинки – гуртожитки для студентів місцевого гідромеліоративного технікуму (нині коледж сільськогосподарський), навчальний 3-х поверховий корпус. Шевченківський коледж – це ціле містечко, адже там, крім гуртожитків, навчального корпусу, були побудовані два одноповерхові, два 2-х поверхові та 1 чотириповерховий будинки для викладачів.

У самому центрі села появились і будівлі школи-інтернату, а це трьохповерховий навчальний корпус, 3-х поверховий гуртожиток, з'єднаний з їдальнею теплим переходом. (А рік тому тут появилася ще й красень – двохповерховий мистецький корпус).

Для вчителів сільської середньої школи та школи-інтернату були збудовані два двохповерхові будинки.

Ці двоє сіл стали більше схожі на селища міського типу.

Ось і це мав на увазі автор подячних слів «Спасибі Тарасу за шифер і трасу».

Я розповіла вище про те, скільки добрих справ зроблено нашою державою для земляків Т.Г. Шевченка. Говорила про матеріальні цінності. А духовні цінності? Як впливає ім'я поета, його творчість, можливість жити і працювати в селі, де він народився, де пройшло його дитинство, де нині живуть його близькі і далекі родичі?

Кожному зрозуміло, що духовні цінності людини формуються спочатку в сім'ї, родині, а потім у дитячому садочку, школі, вищому навчальному закладі, дивлячись, де продовжує здобувати освіту і професію молода людина.

І Моринці, і Шевченкове – благодатний ґрунт для формування особистості людини, її моральних і духовних якостей.

Ні в одному з сіл нашої України не буває стільки людей різних уподобань, професій, національностей, релігійних переконань, освіченості, які шанують Т.Г. Шевченка, схилиють голову перед його талантом і поета, і художника, як приїжджає до нас їх не тільки в дні

народження Кобзаря чи в дні його пам'яті, а й у різні пори роки. Їдуть і йдуть, щоб побувати в Моринцях на садибі, де народився Тарас, в літературно-меморіальному музеї в селі Шевченкове, в будинку Енгельгарда, біля столітніх дубів у селі Будище.

Приїжджають у ці села сучасні поети і письменники, композитори, артисти, художники, і зустрічі з цими людьми – то неоціненне джерело для духовного росту не тільки нашої молоді, а й дорослих.

Національний заслужений академічний український народний хор України ім. Г.Г.Верьовки, Національна заслужена капела бандуристів України імені Г.Майбороди, народний артист України Володимир Гришко, Герой України, народна артистка Ніна Матвієнко, Герой України, народний артист Дмитро Гнатюк, кобзар Василь Нечепа, поет Вадим Крищенко, народний депутат України, народна артистка України Руслана Лижичко – їх не перерахувати усіх цих прекрасних носіїв культури і мистецтва нашої України, які своєю творчістю облагороджують наші душі, відвідуючи наші села.

Усього кілька слів скажу про нашу Шевченківську спеціалізовану школу-інтернат. Тут щоденно в усіх куточках чути дух мистецтва; піснями, музикою, танцем, образотворчим мистецтвом формується тут національна свідомість і самосвідомість дітей, які приїхали на навчання в нашу школу з різних районів Черкащини, Київської та Кіровоградської областей.

Чи мали би ми цю школу, якби не наш земляк, поет, художник Т.Г. Шевченко?

Малий Тарас мав тяжке голодне сирітське дитинство, він у мріях не мав того, що нині мають наші вихованці.

Недаром говорять, що наша школа – це подарунок пам'яті Кобзаря. Адже наші діти мають справді щасливе дитинство. Вони живуть у чудових побутових умовах, якісно харчуються, здобувають належні знання з основ наук, розвивають свої творчі здібності з музики, образотворчого мистецтва, хореографії. Ростуть вихованими, щороку приносять школі, селу, району десятки перемог з різноманітних конкурсів, фестивалів, олімпіад, захисту науково-дослідних робіт. Мають щастя не тільки в стінах школи спілкуватись з мистецтвом, зустрічатись з цікавими, знаними в Україні людьми, а й в щорічних поїздках по рідному краю, по Україні наповнювати свої юні серця красою природи своєї Батьківщини, її архітектурних пам'яток, заповідників, музеїв, відвідуючи різноманітні виставки, концерти відомих артистів.

А по закінченні школи продовжують навчання у вузах, стають хорошими працівниками у вибраній сфері життя нашої держави.

Я все розповідала, яку роль відіграла і відіграє велична постать Кобзаря в житті знаних на всю Україну сіл – Моринці, Будище, Шевченкове (Керелівка).

А як же люди? Як сприймають постать і творчість Т.Г. Шевченка його земляки, люди, які і пишаються тим, що живуть на батьківщині поета, користуються благами, які створені державою для них ради пам'яті поета, в ім'я великої пошани до людини, життя і творчість якої хоч і вивчається вже більше півтори сотні літ, а ще й досі стільки не вивченого, стільки не уточнено, не розкрито.

Зустрічаюсь, бо й сама живу в с. Шевченкове, з людьми різних професій, різного віку, часто буваю в с.Моринці, там маю родичів, колег по роботі. Навіть сама не чекала, скільки цікавого почую від людей, кому не байдужа доля наших сіл, нашої України, хто вміє бачити навколо себе добро, вміє бути вдячним за те добро, хто у всі роки свого життя шанував і шанує Тараса Шевченка і його творчість.

Одні будуть говорити, інші покажуть своє ставлення до поета своїми добрими справами.

Першою була зустріч з учителем, директором Шевченківської школи-інтернат в 1965-1970 р.р., художником-аматором, нині пенсіонером *Миколою Степановичем Терещенком*.

Микола Степанович народився в с. Моринці, там навчався у школі, звідти пішов у армію, а потім в отой широкий світ, де вже сам собі кував своє щастя. Чим цікава постать

Миколи Степановича, то це тим, що він народився у Моринцях, працював першим секретарем райкому комсомолу, інструктором райкому партії в с.Вільшана, завучем у школі с.Будище, директором школи-інтернату в с.Шевченковому, де проживає і нині. Отже, у своєму житті багато-багато раз сходив тими стежинками, тими дорогами, якими ходив малий Тарас, а потім Тарас Григорович, коли приїжджав у гості до родичів.

Микола Степанович завжди захоплювався постаттю і творчістю Т. Шевченка не тому, що був учителем української мови і літератури, а тому що з дитинства у їхній старенькій хаті завжди звучало Шевченкове слово, єдиною книгою, яку довгими зимовими вечорами роками читала сім'я, був «Кобзар» Т.Г. Шевченка. Багато поезій Шевченка дорослі і діти сім'ї Терещенків знали напам'ять. А малий Микола уже тоді щось малював на аркушах із зошита, відтворюючи дитячою рукою картини природи, зображені Тарасом у своїх поезіях, пробував і Катерину намалювати, і отих маленьких казахів. Може все це і визначило дальшу долю хлопця, може й тому став учителем української мови і літератури, може й тому, коли служив у армії, після служби біг у художню студію навчитись малювати. Хто знає...

Уже давно на пенсії, а час від часу бере в руки «Кобзаря», і сьогодні сидить за мольбертом, готує картину до 200-річчя з дня народження поета, хоче подарувати її нашому сільському музею Т.Г.Шевченка.

Багато картин намалював художник-аматор Микола Терещенко, жодної не продав, а ось дарував і дарує багатьом людям. Окремі з них пов'язані з іменем Тараса, як от: «Думи мої, думи», «Будинок культури в с.Шевченкове», «Пам'ятник матері Т.Г. Шевченка Катерині в с.Моринці», ілюстрація до поеми Т. Шевченка «Сон», «Будищанські ставки».

Тому і не дивно чути від Миколи Степановича: «У всі часи для мене був і є Шевченко зразком, гідним подиву і захоплення. Мале було, а яке допитливе, всерозуміюче і сильне! А став дорослим... Ви мені назвіть таких людей, таких поетів, які не побоялись в ті страшні часи отак говорити, отак писати, отак правду періщити в очі самому царю, так правдиво описувати гірку долю людей-хліборобів, долю жінки, дівчини! Та ще й такою дохідливою, зрозумілою, близькою рідною мовою. Як же це не боятись отак рекомендувати «добре вигострити сокиру та й заходиться вже будить», кайдани порвати...? Ні, постать Тараса Шевченка у всі часи мене захоплювала, я схиляю голову перед його матір'ю, що дала світу отакого Велетня слова, душі, сили. А його картини... Як же можна ними не захоплюватись! Як не дивуватись, як в цьому невеликому на зріст чоловікові так міцно переплелись і здібності до малювання, до поетичного слова, і гідна подиву працьовитість, і бачення розвитку світу на десятиліття – віра в краще майбутнє українського народу («оживуть степи, озера...», «...борітеся...Поборите»), і любов до України...

Так, я погоджуюсь з думками багатьох, що Т.Г.Шевченко – це людина, яка народжена цілою епохою, одна на цілу епоху».

А ось думки учениці нашої школи *Грицай Наташі*: «Говорячи про нашого видатного, знаного по всій країні і за її межами, земляка Т.Г.Шевченка, можу стверджувати, що саме його творчість вагомо вплинула на формування національної самосвідомості багатьох українців. Особисто я пишаюсь цим всебічно обдарованим митцем, який у багатьох своїх творах звеличував героїчну боротьбу нашого народу за волю. Для мене Т.Г.Шевченко став символом України, адже його творчість шанують, вивчають, досліджують не лише в нашій державі. Звичайно, про те, що його багатогранна творчість знайшла відгук у серцях багатьох людей, свідчить те, що майже у кожній хатині є відоме творіння Т.Г.Шевченка, як поета, – «Кобзар».

Взагалі, хтось з відомих людей сказав досить вдалу фразу про нашого земляка: «Україна була для нього всім і він нині всім є для українців».

Я люблю поезію учениці нашої школи-інтернату (1-9 класи), нині учениці місцевого Шевченківського НВК, *Кацевич Ірини*. Дівчина любить Т.Шевченка, любить його творчість, пишається, що живе в селі Шевченкове, що, мабуть, земля наша якась особлива, бо народжує

стільки здібних, творчих людей: поетів, композиторів, художників. Тож і її Бог благословив на поетичне слово.

Ось один з віршів Ірини.

Україна

Я народилась на святій землі,
В країні вільного та гордого народу,
Де на калині соловей співа пісні,
І верби нахилили віти в воду.

Сади тут мальовничі і поля,
Й стежинка кожна, ніби вишиванка мами,
Я в рідну землю закохалась ще малям,
Цим почуттям я з радістю ділюся з вами.

Зі мною доторкніться до краси,
Що матінка – Вкраїна дарувала.
Тут трави п'ють цілющої роси –
Здоров'я з ними змалку набирала.

І я горджусь, що українка я,
Що Кобзаревими стежками я проходжу.
Що Україна – Батьківщина це моя,
На карті світу краще місця не знаходжу.

Говорить *Василь Степанович Денисенко*, житель с. Шевченкового, пенсіонер: «Мене хвилює, ні не хвилює – мені болить, що з нами, людьми, твориться: людині Бог дав пам'ять і вона має дякувати йому за цей неоціненний дарунок, але ж чому ця пам'ять притупляється, чому люди поступово забувають добро, яке їм роблять інші люди, чому мати поступово забуває свого сина, чому у нас поступово забувають Т. Шевченка, не знають його творчості, навіть його картини «Катерина» багато хто не знає. І не сперечайтесь зі мною, Ліно Денисівно, я десятками фактів доведу Вам, що говорю правду. Колись у нас в Шевченковому, Моринцях проводились «Шевченківські березини», коли 9-10 березня в сільських будинках культури були багатолюдні зустрічі з поетами не тільки України, а й республік бувшого СРСР. А які колективи творчі до нас приїжджали! І капела бандуристів з Києва, і Черкаський народний хор, і різні ансамблі, окремі артисти. А скільки було набудовано-перебудовано до 150-річчя поета. А зараз і вулиць ніяк гуртом до цього часу не освітлять. А є ж люди, які шанують поета, їдуть у наші села. Будуть і на 200-річчя Тараса навіть і з-за кордону, а новенького у нас нічого і немає. Хіба-що школу середню добудували...

Та й у видавництвах різних хіба дуже пропагують творчість поета науковці, працівники музеїв і Київського, і Канівського, і нашого Шевченківського... Ось і болить моя душа, нис. Ні, ми не маємо права, не можемо забувати людину, яку знають і далеко за межами України. Я люблю і самого Шевченка, і його творчість. Люблю і пишаюсь, що маю такого земляка. Ви будете сміятись, але я говорю правду: я люблю і «анекдоти» про життя Тараса, я наче живого бачу, як він говорить на зауваження, що за стіл не можна сідати, поки всі гості не з'їдуться: «Людина сідає їсти, коли захоче, а свиня – коли їй подадуть». Гуморист, і пісню любив заспівати, і з друзями посидіти хай і чарочку випити (а як же це, хіба і ми не любимо з добримими людьми чарочку іноді випити?), і красивих жінок любив, і вони його любили (справжній мужик!), і землі своєї, народу бідного не цурався.

Отаким я люблю Шевченка. А творчість його, його вірші, його картини просто боготворю».

Давно всім відома істина: підтвердити хороше ставлення до людини словами, сказати їй щире, добре слово – це вагомо, та ще цінніше підтвердити це добрими ділами. Істина ця дуже стосується ще одного жителя села Керелівка *Миколи Михайловича Дойнеки*.

Служба в армії дала Миколі Михайловичу інвалідність. Залишився жити з мамою в рідному селі Шевченкове і всю свою любов до світу цього, до Т.Г.Шевченка передав у своїх прекрасних роботах на дереві. Він знає кожну рисочку обличчя поета, зрозумів своєю душею його душу, його страждання і болі, його радощі. І все це передає у витворах своїх золотих рук, доброго, щирого серця. Портрети Кобзаря, персонажі його творів, хатинка, в якій народився Тарас, – скільки ж їх виготовив Микола Михайлович! Дома немає нічого, все роздає людям по всій Україні, з інших країн, щоб зацікавити їх цією незвичайною Постаттю, показати красу художніх робіт Шевченка. І в цьому зміст життя цієї людини.

Розмовляю з *Тетяною Миколаївною Шульгою*, жителькою с. Моринці, завучем Моринського НВК.

Її думки уособлюють роздуми про Тараса Григоровича людей, з якими вона працює, з членами своєї сім'ї.

Ось фрагменти цієї розмови.

«Тарас Шевченко – це синонім до слова Україна, незбагнений Апостол українського народу, його вічний учитель і Пророк. У ньому – наша історія, сьогодення, наші болі і мрії.

Безмірно багато важить Шевченко в житті нашого народу, у його духовному формуванні.

Думаючи про творчість Кобзаря, його унікальну особистість, я вкотре переконуюсь, що є величини в житті незамінні, неземною силою є Великий Кобзар».

Дуже вже цікавою вийшла у нас розмова з *Анатолієм Олексійовичем Савченком*, жителем с. Шевченкове, директором Шевченківської середньої школи (1980-1996 р.р.), потім учителем літературної студії «Голос» нашої Шевченківської спеціалізованої школи-інтернату, поетом, нині на пенсії.

Анатолій Олексійович сам дуже цікава людина, освічена не як для села, розумна, вихована, закохана в свій Шевченків край, віддана своїй Україні.

Які ж він пише прекрасні вірші! Нещодавно вийшла уже восьма його поетична збірка. Послухайте, будь ласка, що говорить Анатолій Олексійович.

«Моє ставлення до Шевченка високопозитивне з усіх позицій. Совість нації, великий українець, визнаний світом народний поет, один із кращих українських художників, людина страдницької долі, яку не розтоптали жодні обставини, пророк, який передбачив багато і доброго, і лихого, яке могло трапитись в Україні. Його любов до неї була щирою, вистражданою і ту любов він передав нам – його нащадкам. Понесемо її далі у всі світи на безмежних господніх обширах.

Особистість Шевченка, його художньо-соціальна ідеологія впливає на будь-якого поета. Взяла вона в свої обійми і мене. Маю десятки віршів, у яких пульсує дух геніального чоловіка, у яких ненав'язливо уславлюється його народна простота і сила думки. Найкращими своїми творами про Шевченка вважаю «Моринський етюд», «Хата діда Бойка», «Є куточок землі», «А ти, Поете, нам світи» і ін.

Я намагаюсь максимально схвильовано передати сутність шевченкової місцини, а також економно, але щиро окреслити образ цієї людини із глибокими національними почуттями, із невмирущою любов'ю до України.

«Нам стільки треба ще пройти,
Пізнати твої першооснови.
А ти, Поете, нам світи

Й не полишай святого Слова».

Не могла я не запропонувати Вашій увазі роздуми про Шевченка, не познайомити з представником родичів Тараса Григоровича – праправнуком поета *Миколою Павловичем Лисенком*.

Нещодавно Микола Павлович видав цікавенну і неоціненну книгу «Коріння Шевченкового роду», яка стала підсумком його багаторічної праці у встановленні родового дерева родини Шевченків по брату Йосипу, представником якої він і є.

Уже те, скільки часу потратив він на збирання історичних відомостей, де він тільки не побував, скільки часу висиджував у архівах, скільки листів понаписував у різні куточки України і за її межі – і все це за свою невеличку зарплату і у вільний від роботи час, говорить про все: і про його ставлення до Тараса Григоровича просто як до людини, і до його творчості.

Але нехай скаже сам Микола Павлович.

«Для мене Тарас Григорович Шевченко – це справжній українець зі своєю неповторною і багатогранною творчістю незбагненої філософії. Його творчість – це незгасна свіча української культурної спадщини, думки і помисли якої звернені до майбутніх поколінь: жити щасливо на оновленій вільній землі. Я горджуся тим, що проживаю на землі, яка послала світу неординарного Генія людства.

Хрещеними батьками мого прадіда Трохима Йосиповича Шевченка були Тарас Григорович Шевченко та його сестра Ярина. Моя бабуся Марія Трохимівна Лисенко, онука Т.Г.Шевченка по родинній лінії брата Йосипа, часто мені розповідала про приїзд Тараса Шевченка в село Керелівку і про те, як він пригощав дітей цукерками, опікувався родичами, відвідував свого хрещеника Трохима. Бабуся Марія охоче читала мені вірші Шевченка.

Із дитинства мене цікавила творчість нашого Поета, який переймався долею простого народу, тому настільною моєю книгою є «Кобзар» – книга, яка не лише розкриває історію життя нашого народу, а й заставляє задуматись, як же жити далі.

Усі ці спогади бабусі, поезія Т.Г.Шевченка, а особливо його твір «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні, і не в Україні моє дружнєє посланіє» були для мене своєрідним поштовхом і відгуком до послання – написанням книги «Коріння Шевченкового роду».

Книга ця найповніше підтвердить моє ставлення до Тараса Григоровича: я дивуюсь, захоплююсь його жертовністю, любов'ю до України».

А ось ділиться своїми роздумами дружина Миколи Павловича, *Галина Федорівна Лисенко*, почесний практичний психолог нашої школи-інтернату.

«Село Шевченкове надзвичайно мальовниче зі своєю неповторною красою природи, яблуневими та вишневими садами, буйнолистою зеленню, яскравими квітами, блакитними ставками. В оточенні такої благодаті Бог послав на землю Генія, Пророка Тараса Григоровича Шевченка.

Я зростала в сім'ї, де по-особливому любили творчість Шевченка. Довгими зимовими вечорами батьки читали нам святу книгу Кобзаря. Т.Г.Шевченко для мене – співець українського побуту, великий філософ, психолог жіночої душі. Його особливе ставлення до долі дівчини, жінки-матері не залишали мене байдужою ніколи.

Тарас Шевченко писав свої твори, ніби пензлик змальовував побут українського народу. Кожен його твір – неоціненний шедевр. А його картини – це щось особливе, вони запалюють душу, заставляють по-особливому оцінити його талант.

22 травня ми з чоловіком щороку їздимо до Канева на могилу Тараса Шевченка низько вклонитись йому, висловити велику пошану до Пророка. В своїй оселі ми створили куточок Т.Г. Шевченка, який дуже приваблює наших гостей, яких у нас завжди багато.

Я вважаю, що в житті кожної людини найважливіше – доброта, любов до своєї Батьківщини, своєї землі. Як би хотілось, щоб це зрозуміли всі українці. Щоб в кожній сім'ї

дитина зростала на традиціях нашого народу, щоб прищеплювали тут любов до творчості поета. Щоб кожен міг з гордістю говорити: «Я – з Керелівки. Я живу на тій землі, де народився Тарас». І я вірю в те, що в Україні життя стане набагато духовніше, таке, про яке мріяв Тарас. Він не нажив багатства, та нажив невмирущу славу, любов народу.

Я горда з того, що я українка, що живу на цій святій землі».

Звичайно, як же можна було сьогодні обійтись без спілкування з тими, хто найчастіше зараз зустрічається з творчістю Шевченка, хто щоденно під час екскурсій розповідає людям про життя, про долю, про творчість поета. Так, це працівники Національного заповідника «Батьківщина Тараса Шевченка», що в селі Шевченкове.

Говорять:

Людмила Шевченко, заслужений працівник культури України, заступник директора з наукової роботи Національного заповідника «Батьківщина Тараса Шевченка»: «Рідна земля, Керелівка, родина - для Тараса Шевченка це суть життя, творчості і снаги до пізнання світу. До батьківської садиби повертався він завжди – подумки і вочевидь, приїжджаючи на зустріч до найрідніших людей та своїх спогадів про дитинство, із джерел народної мудрості черпав натхнення і патріотизм думок.

Тож і для мене, керелівчанки, Тарас Шевченко – взірець істинної любові до рідного краю, що виражає глибинний зміст його творчого спадку. У своїх творах Кобзар закарбував наші краєвиди, історичні місця. Недарма поет Гете каже: «Той, хто хоче зрозуміти поета, повинен іти на його батьківщину». А геніальний Сковорода наголошує: «Пізнай себе – і ти пізнаєш світ!». Отож, і я переконую: аби зрозуміти і відчутти глибинний зміст творчості нашого славетного земляка, потрібно знати і любити місця його дитинства!

Ольга Дмитренко, головний зберігач фондів Національного заповідника «Батьківщина Тараса Шевченка»: «Для мене Т.Шевченко, його особистість, творчість – звідси, з цієї землі, де батьківська садиба, могила матері, копанка, калина, розкішний сад та і вся Керелівка.

Тут його дитячі сліди у ранковій росі, тут вишневі заметілі, оспівані у його поезії, тут – мудрість віків і спомин гайдамацьких походів – 100-літній дід Іван, портрет якого написаний Тарасом, випромінює доброту і величність українця.

Усе це і наш Геній – єдине і неподільне для мене, воно злилось із моїм життям і суттю. В моєму баченні і розумінні Т.Шевченко – глибинний розум, невичерпна криниця мудрості, дна якої ніхто і ніколи не досягне».

Ольга Бондаренко, завідувач музею, Національний заповідник «Батьківщина Тараса Шевченка»: «Тарас Шевченко – високе сонце українського народу.

Традиції, звичаї, фольклор, історичну пам'ять нашого народу прочитуємо у його творах, як поетичних, так і малярських.

Для мене «Кобзар» Тараса Шевченка – джерело українства, що б'є могутнім ключем, проникає в саму душу, заповнює найпотаємніші куточки, дає силу і насагу, щоб доносити щоденно слово Тараса Шевченка до кожної щирої української душі».

А яке ж моє особисте ставлення до творчості Т.Г. Шевченка, до нього як до людини?

Я хочу просити вибачення у всіх поетів нашої України, Росії, бувшого Радянського Союзу, я хочу просити їх не ображатись, що серед величезної поетичної сім'ї я ось уже півстоліття співаю Тарасові «Думи мої, думи», «Рече та стогне Дніпр широкий», «Садок вишневий коло хати», його безсмертний «Заповіт». Уже більше, як півстоліття, часто-часто відкриваю його «Кобзар», не перестаю милуватись його картинами. Я люблю його творчість, я люблю Т.Г. Шевченка, а за любов не судять. Її не ділять.

Шульга Тетяна Миколаївна,
учитель української мови і

У цім краю земля до неба горнеться,
А в росах світяться Тарасові сліди.
В Керелівку, у Будище, і в Моринці
Врочисто, мов до храму увійди...

А. Савченко

Тарас Шевченко – синонім до слова Україна, незбагнений Апостол українського народу, його вічний Пророк і Поводир. Історичний біль і священний гнів України за всі її віковічні кривди... Національний поет, Мойсей багатостраждальної української нації. Його ім'я вписане золотими буквами в літопис українського народу. Безсмертна поезія, вельми талановиті художні твори воскресили дух нескореної вольності і почали збуджувати мрію відновити свою державність.

Минали десятиріччя, століття, і яскраве світло Шевченкової музи запалило вогонь надії на воскресіння України. Після важких і довгих випробувань Україна таки змогла пережити чужоземне панування на всіх своїх землях. І хоч на віттар України поклали голови багато визначних борців за її волю і незалежність, Шевченкова зоря осіяла українську державність. Україна воскресла, відродилась її незалежність.

Думаючи про Генія Шевченка і його унікальну особистість, вкотре переконуюсь, що є величини в житті незамінні, є сили, які постійно не дають народів зруйнуватись. Такою неземною силою, що увіковічена у величі, є Великий Кобзар.

Та серце повниться гордістю і життєдайною силою, перехоплює дух врочиста піднесеність, що саме тут, у Богом поцілованому селі, у рідних Моринцях, народився Великий Тарас!

Наша Моринська земля має свою дуже давню історію і зберігає в собі безліч таємниць. Про походження назви села до нас дійшли тільки легенди. З них ми й довідуємось, що перші поселенці були люди від південного моря, поселились тут на пагорбах, створили став і назвали його «Морин», а село Моринці. З іншої легенди дізнаємося, що на цій території була поширена хвороба чуми, в той час називали її «мор». Від цієї хвороби померли всі перші поселенці, а ті, що поселились пізніше, від слова «мор» і дали назву селу Моринці. Ще з однієї легенди ми довідуємося, що в сиву давнину наші предки димом морили бджіл, таким чином добуваючи мед. Отже, від слова «морити» і походить назва села Моринці.

Село лежало під високими пагорбами, помереженими кучерявими гаями, балками та виярками, вкритими густою травою, в якій дзюрчали прозорі джерельця і струмки. Серед цього буйнотрав'я, незайманої чарівниці – природи, у далекому 1802 році побралися Григорій Шевченко та Катерина Бойко. Молоде подружжя вирішило жити в Керелівці у батьків Григорія Шевченка, але у 1810 році родина з дозволу пана Енгельгардта переселилась до Моринець в хату Андрія Копія. Господар в той час був на засланні, а хата його пустувала. Маючи вже власну оселю, Катерина та Григорій з боєм згадували, як то не затишно почували себе в хаті Копія. Бо коли той втік з покари, то зібрав собі ватагу в дрімучому лісі і виходив на дороги з Пустих Ярів та Братерського лісу. Пограбувавши там не одного пана, Копій здебільшого пограбоване роздавав бідним. Тож тривожним був притулок для всієї сім'ї Шевченків у тій хаті, тому що темними ночами він навідувався до них, вважаючи, що Григорій зі своєю сім'єю мали платити належне йому за те, що користувались його ґрунтом та хатою.

Чимало зусиль доклали Шевченки, щоб навести в цій хаті лад. Незабаром ця оселя була побілена, красива, стояла, як квіточка, а маленькі віконечка випромінювали сяйво. Стиха шепочуть уста: «Будь славна в віках, щедра українська Хато, з хрещатими вікнами, під синім небом України, бо від твого порога пішов у світ велет думки – Тарас Шевченко по Моринській землі, що пахне чебрецем, барвінком і м'ятою, бринить колоссям стиглої пшениці...»

Ось в такій хатині 9 березня 1814 року і народивсь Тарас Григорович Шевченко. Господь зробив чудо із чудес і підніс його в сьогодніні до вершин світової слави.

Тарасові подобалось бути на дідовому обійсті. Старий у хвилини перепочинку розказував малому хлопчині про героїчне минуле України. Пізніше, у передмові до поеми «Гайдамаки» поет напише: «Про те, що діялось на Україні 1768 року, розказую так, як чув од старих людей. Нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братаються знову зі своїми ворогами, нехай житом – пшеницею, як золотом покрита, не розмежованою останеться слов'янська земля». Як стверджують перекази, ліси біля Моринців, Вільшани, Лисянки пам'ятають, як в них збирались учасники Коліївщини, щоб потім хвилиною гніву виступити проти польських поневолювачів. Ось як описує Тарас Шевченко ті місця в поемі «Гайдамаки» (глава «Гупалівщина»):

Гайдамаки понад яром
З шляху повернули.
Наганяють півпарубка.
Хлопець у свитині
Полатаній, у постолах.
На плечах торбина.
-Гей, старчень! Стривай лишень!
-Я не старець, пане!
-Я, як бачте, гайдамака!
-Який же поганий!
-Відкіля ти?
-З Керелівки!
-А Будища знаєш? І озеро коло Будищ?
- І озеро знаю,
Отам воно, оцим яром
Втрапите до його!»

Про сусідню Лисянку в тій же поемі Т. Шевченко написав цілу главу «Бенкет у Лисянці», в якій Гонти і Залізник карали мерзенних ляхів.

Мене завжди вражає вірність Шевченка рідній мові. Зберігся лист, який у 1839 році написав молодий Тарас братові Микиті. Читаю його - і відчуваю, як трепетно поет любив материнську мову:

«Микито, рідний брате!

...Слава Богу милосердному, жив і здоров, учусь малювати, коли трапиться, заробляю гроші, оце на тім тижні заробив трохи, то й тобі посилаю 25 руб. асигн. А коли буде більш, то й ще пришлю. Так от, бач, живу. Учусь, нікому не кланяюсь і нікого не боюсь, окрім Бога, - велике щастя бути вільним чоловіком. Поклонися усім родичам од мене, а надто дідові...Скажи, нехай не вмира, швидко побачимось, цілуй брата Йосипа...і сестер Катерину, Ярину і Марусю, коли жива, так скажи, будь ласкав, як і де вона живе, чи одягнена, чи обута. Купи їй що - небудь к святкам з цих грошей, що я тобі пересилаю - поки що, а то я буду присилати їй окреме, коли трапляться у мене гроші. А сам, як тільки получиш моє оце письмо, зараз до мене

напиши, будь ласкав, напиши до мене так, як я до тебе пишу, не по - московському, а по - нашому.

Бо москалі чужі люди,
Тяжко з ними жити:
Немає з ким поплакати,
Ні поговорити.

Так нехай же я хоч через папір почую рідне слово, нехай хоч раз поплачу веселими сльозами, бо мені тут так стало скушно, що я всяку ніч тільки бачу во сні, що тебе, Моринці та Керелівку, та рідню, та бур'яни (що колись ховався од школи): весело стане, прокинусь, заплачу. Ще раз прошу, напиши мені письмо, та по - своєму, будь ласкав, а не по - московському...

Твій рідний брат Тарас»

Розлука з рідним селом тривала довго. Але і перебуваючи далеко від Батьківщини, поет постійно пам'ятав її, згадував нелегкі роки свого дитинства. Тільки через 14 років після того, як Тарас Шевченко залишив рідний край, він знову зміг відвідати батьківську садибу, вклонитися могилам матері і батька.

Коли задумуюсь над родиною Шевченка, особливу увагу привертає образ батька, який був не тільки добрим хліборобом, а й стельмахом та чумаком. Умів читати і писати. Тому спадає на думку батьків «заповіт»: «Синові моєму Тарасові зі спадщини після мене нічого не треба. Він буде людиною абиякою, з нього вийде або щось дуже добре, або велике ледащо; для нього спадщина по мені...нічого не значитиме...» І справді: не брався хлопець по - справжньому ні до стельмахування, ні до хліборобства, а нестерпно тягнуло його до малярства та письма.

Вдруге після тривалої розлуки поет приїздив сюди у 1845 році, а востаннє відвідував село за два роки до смерті.

Спадають на думку доречні рядки поезії Анатолія Самойленка:

Я завжди з вами, Моринці мої,
Радію, мої рідні, і страждаю,
Стрічаю весни перших солов'їв,
З піснями швидкоплинними злітаю.

Звідсіль в безсмертя крок ступив Тарас,
Пророк з народу і поет від Бога.
Він на сторожі Слово біля нас
Поставив, щоб була ясна дорога!

Ім'я Тараса Шевченка назавжди закарбовано в історію світової прогресивної культури. Немає українця, який не знав би поетичного слова Кобзаря. Українці завжди стоятимуть перед Шевченком, як перед своєю совістю, а в душах житиме його слово, сповнене любові і самопожертви. Геніальний поет, живописець, цікавий прозаїк і музикант. Шануємо його і як мислителя, філософа, гуманіста, просвітителя. Кожна епоха перечитує геніальні твори Великого Кобзаря, відшукує в них те, що співзвучне із сьогоденням.

Низько вклоняюсь рідній Моринській землі, яка подарувала людству великого Генія! Нехай дух Великого Кобзаря окриляє українців на всі дії і звершення рідного народу, на благо України!

Використана література:

1. Капелістий М. А нащадкам не байдуже/ Михайло Андрійович Капелістий. – Х: Асамблея діл. кіл., 2008. – с. 191.

2. Самойленко А. Роду мого джерело/ Анатолій Павлович Самойленко. – К.: Рада, 2008. – 353 с.

3. Чайковський Б. Тарас Шевченко: [роман] / Богдан Йосипович Чайковський. – К.: Обереги, 2009. – 485, [1] с. – (Першотвір)

ТЕМА 14

Шевченкіана російських авторів: особливості сприйняття і трактування. Шевченко в контексті світової літератури

Вихор Ольга Юхимівна,
учитель української
мови та літератури Стеблівської
загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів
імені І.С. Нечуя-Левицького
Корсунь –Шевченківського районної ради

Що є мірою вселюдської величі Шевченка, в чому значення його творчості як однієї з найбільших величин світової літератури?

Часто ми визначаємо цю міру дещо механічно, бо навіть кількісно, віднаходячи її, скажімо, в «частотності» світового резонансу Шевченкової спадщини. Звичайно, історики літератури мають «за фонографувати» кожне, хай навіть неголосне відлуння поетового голосу в будь-якій традиції (художній, публіцистичній і т.д.) будь-якої епохи. Для нас дороге кожне «незле тихе слово» про поета, навіть кинуте мимохіть – у листі, щоденниковому записі, в лекції, бесіді і т.ін. Але воно, зрозуміло, ще не може бути еталоном згаданої міри. Так само замало для розуміння поетового місця у світовій літературі байдужого компаративістського переліку алузій і ремінісценцій з неї, помічених і ще не помічених у «Кобзарі».

Скажімо, в “Сні” ледь помітно мерехтять кілька “позик” із “Санктпетербурзьких вечорів” Жозефа де Местра (1821), вкрай реакційного, але напрочуд обдарованого і спостережливого французького мислителя, що залишив виразний слід у філософській спадщині Чаадаєва, Хом’якова, Тютчева та ін. (Ці ремінісценції в Шевченка, можливо, опосередковані “Мідним вершником” Пушкіна, що його певні ходи полемічно перетворені в “Сні”. Варто звернути увагу на добре чутний відгомін у “Сні” та в інших шевченківських творах книги іншого французького письменника — “Росія в 1839 році” Адольфа де Кюстіна, різкого памфлета проти миколаївської імперії, що її Кюстін назвав імперією “каталогів і фантомів” (пор. петербурзькі гротески “Сну”).

Із другого боку, для нас очевидно, що, сказати б, “єгиптологія” Андрія Белого - нескінченні уподібнення Петербурга з його імперським склерозом давньому Єгиптові, що на них ледь не схибнувся вразливий письменник, -веде свій родовід від шевченківського –

Кума моя і я
В Петрополіськiм лабіринті
Блукали ми - і тьма, і тьма...
“Ходімо, куме, в піраміду
Засвітим світоч”. І зайшли,
Слей і миро принесли,
І чепуренький жрець Ізиди... і т.д.

При бажанні такі й схожі алюзії з “Кобзаря” можна знайти і в інших російських поетів тієї доби - від Федора Сологуба, який Шевченка перекладав і який, здається, дещо наслідуючи його, дбав про міфо-фольк-клорне тло своєї поезії, і Інокентія Анненського, що вже під час свого перебування в Києві у 80-х роках у суперечці з викладачем Галаганівської колеґії висунув своє, визивно не хуторянське прочитання “Кобзаря”, до пізнього О.Мандельштама з його гострим і приязним інтересом до Шевченка. Але все це - лише тінь поетової слави, по суті, другорядний історико-літературний додаток до неї. І алюзії в Шевченка і алюзії із Шевченка потрібні не для самоцінних і самодостатніх порівнянь, а для інших, вищих і важливіших цілей. Словом, для визначення згаданої міри треба вийти на соціокультурний простір, значно ширший від елементарних історико-літературних уподібнень, аналогій, відгуків і т.п.

Найвідважніші і найсовісніші з-поміж найбільших європейських митців, як ми переконалися, іноді спускалися вниз по соціальній драбині, добираючись до її останніх щаблів, - хоч і ненадовго. На дозвіллі Віктор Гюґо міг завітати в робітничі підвали Лілля і потому написати зворушливого вірша (“Веселе життя”), але це була, по суті, традиційна французька “поезія на випадок”, наслідок випадкової і миттєвої зустрічі двох антисвітів — вишуканої культури, що так зручно влаштувалася в бельетажі суспільної будови, з підпіллям останньої - в цьому “випадку” з лілльськими підвалами.

Така культура іноді й сходила в народ, як Віктор Гюґо сходив у робітничі підвали, але так само, як і Гюґо, невдовзі поверталася “нагору”, в затишні кабінети й вітальні, до гарних книг, картин і статуй, до красномовних співрозмовників і прекрасних співрозмовниць. Та й до цих сходжень вона повинна була пробиватися, допрацьовуватися віками, з величезними зусиллями видобуваючи елементарний демократичний досвід і потяг!

А що ж самі маси, саме пекло класово-антагоністичного світу? Чи ж лунали звідти якісь охудоженні крики-сигнали відчаю й болю? Чи якоесь прохопилося в літературі слово самих невільників і мучеників цього пекла? Можна говорити про пізнофольклорне оформлення цього крику (від потрясаючої “Бондарівни”, що тікала “поміж возами”, до неґритянських “спіричуелс”, де згаданий крик уже перестає бути метафорою і в усій своїй психофізичній данності входить у музично-словесну структуру). Були, як зазначалося, і різного роду репортажі з пекла, що транслювалися спеціально для еліти (книга абата Рейналя “Історія обох Індій”, що живописала страхіття работоргівлі, розтопила навіть таку камінну душу, як Наполеон, а над “Записками із мертвого дому” нібито плакав сам Олександр II).

Проте фольклор має зовсім іншу, ніж література, соціокультурну долю, обумовлену, зокрема, усним способом його існування, що й зумовило порівняну нечисленність тих “сигналів”, які усе ж таки дійшли до нас, подолавши свою “комунікативну” крихкість. А про двоїстість і навіть двозначність соціального буття й обличчя згаданих репортажів, їхньої соціальної адреси йшлося вище. (Так, Наполеон писав захоплені листи Рейналеві, дякуючи йому за неґрофільську книгу, і через півтора десятка років поновив рабство на Гаїті, а Олександр II, відплакавшись над Достоевським, капітально збільшив число “мертвих домів” у своїй імперії). Отож, вікове горе мас, по суті, не мало своїх літературних уст, не розверзалося ними, не прорізалося своїм художнім голосом, “озвучувалося” у кращому випадку фольклорно. За свідченням мемуаристів, антільські раби, потрапивши в тамтешній етнічний котел з усіх кутків Африки, не могли одразу знайти спільної мови і тому, збираючись, не співали пісень, а просто вили (дивись чи, вірніше, слухай один з епізодів п’єси У.Дюбуа “Гаїті”). Це вичерпна метафора “мистецької ситуації” в найдальших колах соціального пекла, що про них, якщо пригадати один давньоруський апокриф, “уже забув сам Бог” (пригадаємо Шевченкове про “простих сірих сіромах” - “вони і Господом забуті”). Один із найбільших парадоксів в історії культури полягає в тому, що навіть у тих украй рідкісних випадках, коли після міріадів перешкод вчорашній раб усе ж таки здобував право літературного голосу (завдяки своїй унікальній обдарованості, “щедротам” меценатів і т.д.),

його голос був усього- на-всього слабким відлунням елітарної культури. Така Валаамова ослиця починала говорити не голосом Бога, а найвпливовішої на той час школи, течії, естетички тощо. Вуста, що запеклися кров'ю, промовляли словником і світоглядом панівної культури, з професіональним красномовством того літературного цеху, до якого доля записала благопридбаного автора.

Півтораєста років тому в Бостоні доби “Ліберејтора”, газети У.Л.Гаррісона, що започаткувала аболіціоністську традицію, зібралось кільканадцять літераторів, учорашніх рабів. І все це закінчилось епігонством наявних літературних зразків, їх дилетантськими дублікатами, словом, безневинними літературними вправами, версифікаторською гімнастикою під проводом лояльних білих наставників. Винятки (памфлет “Заклик” негра Д.Уокера, спрямований проти рабства) лише підтверджували опортуністичне правило такої літератури. З нею слід порівняти селянсько-кріпацькі за походженням і одверто наслідувальні за своєю художньою спрямованістю явища в російській літературі миколаївської епохи - типу Єгора Аліпанова або Федора Слепушкіна. Їхні твори, далеко не бездарні, подібно до версифікації їхніх американських братів “по музе, по судьбам”, насичені такою патокою, від якої нудило навіть цілком лояльних рецензентів.

Інерція панівної культури, тягар її формальних “конвенцій” (від метрики до словника) гнули додолу плебейську “мислячу тростину”, одразу ж заглушали її і без того несміливе нарікання, робили з неї дудку для різних ідеологічних оркестрів, що ними керували імперські та федеральні капельмейстери.

Така література була не просто панською іграшкою, тогочасним відповідником сучасного “примітивізму” з усіма властивими йому (досить-таки принизливими) суспільно-естетичними функціями. Вона була також підмінена німотою мас, німотою, що прикидалася голосом. Насправді ж ця німота закінчилась лише появою “Кобзаря” (йдеться не спеціально про його видання 1840 року, а про поетичну систему українського генія).

Саме Шевченко вперше в історії (і не літератури, а людства) порушив цю тисячолітню німоту, саме через нього вперше проходила словом, а не лише криком, сама зазвучала, як казали середньовічні теологи, “субстанція пекла”, його моторошна, наскрізь пропечена стражданням “речовина”. Тут не Орфей спустився в пекло - тут раптово заспівало, затужило в повний голос усе його каміння, усі його стіни й склепіння. Уявімо собі на хвилину, що соборний плач антільських невільників раптово повернувся в слово, віднайшов його, осів у ньому, не втративши при цьому жодної своєї сльози. Уявімо собі, що він із своєї дознакової, необхідної неоформленості і стихійності перейшов у знаки з усіма їхніми прикметами, якостями, умовами, обов'язками - у знакову реальність мови, зберігаючи водночас свою стихійну, невідпорну силу, свою дорефлективну, дораціональну міць. Із своєї безмірності він прийшов до міри, в гранично вивірених простір вірша, у піфагорейську періодичність метра й ритму, при цьому залишаючись по суті своїй безмірним, постійно перекиваючи всі ритуали розміру й ритму.

Сума таких уявлень і наблизить нас почасти до розуміння всієї грандіозності й загадковості явища Шевченка, до його планетарного значення. Вперше його словом заговорили світи, які залишалися таємницею за сімома замками для елітарної культури, чи не для всіх її літературних експедицій, туди споряджених. Не знак наблизився до явища і покритий його, знак, замислений і опрацьований у найкращих інтелектуальних та естетичних лабораторіях: саме явище, ні на крихту не змінюючи своєї сутності, не поступаючись своєю онтологічною природою, стало знаком, заговорило саме про себе. Таке буває лише у великих космогонічних міфах, у грандіозних світоглядних першосистемах.

Цілком очевидні абсолютні переваги такого художнього “самоосмислення” світу над входженням у нього “збоку”, власне, із соціального “верху” з його нескінченними абераціями зору і розуму, з його неунікними містифікаціями.

Пригадаємо хоча б тяжкий шлях російської літератури — її столітнє просування до справжньої, “останньої” реальності, її найглибших і найтрагічніших шарів — від колись сенсаційного відкриття М.Карамзіна, що “и крестьянки любят уметь” (“Бідна Ліза”) до “Воскресіння”, що нарешті прочитало карамзінську фабулу по реалістичному шифру. Пушкін, спускаючись у вогнедишний кратер революційно-селянського вулкана, їздив в Оренбурзьку губернію. В Оренбурзьку ж губернію імперія командувала Достоевського для ґрунтовнішого знайомства із першоосновами народного життя, тоді як Шевченко потрапив туди вже з абсолютним знанням останнього. Він сам був цим життям, його найгустішим і найпереконливішим втіленням. Йому не треба було “збирати матеріал” до народної трагедії, щоб потім її художньо втілити (“Історія Пугачова” - “Капітанська дочка”) - він сам був найпатетичнішою та наймоторошнішою явою цієї трагедії.

Із Шевченка, ніби перебиваючи одна одну, заговорили всі, доти безмовні складові народної стихії, національні (скажімо, в “Гайдамаках”) і загальнолюдські (“пізнопетербурзька” лірика), етнічно й історично виокремлені і рішуче універсальні. В “Кобзарі” поспішало “означуватися” те, що впродовж століть внаслідок зрозумілих соціальних причин при всій своїй патетичності не могло художньо та ідеологічно оформитися, віднайти свій світоглядний та естетичний реґістр. “Гнані і голодні” всіх країн, інтернаціонал знедолених і скривджених (від рабів перших класових формацій до рабів пізніших імперій і цивілізацій) тут уперше знайшли свого речника, свій громоносний орган, що за своєю силою, за своєю здатністю віддавати всю гаму людського болю - від найлютішого і найголоснішого, вперше звіданого під ветхозавітним небом, до стишеного європейською дисципліною, - і знаходити її загадково адекватний словесний вираз, що залишає далеко позаду інші відповідні спроби.

“Кобзар” знаменував радикальну демократизацію світової культури. Йдеться не про її необхідне омасовлення з усіма його світлотінями, не про переміну її соціальної адреси (донедавна індивідуально-елітарної, тепер націленої на великі колективи) - йдеться про її нову якість, про перетворення всієї її суспільно-художньої фактури. У Шевченка вона набирає нових соціальних ознак, визріваючи та викристалізовуючись не на горішніх поверхах соціуму, а в його “лілльських підвалах”, зміщується ближче до першореальності, подалі від умовностей, що ними обставлена і захаращена культура тих поверхів.

1826 року Грибоедов з гіркотою говорив, що класово-культурний розкол країни досяг такої гостроти й різкості, яка вже набирає ніби етнічного, расового характеру - дворяни й селяни, за його словами й спостереженнями, вже такі несхожі, що ніби належать до різних народів (“Поїздка до Парголова”). Весь свій геній, усю свою енергію Лев Толстой витратив на подолання цієї прірви, на спробу “прорватися” в народ. Відомо, чого це йому коштувало і чим це закінчилося. Під кінець життя він, здається, зрозумів, що народові легше “прорватися” в культуру, а не навпаки. Не випадково він з таким гострим інтересом зустрів людину, яка здійснила цей “прорив”, — О.М.Горького, що його він вивчав просто-таки лабораторно, як загадкового “представника іншого соціального виду” (див. горьківські спогади про Толстого).

Проте ще раніше, за ще складніших, билинно важких умов, такий подвиг здійснив Шевченко. Потім цей подвиг став майже обов’язковим - варто пригадати найгучніші письменницькі життєписи ХХ століття, весь їхній демократичний потенціал. Але в літературі останніх століть ніхто з такою силою і рішучістю не перетворив кожний атом своєї біографії на художній досвід, на світоглядне підґрунтя своєї творчості, як Шевченко.

Ми вже зафіксували кілька випадків дивовижної глухоти Європи до тих розпачливих криків, що долітали з її індустріальних і колоніальних підземель. Дантові картини з Енгельсового “Становища робітничого класу в Англії” тогочасна англійська література “репродукувала” блідо і невпевнено. Діккенсу “Холодного дому”, скажімо, виразно бракувало справжнього, не книжного знання цього становища, безпосереднього з ним знайомства,

абсолютної автентичності - тобто, погляду на нього “зсередини”, з якогось там кола соціального пекла, а не з суспільного узвишся. Шевченкова ж доля тільки те й робила, що обирала найзручніший спостережний пункт для різного роду суспільних узагальнень, який рішуче усував щонайменше художнє відхилення чи спотворення - в самісінькому центрі згаданого пекла.

Шевченко тут не мав досвідченого гіда рангу Вергілія, та й потрапив сюди він не в ролі Данте. Проте, без упину суміщаючи в собі свідка з мучеником, в один і той же час спостерігаючи-картаючи зло на всіх пекельних колах і кругах і безмірно й бездонно терплячи від нього, він ні на мить не припиняв художньо переповідати свій страхітливий досвід.

Ренесансне малярство десятки разів зображало мучеництво святого Себастьяна - передусім, напевне, задля анатомічного ефекту. Пізніше новоєвропейське мистецтво, сказати б, перетворило цю і подібні фабули на свій фах, зображаючи чуже страждання саме “на віддалі” (історичній, естетичній і т.ін.). Неможливо уявити собі “розповідь” святого Себастьяна про своє мучеництво, проте неважко зрозуміти, якою вона була б несхожою на оте його розмальоване і підфарбоване “житіє”. Так от - очевидна дистанція поміж ними і може бути метафорою- мірою тієї космічної відстані, що пролягла між Шевченком і літературним загалом його часу, поміж двома протилежними способами оповіді про світ - тієї, що в ній букви, мов Святе Письмо в “Страшній помсті”, наливаються кров’ю, і тієї, в якій вони наливаються лише друкарською фарбою.

Шевченківський “болезапис”, абсолютна і трагічна “синхронізація” страждання і його художнього закріплення з необхідністю вели поета за ту рису, що на ній, острахнувшись, зупинилися, наприклад, навіть Гойя або Лакло, зупинилися перед тими найглибшими таїнами людського буття, що їх зважилися передати лише найсміливіші з письменників ХХ століття.

Справді, яка художня свідомість Шевченкової доби витримала б усю вагу того, про що йдеться в “Сові”, у “Відьмі” або “Варнаку”? Щось схоже постає лише століття потому, скажімо, у “Дитяті” Всеволода Іванова, виконаному, по суті, в межах того ж світогляду і, почасти, тієї ж географії, що й “Варнак”. “Відьма” ж віддає людське безумство - не умовне “декоративне” безумство Аріостового Орланда, що його так полюбляв романтизм, а справжнє безумство в усій його клінічній реальності, з усіма відповідними зсувами людської психіки. Цьому мистецтву красне письменство навчилося теж лише в ХХ столітті — десь із появою “Галасу і шалу” Фолкнера, - але здебільшого не з “книги життя”, а з підручників психіатрії.

Шевченко не випадково вдався до засобів, по суті, ще не освоєних літературою, яка тоді по-гамлетівськи імітувала безумство, по-справжньому не входячи в нього.

Саме так і “озвучувалося” пекло, прохоплювалося словом-стогоном його речовина. Саме так розпечений народний моноліт і заспівав наче античний колос - Мемнон, порушивши своє пофольклорне мовчання. І цей голос Орфея, який не зійшов у пекло, а в пеклі народився, абсолютний у своїй світоглядній і художній вивіреності, зрозуміло, на тисячі мегагерц сильніше тих, зрештою, і нечисленних голосів, що їх подавала елітарна культура під час своїх короткочасних екскурсів до першого кола.

Розповідають, що равеннські жінки, зустрічаючи Данте, шептали, охоплені жахом, що він був “там”, але ж він “звідти” повернувся - до листування з государями й книжниками, до своїх трактатів, до Джемми Донаті, своєї “забутої тіні”... В грудні 1851 року після бонапартистського перевороту був ув’язнений у Венсенський замок граф Алексіс де Токвіль, історик і соціолог, один із найблискучіших умів ХІХ століття. Після і внаслідок ув’язнення він оголосив це століття і взагалі всю буржуазну епоху апокаліпсисом, представив його як низку нескінченних катастроф і т.п. Його ув’язнення тривало... один день. А якби йому три тисячі шістсот п’ятдесят днів солдатчини і заслання Шевченка?

Теодор Візенгруд-Адорно, один із речників елітарної культури в її останній версії, оголосив, що “Після Освенціму не можна писати віршів”, і потім у відчаї закінчив апологією антикультури. Так елітарні нерви не витримали того “Оренбургу”, що в нього вперше потрапили “травці в бісер” -тепер уже не в ролі цікавих туристів... Шевченкові ж вірші постали саме в найтемніших і найстрашніших закутках усесвітніх “лілльських підвалів”. І завдяки цьому його слово не лише втратило, а здобувало безприкладну художню міць, енергію, переконливість. Усе це було зумовлено саме абсолютною близькістю поета до найболючіших точок тогочасного світу, поета, який, зрештою, сам був такою больовою точкою, близькістю, що їй не могли заважати мури і підмурівки тогочасних мистецьких теплиць. “Абсолютне” людське страждання нічим і ніким не впокоєне, не “приспане” і не пом’якшене жодним соціальним чи естетичним обезболюванням, заговорило в ньому і через нього. Заговорило те, що мовчало століттями і навіть тисячоліттями, те, про що на різного роду мистецько-духовних олімпіадах лише невиразно здогадувалися...

Із Шевченка заговорили цілі соціальні материки, ледь намічені на елітарних культурологічних картах, велетенські, доти не знані масиви людського горя, вперше залунав на повну силу той трагічний супровід світової історії, що його так довго не чула чи не хотіла чути культура, усамітнена на своїх “чарівних горах”. По суті, саме з Шевченка (зрозуміло, у світоглядному, а не вузько історико-генетичному плані) розпочинається довгий і драматичний процес планетарної демократизації світової літератури, повсюдне оновлення її етносу, її героїчні намагання щонайбільш переконливо розповісти про всі “мертві дома”, всі гекатомби нової і новітньої історії, про весь її трагічний “баланс”. Очевидне її бажання віддати весь неосяжний діапазон людського болю, віднайти абсолютну солідарність з упослідженою і покривдженою людиною світу, пошматованого антагоністичними класово-егоїстичними пристрастями. “Кобзар” — один із перших взірців такого по-справжньому олюдненого мистецтва.

Використана література

1. Лотман Ю. Структура художественного текста.- М.: Искусство, 1970.
2. Смирнов И. Художественный смысл и эволюция поэтических систем., М.:Наука, 1977
3. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури.- Львів,1910.
4. «Кобзар» Шевченка .- Донецьк, 2010 р
5. «Кобзар» Шевченка .- Харків, 2010 р.

Піщана Юлія Вікторівна,
вчитель української мови та літератури
Катеринопільської загальноосвітньої
школи І-ІІІ ступенів №1
Катеринопільської районної ради

Творчість Т. Шевченка вперше була оцінена відразу по виході в світ невеличкої, скромно оформленої книжечки із шести віршів і двох поем. Автор цієї оцінки – професор Петербурзького університету, відомий журналіст і критик, (який друкувався під псевдонімом Барон Брембаус), редактор журналу «Библиотека для чтения» О.Сенковський: «Як тільки Пушкін помер, всі мудрі мужі приклали палець до чола і запитали себе: чи є на Русі поет? Довго думали вони, багато витратили часу... і нарешті вирішили... - є такі поети: часом доходять до нас чудові пісні, відрадні явища, які мають на собі відбиток безсумнівного обдарування. До таких явищ належить «Кобзар» пана Шевченка... Якою б мовою він не

писав, він – поет. Він уміє відчувати і висловлювати почуття своє вправним віршем; на кожному творі його лежить печать поезії, яка йде прямо до серця»[1]. А незабаром , у 1841 році, Харківський літературний альманах опублікував вірш поета О.Афанасьєва – Чужбинського «Шевченкові»

Гарно твоя кобза грає,
Любий мій земляче:
Вона голосно співає,
Голосно і плаче. [2]

У літературних колах вважають, що цей вірш є початком поетичної Шевченкіани. З того часу про Шевченка склалася багатотомна бібліотека. Авторами її є прозаїки, поети, драматурги різних народів і національностей.

Серед росіян на почесне місце заслуговує Варвара Рєпніна. З Шевченком вона познайомилася у своєму родовому маєтку в 1843 році в Яготині на Полтавщині. Результатом почуття, яке спалахнуло у Рєпніної до поета, стала перша повість про Тараса Шевченка «Безмовна любов», яка перекладена українською мовою О. Чижовим у 2004 році.

Досліджуючи питання «Шевченкіана російських авторів: особливості сприйняття і трактування», ми дійшли висновку, що ця повість є першим епічним твором про Тараса Григоровича і що цей твір можна віднести до жанру біографічних. О.М. Геншерзон у примітці до повісті зазначає: «Псевдоніми до повісті неважко відгадати: Березовський – Шевченко, Віра – сама Варвара Миколаївна, Софія – Глафіра Іванівна, Мудрін – Капніст ...»[3].

Із – під пера В.Рєпніної Т. Шевченко постає незвичайно обдарованою людиною. Варвара Рєпніна перша назвала тридцятилітнього Шевченка генієм: «Він був із малої кількості обраних, які, будучи щедро обдарованими провидінням, не мають потреби належати до жодного стану суспільства і бувають прийняті усіма з особливою увагою. Він був поет. ... Березовський був поет у всій широкості цього слова : він віршами своїми перемагав усіх, він вичавлював з очей тих, хто слухав його, сльози розчуленості і співчуття, він налагоджував душі на високий діапазон своєї захопленої ліри, він вів за собою старих і молодих, холодних і запальних. Читаючи свої дивні твори, він ставав чарівливим: музичний голос його переливався у серця слухачів усі глибокі почуття, які тоді владали ним. Він обдарований був більше ніж талантом. Йому був даний геній, і душа його – чутлива і добра – налагоджувала його цівницю на високе і святе. ... Його всі любили, і всі йому бажали щастя й успіхів.... Вона зрозуміла, що він може бути великим, і всіма силами душі прагнула, щоб він завжди і в усьому був великим... Він був добрий до слабкості і душевно легковажний до жорстокості, нерішучий і разом необачний у своїх справах. Його не можна було не любити» [4]. Так говорить авторка про Березовського (Шевченка) – поета. Але вона ділиться з читачами й своїми враженнями про свого героя як про звичайну людину. «Залишається сказати кілька слів про нього як про людину. ... хто б не увійшов до кімнати, де він знаходився з іншими молодими людьми, яких було так багато – на жаль! – ніяк не міг би поставити його на вищий ступінь від інших. Він міг віддаватися цілі години наймарнішій банальній розмові ... Він був добрий до слабкості і душевно легковажний до жорстокості, нерішучий і разом необачний у своїх справах. Його не можна було не любити. Для тих, хто щиро любив його , він був джерелом піклування, безперервних переходів від захоплення до обурення, від співчуття до збайдужіння!»[5] Як бачимо, В.Рєпніна, пишучи і про – Шевченка – поета, і Шевченка – людину робить висновок, що його не можна було не любити.

Зі сторінок повісті перед нами постає натура сильна . Сильна в тому, що зуміла розгледіти намагання нав'язати свій світогляд , що в разі успіху звело б геній поета до салонної вишуканості, до мистецтва заради мистецтва. Порятуюнок, який пропонувала йому

княжна своїми релігійними настановами й моралізуванням, міг стати для нього мистецькою, духовною, суспільною пасткою.

Письменниця розкриває нам і вади Шевченка. Зокрема, головна героїня повісті переймається схильністю Березовського до пияцтва. Але ця вада не змінює її ставлення до нього, вона ще більше переймається ним. «Вона бачила Березовського над безоднею. Вона чула, як байдуже люди, що не брали великої участі ні в поеті, ні в поезії, ... стверджували, що якщо Березовський не кине цієї згубної звички, то мусить неодмінно років за два загинути, тобто втратити творчий свій дар – одним, словом спитися [6]. Спочатку вона не хоче вірити в те, що її «улюбленець – поет страждає на нього (пияцтво) не менше простих поселенців» [7], але коли пересвідчилася, що це так, шукає шляхів, щоб допомогти йому. «О, як йому допомогти? Він не повинен загинути. Не даремно ж Бог допустив, щоб я покохала всією душею цю людину» [8].

Віра прохає Березовського не водити дружби із Заверб'яєвим, який схиляє його до пияцтва: «... шукайте приятельовання доброго, розумного нашого сусіда Мудріна. Покінчіть знайомство із Заверб'яєвим. Воно шкодить вам. ... Я вам бажаю так щиро усього найкращого» [9]. Віра так переживала, що Березовський не кине цієї згубної звички, що навіть змінилася та так, що це стали помічати всі, хто був поруч, дивувалися її зміні. Шукала шляхів і не знаходила. Тоді вона вирішила написати «повість свого життя і присвятила її Березовському, сподіваючись цим душевним дарунком привести його до віри, до бажання, зі свого боку, відкритися у душевній бесіді і вислухати правдиві його поради» [10].

І Віра (прообраз Варвари Репніної) пише невелику повість – зізнання «Дівчинка», в якій розповідає про своє кохання. Повість поділена на частини («Дванадцять років», «Вісімнадцять років», «Двадцять п'ять років» і «Тридцять п'ять років»), з яких ми дізнаємося про інтимні почуття, які пробудилися в ній ще у дванадцять років, коли вперше закохалася. Цей твір вона показує Березовському і чекає на його оцінку.

Березовський, прочитавши Вірине зізнання, відправив їй послання, в якому назвав її добрим янголом, який зміцнив у ньому «віру в існування святих на землі» [11].

З повісті ми також дізнаємося, що Віра щиро любила Березовського не тільки як людину розумну, добру, з гарячою душею, яка прихилила її до себе своїм довір'ям, «але і як промінь слави батьківщини, і ще як одного з тих, на кого вона, Віра, поклала високі надії, що втішали її душу, розшматовану підлістю і стражданнями, що оточували її» [12].

З реального життя Т. Шевченка ми знаємо, що Тарас Григорович не відповів Репніній взаємністю: між ними була глибока вирва – їх соціальний стан.

Особливість композиції повісті В. Репніної «Безмовна любов» полягає в тому, що вплиши в її сюжет «повість свого життя», авторка ще яскравіше розкриває свої почуття.

Особлива увага російських письменників до особи Тараса Григоровича виявлялася в ювілейні роки. Так у 1939 році Михайлом Зоценком була написана повість «Тарас Шевченко», яку у вступній статті до збірки «Голубая книга. Повести», Олег Кузьменко назвав одою людській витримці й мужності. Образ Кобзаря – уособлення духовної величчя людини. Зі сторінок повісті перед нами постає цілісна і надзвичайна у своїй витримці й неприборканості особистість великого поета, чия душа була переповнена любов'ю й співчуттям до кожного пригнобленого й обездоленого. У передмові до повісті М. Зоценко пише: «Життя Шевченка – це повість про те, що таке мистецтво, в чому його величчя, які перешкоди воно може подолати і який страх може нагнати на ворогів.

Здавалося, що все було зроблено для того, щоб Шевченко не був поетом і художником. Спочатку злидні, кріпацтво, свавілля пана – поміщика стояли на шляху до досягнення мети. Потім, коли все було подолано, сама держава загородила шлях поету.

Фізично понівечений в'язницею і засланням, але своє мистецтво проніс до кінця свого життя. Він до кінця днів своїх залишався таким, яким був, – непримиренним і сміливим.

І це так дивовижно, що мені важко сказати, що більше можна оцінити – його поетичний геній чи його надзвичайну мужність» [13]

До цього висновку автор іде через усю повість: «Детские годы», «Поиски искусства», «Неудача», «Снова неудачи», «Искусство и коммерция», «Последнее припятствие», «Новая жизнь», «На родине», «Арест и ссылка», «Роль личности в истории жизни человека», «Возвращение», «Последние годы», «Смерть Тараса Шевченко» – так назвав М.Зоценко частини своєї повісті. Кожна частина – це певний період життя поета, етап подолання тих труднощів, які постійно ставали на шляху Тараса Григоровича до здійснення мрії. А від наступного ув'язнення і заслання врятувала смерть

... Случай предвиденный, даже желательный...

Тут ему бог позавидовал:

Жизнь оборвалась

(М. Некрасов «На смерть Шевченко»)

І письменник пояснює слова М.Некрасова : «Случай желательный» - следует понимать в том смысле, что для таково человека, как Шевченко, в России готовились более страшные вещи, чем смерть, – тюрьма и каторга.

Так і оказалось. После смерти Шевченко возникло дело о заговоре против помещиков. Будущий сосед Шевченко (у которого покупалась земля) послал донос в полицию на поэта ...

Несколько месяцев шло следствие, и, если б Шевченко не умер, он снова был бы в тюрьме и в ссылке. Вот почему так горько звучат слова Некрасова...» [14]

Роком раніше, у 1938 році, Костянтин Паустовський також пише повість «Тарас Шевченко», в якій від першої особи переказує розповіді свого діда про Шевченка.

«Дед мой – старый николаевский солдат – любил поговорить о Тарасе Шевченко». [15]

Далі з розповіді оповідача довідуємося, що дід його був солдатом роти, яка стояла в Гур'єві на річці Урал. Саме через це містечко етапом гнали «известного в последствии человека, бывшего крипака Шевченко. Забрil его царь в солдаты за мужицкие песни. Гнали его ... на Мангишлак, в самое киргизское пекло, где тухлая вода и нет ни травы, ни лозы, никакого даже лежащего дерева». [16] Солдати, які вже давно служили, розповідали, що Шевченко підібрав прутик верби: «В наше время солдата гоняли сквозь строй, били беспощадно мокрыми прутьями из вербы. Один такой прутик и подобрал Шевченко. В память забитого тем прутом солдата он его посадил, и выросло на крови солдатской да его слезах веселое дерево в бедняцкой закаспийской степи» [17]. Ми знаємо, що це не є художнім вимислом автора, дійсно, Шевченко на Мангишляці посадив вербовий прутик, доглядав його, і виросла верба.

З перших сторінок повісті зав'язується характер майбутнього поета. Перед читачами постає хлопчик – кріпак, козачок. Не по роках задумливий та допитливий. У нього зарані пробуджується потяг до малювання й поезії. Зустрічі з відомими художниками Сошенком, Брюлловим, Венеціановим допомагають повірити юному Шевченкові у велику силу мистецтва над душами людей.

Читаючи повість, бачимо, як поступово визріває громадська думка письменника. Він боляче переживає закріпачення свого народу, стосунки між поміщиками й кріпаками. К.Паустовський розповідає про один випадок із життя Шевченка. Коли Тарас Григорович під час першої поїздки в Україну гостював у полтавського поміщика Родзянко, то став свідком того, як дворецький ударив по обличчю хлопчика з прислуги. Шевченко вночі залишив масток Родзянко і більше з ним не зустрічався.

Розповідає К.Паустовський і про стосунки Т.Шевченка з В.Репніною, називаючи їх безмовним самозреченим коханням. Від Костянтина Георгійовича дізнаємося також про те, що коли Шевченко був на засланні, Варвара Репніна клопоталася про звільнення поета. І

припинила ці клопоти після того, як Третій відділ пригрозив піддати переслідуванню всю її родину.

Сюжет повісті можна поділити на три розділи з Шевченкової біографії : перший закінчується засланням, у яке поета відправлено таємно. «Никто не знал, куда сослан поэт. Первое время по Петербургу ходили слухи, что он увезен на Аландские острова и там повешен» [18]; другий – десятилітнє ув'язнення (солдатчина); третій – об'єднує кілька подій – повернення із заслання, життя в Москві, Петербурзі, знову поїздка в Україну.

К.Паустовський не прагне відтворити всі відомі факти із життя Шевченка.

Багато про що він не пише, а деякі факти висвітлює більш детально. Наприклад, перемовини з паном Енгельгардтом про викуп з кріпацтва. Письменник цей епізод передає за допомогою реплік пана:

-Все это вздор! – сказал он Венецианову. – Все это филантропия! Не в том, батенька, дело.

Коли Венеціанов, червоніючи, запитав у співбесідника, скільки той хоче за кріпака, пан відповів:

- Наконец –то я слышу достойные слова.[19]

Торгівля тривала довго. Енгельгардт не дуже бажав відпустити кріпака, якого можна було використовувати як придворного художника.

Далі ми дізнаємося, що поет дуже хвилювався з цього приводу, навіть задумав убити Енгельгардта.

Для повноти розкриття образу, передачі думок і почуттів поета К. Паустовський « малює» портрети Тараса Григоровича, використовує рядки з поезій Т.Шевченка, а це ще більшою мірою підкреслює майстерність Паустовського – письменника.

«Шевченко облысел, глаза его сузились и потеряли блеск, походка стала тяжелой и медленной. Жизнь как бы кончалась, но не кончалась каторга... Ему снились томительные сны, дрожащие песни кобзарей, деревни... Но наступало пробуждение и поэт с горечью признавался:

Сердце старое черствеет,
И очи не видят
Ни хатенки этой белой
Под синью небесной,
Ни долины приветливой
У темного леса...» [20].

Та це були лише короткі хвилини розслаблення. Бо далі К.Паустовський розповідає, як Шевченко, прагнучи наздогнати втрачене за роки заслання, отримавши волю, будучи фізично ослабленим, бо навіть друзі не впізнавали його: «Они были потрясены видом поэта. Изможденный, в изорванном солдатском мундире, он был больше похож на беглого, чем на освобожденного из ссылки» [21],- поспішав зробити те, чого не зробив, навчитися того, чого раніше не вмів, радикально змінив свої політичні погляди. «Шевченко все реже вспоминал Костомарова, Кулиша... Голоса Герцена, Чернышевского заглушали болтовню «братчиков»...» [22]. Шевченко захопився гравюрою і багато часу віддавав цьому захопленню, бо це був новий, мало вивчений вид мистецтва .

Ось таким мужнім і разом з тим слабким постає перед нами наш безсмертний Кобзар зі сторінок і своїх сучасників, і тих, хто прийшов у літературу через сто і більше років по ньому.

Підтвердженням безсмертя Великого Кобзаря також є наша Інтернет – конференція «Відкриваймо нові грані шевченкознавства» до 200-річчя від дня народження поета. Досліджуючи цю тему, ми збагатили перш за все себе новими відомостями про нашого славного земляка.

Використана література

1. Бібліотечка «Дивослова», №3., 2008 ,с.63, с.2.
2. <http://www.utoronto.ca/elul/history/Zerov/Nove-pysmenstvo/Stattia%203.html>
3. «Я дуже щиро Вас люблю...»: Шевченко у розповідях сучасників / Упоряд. , передм., прим., О.В.Ковалевського. – Х.:Прапор, 2004.- 352, с10
4. Там, с.13
5. Там,с.14
6. Там,с.21
7. Там, с.18
8. Там, с.19
9. Там,с.21
10. Там,с.28
11. Там,с .22
12. Там, с. 27
13. М.Зошенко. Голубая книга. Повести.- К.: Дніпро, 1988.- 432с.,с.345
14. Там с. 388
15. К. Паустовский. Повести и рассказы.- Л.: Худож.лит., 1985.- 320с., с 130
16. Там, с.131
17. Там, с.131
18. Там, с.153
19. Там, с.141
20. Там, с.161- 162
21. Там, с.166
22. Там, с.167

ТЕМА 16

ШЕВЧЕНКІАНА СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Нерубайська Любов Андріївна,
вчителька української мови і літератури,
заслужений вчитель України,
Тальнівського навчально-виховного
комплексу «загальноосвітня школа
I-III ступенів №1 – гімназія» Тальнівської
районної ради

Тема, яку ми обрали, надзвичайно масштабна і багатопланова. Зосередимось лише на аналізі творів небагатьох сучасних письменників, визначивши часові межі останніми десятиліттями, тобто роками незалежності України.

Як справедливо зазначає відомий літературознавець В.Т. Поліщук, «Тематика літературної Шевченкіани в усіх родах письменства – найрізноманітніша, амплітуда – дуже широка: від художніх (охудожнених) інтерпретацій якихось моментів біографії, до глибокого проникнення у суть феномену Шевченка, його співвіднесеності із самим поняттям «Україна». [14, с. 16]

А тому, на нашу думку, цікавим буде розглянути зразки сучасної Шевченкіани на прикладі кількох відомих письменників, умовно кажучи, всеукраїнського виміру, письменників Черкащини і Тальнівщини зокрема.

Образ Т. Шевченка у кожній історичній добі мав свої виміри. «Кобзаря» читало по своєму кожне покоління і брало з його творчості найпотрібніше, найсуттєвіше, бо сила поетового слова в тому, що воно дивилося набагато вперед, а сказане 150 і більше років тому звучить актуально й сьогодні.

Не випадково Ліна Костенко у вірші «Кобзар», пишучи про велич Т. Шевченка як поета, художника, пророка, стверджує:

Ще не були епохи для поетів,
Але були поети для епох.

Для справжніх геніїв час не вимірюється датами народження і смерті, їхнє надбання перебуває поза часом, вони безсмертні.

Ліна Костенко – совість нашої поезії, вона чи не найближче споріднена душею з великим Шевченком, продовжує нести його ідеали в новітнім часі, що добре проглядається як у її статті «Геній в умовах заблокованої культури», так і в поетичному слові. Образ поета вона трактує як символ української нації, а його поезію як явище наскрізь національне. У вірші «Княжа гора», розкриваючи переживання Шевченка під час його останнього приїзду в Україну, поетеса його ж устами стверджує:

Будь прокляті всі, хто відняв у мене Вітчизну!
Але у Вітчизни ніхто не одніме мене.

У незалежній Україні свої поетичні слова про Шевченка висловили В. Юхимович, Д. Павличко, І. Драч, П. Перебийніс, В. Базилевський, Г. Білоус, В. Бровченко, А. Горбівненко, Р. Лубківський, І. Дробний, П. Власюк, А. Поліщук, Н. Віргуш, Є. Лещук, Н. Кособлик та інші.

Якщо Д. Павличко змальовує образ Т. Шевченка як велетня світового масштабу («Молитва», «Шевченко у Римі»), то у П. Перебийноса цей образ більш приземлений, асоціативний, пропущений через чуття сучасної людини.

Ліричний герой Павличкової «Молитви» молиться на Шевченка як батька української нації, українського духу, «віку двадцять першого предтечу». Хронологічно останніми в Шевченкіані Д. Павличка є вірші «Напис на камені» (2011) та «Шевченко в Римі» (2012). Обожнення українського генія присутнє в обох цих творах, але головним мотивом віршів є осуд рабського духу і покори в українців у нових історичних обставинах.

П. Перебийніс змальовує нашого сучасника, для якого «земля свята...з Тарасової хати», що зберігається у полотнянім вузлику в міській квартирі, є найбільшою реліквією («Немає хати, де Тарас...»). Таким же приземленим і святим для простих людей є образ Тараса у вірші «Кобзарева зоря»:

Вечір вишитий зірками.
Сидимо під рушниками.
Квітне вишня-подолянка.
Тітоньки у вишиванках.
Я між ними вчитую:
«Зоре моя вечірняя»...

Віршем «У казематі» сучасний поет вражає читача образом бджоли, яка «іскринкою живою» відтінює ніжну вразливу душу Тараса. Хоча П. Перебийносу, як і іншим сучасним поетам, вдається створити величний образ Шевченка («Доле, офіру прийми...»):

Сонцем зринає з п'їтьми
Віще обличчя Тараса...
Очі такі молоді
Дивляться в душу зігріту.
Мовчки стою на суді
Перед рядком заповіту.

Подібно до Павличка обожає Тараса І. Драч у вірші «На Шевченкові роковини 1994 року. Звичайно, коли він пише «наш гнівний Бог і каторжник Тарас», то має на увазі насамперед нескорений дух поета, який «бути нам рабами не дає». Симфонія І. Драча «Смерть Шевченка» позначена філософським осмисленням не тільки геніальності Кобзаря, але й всеосяжного впливу його життєдайного слова на світ:

Поет став морем. Далеч степова
І хмарочоси, й гори – ним залиті.
Бунтують хвилі – думи і слова,
І сонце генія стоїть в zenіті.

Із властивою йому образністю й метафоричністю, несподіваною й парадоксальною асоціативністю поет малює не стільки долю Тараса Шевченка, скільки гаму його почуттів і людських болей:

Він лежить горілиць. Гасне свічка неволі.
Люто груди печуть, та нікого нема,
І летять на Україну незгоєні болі,
Зупиняють їх ґрати, бо Вітчизна – тюрма.

Закінчує свою поему-симфонію І. Драч голосінням матері України, відтвореним майже з фольклорною точністю і разом з тим осучаснене атрибутами новітнього часу. Образ тернового вінка на чолі геніального поета як завершальний акорд цього непересічного твору нагадує нам про одвічну долю справжнього народного співця, не зрозумілого до кінця не тільки сучасниками, але й не прочитаного вповні нащадками.

Своє прочитання теми Шевченка доносять нам поети сучасності В. Бровченко і В. Базилевський. У збірці В. Бровченка «За сивими курганами» є вірш «Матері, пересилаючи нове видання «Кобзаря». У ньому автор пише про силу впливу творів Т. Шевченка, у яких він «заходив думно» в кожную селянську хату. Але не тільки заходив, але й заходить сьогодні:

І як воно? Така епоха вчена,
А кріпакова сила незнищенна.
Однак завершення цього вірша досить несподіване:
А жив він правдою до згину, до спочину,
Тож побажай того своєму сину.

Мрією кожного поета є бажання хоча б на трохи дорівнятися, дорости до Шевченкової правди і сили.

Сторінкам біографії Великого Кобзаря присвячений вірш-диптих «Яготин» В. Базилевського, у якому в поетичних образах відтворено драматичні епізоди стосунків поета з княжною Репніною.

Містку поетичну формулу ролі Шевченка в житті кожного українця знайшла поетеса Євгенія Лищук («Дихаю рідною мовою»):

Яке то щастя – бути українцем!
Бо українцем був Тарас Шевченко.

Багатою на поетичні твори є Шевченкіана Павла Гірника («Урок», «Шевченко, автопортрет зі свічкою», «На Чернечій горі», «Тарасе Григоровичу, годі мене муштрувати» та ін.) Крізь призму Шевченкової долі поет перепускає проблеми сучасного життя: виховання підростаючого покоління, збереження мови, традицій, вболівання за долю незалежної України.

Долучилися до поетичної Шевченкіани і черкаські митці. Виступаючи на ІV науково-практичній конференції «Черкащина в контексті історії України», присвяченій 195-річчю від дня народження Т.Г. Шевченка, член Національної спілки письменників України В. Поліщук зауважує, що «Шевченкіана літераторів Черкащини по суті є загальною Шевченкіаною в мініатюрі, бо і в тематиці, й у проблематиці дуже характерно відбила і концептуальні, й «периферійні» риси творів про Великого Кобзаря. І почалася вона давно, практично в перші

місяці по смерті Тараса Григоровича» [14 с. 16]. Автор називає і професійних поетів і, як він говорить, аматорів поетичного слова.

Ми б відзначили поетичне слово про Т. Шевченка, сказане в період незалежності України, М. Негоди, Г. Білоуса, П. Власюка, І. Дробного, Н. Віргуш, А. Горбівненка. Про твори М. Негоди, І. Дробного, Г. Білоуса пише у своїй розвідці В. Поліщук. А тому обмежимося посиланням на нього. Що ж стосується інших авторів, то вони намагаються подати своє бачення образу Т. Шевченка, відкривають нові грані осмислення його впливу на нашого сучасника.

П. Власюк у вірші «Є правда вічна» стверджує істину, яку сповідують усі свідомі українці:

Є правда вічна і єдина –
Не відібрать її у нас:
Що наша мати – Україна,
А батько – славний наш Тарас!

У Анатолія Горбівненка і Наталії Віргуш назви віршів про Т. Шевченка майже однакові – «На Чернечій горі» і «На Чернечу гору». Та за тональністю й ідейним змістом вони досить різні. Вірш А. Горбівненка написаний у традиційній манері, він оптимістично піднесений. Ліричний герой звертається до Кобзаря як до нашого вічного і святого отамана «українського диво-коша». Власне, ця думка перегукується з вищенаведеним висновком П. Власюка.

Що стосується поезії Н. Віргуш, вона є філософським роздумом про Шевченкову правду і силу його впливу на пересічного українця. Авторською знахідкою можна вважати думку про те, що дороги до святої Шевченкової могили у сильних світу цього і простолюддя різні не тільки у прямому, а й у переносному сенсі:

Але й до кручі дві дороги є.
Одна – для нас. По іншій – лімузини.
Спасибі, що до них ти знову спиною,
І що назустріч нам – лице твоє.

Чи не першою з поетів-тальнівчан звернулася до образу Т. Шевченка Катруся Кособлик. У своєму вірші «Тарасова земля», покладеному на музику М. Вовком, поетеса у традиційній манері, однак із власними інтонаціями, звеличує Україну як землю Тараса, що «Кобзареві силу дала».

Із поетів Тальнівського району, що на Черкащині, найбільшою є Шевченкіана Андрія Поліщука. Автор багатьох прозових творів, кількох поетичних та пісенних збірок присвятив пам'яті Великого Кобзаря вірші «Народила в муках сина...», «Б'ємо чолом», «Душа поета», «Земля Черкаська», «Над Україною сія Кобзар», «Тарасова любов», «Тарасове серце», «Тарасова земля», «Черкаський гімн», «Нас народила Україна», «Черкаси – жива душа Тараса», «Шумить Дніпро» та ін. Наче з рогу достатку посипалися вони в його останній збірці «Затанцюють лелеки в лугах» (Черкаси, 2011). Більшість із них уже покладені на музику місцевими композиторами.

Автору цих творів властиві народнопоетичні мотиви та образи, природна пісенність і простота. Вигідно відрізняється від багатьох патетично насажених творів сучасних поетів вірш А. Поліщука «Народила в муках сина...», який уже став відомою піснею «Катерина» (муз. Л. Столярської). Авторіві вдалося напрочуд проникливо і задушевно змалювати образ матері великого поета. Він фактично стверджує, а не припускає, що Шевченко жив і творив за материним заповітом. Образи матері й Тараса змалювано просто і велично, вони ніби злиті воедино й переплавлені в цілісний образ України:

Залишила сиротину
Молодою Катерина,
Генія своїй землі дала...
І сказала Катерина

Молодому своєму сину:
Бог для тебе – Україна,
Їй молись, вона одна...

Надзвичайно свіжо, соковито й оригінально сказав А. Поліщук про світову велич Шевченка та її живлющі джерела:

Він підвівся первоцвітом
Над усім вселенським світом
І поніс крізь бурі й морок
Материнський заповіт

Серед усієї поетичної Шевченкіани рідко надibuємо вірші інтимного плану. В А. Поліщука є не один такий вірш, але найбільш ліричною і щемною бачиться нам поезія «Тарасова любов». У ній поетові вдалося відтворити образи Тараса й Оксани, розкрити почуття болю від тієї любові, що не збулася. Вірш написаний у формі діалогу закоханих. Як узагальнення і залучення читача у світ Шевченкової любові звучить рефрен:

Тарасова любов – то сонця світ.
Тарасова любов – то України цвіт.
Тарасова любов – і ми з тобою в ній.
Тарасова любов – то пісня наших мрій.

Прозова Шевченкіана останніх двох десятиліть не настільки багата, як поетична.

На увагу заслуговує історична повість Наталі Околітенко «Рось – Марія», яка повідує про стосунки Івана Сошенка і Тараса Шевченка. Не все між ними було так ідеально, як описують деякі дослідники творчості Шевченка. Авторка ж віднайшла правдиво відтворені факти і дійшла до висновку, що Тарас Шевченко, який був зріліший у стосунках із жінками, не відбивав у Сошенка коханої, а свідомо рятував свого друга від життєвого краху.

Цікавим відкриттям для нас стало оповідання Григорія Булаха «Се человек!..» про перебування Т. Шевченка на засланні. Поштовою до його написання була поїздка автора на далекий Мангішлак із метою роздобути саджанець верби поета-страдника для посадки в словацькій Братиславі. Автор виконав своє моральне зобов'язання перед словаками, але разом із тим написав оповідання, сповнене драматизму і новизни в осмисленні трагедії Шевченкової долі. Йому вдалося через складні нюанси стосунків поета-засланця з родиною коменданта Новопетровського укріплення Ускова показати його тонку і ніжну душу. Високого драматизму і гостроти, переконливої художньої правдивості досягає автор в зображенні кульмінаційного епізоду, коли Шевченко був на грані самогубства. Така проза не менш вартісна, ніж скрупульозні наукові дослідження життя поета на засланні, поданого в щоденній хронологічній послідовності.

Цікавою за побудовою й манерою розповіді є повість-казка дитячого письменника з Криму Євгена Білоусова «Тарасове перо». Вона розповідає про дитинство та юність Тараса Шевченка. Здавалося б, що можна ще сказати про це після таких видатних письменників, як С. Васильченко, Г. Хоткевич, О. Іваненко, Л. Смілянський. Проте авторові вдалося знайти таку манеру оповіді, такі казкові образи, що привертають увагу сучасного юного читача, заставляють з цікавістю перегортати сторінку за сторінкою. Образи Чарівного Пера і його антипода Чорної Хмари є не тільки символами добра і зла, творчого духу поета й жорстокого імперського гніту, а й добрими провідниками читачів сторінками життєпису Тараса. Гарно оформлена художницею О. Хейлик, ця книжка є справді етапною, знаковою в сучасній дитячій літературі.

Варто сказати, що не лише твори, присвячені безпосередньо Шевченковій долі, малюють сучасний образ генія українського народу. Інколи художні вкраплення Шевченківської теми в контекст сюжетної оповіді творів на іншу тематику стають не менш важливими штрихами до створення його величного образу, ніж твори біографічні. Це можна сказати й про роман земляка Шевченка з Лисянщини, відомого українського письменника В.

Шкляра «Залишенець» («Чорний Ворон»). Тричі в романі згадано про Т. Шевченка. У донесенні по начальству карателів, кинутих проти повстанців Холодного Яру, в якому, характеризуючи отамана Гупала, говориться, що він «носить вызывающий полуаршинный оселедец, любит наизусть почитать перед бандитами стихи Шевченки» [15, с. 171]. Ось хто ідейний натхненник холодноярських повстанців! У такому ж донесенні представника ГПУ на Правобережній Україні, де говориться про проведення спецоперації «по захвату главарей петлюровских банд», «которую мы недвусмысленно назвали «Заповит» [15, с. 217]. Ці епізоди підкреслюють і роль Шевченкового слова у згуртуванні українських патріотів і розуміння цієї ролі московськими карателями.

Емоційно насаженим, просякнутих Шевченковим духом і глибоким трагізмом є епізод, коли повстанець Гриць приводить отамана Чорного Ворона до таємного сховку бойового повстанського прапора Холодноярської республіки: «Ворон розгорнув полотнину. На ній було вигаптувано срібною заповоччю герб-тризуб у терновому вінку. І головний холодноярський девіз – «Воля України або смерть». Із другого боку полотнища над тризубом у вінку яскравіло Тарасове пророцтво. Як заклик: «І повіє новий огонь з Холодного Яру» [15, с. 334]

Заслуговує на увагу й повість Ф. Білецького «Змова проти Шевченка», що розповідає про останнє кохання Шевченка і його стосунки з Ликерою Полусмак. Пропонований виступ не може претендувати на широке і повне охоплення творів Шевченкіани періоду незалежної України. Ми намагалися хоча б коротко окреслити ті тенденції, які характерні для нової доби в розкритті й осмисленні вічно живої та актуальної в усі часи творчості Великого Кобзаря. Навіть цей короткий огляд підтверджує, що джерело Шевченкіани не замулюється, що інтерес до Шевченка і його слова, бажання нового його прочитання й сучасної інтерпретації дає творчу силу новим і новим поколінням митців.

Список використаних джерел

1. Базилевський В. Украдене небо. Поезії. – К.: Український письменник, 1999.
2. Білоусов Є. Тарасове перо. – К.: Просвіта, 2004.
3. Бровченко В. За сивими курганами. Поезії. – К.: Веселка, 2003.
4. Булах Г. Нурт. Поезії. Проза. Есе. – К., 1998.
5. Вовк М. Батькова пісня. – Черкаси, 2009.
6. Горбачук В. Барви української мови. – К.: Видавничий дім, 1998.
7. Драч І. Сізіфів меч. – К.: Український письменник, 1999.
8. Збірник праць Міжнародної (38-ї) наукової шевченківської конференції. – Черкаси, 2011.
9. Обрії. Збірник художніх творів для позакласного читання. – К., 1991.
10. Перебийніс П. Чотири вежі. Лірична діалогія. Книга перша. – К.: Ярославів вал, 2004.
11. Перебийніс П. Чотири вежі. Лірична діалогія. Книга друга. – К.: Ярославів вал, 2004.
12. Поетичний альманах. Черкаські поети. – Черкаси, 1990.
13. Поліщук А. Затанцюють лелеки в лугах. – Черкаси, 2011.
14. Поліщук В. Шевченкіана земляків Кобзаря / Черкащина в контексті історії України. – Черкаси: Вертикаль, 2010.
15. Шкляр В. Залишенець. Чорний Ворон. – Харків, 2011.

Ратушна Наталія Миколаївна,
учитель української мови і літератури
Лукашівського навчально-виховного

В історичному та духовному розвитку України Великий Кобзар посів і досі беззастережно посідає виняткове місце. Т.Г.Шевченко — явище незвичайне як своєю обдарованістю, так і місцем у літературі, мистецтві, культурі. Його впливи на різні сторони духовно-національного життя нації відчуються до сьогодні.

Волею історії він ототожнений з Україною, і разом з її буттям продовжується нею, вбираючи в себе нові дні і новий досвід народу, відзиваючись на нові болі й думи, стаючи до нових скрижалів долі. Він росте і розвивається в часі, в історії, і нам ще йти і йти до його осягнення... [7].

Уже для багатьох поколінь українців — і не тільки українців — Шевченко означає так багато, що сама собою створюється ілюзія, ніби ми все про нього знаємо, все в ньому розуміємо і він завжди з нами, в нас. Та це лише ілюзія. Шевченко як явище Велике і вічне — невичерпний і нескінченний.

До найсвятішої теми у вітчизняній гуманітаристиці — Шевченківської — зверталися майже всі, хто стояв в обороні України й сьогодні за неї відповідальний. Про нашого Генія написано сонмище томів, чимало дослідників присвятили йому все своє наукове життя. Вони ретельно й сумлінно гортали сторінки творів Великого Кобзаря, мандрували нелегкими стежками його долі, досліджували періоди, роки, години земного й духовного буття титана мислі. І ці невтомні «книжники», які розтаємничували поетичний світ Тараса Шевченка, описували його малярський набуток, пізнавали громадянський подвиг, так само стали частинкою історії Майстра, увійшли разом із ним у Вічність [19].

Ми щиро захоплюємося високим образом Кобзаря, його громадянською принциповістю і моральною чистотою, почуттям соціальної і національної справедливості, відданістю правді і свободі.

У кожному історичному періоді постать Тараса Шевченка мала свої духовні й естетичні виміри, які випливали з ідейних засад того відрізка часу. По-своєму читало кожне покоління й «Кобзаря» – брало з нього те, що відповідало його духовним інтересам. Сила ж поетичного генія відчувалася саме в тому, що він дивився далеко вперед, чим і подивовує читача: сказане поетом сто років тому асоціюється і з сьогоднішнім днем. Досить, приміром, уважно вчитатися у звернення Шевченка до своїх сучасників не коритися гнобителям, а боротися за своє щастя й свободу, як відчуваєш, що воно цілком стосується й нас :

Схаменіться
Усі на сім світі –
І царята, і старчата –
Адамові діти.

Не випадково відомий скульптор і поет А.Німенко свою поему «Чиї ми діти?» (1989) починає з констатації того, що великий поет

Живий у правді віковій,
В піснях і слові «Заповіту»,
Живий у пам'яті людській.
Живий !

З тематичного погляду поетична Шевченкіана останніх трьох десятиліть досить різноманітна і багатогранна, але чітко простежуються в ній дві основні групи: твори, звернені до окремих періодів чи епізодів біографії поета, і твори, пов'язані з осмисленням величчя життєвого подвигу українського Пророка, сили його поетичного слова та місця в народній пам'яті, а також з роздумами про гаразди і негаразди нашого сьогодення. Природно, кожен

автор прагне бодай маленького, але відкриття як у доборі біографічного й іншого життєвого матеріалу, так і в художній його інтерпретації [16].

Черкащина – багатостраждальна й благословенна земля великого Кобзаря - дала світові чимало визначних митців, що успадкували Шевченкові заповіді. Серед них помітне місце належить донедавна замовчуваному в рідному краї співцеві-курсунчанину Андрієві Ворушилу, котрий виступав у письменстві під псевдонімом Андрій Легіт. Це самобутній поет і яскравий публіцист, талановитий педагог і плідний літературознавець, мемуарист і перекладач, відомий у діаспорі громадський і культурний діяч, одержимий ідеєю любові до матері-України. Понад півстоліття тривала вимушена еміграція митця, але розлука з землею батьків ще більше загострила відчуття духовного зв'язку із нею. За доби незалежності поет, що мешкає протягом багатьох десятиліть у Лондоні, нарешті зміг реалізувати свою мрію й побувати на Курсунщині, побачитись і поспілкуватись зі своїми краєзнавцями, подарувати їм свої книги, наснажені любов'ю до Шевченкової землі та її чарівного куточка – Надросся [12].

Багатим джерелом для осягнення творчої особистості письменника-курсунчанина стали його «Спогади», опубліковані на сторінках «Визвольного Шляху» (1999 р., №№ 11 і 12; 2000 р., №№ 1 і 2). Із цих матеріалів митець постає перед нами людиною складної долі, котрій довелося пережити лихоліття і на батьківщині, і в еміграції.

Один з наскрізних мотивів у «Спогадах» Андрія Легота - шевченківський. Постає геніального Кобзаря є для автора зразком у мистецькій і громадській діяльності, присвяченій рідній Україні.

Кобзарева зоря осявала життя Андрія Легота з раннього дитинства, тож уже в школярських і юнацьких віршах, нехай ще й не зовсім вправних, але щирих і зболених, він прагне передати той пієтет, із яким звертаються до великого Тараса співвітчизники:

Стояв Шевченко на арені
За край свій рідний в боротьбі.
І слово істини Христове
Носив у серденьку на дні.
Це всім відомо нам, братове,
У нашій любій стороні... [6].

Згодом, ставши письменником, співець-курсунчанин продовжує культивувати цей самий мотив у десятках творів. Шевченківська тема червоною ниткою проходить крізь увесь його поетичний доробок, що складається як з друкованих, так і з довго не публікованих рукописних збірок («За дротами», «Чим серце билось», «Вибрані поезії», «У тумані чужім», «На крилах надії», «Почуття», «Мрії», «Утома», «Отава», «Осінь», «Зима», «Сімдесятиріччя». Це стосується й книг «Калинові шуми» (1994) та «Відлуння душі» (2004), виданих у Києві уже в часи незалежності.

Для Андрія Легота Т.Шевченко - символ нескореності української нації та її духовний оберіг. У вірші «Тарасова пісня» поет наголошує на тому мобілізуючому впливові, якого зазнає кожен українець, спілкуючись із Кобзарем, поринаючи у світ його думок і почувань. І це стає органічною потребою. «... Пісня Тараса між нами живе / І сонцем сія на чужині. / У жилах козацьку розбуджує кров, / І наче з колодязя воду, / Із неї п'ємо ми незламну любов / До рідного краю й народу» [10].

У віршах «Тарас Шевченко», «Пісні кобзаря», «Вічність», «Читаючи «Кобзаря» та інших Андрій Легіт підкреслює вагомість внеску великого сина України в справу відродження нації. У першій з названих поезій він закарбував монументальні риси геніального співця-подвижника й страждальця, просвітника й борця:

Він свято вірив - Україна встане,
Будить її - це був життя девіз,
Хоч часом плакав у чужім тумані,
Та сльози ті - Гольфштрем у океані

Народу-Прометея крові й сліз.

Будитель душ, із рідних піль гонимий,
На деспотів вулканом паленів,
Підняв, як зброю, ритм гнівний і рими,
Шлях указав, що ним народ ітиме
До світлом правди осіяних днів [9].

У поезії «Сімдесятиріччя» з вершин свого високоліття митець із променистим сумом прорік: «На вороних промчалися літа, / Вже сімдесят, / ... а я ще не вмираю, / Прилинь-прилинь, до мене завітай / Ти леготом з шевченківського краю, / Духмяна весно!»[10]. Отаким братом весни, Леготом із рідної землі означився в літературі діаспори й сам автор.

Серед вагомих набутків поетичної Шевченкіани початку 90-х років минулого століття не можна не помітити оригінальну збірку поезій Р.Лубківського «Погляд вічності» (1990). Особливість її в тім, що поет увів до неї двадцять три відбитки автопортретів Шевченка і стільки ж їх описів, а точніше - роздумів з приводу них, навіть можна сказати – поетичних біографій. Усі вони становлять своєрідну поему про шляхи й стежки Кобзарєвого життя, починаючи з 1840-го (дати першого автопортрета поета) й до початку 1861 року.

Задум автора визначився конкретно розсунути часовий простір, перейнятися думками й стражданнями геніального майстра слова та пензля, глянути глибше й ширше на віддалену епоху й наш час. Поєднання тут живопису з поезією виявилось вдалим і досить продуктивним: живопис фіксує зримий образ, а слово його доповнює й надовго закарбовує в пам'яті читача [16].

У жанрі Шевченкового автопортрета поет не залишився самотнім: через чотирнадцять літ -20 травня 2004 року «Літературна Україна» опублікувала шість «Шевченкових автопортретів» Адлера Королева. Природно, автор має своє бачення живописних творів Шевченка. Це - переважно роздуми, пов'язані з конкретними епізодами біографії Кобзаря. Автопортрет 1840 року, приміром, «підказав» ідею двох Доля - двох шляхів, що стелилися перед талановитим поетом і живописцем: або, як порадила перша Доля, жити «безтурботно, весело, по-панськи», або ж

Друга Доля мовчки підійшла,
Хусткою запнута, сивокоса,
Строгим зором наче обпекла:
«На тобі, - сказала, - сину, кобзу».

У першій половині 90-х років привернув до себе увагу цикл поезій Н.Клименко «Шлях до України», що увійшов до збірки «Дзвони вічного саду»(1995). Тут - сім віршів з епіграфами з творів Шевченка, які визначають конкретний задум автора. В цілому ж - це розповідь про окремі періоди життєвого шляху Кобзаря: приїзд його до Києва у 1845 р., останній день перебування на Кос - Аралі, невільницькі будні в Новопетровському форті та остання подорож на рідну землю 1859 р. Перший вірш можна вважати своєрідним вступом, тему якого означив епіграф «Ну, що б, здавалося, слова...». Кожна строфа, а їх тут три, починається рядком «Ламають руки віршам», а далі – роздуми про силу поетичного слова, «залізні літери» якого «непідвладні цензорам права і циркулярам непідвладні їх орбіти», а доля в них, «мов острі, круга».

Цей визначальний мотив звучить і в наступних віршах: незважаючи на заборону, поет пише, бо «страшніш поетові за смерть мовчать». Він пише, «щоб тюрми розтрощить» («Кос-Арал»). Поет засмучений тим, що немає вже козаків в Україні, що «кріпаки не жито сіють – сіють плач і горе», проте переконаний: «народ мій був, народ мій є і буде» («Новопетровський форт»). Треба сказати, що слова ці переконливо звучать і нині, коли Україна долає труднощі свого нового становлення.

Не оминув у своїх творчих шуканнях постаті Шевченка й В.Грабовський: у його збірці «Солов'їне серце» (2003) знаходимо вірші «Шевченко пише портрет Ганни Закревської в Березовій Рудці», «На березі Случі», «Шевченко розмовляє з казахським хлопчиком-байгушем», «Біля Шевченкового автопортрета» та «Похорон Шевченка». Перший вірш

повертає нас до квітня 1843 р., коли після тривалої розлуки з Україною учень Академії мистецтв вирушив до рідного краю й пробув там дев'ять місяців, об'їздивши всю Чернігівщину та Київщину.

Влітку він близько познайомився з братами Віктором, Михайлом та Платоном Закревськими, бував у їхньому маєтку в с. Березова Рудка, написав портрети Віктора, Платона та Платонової дружини - Ганни. Поет безнадійно закохався в красуню Ганну, яка мала тоді 21 рік. Небайдужою була й вона, але... Через п'ять років на засланні в Кос-Аралі у вірші «Г.З.», присвяченому Ганні Закревській, він згадує село Мосівку, де на балу в Т.Волховської познайомився з Закревськими.

У п'яти коротких розділах новели «Шевченко пише портрет Ганни Закревської в Березовій Рудці» автор розгортає історію появи портрета. Своєрідним епіграфом стала Тарасова записка до приятеля з проханням повідомити Ганну, що застудився, і коли трохи одужає й пошиє кожуха, то негайно прибуде (тоді він гостював у Репніних у Яготині). І ось художник перед тією, яка (тут автор вдало послуговується мотивами Тарасового вірша) заворожила його

Станом гнучким і очима
Чудно-голубими,
І устами трепетними,
Співучо-дзвінками.

Авторові поталанило відтворити стан душі митця, який не просто виконував замовлення, а творив на полотні образ жінки, що полонила його серце вродою та багатством душі.

В. Грабовський майстерно переплавив у художні образи спогади сучасників про похорон Кобзаря в Каневі («Похорон Шевченка»). Зримо вимальовується в нашій уяві картина: люди – чоловіки, хлопці й дівчата - впряглися у віз із домовиною і, змінюючи одні одних, везли Тараса від Дніпра до Канева, а потім на Чернечу гору. Тут кожен рядок пронизаний болем від втрати того, хто був для України і сином, і батьком, і пророком, утіленням усіх чеснот [16].

Вже близько півстоліття розробляється Шевченківська тема в творах сучасного письменника Херсонщини Миколи Івановича Братана: від дебютної ліричної книги «Смаглява Таврія» (1961) і до сьогодення зустрічаємо відгомін Кобзаревих мотивів у численних збірках та в періодиці. Автобіографічна поезія «Пастушок» (1961) викликає паралелі з хрестоматійним віршем Тараса Шевченка «Мені тринадцятий минало...», з якого взято й епіграф до твору («...Я пас ягнята за селом»). Ще в 60-х рр. М.Братан маніфестував свою зорієнтованість на служіння національним святиням, вірність Кобзаревим заповітам у поезії «Листвиною зелено-промінною...» (збірка «Поступ») [2].

У ряді віршів співставляються постаті Шевченка та інших великих поетів світу: «Лермонтов і Шевченко» (1966), «Уроки Некрасова» (збірка «Портрет з дороги»).

Про сприйняття заповітів Шевченка українцями ХХ ст. йдеться у віршах М. Братана «Заспів» (1961), «Над Дніпром» (1966), «До поета» (1966), «Поступ велетня» (1984), «Його діти» (1984), «Сонет» («На «Кобзарі» — автограф Гончара...», 2004), «Де білий світ і небо синє» (2004) та ін.

Тарасова думка живить високий світ поезії М.Братана «Зелений Клин» зі збірки «Дожинок». Вірш присвячений східній діаспорі. Епіграф з послання «І мертвим, і живим...» («Нема на світі України, Немає другого Дніпра...») переакцентує непреложні істини, закодовані в Тарасових текстах:

Немає іншої України —
Несу крізь все життя своє.
А ти довів, Зелений Клине,
Що, мабуть, є, хоч трохи є [3, 103].

Адже йдеться про Зелену Україну на тихоокеанських берегах, з якої не випечено й не вивірено шевченківського духу й за цілі десятиліття більшовицької наруги та тотальної русифікації. Хоча цей процес винародовлення гілки українського етносу, що адаптувалась на Далекому Сході, триває й до сьогодні. Звідси палке побажання херсонського співця:

Ти ж не в'ялись, Зелений Клине,
В цупких обіймах даліни [3, 1037].

Поет констатує фатальність тих змін, які протягом ХХ століття переродили Зелену Україну завдяки комуністичним ідеологам-русифікаторам та виконавцям їх політичної лінії, спрямованої на нищення національно-державницької самосвідомості неросіян, серед яких українці були найпершим об'єктом для цькування.

Мотив «нашої України» в Кобзаревому розумінні і в сучасному партійно-політичному сенсі обігрується в мініатюрі М.Братана «Пропрезидентське» (2007) з її наскрізним гаслом «Як Шевченка не любити!»

Лірико-драматичну трилогію М.Братана про Тараса Шевченка становлять твори «Сердитий Бог» (1996), «Колюча нива» (2004) та «Лукавий сон» (2007). Драматична повість «Сердитий Бог» відтворює події в Оренбурзі на порубіжжі 1849-1850 рр., дружбу поета з Ф.Лазаревським, О.Бутаковим, С.Левицьким, Б.Залеським, К.Поспеловим, К.Герном, любов до юної татарки Забаржади, конфлікт з прапорщиком М.Ісаєвим, через донос якого на Шевченка чекав арешт і відправлення до каземату Орської фортеці. Драматична повість «Колюча нива» воскрешає окремі мангишлацькі перипетії в долі Кобзаря — початковий етап його перебування в Новопетровському укріпленні, а поема «Лукавий сон» зіткана з вражень Шевченка про Нижній Новгород, де змушений був майже на півроку зупинитись після заслання в очікуванні дозволу на проживання в Москві та Петербурзі.

Шевченкові присвячені й братанівські публікації в царині літературознавства та публіцистики. У розвідках «Основи майстерності Шевченка-поета» (1995), «Вічна загадка любові» (1996) співставляються погляди різних дослідників щодо творчої лабораторії українського першогенія, наголошується на великості його мистецького обдаровання. Стаття М.Братана «...І братолюб'є пошли» (1991) присвячена питанням ушанування пам'яті Кобзаря. У ній потверджується загальнолюдська значимість Шевченкової спадщини.

Творча діяльність Миколи Братана триває. Продовжується подальше його проникнення до творчої лабораторії великого Кобзаря, осмислення Тарасових заповітів, залишених у поезії, прозі, драматургії, щоденникових записах, епістолярії.

А Полтавщина благословляє у світ уже другий том сумлінної, клопіткої і посправжньому видатної праці незабутнього нашого земляка, краєзнавця й письменника від Бога Петра Петровича Ротача (1925—2007): «Полтавська Шевченкіана: Спроба обласної (крайової) Шевченківської енциклопедії. У 2-х книгах».

Хочеться зазначити, що Великий Кобзар посідав найважливішу сторінку в творчості П. Ротача. Свої сповнені пристрасті й захоплення розмисли про митця і філософа патріот-полтавець відтворив у книзі літературно-публіцистичних промов «Під кроною Шевченкового дуба» (2002), виголошених у шевченківські дні — 9 березня, 22 травня — протягом 1989—2001 рр. Ідеться тут про цікаві штрихи до портрета Т. Шевченка, унікальні факти його перебування на Полтавщині, творчі зв'язки з краєм, його містами, містечками, селами, хуторами, людьми — і відомими, і безвісними. П.Ротач не просто вивчав творчість письменника чи досліджував його зв'язок з українською землею, а насправді ішов до Кобзаря на сповідь,

Щоб в тиші вродистій,
Мов Батьку, вклонитись
І душу очистити,
І духу напитись.

Він закликав до цього й нас, жадаючи, аби всі суцї Шевченкові нащадки читали твори поета, насолоджувалися його високим словом, національно й духовно мїцнїли, dorostали до рївня свїдомостї Генїя, виконували його заповіти, передовсїм — люби́ли Україну в добрий час і «вовремя люте».

В іншій своїй книзі — «Рядки за рядками, літа за літами...» (2005) — цей мудрий шевченкознавець по-дитинному щиро зізнавався, наскільки щасливий від того, що батько української літератури й літературної мови осяяв його «життя світлом своїх патріотичних думок, зігрів теплотою свого серця і тим назавжди прихилив <...> до України народної, викресав із серця любов справжню, не офіційну, не на чийсь замовлення», «прихилив до простого народу, до нашої рідної мови, історії, культури».

Невтомний дослідник П. Ротач промандрував тернистими стежками поета-пророка й різнобічно, з науковою точністю розкрив тему зв'язку Т. Шевченка з Полтавщиною в книгах «Від Удаю до Орелі» (2005), «Від Яготина до Полтави» (2002), водночас розповівши і про людей, які вивчали полтавські шляхи національного генія, дбали про вшанування його пам'яті.

Тож енциклопедія «Полтавська Шевченкіана» стала вінцем глибокої дослідницької розробки теми, якій великий трудівник віддав понад 50 літ свого життя. Це солідне видання продовжує справу, як зауважував сам Петро Петрович, М. Шагінян, К. Ходосова, О. Даниська, П. Загайка, Д. Косарика, Г. Паламарчук, П. Жура в осмисленні шевченківських зв'язків із краєм [19].

Шевченкові та його спадщині належить важливе місце в житті та літературній діяльності українського прозаїка, драматурга, поета, перекладача, публіциста, критика, громадського діяча, члена Спїлки журналістів України (1964) та НСПУ (2002) з Херсонщини Миколи Михайловича Каляки. Шевченківські мотиви проходять через весь доробок митця, і це не раз відзначалось критикою [4; 5; 15; 20].

М. Каляка упорядкував і видав шевченкознавчі словники-довідники «Шевченко і Херсонщина» (1997; 2-е вид. — 1999), «Великі слова — велика сила: Крилаті слова Т.Г.Шевченка» (1999). У книзі «Шевченко і Херсонщина» він заповнює відчутну прогалину у плані з'ясування Кобзаревих зв'язків з Херсонщиною.

Довідник письменника «Великі слова — велика сила: Крилаті слова Т.Г. Шевченка» розширює уявлення про афористичний аспект Кобзарєвої спадщини.

Як автор-упорядник М.Каляка наголошує в своєму «Передньому слові», що «великий Кобзар продовжує збагачувати собою духовну скарбницю людства»[8]. Відтак думки, поетичні сентенції, напучування генїального поета України повсюдно присутні в численних літературних текстах і наукових розвідках, мемуарах і листуванні, публіцистиці ХІХ-ХХІ столїть.

До постатї Шевченка як до символу українськості М.Каляка звертається в оповіданнях, картинах, спогадах. Він стверджує думку, що ідеї Кобзаря, як і його портрети, книги, окремі твори, афоризми, — священні для нащадків і засвідчують живучість Шевченкового духу в співвітчизниках за різних епох. Такі апеляції до Кобзарєвого свїту, до його заповітів-імперативів простежуються в діяльності капітана героїчного судна «Львів» В.Ушакова (художньо-мемуарний роман про часи Другої світової війни «Рукопис знайдено в каюті Ушакова», 1983-2003). Екіпаж цього корабля 1939 року отримав у дарунок від робітників та інтелїгенції міста Львова портрет Шевченка і керувався в часи протистояння з ворогом Кобзарєвою спонукою «Борїтеся — поборете!». Увесь роман перейнятий шевченківською атрибутикою на позначення присутності Кобзаря в українській сучасності.

Нарис «Слово народне» (1990) М.Каляка аплїкує Шевченковими рядками, а в розвідці «Вийду я тихенько на дорогу...»: До 185 річчя від дня народження М.Лермонтова (1999) придїляє увагу Кобзарєвим оцінкам творчості опального російського поета.

У ряді публікацій М.Каляка веде мову про сучасників і наступників Кобзаря через призму сприйняття ними Шевченкового світу. Шевченкознавчі елементи присутні в статтях М.Каляки «Збуджені херсонським степом. Незвичайна знахідка», «Я пам'ятник воздвиг...»: Історія одного вірша», що репрезентовані в книзі «Портрет на замовлення» (2000). Зокрема розвідка «Збуджені херсонським степом. Незвичайна знахідка» присвячена літературній династії Тулубів, що безпосередньо пов'язана з Херсонщиною і Кобзарем: йдеться про О.Д.Тулуба як діяча Кирило-Мефодіївського товариства та Шевченкового однодумця, про його сина — поета П.О.Тулуба, що переклав 15 творів з «Кобзаря» та онуку — письменницю З.П.Тулуб як авторку роману «В степу безкраїм за Уралом» — про період заслання Шевченка.

Не зважаючи на свій похилий вік, Микола Каляка продовжує багато й плідно працювати як на літературній ниві, так і в царині науково-популярних студій.

Творчість Т.Г.Шевченка на сучасному етапі досліджували кілька конотопців. Зокрема мистецтвознавець Любов Внучкова брала участь у підготовці до друку книги «Т.Г.Шевченко. Документи та матеріали до біографії». Уродженка с.Підлипне, український мистецтвознавець Валентина Судак присвятила творчості Великого Кобзаря багато наукових статей.

Одним із найголовніших є внесок до конотопської Шевченкіани відомого письменника Л.Смілянського. Перу Леоніда Івановича належать кілька оповідань та статей про Шевченка, а також кіносценарій «У колі друзів» та переклад українською мовою повісті Шевченка «Близнець».

Проте основою згаданого внеску є роман «Поетова молодість», про роботу над яким Л.Смілянський писав у статті «Перед новою зустріччю». У романі Леонід Іванович розповів про період формування і творчого розквіту Шевченка до першого арешту й заслання. У загалом небідній прозовій Шевченкіані української літератури роман Смілянського по праву посідає сьогодні одне з чільних місць.

Серед українських поетів новітньої доби одна з найяскравіших постатей - Яр Славутич. Це визначний учений і співець, педагог і етнограф, громадський і культурний діяч в Україні та діаспорі, учасник національно-визвольного руху 30-40 р.р. ХХ ст. [11].

Кобзар у долі Яра Славутича посідає одне з найвагоміших місць як символ нескореності української нації. У своїй статті «Велич Тараса Шевченка» він називає геніального поета «прапором боротьби за незалежність України від автократичної Московії, перейменованої Петром I у Росію» [18]. У кожній з десяти поетичних книг митця – «Співає колос» (1945), «Гомін віків» (1946), «Правдоносці» (1949), «Спрага» (1950), «Оаза» (1960), «Маєстат» (1962), «Завойовники прерій» (1968), «Мудрощі мандрів» (1972), «Живі смолоскипи» (1983), «Шаблі тополь» (1992) - присутній якщо не образ Кобзаря, то ремінісценції з його творів.

Для Яра Славутича Т.Шевченко є втіленням споконвічного бунтарського духу, що жив і живе в нашому народі. У вірші «Коли в грозу поранена сосна...» (1982) автор вдається до прийому художнього паралелізму, щоб підсилити бачення незламності й життєспроможності українців. Поет співвідносить образи понівеченого бурею дерева, що знаходить снагу для подальшого росту, та пригнобленого народу, що підноситься з ярма з Кобзаревим словом на вустах: «Так ти, народе мій, свободолюбне / Єство лікуєш у неволі час: / Прибоєм пісні спадщина прихлюпне - / І ти - живеш, мов спас тебе Тарас!» [17, 327]. Тему більшовицької сваволі на Україні («за ленінським законом, / Щезає все під прапором червоним», «піднявши серп і молот, хитре гасло, / Ширяє царський двоголовий птах, / Щоб ця колгоспна панщина не згасла»). Яр Славутич розгортає у вірші «Даремно сняться золоті снопи...» (1990). Перебуваючи в рідних краях після багатьох десятиліть вимушеного відчуження, письменник не впізнає України. «Куди втекли Шевченкові тополі / І де сховались тирсові степи?» [17, 362]. Все це поглинулось гігантськими рукотворними морями,

що вкриті цвіллю і гниллю. Все це поруйноване і сплюндроване будівниками нової соціалістичної епохи.

Шевченків дух допомагав вистояти в двобої з тоталітарним режимом багатьом українським правозахисникам. У вірші «Осадчий» (1981) Яр Славутич веде мову про «Кос-Арал шістдесятих років», про масові репресії проти інакомислячих у Радянському Союзі. Герой-правозахисник просить дружину, яка лишається на волі, назвати народжене маля іменем великого Тараса, «щоб зі словом Поета разом - / Діти завжди жили!» [17, 282].

У творчості Яра Славутича Т.Шевченко постає нашим сучасником, дотичним до найбільш злободенних проблем, що хвилюють як українців, так і все людство.

У сузір'ї сучасних письменників одним з найплідніших авторів шевченкіани є також Юрій Барабаш. Його книга «Просторінь Шевченкового слова» (Київ, «Гампора», 2011; серія « Бібліотека «ЛітАкценту»), – вочевидь підсумкова у науковій творчості Барабаша - шевченкознавця. По суті, вона є заключною частиною дослідницької «трилогії» ученого, початок якій поклала монографія «Коли забуду тебе, Єрусалиме... /Гоголь і Шевченко. Порівняльно-типологічні студії» (2001 р.; 2004 року цю працю пошановано Національною премією України імені Т. Г. Шевченка). Другою частиною слід вважати дослідження «Тарас Шевченко: імператив України. Історіо- й націософська парадигма» (2004 р.). Наукові ідеї, апробовані в ньому, тепер знайшли своє продовження і розвиток у нових студіях про просторінь Шевченкового слова. Міркування про історіософію, націософію та релігійно-етичні засади Тараса Шевченка суттєво доповнено студіями про мотиви любові, слова, самотності, помсти, смерті у творчості поета. Ю.Барабаш поставив за мету «ввести в рамці шевченкознавчого дискурсу методологію структурно-семантичного аналізу» – і це завдання послідовно реалізовано в дослідженні.

Маємо, таким чином, Шевченкознавчу «симфонію» Юрія Барабаша, дослідження високого класу, що представляє, між іншим, те літературознавство «з людським обличчям», у якому наукова мова елегантно й легко доповнюється лексичним і стилістичним багатством мовного розмаїття. Це книга, яка пропонує інтелектуально яскраве авторське наближення до Шевченка. А водночас вона здатна й інших запалити спокусою нових чаклувань над поетичними текстами українського генія. [1].

Тарас Шевченко завжди викликатиме інтерес в українців. У ньому сконцентрований «біль і гнів» українців, і кожне покоління намагатиметься відчитати «свого» Шевченка. І хоча зараз теж з'являються різноманітні дослідження про Шевченка, окремі з яких відзначаються національною премією його ж імені (Леонід Большаков. Біль о Тарасе. В 3-х т., 1994; Володимир Мельниченко. Тарас Шевченко: «Моє перебування в Москві», «На славу нашої преславної України (Тарас Шевченко і Осип Бодяньський)», 2009), найперспективнішими вважаю дослідження Івана Дзюби «Тарас Шевченко», 2005; Василя Пахаренка «Незбагненний апостол», 1999; Лесі Генералюк «Універсалізм Шевченка», 2008. Найперспективнішими в тому плані, що вони ламають стереотипи псевдонародницького сприйняття творчості Тараса Шевченка.

Тож не можемо не згадати про відомого нашого земляка, літературознавця, шевченкознавця, поета, доктора філології, професора кафедри української літератури та компаративістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького Василя Пахаренка, автора найкращих на сьогодні праць про Шевченка, зокрема, монографії « Незбагненний апостол. Нарис світобачення Т.Шевченка» (1993, друге, доповнене видання - 1999), відзначене Дипломом і премією Президії Національної Академії Наук України для молодих учених. У праці автор пропонує свій «ключ» до осмислення світогляду і творчості Т.Г. Шевченка.

У розвідці «Начерк Шевченкової етики» автором зроблено стислий огляд серцевинної у творчості Т. Шевченка екзистенційно-етичної проблематики. Окреслено природу екзистенціалізму як способу мислення, а також досліджено джерела і суть

Шевченкової етики, проаналізовано художні пошуки митцем коренів зла та шляхів його подолання. Значна увага приділена наскрізній у «Кобзарі» проблемі теодицеї (боговиправдання попри існування зла) й антроподицеї (виправдання, возвеличення людини попри її недосконалість). Аналізуючи ситуацію, що склалась, В. Пахаренко вбачає причину такого розмету думок у схематизації та недопустимій поляризації Шевченкової амбівалентності. На думку ж самого дослідника, «духовні пошуки – це не хаотичні метання в різні боки, а рух до істини, імпульсивний, зигзагоподібний і все ж цілеспрямований [13]». Еволюційність Шевченка, діалектична у своїй основі, у кінцевому підсумку – це утворення нової гармонійної якості. Це переконливо ілюструють такі міркування науковця: «У Шевченковому розумінні добро – це породжена всеосяжною любов'ю гармонія людини з собою і світом (свобода фізичного й духовного саморозвитку та вільне рівноправне життя з іншими людьми, природою, космосом, Богом), зло – це руйнування такої гармонії чи перешкоджання їй, заперечення стратегії любові) [14]». Дослідник підкреслює, що «узвичаєне в шевченкознавстві протиставлення бунтарства й християнства видається некоректним. Шевченко цілісний у своєму людинолюбстві, а відтак і в бунтарстві супроти зла, яке нівечить людину [14]. «Поєднання в поетовому світогляді слова й сокири визначено також національним характером, у якому щільно переплелись хліборобський і козацький генотипи» [14].

Нарис «Тарас Шевченко» В.Пахаренко присвятив визначному українському поетові й художнику Тарасові Шевченку, який найглибше й художньо найдосконаліше розкрив українську душу, осмислив минуле, сучасне й майбутнє України, став могутнім джерелом національної свідомості, символом України..

Сьогодні ми все ще на шляху до глибшого пізнання поета. Як зазначає І.Дзюба, «Тараса Шевченка ми розуміємо настільки, наскільки розуміємо свій час і Україну в ньому» [7]. Таке осмислення творчості поета у вимірі сучасності представляє І.Дзюба. Літературно-критична робота літературознавця триває більше п'ятдесяти років. Монографії, статті, студії дослідника з вивчення творчої парадигми Т.Шевченка становлять сьогодні сучасне прочитання «шевченківського тексту».

Зібрані студії науковця різних років, зокрема підсумкова монографія «Тарас Шевченко. Життя і творчість» актуалізувалися у драматичний для українського духовно-культурного життя момент. У сучасному літературному процесі «шевченківський текст» автора праці прочитується не тільки як визначний науковий факт, а й набуває значення націєтвірного чинника не лише в осягненні творчої постаті, а й у ствердженні духовних вартостей нашої культури. Звідси й самого І.Дзюбу – вченого, літератора, людину – розуміємо в колі бачення, інтерпретації ним самого поета, наскільки глибоко та повно через Т.Шевченка переосмислюємо давній час і свою добу, колишню та сьогоднішню Україну, її проблеми.

І.Дзюба зробив ґрунтовне дослідження творчості поета у вимірі порівняння Т.Шевченка та європейських постатей. Зокрема, цикл компаративістських студій «Шевченко і Петєфі»; «Шевченко і Хомяков». Літературно-критичний нарис «У всякого своя доля». Візія ідеального стану суспільства «Шевченко і Шиллер», «Шевченко і Словацький». У цих працях творчість поета осмислюється в порівняннях як активний чинник у духовному житті Слов'янщини [1].

Теоретично-публіцистичний есей «Довіку насущний», «Світи Тараса Шевченка», – стислий нарис основоположних ідей майбутньої підсумкового дослідження. Під цим оглядом із монографією також корелює пізніше написані вступна стаття до повного зібрання творів Т.Шевченка «На вічному шляху до Шевченка» у співавторстві з М.Жулинським і розлога передмова до «Шевченківської Енциклопедії». Розвідка «Застукали сердешну волю...» (Шевченків «Кавказ» на тлі непроминального минулого). Взірєць дивовижного наджанру, в

якому поєднанні історичні дослідження з літературними і з публіцистичними. Шевченкова поема прочитана очима сучасного інтелектуала-гуманіста, набуває нової актуальності.

Літературознавець поступово йшов шляхом наростання шевченкознавчого потенціалу, тобто поетапного наближення до синтезу і осягнення генія. Такою синтетичною працею стала монографія І.Дзюби «Тарас Шевченко. Життя і творчість». У цій розвідці науковець зміг розкрити поетичне й моральне обличчя великого митця, його психологічний портрет, духовну й творчу еволюцію. «Шевченко, як і кожен геній, – пише автор, – нескінченне й безперервне сплетіння самозаперечень і самостверджень...» [1].

Дослідник проводить поетапне вивчення особистості поета, починаючи з дитячих років. Біографічний нарис поєднано з творчим зростанням поета. В першому розділі «дитинство» І.Дзюба відтворює світ перших років Т.Шевченка. А історичний 133 час, у період якого народився Т.Шевченко, знаменується «епохою національностей».

Життєпис поета представлений зрозумілою оповіддю, доступною для читача, дозволяє збагнути поступові сходження малого Тараса, зокрема роки кріпаччини, перебування в Академії мистецтв, викуп із неволі.

Праця Івана Дзюби поєднує розповідь про життєвий і творчий шлях великого поета й художника з інтерпретацією його спадщини, аналізом конкретних творів та характерних мотивів поезії й прози в синхронному й діахронному вимірах. У цій праці, автор прагнув охопити весь обшир літературної та громадянської діяльності великого сина України в широкому історичному й естетичному контексті, розкрити центральне місце Шевченка в усьому національному житті, з'ясувати природу його магнетичної влади над поколіннями українців.

Кожна доба заново прочитує Т.Шевченка. І.Дзюба в монографії запропонував для сучасника необхідне розуміння поета, його слова в контексті історії, відкидаючи всілякі міфи та нашарування про Т.Шевченка. Цінність його публіцистичного слова полягає, насамперед, у авторському підході аналізу тексту до автора й навпаки.

В інтерв'ю з Кирилом Булкіним Іван Дзюба зазначив: «Моя праця має трошки полемічний характер, не підкреслено, не явно, але, мабуть, читачі можуть відчутти, в чому ця полемічність полягає. Це протистояння нинішнім спробам якимось або принизити Шевченка, або вишукувати щось компрометуюче. Це з боку тих, хто не любить Шевченка. Таких людей сьогодні є чимало. Або просто нерозуміння Шевченка. Скажімо, у нас сьогодні втрачене відчуття історизму у тих, хто не сприймає, що у Шевченка, дехто вважає, що це, по-перше, неактуально, по-друге, після всього того, що пережило українське село в сталінські часи, Голодомор і так далі, то це дрібниця якась. Дехто взагалі ідеалізує Російську імперію, що це не тюрма народів, а якийсь наш спільний дім. Тому я наводжу багато документів, просто різних свідчень людей того часу, посилаюсь на літературні твори російські і українські, посилаюсь на документи і публікації Герценівського «Колокола», щоб показати, що це було страшне лихо для всіх людей, а для України особливо тяжке лихо».

Відомий поет Юрій Липа колись зауважив, що «кожне покоління повинно наново переписувати історію свого народу, здається тому, щоб глибше і повніше вивчити його і пізнати його».

Як бачимо з оглянутої нами Шевченкіани, сучасні Шевченкознавчі дослідження сьогодні успішно набувають свого розвитку, відзначаються новизною та актуальністю вивчення творчості поета. Це засвідчує важливість осмислення постаті Т.Шевченка у вимірі сьогодення. Велика художня сила Шевченкового слова, що глибоко вражає читача, весь час перебуває у полі зору філологів. Шевченкознавство давно сформувалось у галузь науки. Свідченням тому є численні праці літературознавців і мовознавців.

Література

1. Барабаш Юрій. Просторінь Шевченкового слова. Передмова. — Київ: Темпора, 2011 с. 86170.
2. Боронь Олександр .Поетика простору у творчості Шевченка. Шевченкіана/ упоряд. : Л.Голота, С.Букет .- К.: Пріоритет.-2011.- 320 с.
3. Братан М. Дожинок: Поезії. — Херсон: Айлант, 2004. — 180 с.
4. Волкова В. Маємо нове видання // Літ. Україна. — 2004. — 19 лютого.
5. Володимиров Л. На здобуття премії // Судостроитель. — 1997. — № 19.
6. Ворушило-Легіт А. Спогади // Визвольний Шлях. - 1999. - Кн. 12. - С.1497-1511.
7. Дзюба І. З криниці літ: у 3 т. / І.Дзюба . – К.: Києво-Могилянська академія, 2006.
8. Каляка М. Великі слова — велика сила: Крилаті слова Т.Г.Шевченка. — Херсон, 1999. — 135 с.
9. Легіт А. Вибрані поезії. - Лондон: Українська Видавнича Спілка, 1990. - 232 с.
10. Легіт А. Калинові шуми. Вибрані поезії: 1945-1993. - К.: Український письменник; Вир, 1994. - 119 с.
11. Немченко Іван. Кобзар у поетичному світі Яра Славутича ./З Україною в серці. – Херсон, 1996. - С.62-70.
12. Немченко Іван.Шевченківські мотиви в творчості Андрія Леготи. // Визвольний шлях. - 2001. - № 3. - С.89-96.
13. Пахаренко В. Начерк Шевченкової етики / Василь Пахаренко. – Черкаси : Брама-Україна, 2007. – 208 с.
14. Пахаренко В. Добро і зло / Василь Пахаренко // Темі і мотиви поезії Тараса Шевченка / упоряд., наук. ред. Н. Чамата – К., 2008. – С. 51–75.
15. Рудницький Г. З Наддніпрянського краю // Кримська світлиця. — 2002. — 17 травня.
16. Скорський М. Живий у правді народній. //Дивослово., 10/2005, с.59.
17. Славутич Яр. Твори: У 5 т. – К.: Дніпро; Едмонтон: Славута, 1998. - Т. 1. - 469 с.
18. Славутич Яр. Твори: У 5 т. – К.: Дніпро; Едмонтон: Славута, 1998. - Т. 3. – 4941.
19. Степаненко Микола. Подвижництво Петра Ротача на ниві шевченкознавства. Слово Просвіти. – 2011. – 3–9 березня. – Ч. 9 (594). – С. 11.
- 20.Яїцький А. Шевченко і Херсонщина // Літ. Україна. — 1999. — 18 березня/

ТЕМА 16 ОБРАЗОТВОРЧА ШЕВЧЕНКІАНА ЧЕРКАЩИНИ

Мельниченко Василь Миколайович,
кандидат історичних наук, професор,
директор навчально-наукового інституту
історії і філософії Черкаського
національного університету імені
Богдана Хмельницького, голова обласної
організації Національної спілки
краєзнавців України

Увічнення пам'яті Т. Г. Шевченка і популяризація його творчої спадщини засобами образотворчого мистецтва посідає особливе місце в черкаській шевченкіані. Образи Т. Г. Шевченка та його літературних героїв знайшли втілення в багатьох живописних, графічних і скульптурних творах черкаських митців та уродженців Черкащини.

Вагомий внесок в образотворчу Шевченкіану зробив наш земляк Іван Сидорович Їжаквич. Відомий український живописець, графік, народний художник УРСР народився 18 січня 1864 року в селі Вишнопіль Уманського повіту (нині – Тальнівського району). Працював у галузі станкового й монументального живопису, книжкової та журнальної ілюстрації.

До образів Шевченкової поезії І. С. Їжакевич звертався протягом усього життя, створивши велику кількість творів, присвячених життю і творчості Кобзаря. Ілюструвати твори Т. Г. Шевченка почав ще в 90-х роках ХІХ століття, виконавши малюнки до балади „Причинна” (1893 – 1894), поем „Гайдамаки” (три ілюстрації 1895), „Катерина” (1895, 1896), поезії „Перебендя” (1897), драми „Назар Стодоля” (1898).

У радянський час художник звертається до сюжетів із життя Шевченка. Його пензлю належать такі картини як “Хата батьків Шевченка у Кирилівці” (1921), „Тарас Шевченко – пастух” (1928), „Т. Г. Шевченко в майстерні В. Щиряєва” (1933), „Зустріч Т. Г. Шевченка з сестрою Яриною” (1935) та інші.

До Шевченкіани Івана Сидоровича належать його картини за мотивами творів Т. Г. Шевченка „Катерина” (1925), „Кріпаків міняють на собак”, „Право першої ночі”, „На панщині”, „Уманська різня” (1926 – 1928), кілька варіантів за мотивами вірша „Мені тринадцятий минало” (1935 – 1938). Неперевершеним є цикл ілюстрацій І. С. Їжакевича до ювілейного видання “Кобзаря” 1939 року, в якому він узагальнив свій багаторічний досвід інтерпретації поетичної спадщини Шевченка. Ці ілюстрації здобули широке визнання, багато разів передруковувалися. У співавторстві з Ф. Коновалюком наш земляк виконав малюнки до поем „Сон” („У всякого своя доля”), „Єретик”, „Кавказ”, „І мертвим, і живим...”, „Юродивий” (1950), малюнки на обкладинки окремих видань поем „Катерина” і „Наймичка” (1951) [1, 264 – 265].

Ім'я талановитого художника і педагога Іллі Максимовича Шульги (1878 – 1938), уродженця села Кропивна Золотоніського району, ще й досі мало відоме широкому загалові. Репресованого митця довго не згадували в Україні і лише після реабілітації в 1950-х роках його ім'я повернулося у царину української культури. Художник неодноразово звертався до шевченківської тематики, створивши портрет Кобзаря, полотна „Тарас Шевченко на етюдах”, „Могила Тараса Шевченка в Каневі”, „Катерина” [2].

Ще один український художник, наш земляк Іван Іванович Падалка (1894 – 1938), родом із села Жорнокльови Золотоніського повіту (нині – Драбівський район) став жертвою сталінських репресій. Працював як живописець, графік, художник-монументаліст, у галузі декоративно-прикладного мистецтва. Проявив себе як художник-ілюстратор, в тому числі до „Кобзаря” Т. Г. Шевченка. Також вивчав і досліджував художню спадщину Т. Г. Шевченка, написав статтю „Тарас Шевченко – художник”, яка в 1926 році була надрукована в журналі „Нове мистецтво” [3].

Особливе місце в образотворчій Шевченкіані посідає творчість уродженця славного своїми шевченківськими традиціями села Зелена Діброва Звенигородського повіту (нині – Городищенський район) відомого українського художника, внучатого племінника Т. Г. Шевченка по сестрі Катерині Фотія Степановича Красицького (1873 – 1944).

Шевченкіана Красицького розпочалася двома олійними портретами 1899 року. В малому за розмірами ескізі Шевченко зображений у білій сорочці, червоній краватці і сірій жилетці. Красицький прагнув розкрити в портреті Шевченкові думки, почуття, переживання, викликані тяжким становищем українського народу, якому він так бажав кращого життя, якого він так хотів бачити вільним. Кобзареве обличчя суворе, і навіть похмуре: поет заглиблений у невеселі думи. Кольоровою літографією художник видав портрет Шевченка у 1905 році. На ньому Шевченко зображений у смушевій шапці, погляд очей зосереджений, гострий. Портрет став своєрідним подарунком простим людям, оскільки його ціна складала всього 20 копійок. Його придбали книготорговці Росії, Америки, Австралії, Канади, Франції.

У творчому доробку Красицького велика кількість й інших живописних та графічних портретів Т. Г. Шевченка, серед яких: для обкладинки журналу „Шершень” (1906), „Шевченко в шапці” (1906, 1907, 1910, 1925, 1932), „Портрет Шевченка з закликком на пожертвування на пам’ятник поета” (1909), „Портрет Шевченка з бородою” (1934, 1937). Пізніше він створив жанрові композиції „Шевченко в майстерні” (1937), „Шевченко в творчому екстазі”, „Шевченко на Чернечій горі”, „Шевченко над Дніпром” (1938), „Смерть Шевченка” (1941). Красицький намалював багато краєвидів тих місць, де жив і бував Шевченко, ілюстрував його твори [4, 327].

Ще один наш земляк – Іван Макарович Гончар (1911 – 1993) – відомий український скульптор, художник, етнограф, колекціонер, лауреат Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка, родом із села Лип’янка Шполянського району. З дитячих років пройнявся почуттям щирої любові та шани до Шевченка.

„Шевченківська тема в скульптурі мене завжди приваблювала. Я задумав на цю тему створити цілу серію образів Великого Кобзаря. Наближалась видатна дата від дня народження Тараса, яка мала урочисто відзначатись в майбутньому 1939 році. Мені стало відомо, що цій даті буде приурочена ювілейна художня виставка. Отже, я вже осінню 1938 року виношую образ в скульптурі малого Тараса в науці у дядька, яка потім вилілася в образ Тараса-водоноші”, – згадував І. М. Гончар [5].

Однією з його перших скульптурних робіт постала композиція „Тарас-водоноша” (1938, бронза), в якій митець через спогади власного важкого дитинства розкриває страждання в наймах малого Тараса. Оригінал скульптури зберігається в Національному музеї Т. Г. Шевченка в Києві, а авторські повторення – у Шевченківському Національному заповіднику в Каневі та інших музеях. Статуя „Молодий Тарас Шевченко” (1949) постає новаторською роботою в українській скульптурній шевченкіані. Митець долає усталене на той час вирішення образу поета у зрілому віці. Його Тарас – це сповнений енергії, творчої наснаги і власної гідності юнак, котрий щойно закінчив петербурзьку Академію мистецтв. Обличчя Шевченка – одухотворене і благородне, чоло високе і ясне. Ця скульптура по праву стала одним із кращих творів української шевченкіани. Її авторське повторення зберігається в Національному історико-культурному заповіднику „Батьківщина Тараса Шевченка” на Звенигородщині.

Впродовж 1959 – 1963 років І. М. Гончар працює над скульптурною композицією „Тарас Шевченко з сестрою”, в якій передає трагізм української долі. Це зустріч рідних після довгої розлуки і страждань минувшини та безнадійність на щасливе майбуття.

Скульптурна шевченкіана Івана Гончара доповнюється його художніми роботами, виконаними на основі зібраного ним історико-етнографічного матеріалу: „Дума про Тараса” (1978), „Тарас Шевченко на Україні” (1989), а також графікою: „Стара чумацька хата в селі Шевченкове на Черкащині (XIX ст.)” (1963), „Вітряки в селі Шевченковому” (1963), „Шевченко Тиміш, внук Тараса Шевченка” (1964), „Хата Тимоша в селі Шевченковому” (1964). Усі графічні малюнки виконані автором з натури.

У колекції, зібраній І. М. Гончаром, шевченківська тема представлена двома картиною „Янгол зі свічкою” та іконою „Святий Микита”, які, на думку Івана Макаровича, дуже нагадують картини молодого Шевченка і можуть належати його пензлю. У меморіальній книгозбірні І. М. Гончара зберігаються рідкісні книжки, серед яких, зокрема, друге видання нецензурованого „Кобзаря” (Прага, 1876), „Жизнь и произведения Тараса Шевченка” (упоряд. М.К. Чалий, 1882), книга С. Н. Кулябки „Т. Г. Шевченко” (1884), „Кобзар. Гайдамаки” (1886), „Жалобний марш М. Лисенка до 27-х роковин смерті Т. Г. Шевченка (1888) та інші видання”[5].

Серед творців Шевченкіани чільне місце посідає відомий черкаський художник Іван Онисимович Кулик (1923 – 1995), який понад сорок років працював в українському станковому живописі. Одна з перших його картин „Старі Моринці. Відлига” не випадково

була присвячена Шевченковим Моринцям, адже Іван Онисимович народився саме в цьому селі, де настільною книгою в сільських хатах, поряд з Біблією, був „Кобзар”.

Ще змалечку хлопець познайомився з творами свого геніального земляка-односельця. Полум'яне, правдиве слово Тараса глибоко запало в дитячу душу. Під впливом прочитаного виникали дивні образи, які хотілося малювати олівцем і фарбами. І, мабуть, не випадково, що перші свої роботи перемальовував із картин Тараса Шевченка.

В створеній І. О. Куликом за роки наполегливої творчої праці галереї відомих постатей української культури і літератури чільне місце посідає шевченківська тема. Передусім, це „Портрет Т. Г. Шевченка”, картини „Шевченко в Корсуні”, „Шевченко серед дітей”, „Батьківщина Кобзаря – село Моринці”, „І. С. Козловський співає в Моринцях” та багато інших [6, 119 – 126].

Творча спадщина майстра налічує понад п'ятсот творів. Людина надзвичайно щедрої вдачі, Іван Онисимович подарував людям 256 картин. В 1967 році сто картин подарував рідному селу – Моринці, а згідно його заповіту п'ятдесят робіт передано в школу мистецтв, що у селі Шевченкове, дружиною художника Луїзою Макарівною.

Багата і різноманітна палітра творів шевченківської тематики й інших сучасних черкаських митців – картини „Шевченко в Черкасах”, „Шевченко і кобзар”, „Шевченко в Млієві”, „Т. Г. Шевченко біля дуба М. Залізняка” В. Клименка, „Кобзарські думи”, „Та не однаково мені...”, „Оселя діда Т. Г. Шевченка” І. Бондара, „Шевченко в Черкасах” Є. Найдена, „Пісня Кобзаря” О. Дяченка, „Т. Г. Шевченко” О. Жури, „Думи мої, думи...” та „Тече вода в синє море” (Т. Г. Шевченко) І. Фізера, „Реве та стогне Дніпр широкий...” І. Кругляка, „Чому не йде...” „Молодий Шевченко” В. Сірого, „За що не знаю, називають хатину в гаї тихим раєм” В. Мухова, „Проводи Тараса” А. Клименко, „За вас правда, за вас сила і воля святая” В. Цимбала, диптих „За сонцем хмаронька пливе” Т. Куліш, портрети Шевченка М. Нестеренка, Ю. Озерана, Т. Сосуліної, Д. Нарбута і В. Олексенка, ілюстрації до поеми „Гайдамаки” В. Жигала, гобелени „Шевченко”, „Шевченко в солдатчині” А. Недосеко, „Причинна” Н. Недосеко [7; 8; 9].

У творчості уродження села Гнилець Звенигородського району художника Миколи Петровича Лихошви домінуючою є шевченківська тематика. В доробку М. П. Лихошви, який нині працює в Київському державному інституті декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені М. Бойчука, вона представлена такими роботами живопису і графіки як „Земля, яку сходить Тарас малими босими ногами”, „Вітряк по дорозі Будище – Моринці”, „Село Хлиппівка”, „Моринці, хата в якій народився Тарас Шевченко”, „Дворик села Шевченкове”, „Околиця села Зелена Діброва”. Усі вони виконані з великою любов'ю, відзначені барвистим різномайттям соковитості літніх кольорів, мов живі створюють сонячний, радісний настрій [10].

Оригінальними за своїм вирішенням є екслібриси, присвячені пам'яті Т. Г. Шевченка, у виконанні А. Алексєєва та В. Співака, плакети „Т. Г. Шевченко”, „Україною... 1859 р.”, „В неволі тяжко” та медалі „А серцем лину на Вкраїну...” „Минули літа молодії”, „Останній путь” В. Крючкова. Привертають увагу виконані в техніці витинанки роботи М. Теліженка – „Портрет Т. Г. Шевченка”, „У просторі Тарасових думок”, „Отчий світильник”. В техніці ковки виконав роботу „Натхнення до портрета” І. Лавріненко [7; 8; 9].

Творчість Шевченка стала невичерпним джерелом творчого натхнення і для інших черкаських митців.

Черкаську Шевченкіану доповнюють скульптурні твори: „Думи мої, думи мої...” А. Шилімова, „Погруддя Т. Г. Шевченка” В. Кравченка, С. Грабовського, „Погрудний портрет Т. Г. Шевченка” В. Головка. Вкладав душу й талант у художнє оформлення і постановку спектаклів шевченківської тематики на сцені обласного музично-драматичного театру лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка Д. Нарбут. Шевченківські мотиви самотньо і неповторно інтерпретують у вишивці О. Теліженко („Вогонь душі

Тараса”, „Село на нашій Україні”) та у розписах – Т. Гордова („Закувала зозуленька в зеленому гаї...”, „Зацвіла в долині червона калина”).

У 2008 році на Черкащині започатковано проведення виставок „Черкаські художники у вінок шани Великому Кобзареві”, які кожного року стають центральною подією Шевченкових березин в обласному центрі. В їх експозиціях представлені твори живопису, графіки, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва, об’єднані тематикою шевченкових творів, шевченкового світобачення, відбитих сприйняттям митців нашого часу.

Представлені на щорічних шевченківських виставках роботи засвідчують значний творчий потенціал художників Черкащини, їх високу громадянську позицію та відчуття особистої причетності і відповідальності за розвиток національної культури як важливого чинника сучасних державотворчих процесів.

Література

1. Їжакевич Іван Сидорович // Шевченківський словник: У 2-х томах. – К., 1976. – Т. 1.
2. 20 липня 1878 року народився художник, педагог Ілля Максимович Шульга // [Електронний ресурс]. Режим доступу: [arhiv.orthodoxy.org.ua/uk / tsey_den_v_istorii /2006/.../2896.html](http://arhiv.orthodoxy.org.ua/uk/tsey_den_v_istorii/2006/.../2896.html) / (дата зверення: 15.01.2013).
3. Яровий І. Іван Падалка: від ярлика „ворога народу” до пам’ятника в бронзі // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://memorial.org.ua/education/draw/19/index.htm> / (дата зверення: 21.01.2013).
4. Красицький Фотій Степанович // Шевченківський словник: У 2-х томах. – К., 1976. – Т. 1.
5. Марченко-Пошивайло Т. Шевченкіана Івана Гончара [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.google.com.ua/search?q=палермо&ie> / (дата зверення: 02.01.2013).
6. Грабовецький В. В., Неумитий В. М. Моринці. Сторінки історії та вшанування Кобзаря. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2008.
7. Художники Шевченкового краю / Упоряд. Іщенко Ю. П., Фізер І. В. – Черкаси: Брама, 2008.
8. Мистецька шевченкіана музею „Кобзаря” / Упорядник – О. Шарапа. – Випуск другий. – Черкаси, 2010.
9. Каталог виставки „Черкаські художники у вінок великому Кобзареві” / Упорядник – О. Шарапа. – Черкаси, 2008.
10. Капустін В. Нащадок великого Кобзаря // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ua.convdocs.org/docs/> (дата зверення: 17.01.2013).

Видання підготовлено до друку та віддруковано
редакційно-видавничим відділом ЧОШОПП
Зам. № 1294 Тираж 100 пр.

18003, Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1